istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Ev: Kapanırken Açılmak

Metropol
İstanbul'un Kültürel Peyzajında Bir Odak: Validebağ Korusu

İstanbul'un Bütçesini Yurttaş Katılımına Açmak

Dosya
Marmara Denizi: Daha Geç Olmadan Çözüm Arayışı

Koleksiyon
Müze Gazhane: Bir Hafıza Mekânı ve Kent Hakkı Mücadelesi Tarihi

2021 / 003

GEÇMİŞİ GELECEĞE TAŞIYORUZ.

Tarihi ve kültürel mirasımızı, deneyimli ekibimizle yüksek teknoloji kullanarak koruyor, canlandırıyor ve yaşatıyoruz.
♥ ile...

Büyükada Rum Yetimhanesi,
Europa Nostra tarafından
2018 Kültürel Miras Yılı kapsamında
"Tehlike Altındaki 7 Dünya Mirası"
arasında gösterilmiştir.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bimtaş

www.bimtas.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

BU SAYIDA...

İnsan müdahaleleriyle oluşan iklim krizi ve ekolojik kriz artık geleceğe referans verdiğimiz tehditler değil. Can kayıplarından, doğadaki birçok canlının yok oluşundan, oluşan maddi ve manevi hasarlardan gerekli dersleri çıkarabiliyor muyuz? Bu umut ve arayışla İPA İstanbul Dergisi'nin 3. sayısıyla yeniden karşınızdayız.

Üç ayda bir yayımlanan dergimizde can alıcı sorunlar karşısında İstanbul'u ve diğer kentlerimizi aklımızda tutarak doğru sorular sormayı ve can alıcı yanıtlar vermeyi de kurumsal sorumluluğumuzun bir parçası olarak görüyoruz. Zira eleştirel aklın olumsuz olduğu kadar sorun çözme yönelimli müdahalelere de yeniden düşünme şansı sunması, geçmişle gelecek arasında köprüler kurması bugünün karmaşık dünyasında akılcı bir kentsel politikanın önemli bir ihtiyacı.

Pandemi gibi dışarıdan ve beklenmedik anlarda gelen tehditlere karşı bizi korumasını beklediğimiz evin yangın, sel, deprem gibi diğer afetlerde ne kadar kırılgan olduğunu tekrar deneyimlediğimiz bir dönemden geçmekteyiz. Bu sayının kapak konusu olarak bedenimizde başlayan özel olanın kamusal olanla ayrımında ve ilişkisinde bir ara-mekân olarak evin değişen konumunu el aldık. Eve çizilen sınırları algılamak için tanımları kimin, hangi alandan, nasıl bir çerçeveyle ele aldığını içinde bulunulan dönemin koşullarıyla ilişkilendirerek irdelemek gerekiyor. Bedenimizi de bir mekân olarak tanımlayıp kabullendiğimiz bir düzlemde evin, bedenimizin bir uzantısı olduğu yönündeki kavrayış önemli potansiyeller barındırıyor. Sürekli devinim-dönüşüm hâlindeki bedene giderek artan bir yoğunlukta eklenen, başta internet olmak üzere dijital araçların evin sınırlarını daha da genişlettiği, küresel bir ağa bağladığı artık tartışma götürmez bir durum. Ev ile evsizlik arasında Silivri'de olumsuz barınma koşullarına sahip ailelerin kendi istekleri ile Kiptaş'ın Çatalca'daki konutlarına yerleştirilmesinin hikâyesi ise kamunun sorumluluğunu hatırlatması bakımından değerli. İstanbul'da olan güzel şeylerin sayısı her geçen gün artıyor...

"Sahadan" bölümünde yer verdiğimiz Güngören Tozkoparan Mahallesi tam da gücünü çeşitli yasalardan alan bu şiddete uzun süredir maruz kalan mahallelerden birisi. "Ev mahalleye doğru genişlediğinde, kollektif bir direnişin ötesinde rantsal dönüşümü pasifize edecek kolektif bir gelecek tahayyülü üretebilir mi?" sorusuna Mahalle'den Ömer Kiriş ile cevap aradık. Peki, sayıları giderek artan evsizlere yönelik gelecek tahayyülümüz nedir? Sözü bu konuda önemli deneyimleri olan Çorbada Tuzun Olsun Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Türker'e verdik. Evsizliğin barınma sorunu olarak ele alınmasının çözümsüzlüğün bir parçası olduğu yönündeki yaklaşımı oldukça değerli. Ev ile iş yeri arasındaki ayrım tarihin farklı dönemlerinde farklı dönüşümler yaşadı. Sanayi devrimi sonrası özellikle hizmet sektöründe yaşanan büyüme ile birlikte "eve iş getirme" ile başlayan, son yıllarda "freelance" çalışma pratikleriyle artarak devam eden furya pandemi ile birlikte yeni bir boyut kazandı.

Güvencesizliğin, baskıların ve adaletsizliğin giderek arttığı bu sahada görüştüğümüz Ofissizler Dayanışma Ağı önemli işler yapıyor. Yine kendi evinde güvencesiz, baskı ve şiddete maruz kalan kadınlara yönelik çalışmalarıyla bildiğimiz Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ile sığınma evlerini ve birlikte yaşam deneyimlerini konuştuk.

"Metropol" bölümünde yine umut verici bir gelişmeye odaklanıyoruz. Latin Amerika'da Sao Paulo gibi yerel yönetimlerin öncülük ettiği, kısa sürede bütün demokratik ülkelerde karşılık bulan Katılımcı Bütçe Modeli İstanbul Kent Konseyi ve İstanbul Planlama Ajansı yürütücülüğünde gerçekleşti. İkinci yazıda son dönemde başta İstanbul olmak üzere bütün kentlerde artan kira ve konut fiyatlarıyla etkisini şiddetle hissettiren erişilebilir konut sorununa dair bir tartışmayla devam ediyoruz. Validebağ Korusu üzerine değerlendirme yazısında yapılaşma baskısı altında yaşamını sürdüren flora ve faunasının zenginliğinin, bu baskıya karşı direnerek Koru'yu savunan insanların oluşturduğu paha biçilmez değerdeki resme göz atıyoruz. Son olarak merkezi-yerel yönetim bütçe değerlendirmelerinde iştirak şirketlerinin kapsam dışı bırakılmasının çelişkilerine dikkat çeken bir katkıya yer veriyoruz.

"Büyükşehir Hafızası" bölümünde ise Şehir Hatları'na bağlı Haliç Tersanesi'nde, yani kendi tabiriyle "Haliç'in kalbinde" yaklaşık 25 yıldır çalışan kompresör ve havuz tahliye makineleri ustası Zafer Terzi'ye kulak veriyoruz.

"Dosya" konusu olarak ele aldığımız Marmara Denizi'ni geniş bir çerçevede masaya yatırıyoruz. Bizans döneminden başlayarak Marmara kıyılarındaki gelişmelere, kırk yıl öncesine kadar ulaşan TBMM kayıtlarındaki müsilaj tartışmalarına, deniz kenarındaki açık alanların deniz ekosistemiyle ilişkisine, barındırdığı zengin ekosisteme dair değerli katkılara yer verdik. İSKİ'nin devam eden ve programına aldığı arıtma faaliyetlerine ilişkin aldığımız bilgilerle içimiz bir nebze de olsa rahatladı. Bu kapanmaması gereken gündemi, 10-11 Ağustos tarihinde İBB Çevre Kontrol Daire Başkanlığı, İstanbul Planlama Ajansı ve Marmara Belediyeler Birliği iş birliğiyle düzenlenen "Yaşamın Kıyısında Bir Deniz" etkinliğinde konuşulan gelecek senaryolarının, çözüm önerilerinin ve uygulamalarının Marmara Denizi'nin yeniden yaşayan bir deniz olarak kazanılmasına katkısı olmasını umut ederek tamamlıyoruz.

"Ekosistem"de Marmara Denizi'nin tarih boyunca ev sahipliği yaptığı medeniyetlere yer veriyoruz.

"Koleksiyon" bölümünde, geçtiğimiz günlerde Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı tarafından restorasyon süreci tamamlanarak Müze Gazhane olarak açılışı yapılan tarihi Hasanpaşa Gazhanesi'nin kurtuluş mücadelesine dair süreci Gazhane Çevre Gönüllüleri'nden elde ettiğimiz görsellerle takip ediyoruz.

"Akademi" bölümünde, Çılgın Projelerin Ötesinde: TOKİ, Devlet ve Sermaye adlı kitabı, yazarı Havva Ezgi Doğru'dan dinliyoruz.

Tüm okurlarımıza bir sonraki sayımıza kadar keyifli okumalar dileriz...

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İPA İstanbul Planlama Ajansı

Gözümüzden Kaçanlar · 1. sayıda "Katılım Süreçleri ve Kentsel Planlama: Metropollerde Eski Yöntemlerin Sonu" başlıklı yazının dünyadan örnekler bölümünde Vizyon 2050 Ofisi tarafından Eylül 2020'de yayımlanan İstanbul Vizyon 2050 Bilgilendirme Rehberi'nden faydalanılmıştır.

İPA istanbul

İMTİYAZ SAHİBİ
Emrah Şahan (BİMTAŞ Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Teknik Hizmetler San. Tic. AŞ Adına)

YAYIN YÖNETMENİ
Nazım Akkoyun (Sorumlu)

TASARIM KONSEPTİ VE YAYIN KİMLİĞİ
Tuğçe Tunç

YAZI İŞLERİ
Baran Alp Uncu, Berkan Özyer, Caner Murat Doğançayır, Elif Sidar Ökdemir

YAYIN KURULU
Begüm Özden Fırat, Burcu Özüpak Güleç, Çağhan Keskin, Eda Ünlü Yücesoy, Elif Avcı, Ezgi Bakçay, Ferhan Gezici, Fırat Genç, Gürkan Akgün, İclal Dinçer, Mert Arslanalp, Murat Şeker, Mustafa Sönmez, Sevim Sancaktar, Zelal Yalçın

DANIŞMA KURULU
Ahu Antmen, Ayfer Bartu Candan, Aykut Çoban, Ayten Alkan, Bekir Ağırdır, Cem Tecimen, Didem Danış, Erden Attila Aytekin, Emrah Çoraman, Enis Köstepen, Fatih Terzi, Feyyaz Yaman, Fuat Ercan, H. Tarık Şengül, Haluk Gerçek, Hatice Kurtuluş, Kemal Kılıç, Mikdat Kadıoğlu, Mine Eder, Namık Erkal, Nihat Tekdemir, Nuran Zeren Gülersoy, Sema Erder, Ümit Şahin, Yıldırım Şentürk, Yüksel Taşkın

KATKIDA BULUNANLAR
Ateş Evirgen, Burçin Çevik, Bülent Gözcelioğlu, Demo Lab Fotoğraf İnisiyatifi, Murat Bay, Özlem Serdar

EDİTÖR
Suat Hayri Küçük

İDARİ SORUMLU
Nilay Özger 0 (212) 245 99 00

KAPAK GÖRSELİ
Gökçe İrten'in "Marmara Denizi" ve "Ev" temalarını birlikte işlediği çalışması. "Mavi Yuva. İçimizdeki ve dışımızdaki mavilikler. Bir beden, bir evren."

BASKI VE RENK AYRIM
Seçil Ofset • 100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 4. Caddesi No: 77, Bağcılar/İstanbul
0 (212) 629 06 15 Sertifika No: 44903

DAĞITIM
İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür AŞ

İLETİŞİM
Ceren Güler Uzer (İPA İletişim Koordinatörü)

İstanbul Planlama Ajansı • Basınköy Mahallesi Valilik Yolu Caddesi No: 2 Florya Bakırköy/İstanbul
dergi@ipa.istanbul • ipa.istanbul/dergi

BİMTAŞ • Evliya Çelebi Mah. Meşrutiyet Cad. Eski TÜYAP Binası No: 50 34430 Beyoğlu/İstanbul

ISSN:2757-797X
Yerel, süreli, 3 aylık yayın. İPA İstanbul dergisinin tüm telif hakları İBB'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflardan, yayıncının izni alınarak ve kaynak belirtilerek, tam veya özet alıntı yapılabilir.

2021 / 003

EV: KAPANIRKEN AÇILMAK

EVDEN ÖTEYE: KAMUSALLAŞAN EV MEKÂNINDAN EVCİLLEŞEN KAMUSAL ALANA **ELİF SİDAR ÖKDEMİR** 6

ZAMANE EV HÂLLERİ: KATI, SIVI, GAZ **AYŞE ÇAVDAR** 10

"EV"LENMEK VE YENİDEN BAŞLAMAK İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NDE BİR SOSYAL ÇALIŞMA HİKÂYESİ **ŞEHİDE ZEHRA KELEŞ + ZELAL YALÇIN** 14

İÇİNDE YAŞADIĞIM MEKÂN: BEDEN **TUĞÇE ULUGÜN TUNA** 20

ŞEHİRLEŞME, DİJİTALLEŞME, PANDEMİ ÜÇGENİNDE AKILLI BİNALAR **BİLGEHAN BAYKAL** 24

EV(LERİM) ÜZERİNE ÇALAKALEM NOTLAR **FUAT ERCAN** 28

SAHADAN "EVSİZLİK BİR BARINMA DEĞİL BARINAMAMA SORUNUDUR!" **ÇORBADA TUZUN OLSUN DERNEĞİ** 32

ŞİDDETE KARŞI DAYANIŞMANIN MEKÂNI: SIĞINMA EVLERİ **MOR ÇATI KADIN SIĞINAĞI VAKFI** 34

EVDEN ÇALIŞMANIN GÜVENCESİZLİĞİ **OFİSSİZLER** 36

KENTSEL DÖNÜŞÜM BASKISINA KARŞI BİR YAŞAM ALANI MÜCADELESİ **TOZKOPARAN DERNEĞİ** 40

GÖSTERGE İSTANBUL EVLERİNDEKİ YAŞANTIYA DAİR BAZI KESİTLER 42

METROPOL İSTANBUL'UN BÜTÇESİNİ YURTTAŞ KATILIMINA AÇMAK **İSTANBUL KENT KONSEYİ KATILIMCI BÜTÇE ÇALIŞMA GRUBU** 46

HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR KONUT NE KADAR MÜMKÜN? **EMRAH ŞAHAN** 48

İSTANBUL'UN KÜLTÜREL PEYZAJINDA BİR ODAK: VALİDEBAĞ KORUSU **HATİCE KURŞUNCU + YİĞİT OZAR** 52

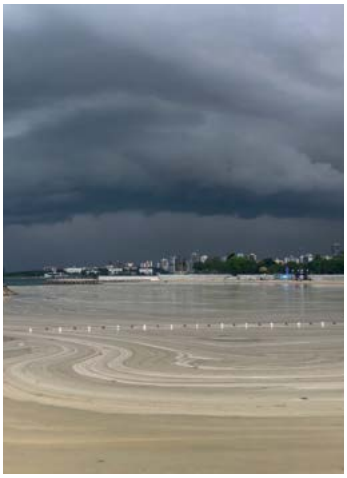
YERELİN GERÇEK BOYUTLARI VE BELEDİYE ŞİRKETLERİ **MUSTAFA SÖNMEZ** 60

BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI

"HAYAT TERSANEDE DEVAM EDER!" 64

DOSYA: MARMARA DENİZİ: DAHA GEÇ OLMADAN ÇÖZÜM ARAYIŞI

MARMARA DENİZİ'NE YÖNELMİŞ BİR KENT VE KIYISININ AĞIR DÖNÜŞÜMÜ **NAMIK ERKAL** 78

MARMARA DENİZİ'Nİ KİM ÖLDÜRDÜ? **BİLGE KOBAŞ + CAN SUCUOĞLU** 84

İSTANBUL KIYILARINDA YER ALAN KENTSEL AÇIK ALANLARDA SUYLA ETKİLEŞİM **SERENGÜL SEÇMEN** 90

BİR ZAMANLAR MARMARA'DA: MARMARA'NIN FANTASTİK CANLILARI **TURGUT YÜKSEL** 94

İSTANBUL'UN GELECEKTEKİ ATIK SU ARITMA YAKLAŞIMI **TUĞBA ÖLMEZ HANCI + GİZEM EROL + ANIL YILMAZ + EZGİ ATLI** 100

MARMARA DENİZİ ZİRVESİ: "YAŞAMIN KIYISINDA BİR DENİZ" **BUŞRA ALLI BİNGÖL** 104

EKOSİSTEM MEDENİYETLERE EV SAHİPLİĞİ YAPMIŞ MARMARA DENİZİ **AHSEN YÜKSEK** 108

KOLEKSİYON MÜZE GAZHANE: BİR HAFIZA MEKÂNI VE KENT HAKKI MÜCADELESİ TARİHİ 112

AKADEMİ İSTANBUL'U MERKEZE ALARAK TOKİ HİKÂYESİNİ OKUMAK **HAVVA EZGİ DOĞRU** 122

SAYAÇ 126

İÇİNDEKİLER

Ev: Kapanırken Açılmak

“Ev” kavramının zihinlerde mahrem ilişkilerin hakim olduğu, özel bir mekânı çağrıştırması pek muhtemel: Kapısı kapandığı anda dışarıdan bağımsızlaşan, kişilerin toplumsal hayattan kendilerini çekip çıkardıkları, kalın sınırlarla kendilerini korumaya aldıkları, kentin anonim ve “soğuk” ilişkilerinin yerine “samimi” ve “sıcak” etkileşimlerin gerçekleştiği yer. Diğer yandan, piyasa ilişkilerinin, özel alan da dahil olmak üzere hayatın her alanının belirleyicisi olarak kabul edildiği zamanımızda evin gayrimenkul ve emlak nesnesine de dönüştüğü de aşikâr. Bu da bizi evi çeşitlenen anlamları üzerine düşünmekten öte barındırdığı tüm ilişkilerden azade biçimde konutla bir tutan bir yaklaşıma götürmekte.

Oysa “ev”i doğrudan ve tamamen “özel” olan ile ilişkilendirmek, dışarıdan tamamen yalıtılmış bir alan olarak tanımlamak eksik ve yanıltıcı. Aynı evi değişim değeri üzerinden fiziksel bir tanıma tabi tutarak “konuta” indirgemek eğiliminde olduğu gibi. Bunu birkaç nedene bağlayabiliriz.

Barınma ihtiyacı, yer ve zamandan bağımsız bir şekilde her bir bireyin ortak ihtiyacı olageldi. Dolayısıyla “ev” insanlığın yerleşme tarihiyle yaşıt. “Ev”in birincil işlevi de bu ihtiyacı karşılamak. Ev de bu temel ihtiyacı karşılama işlevi gördü, görüyor. Ancak evin anlamı, içindeki ve etrafındaki ilişkiler ve dinamikler hesaba katıldığında bu tanımın çok ötesine geçmekte. Bu da evin içinde ve etrafında şekillenen farklı ilişki biçimlerinin dönüşümünü beraberinde getirirken aynı zamanda evin toplumsal anlamını, barındırdığı tüm ilişki biçim ve dinamiklerinin de üstünü örtmekte.

Evin barındırdığı mekansal kullanım biçimleri, dekorasyonu, dışıyla kurduğu ilişki ve ev içi yaşam pratiklerinden, evin paylaşıldığı kişilerle oluşturulan ilişkilere kadar birçok unsurun şekillenmesinde ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerin etkisini bulmak mümkün. Dahası sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik ve dini aidiyet gibi birçok ekonomik, sosyal ve siyasal etkene bağlı çelişki, çatışma ve güç ilişkileri de evin içine doğru uzanmakta. Böyle bakıldığında karşımızda tanımı, niteliği ve anlamı mekân ve zamana göre hep değişen olan bir kavram buluyoruz. Bunu toplumsal hayattaki değişimlere bağlı olarak farklı ad ve niteliklerle anılan “ev”in çeşitlenen hâllerinin üzerimizdeki etkisinde görebiliriz. Örneğin, evlerin “mülkleşmesiyle” elele gelen “bağımsızlaşması”, evin içini olduğu kadar evlerin arasındaki bağları da dönüştürmekte. Ev aynı zamanda sermayenin olduğu kadar siyasi iktidarın da içerisine uzanmaya çalıştığı, uzandığı ve hatta dönüştürdüğü bir alan. Ya da dijital teknolojilerin kent hayatında yarattığı değişiklikler ev yaşamını daha da geçirgen kılmakta; yaşamakta olduğumuz COVID-19 pandemisiyle beraber evin aynı zamanda bir çalışma mekânına dönüşümü hız kazanmakta. Bunların her biri evin dışının kopuk olmadığının, aksine iç içe geçtiğinin somut göstergeleri.

Diğer yandan, dışarısı-içerisi karşıtlığı üzerinden şekillenen tahayyülde bile ev ile dışı arasında keskin bir ayrım yapmak güç. Çünkü ev; içerden dışarıyı izleyen, istediğinde müdahale edebilen, kendini dışarıya gösteren veya dışarıya katan bir özne olarak çeşitli yöntemler veya balkonlar, teraslar gibi somut mekansal arayüzler aracılığıyla dışıyla temas ettiğini söyleyebileceğimiz bir aktif bir yapı. Tüm bunlar ev ile dışı arasındaki ilişkinin tek taraflı yürümediğini göstermekte.

“Ev” kavramı genellikle “konut” ile özdeşleştirerek tasavvur edilmekte. Buna göre, ev ister bir gecekondu olsun ister tekil bir yapı ya da site içerisinde apartman dairesi, yaşanılmakta olan dört duvar ve çatıdan oluşan konutun içerisinde vücut bulmakta. Öte yandan, ev ile bağdaştırılan ve evdeki ilişkilerin ana hatlarını oluşturduğu düşünülen aidiyet, bellek, güven, huzur, dayanışma gibi birçok unsurun bütününü farklı ölçeklerde ve yerlerde bulmak da mümkün. Bu da ev kavramının içerdiği ilişkileri ve anlamları insanın kendi bedeninden başlayarak sığınma evlerine kadar farklı ölçeklerde ve ilişki bütünleri içinde görmemizi sağlıyor. Benzer şekilde evsizlik ve evinden olma gibi sorunlar sadece barınma ihtiyacı ile açıklanamaz.

Kısaca, “dışarısı” evlerin içine kapıdan, bacadan, pencereden sızmakta. Bu da evi çatışma ve dayanışmanın, güven ve endişenin, eşitliğin ve eşitsizliğin sürekli dönüşen biçimde bir arada olduğu karmaşık bir alana dönüştürüyor. Bu dinamik alan hem etkilediği hem de etkilendiği kent hayatının temellerinden bir tanesi.

Fotoğraf Elif Sidar Ökdemir

Evden Öteye: Kamusallaşan Ev Mekânından Evcilleşen Kamusal Alana

Batılı siyasal bakışın çizdiği kamusal ve özel alanın sınırları uzun yıllardır üzerine tartışılan bir mesele. Çoğunlukla ev üzerinden örneklenen özel alanların etkileşime kapalı ve geçirimsiz mekânlar olmadığı ise ortada. Evin sınırlarının tarifi, mekânsal ve politik bulanıklaşma hâlleri ve aralarındaki geçişliliğe bakmak bu tartışmayı ilerletmeyi mümkün kılacaktır.

Elif Sidar Ökdemir[*]

[*] Y. Mimar, Araştırmacı, İstanbul Planlama Ajansı

İllüstrasyon Elif Sidar Ökdemir

Kamusal alan kentlinin ortaklaştığı, paylaşarak dönüştüğü, söylem üretmesine imkân veren bir etkileşim zemini olarak tanımlanırken, karşısına yaygınca özel alan koyuluyor. Erişilebilir, açık ve ortada olması nedeniyle "görünürlük", bireysel olmaması ve toplulukları etkilemesi nedeniyle de "kolektiflik" kodlarına sahipliği üzerinden kamusallık atfedilen alanların karşıtı olarak, mahrem ve gizli olmakla ilişkilendirilen özel alanlar geliyor. Özel alanlar ise mülkiyet ilişkilerinin yanı sıra sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik ilişkiler odağında çoğu zaman ev üzerinden örnekleniyor. Bir kavram olarak öğretilmiş olan bu özel ve kapalı ev bakışı, sınırların katılaşarak geçirimsiz hâle geldiği, evdekilerin evin dışıyla, ötesiyle, ötekiyle ilişkisi ve yakınlığını kendisinin belirlediği bir durum yaratıyor.[1] Söz gelimi kullanılan "kamusal alana çıkmak" tabiri evi merkeze alarak çevresinden ayırıyor, neyin dışarıda olduğunu netleştirerek sokağa açılmayı yani evden ötesini işaret ediyor. Fakat batılı siyasal düşüncenin kurduğu kamusal-özel ikiliğini mekânsal örüntüler ve çeşitli ilişkiler üzerinden okuduğumuzda bu keskin gibi görünen ikiliğin sınırlarının tarif ettiğimiz kadar keskin olmadığını söylemek mümkün. Kamusal ve mahrem ilişkileri doğuran tüm bu kodlar geçişken. Her biri gündelik hayatın doğurduğu farklı ihtimaller nedeniyle geçişli. Dolayısıyla her yeni durum farklı kodlar üzerinden okunup, farklı boyutlarıyla ele alınabilir. Tek bir kamusal-özel ayrımı olduğundan ve bunların keskinliğinden söz etmek mümkün değildir.[2]

Mahremiyet kodunu fizikselleştirerek sınır tarif eden duvarların evi; dışıyla ilişki kurmayan, kapalı hacimler hâline getirmeye ve dışıyla tüm ilişkisini kesmeye muktedir olmadığı ortada. Bu sınırları tarif etme biçimlerini ve çeşitli alternatiflerle bulanıklaştırma metotlarına odaklanarak tartışmayı ilerletmek mümkün.

Mekânsal Sınırların Bulanıklaşması

Katı tarifiyle kamusal ile özel arasındaki karşılaşmanın yaşandığı ara mekânların her biri, farklılaşan özellikleri nedeniyle farklı ilişki örüntüleri yaratan *mekânsal arayüz*ler olarak görülebilir. Merkeze evi aldığımızda sınır tarif eden duvarları aşmayı sağlayan mekânsal arayüzler balkon, teras, bahçe, avlu, kapı, kapı önü ve pencere üzerinden örneklenebilir.

Bir kavram olarak öğretilmiş olan özel ve kapalı ev bakışı, sınırların katılaşarak geçirimsiz hâle geldiği, evdekilerin evin dışıyla, ötesiyle, ötekiyle ilişkisi ve yakınlığını kendisinin belirlediği bir durum yaratıyor.

Balkonlar fiziksel varoluşları nedeniyle düşeyde sokakla mesafeli bir ilişki kurarak, hem sokağı gözetleyebilmeye hem de sokağa dâhil olmaya imkân verir. Bu kontrollü ilişki biçimi evdekilerin tarif edebileceği, istediği kadar dâhil ve aktif olabileceği bir alan yaratır. Bu nedenle bir balkonda bir ebeveynin sokakta oynayan çocuğunu gözetlediğini, akşam yemeği için hazırlık yaparken fasulye ayıkladığını, çamaşırların yanına kurutmak için memleketinden gelen biberleri astığını, güneşlendiğini veya diz üstü bilgisayarını alıp bir masada çalıştığını görebiliriz. Çeşitlenebilecek örnekler üzerinden sunduğu mekânsal özelliklere bağlı olarak kısmi ve değişken bir görünürlük ve dâhil olma ilişkisi yaratan balkonlar; evin diğer odalarından farklı, işlevi kesin olarak tayin edilmemiş bir bölümlenmesi olarak okunabilir. Bu nedenle de evde gerçekleşen bazı gündelik eylemlerin tekrarlandığı ve/ya kolayca balkonlara taşındığı söylenebilir. Aynı zamanda balkonlarda gerçekleştirilen eylemler ev yaşantısına dair ipuçları sunar. Örneğin balkona asılan çamaşırlardan evde kaç kişinin yaşadığı, çamaşır asma sıklığından evdeki temizlik ritüeli anlaşılabilir.

Teraslar ise görece, balkonlardan yatayda daha büyük bir alan taradığını varsaydığımız, bu nedenle de gündelik eylemlerin daha da çeşitlenebildiği mekânlar. Fakat terasların, balkonlardan farklı olarak sokakla kurduğu ilişki, düşey mesafesinin çokluğu nedeniyle daha az. Bu nedenle esasında terasların evde ve sokakta gerçekleştirilen eylemlerin daha çok kesişebileceği mekânlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu kesişme alanını özellikle salgın sırasında kentteki hareketliliğin azalması ve sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle kamusal mekânlarda gerçekleştirilen birçok gündelik aktivitenin teraslarda ve/ya balkonlarda gerçekleştirmesi örnekleriyle somutlaştırabiliriz. Salgın süresince evde kalabilenler tarafından terasların kimi zaman spor alanı, kimi zaman sokak müzisyenlerine sahne, kimi zaman da aynı apartmandakilerin birlikte zaman geçirdiği bir kafe gibi çeşitli kullanımları olduğuna şahit olduk.[3]

Mekânsal sınırlar ve imkânlar üzerinden tartışabileceğimiz bir diğer mekânsal arayüz ise bahçe. Bahçe; sınırları belirli, evin yatay uzantısı. Bazen gizli, bazen ortada ve görünür. Konumlanışı, sokakla ve çevresindeki diğer evlerle ilişkisi üzerinden evin tüm işlevlerini kopyalayabilecek ihtimallere de açık, ev kadar mahrem olmaya da. Çeşitli evlerin kesişim noktalarında ortak bir kullanım alanı tanımlayan, birden fazla kapı önünü karşılayan, sebzelerin ekildiği, meyve ağaçlarının, oturma alanlarının ve salıncakların olduğu bahçelerin yanı sıra, tamamen tekil kullanımlar üzerinden evin kiler, mutfak gibi işlev tarif eden mekânlarının kopyalandığı bahçeler de mevcut.

Son olarak kapı ve pencere; diğerlerinden farklı olarak iç-dış ilişkisindeki eşikleri netleştiren, bir alan değil yüzey tarif eden elemanlar. Pencere; izlenen ve izleyenin arasındaki ekran, görünür olmaya da, görünmeden izlemeye de imkân veren, eylem alanını kısıtlayan düşey yüzey. Aynı zamanda evin mahremlik atfedilerek mutfak, salon, yatak odası gibi işlev tayin edilmiş bölümlenmelerini kontrollü bir şekilde dışa açmanın da aracı. Mekândaki kullanım biçimi ve mekânın sunduğu imkânlara bağlı olarak sadece bir araç olmaktan çıkıp, odanın ne kadar dışarıda ve görünür olacağı belirleyen bir özne olmaya da açık. Kapı ise evi dışıyla ayıran, kimin öteki, kimin evden olacağının, evin içine döndüğümüzde ise hangi odanın kime mahrem olacağının belirleyicisi. Bu iki eleman şimdiye kadar bahsi geçen diğer mekânsal arayüzlerle birlikte de okunarak bir araya gelme biçimleri ve kesişimleri üzerinden her mekâna göre farklı ilişki biçimleri tarif edebilir.

Mekânsal sınırları bulanıklaşan evin kullanımı katı biçimde tanımlanmamış mekânsal arayüzleri, gündelik eylemlerin yanı sıra sokaktaki politik eylemliliğin ve söz söyleme talebinin duyulduğu mekânlara dönüşüyor.

Bahsi geçen tüm bu örnekler özgün mekânsal özellikleri ve sundukları imkânlar üzerinden farklılaşsa bile bazı ortaklıklardan da söz etmek mümkün. Tekil bir ev ve onun çeperindeki imkânlar ve kullanımlardan bahsettiğimiz bu mekânsal arayüzler, her zaman tahmin edilemeyen ilişkileri mümkün kılmaya açık. Evdeki tüm işlevleri tanımlı ve tasarlanmış olarak karşımıza çıkan bölümlenmelerin karşısında, bahsi geçen mekânsal arayüzlerin kullanım biçimleri atanmamış hâlleri, yeni ihtimallere, ilişkilere ve yaratıcılığa imkân sağlıyor. Bir evin balkonunun sokakla kurduğu özgün ilişkinin ötesinde, diğer evlerin balkonlarıyla veya pencereleriyle kurduğu ilişki, düşeyde ve yatayda beklenmedik ve kurgulanmamış başka örüntüler tarif edebiliyor. Örneklemek gerekirse karşı karşıya konumlanmış iki apartmandaki balkonların birbirine ip gererek çamaşır veya bayrak asması örneği beklenmedik bağlantıların fiziksel temsilleri olarak okunabilir. Bu nedenle sabit bir kullanım, ilişki biçimi ve fizikselliğin ötesinde tayin edilebilmiş bir sınırdan bahsetmek mümkün değildir.

Bunlarla birlikte mekânı ve mekânın sınırlarını salt fiziksel sınırlar üzerinden okumak daraltılmış bir bakış olacaktır. Mekânı farklı yüzleriyle açmanın yollarından biri olan dijital alan bu anlamda önemli bir yer tutar. Gündelik hayatımızda önemli bir zaman ve yer işgal eden sosyal medya ve dijital iletişim kaynakları, evin fiziksel sınırlarını görünmeyen biçimde açmanın bir yolu olabilir. Evde kutlanmış bir doğum gününün fotoğrafı veya mutfakta yemek tarifi anlatılan bir video, mahrem kabul edilen alanların kimi zaman fonu, kimi zaman da öznesi olur. Bu paylaşımlar salt ev yaşantısını veya evin kendisini göstermeyi hedeflemese bile fiziksel sınırların sanal yıkımına denk düşer: Görünür hâle getiren fakat fiziksel olarak erişime açmayan, fiziksel sınırların anlamını yitirmesini sağlayan bir yıkım. Bu, mekânı tarif etme biçimini dönüştürdüğümüz anda sınırları ve sınırları aşma biçimlerini de yeniden tartışmak gerektiğinin göstergesidir.

Tüm bu örneklere dayanarak diyebiliriz ki, kabul görmüş fiziksel sınırlarının ötesinde evin barındırdığı, kurduğu ilişkiler ve bunların etki alanı üzerinden tarif edilebilecek sınırların hiçbiri mutlak değil. Evin sokağa açılan kapısını açık bırakarak birlikte kapı önünde oturan kadınların olduğu bir an ile pandemi süresince uzaktan eğitim alan bir öğrencinin dersine evinden bağlandığı bir ânı karşılaştırdığımızda her iki örnekte de mekânı, mekânın sınırlarını ve bu sınırların aşılma, bulanıklaşma biçimlerini farklı tarif ederiz. Bu durum da mekânsal sınırların her öznel durumda farklı biçimlerde ve ölçülerde bulanıklaştığından ve geçici sınırların oluştuğundan bahsetmek mümkündür. Bu sınırların aşılma yönleri de aynı biçimde iki taraflı ve geçişlidir. Çeşitlenen kullanımlar örneklenerek özel alanın kamusallaştığı, kamusal alanın da evcilleştiğinden söz edilebilir. Sınırların değişkenliği, geçiciliği ve sabitlenmeme gayreti ise ilişkileri ve ihtimalleri açık bırakmaya denk düşer.

Politik Sınırların Bulanıklaşması

Evin fiziksel sınırlarının ötesine baktığımızda, toplumsal ve politik düzlemdeki sınırlarının tarifi ve sınırların aşılma gayreti de yeni bir hamle değil. Başlangıcı sanayi devrimine götürülebilecek üretim ilişkilerindeki dönüşüm süreciyle üretim-yeniden üretim mekânları, kamusal-özel, iş yeri-ev ayrımı keskinleşti ve cinsiyetlendirildi. Kamusal-özel ikiliğinin cinsiyetler üzerinden kodlanarak kamusal alanların erkeklere, özel alanların kadınlara atfedilmesine karşılık 60'larda feminist hareketin kadınların kent yaşamına dâhil olması talebi öne çıktı. Özel olanın, evin, ekonomik, toplumsal, siyasal ilişkilerden bağımsız olmadığı vurgulandı. Çünkü "dünya nasıl bir yerse, ev de öyle bir yerdir."[4] Öne sürülen ikiliği sorunsallaştıran "özel olan politiktir" söylemini üreten ikinci dalga feminizminin uzun erimli mücadelesi evi, cinsiyetli öznelerden koparıp bağımsızlaşmaya yaklaştırdı. Bu mücadeleye eş zamanlı olarak yıllar içinde dönüşen üretim ilişkileri ve ekonomik düzlem nedeniyle ev eksenli çalışmanın varlığı ve artışı ise üretim ilişkilerinin doğurduğu ev-iş yeri sınırlarını bulanıklaştırdı. Üretim eylemi; kamusal alandan özel atfedilen alanlara taşındı. Bugün ise salgınla birlikte uzaktan çalışmanın çokça yaygınlaşmasıyla ve bu sınırları tarif etmek daha da zorlaşıyor. Üretim ve yeniden üretim mekânlarının arasındaki sınırların bulanıklaşması, üretim mekânlarının davranış biçimlerini yeniden üretim mekânlarına, yeniden üretim mekânlarının davranış biçimlerini de üretim mekânlarına taşıyor.

Kabul görmüş fiziksel sınırlarının ötesinde evin barındırdığı, kurduğu ilişkiler ve bunların etki alanı üzerinden tarif edilecek sınırların hiçbiri mutlak değil.

Diğer taraftan evin bir mekân olarak politikleşme sürecinin devamlılığı politik eylemliliğin eve ve evin mekânsal arayüzlerine taşınması üzerinden de takip edilebilir. Mekânsal sınırları bulanıklaşan evin, kullanımı katı biçimde tanımlanmamış mekânsal arayüzleri, gündelik eylemlerin yanı sıra sokaktaki politik eylemliliğin ve söz söyleme talebinin duyulduğu mekânlara dönüşüyor. Evin kendi kullanımlarını mekânsal arayüzlere taşımasının aksine bu kez sokak kendisini evin mekânsal arayüzlerine taşıyor. Balkonlara, teraslara taşınarak mekânı değişen eylemliliğin özgün koşullara göre repertuarı da etki alanı da değişiyor. Bunlar evin ışıklarını açıp kapatmak, tencere tava çalmak, pencerelerden marş söylemek gibi ses ve imge üzerinden çeşitlenen eylem repertuarları üzerinden örneklendirilebilir. Öte yandan evin mekânsal arayüzlerinin politikleşmesiyle çoğunlukla kentin merkezinde dile gelen söylem ve eylemin bu tekil parçalanma sayesinde mekânsal olarak yayıldığını da söylemek mümkün. Alışkın olduğumuz gibi

kentin büyük meydanlarında caddelerinde dile getirilen taleplerin bu kez evlere yayılmasıyla kentin çeperinden de üretilebilir ve duyulabilir olduğunu görüyoruz.

Evin kendisinin mekânsal arayüzlerin yarattığı zeminle politikleşmesini okuyabileceğimiz örnekler geçmişten itibaren çok olsa da[5] bu durum salgın kısıtlamaları nedeniyle daha görünür hâle geldi. Çeşitli eylem çağrıları sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve dayanışma ağları tarafından meydanlar veya sokaklar yerine balkonlara yapıldı. Bununla birlikte politik olarak uzun yıllar sokakta görünür olma mücadelesi veren bazı gruplar ise yeni stratejiler geliştirdi. Bu stratejiler hem 29. İstanbul LGBTİ+ Onur Haftası organizasyonunun dijital alanda bir sanal mekân yaratıldığı örnekleri, hem de Twitter üzerinden saat ilan edilerek yapılan çeşitli eylemler gibi mekândan bağımsız olarak sadece dijital alan üzerinden evden savunu ve söylem üretilen örnekleri içeriyor. Bu noktada dijital alanın yine evin mekânsal ve toplumsal sınırlarını aşmanın aracı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat ilk bakışta dijital alan mekânın dayattığı tüm eşitsizlikleri eşitliyor gibi görünse de esasen kamusal alandakine benzer tahakküm ilişkilerini barındırarak eşitsizlikler üzerine katmanlar eklediğini de unutmamak gerek. Bu nedenle kurulan her yeni strateji barındırdığı öznel duruma göre yeni bir yıkım ve aşılma ihtimali olan geçici sınırların inşasına açık.[6]

***Kamusal*a Sarkan Ev**

Evin gündelik hayatta karşı karşıya kaldığımız toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ilişkilerden kopuk olmadığı ve tüm bu ilişkileri barındırdığı kabulüyle özel alanların kamusal alanlara doğru genişleme ve sınırlarını aşma eğilimleri olduğu açık. Özel alanlarla kamusal alanların arasındaki geçişlilikle birbirinden ayrı olmayan mevcut mekânsal ve politik sınırları bulanıklaştırdığı, fakat bu durumun geçici, yeni sınırlar kurduğunu söylemek yanlış olmaz. Geçici sınırların kalıcılaşma eğilimi göstermemesi ve var olanın üstüne yeni bir tahakküm ilişkisi inşa etmemesi ise yaratıcılığa, yeni ihtimal ve karşılaşmalara açık olmayı sağlıyor.

Her bir bulanıklaşma hamlesi kişisel olanın kamusal olmaya doğru yaptığı, kendi kimliğini, dilini dışa vurmanın ve dışa katmanın hamlesi olarak okunabilir. Evdeki özel olanla, dışarıdaki kamusal olanın kesişmesi, üst üste binmesi ve geçici sınırların taşınmasıyla artık evin kamusallaştığı, kamusalın da evcilleşme eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz. Evin kapalı ve geçirimsiz bir dünya olmadığı günümüzde kamusal alanın da bu sıçrama ile evcilleşen görünümleri ve davranışlarıyla karşılaşırız.[7] Bu yeni geçişliliğin ve birden fazla tekil özel alanın geçici ara sınırlar yaratmasıyla artık özel parçaların kamusal bilgiyi dönüştürdüğü ve hatta belki kamusalı var eden bileşenlerden biri olduğunu söyleyebilir miyiz?

Notlar

1 Akova, F. (2020). "Ev: Yakınlık ve Uzaklık": https://manifold.press/ev-yakinlik-ve-uzaklik

2 Özbek, M. (2004). "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları", Meral Özbek (Der.), *Kamusal Alan* içinde, s. 44.

3 Cohen, J. (2020). "Roof Series": http://www.jermcohen.com/roofseries

4 Bora A. & Toker N. (2020). "Evde Kalmak, Eve Sığınmak, Evden Çıkmak", Birikim: https://birikimdergisi.com/guncel/10031/evde-kalmak-eve-siginmak-evden-cikmak.

5 Uysal, A. (2020). "Salgın Döneminin Eylem Repertuvarına Dair Yanılsamalar", "Yeni" ve "Eski" Repertuvar Tartışması", *Birikim:* https://birikimdergisi.com/guncel/10083/salgin-doneminin-eylem-repertuvarina-dair-yanilsamalar

6 Ökdemir, E. S. (2020). "Pandemide, Pandemiye Rağmen Bir Arada Olmak: Mekânda Ama Nasıl?", XXI Mimarlık, Tasarım ve Mekân: https://xxi.com.tr/i/pandemide-pandemiye-ragmen#ref2.

7 Amann, A. & F. Martella (2020). "Public house: the city folds into the space of the home. Architectural Review": https://www.architectural-review. com/essays/public-house-the-city-folds-intothe-space-of-the-home

Zamane Ev Hâlleri: Katı, Sıvı, Gaz

Hukukta, basında, siyasette veya reklamlarda yaşam alanlarımızı kimin, nasıl tanımlandığı evlerimizin toplumdaki anlamının da birer iz düşümüdür belki: Gecekondu, mesken, hane, birim, daire... Evin yerine tercih edilen bu kelimelerle evlerimizin yıllar içinde dönüştüğü şey arasındaki ilişki, geride bıraktığımız ve yerine gelen evi düşünürken bize faydalı bir eşlikçi olabilir.

Ayşe Çavdar[·]

[·] Gazeteci, Antropolog

Leonard Cohen'in "Old Ideas" ("Eski Fikirler") albümünde ***Going Home (Eve Gitmek)*** adlı bir şarkı/şiir var. Şiirin yazarı Leonard, şiire konu olan Leonard'la konuşmayı sevdiğini söyleyerek başlıyor anlatmaya. Leonard'ı tarif ediyor: "O bir sporcu ve bir çoban, takım elbise giyen tembel bir puşt." Devamında, "Ne söylersem tekrarlar" diyor dalga geçerek. "İstemese bile tekrarlar, çünkü reddetme hakkı yok." Aslında ne yapmak istiyormuş peki Leonard? "Bir aşk şarkısı yazmak, bir affetme marşı, yenilgiyle yaşamak için bir el kitabı." Albümden sonra ***The Guardian***'a verdiği söyleşide, dinleyicilerinin onun şarkılarından hayat hakkında ne öğrenebileceği sorusuna şöyle cevap veriyor: "Bir şarkı birçok düzeyde çalışır. Çektiği çilelerde ve yenilgilerde kalbine hitap eder, ama bulaşıkları yıkarken ya da evi temizlerken de işe yarar. Ayrıca birine kur yaparken fonda çalması iyidir."[1]

Yenilgi deyince aklıma, kısmen içinde ve etrafında büyüdüğüm, Ankara'dan uzak olduğumuz zamanlarda ev diye hatırladığım iki katlı gecekondu geliyor. İlki tek katlı yapılmış, ikincisi bitişiğe iki katlı kurulduktan sonra, ilk yerleşilen oda kömürlüğe dönüştürülüp geriye kalan elden geçirilerek kiraya verilmişti. Albümlerde ev ahalisinin gecekondular yapılırken poz verdikleri fotoğraflar vardı. Yapılar yükselirken onlar da büyümüş ya da yaşlanmışlardı. Şimdiki ölçülerle bakıldığında büyücek bir bahçemiz vardı. Bahçeye çimentodan dökülmüş kubbeli bir kapı tacı altından geçilerek girilirdi. Hatırladığım kadarıyla tacın altına hiç kapı yapılmadı ya da derme çatma bir ahşap kapı vardı. 1990'larda ev ahalisinden birine araba alındığında bahçenin üst kısmındaki vişne ağaçlarından birkaçı kesildi ve giriş genişletildi. Taç gene orada kaldı, boşluğun orta yerinde öylece asılı hâlde. 2000'lerde yıkıldı her şey. Mülk sahibi olan dedeme bir daire verildi karşılığında, belki bir miktar da nakit para. Ayrıntıları bilmiyorum. Sanırım 2010 yılında gittim mahalleye en son. O zamandan sonra da sık sık Google'ın harita uygulamasıyla değişimi izledim. 2015'teki görüntü çok acayipti. Bizim evin yerine yapılan devasa, ama sonradan yapılanlarla karşılaştırıldığında mütevazı sayılabilecek binanın bir cephesinin pencereleri komşu gecekonduların enkazına bakıyordu. Başka açılardan fotoğraflar güncellense de, hâlen bir noktadan bakıldığında o görüntü çıkıyor karşınıza. 2020 Ağustos'unda çekilmiş daha yeni bir fotoğrafta ise eksik olan yalnızca o beton çöpleri ve Havva Teyze'lerin evinden geriye kalanlar. Bizim bahçenin ağaçları arasında yaşayan yok. 2010'da gittiğimde biz küçükken bile gövdesi çürük olan, bitlenmemek için altından geçmemeye çalıştığımız iğde ağacının bahçenin vişnelerinden, gülünden, cevizden daha uzun yaşadığını görüp ironiyle "Sen ha" demiştim. "Demek burada yaşamaya devam edebilmek için çürümek lazımmış." Aynı esnada İstanbul'daki kentsel dönüşümün yıkmakta olduğu gecekondu mahalleleriyle dayanışmaya çalışıyordum hâlimce. Kendi evini korumaktan aciz birinin başkalarının evleri için mücadele etmeye kalkışması da hayatın kinayesiydi herhâlde. Müsaadenizle girmeyeceğim mevzunun bundan sonrasına. Mahcubiyetim ve aczim bana kalsın.

Bağımsız Birim

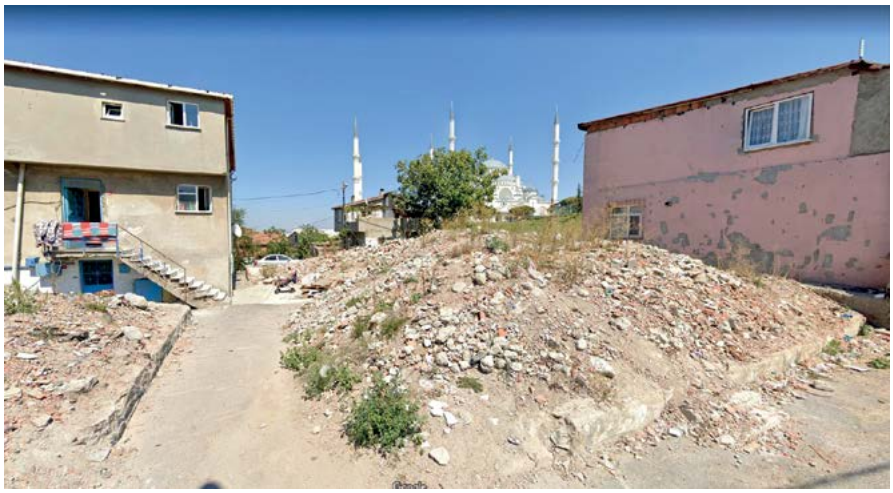
Yenilgi deyince aklıma gelen bir şey daha var: Kira ve satış kontratlarında geçen "bağımsız bölüm" ya da "bağımsız birim" tamlaması. Ev, içinde yaşadığımız yere bizim verdiğimiz ad. Aynı yer, idarenin ve ekonomin dilinde "hane" oluyor. Eskiden bir de "mesken" vardı. Aslında "yerleşenin yeri" anlamına gelen bu kelimeyi giderek daha az kullanıyoruz. Garip bir şekilde "mesken"in polislerin yanı sıra "gecekondu" demeyi "siyaseten doğru" bulmayan kent aktivistleri, plancılar ve mimarlar tarafından kullanıldığına da çok kez tanık oldum. İnşa sürecinden mülkiyet ilişkilerine kadar her şeyiyle eğreti ve geçici olduğu iddia edilen gecekondu, "ev"e ilişkin kelime repertuarımızda yerleşmeye en fazla vurgu yapan "mesken"e en çok reva görülen yaşam alanıydı.[2] Hayat kinayeleri seviyor belli ki.

"Konut", "ev"imizin ekonomiye ve emlak sektörüne, mimarlığa ya da hukuk ve adliyeye konu olduğu zaman aldığı isim. *Konmak* fiilinden türemiş, uçarken yere konmak demek; uçmak üzere konmak aynı zamanda, yani geçici bir süre için. Ama her nasılsa meskenden daha çok çağrıştırıyor yerleşikliği.

Emlak sektörü bir de apartmanlaşmayla oluşan "daire"den söz eder. Bu daire, geometriden bildiğimiz içi dolu yuvarlak şekil değil, spesifik bir işe hasredilmiş mekân anlamına gelen dairedir. Evkaf Dairesi vakıflarla ilgilidir, Nüfus Dairesi'nin adı üstünde. İçinde yaşadığımız daire de bizim kullanımımıza ayrılmış, bizimle ilgili olan yer demek. İçinde kim varsa onunla ilgilidir daire. Öyle midir? Kim bilir?

Düşe kalka takip etmeye çalıştığım bu izlekten gidince kontratlardaki "bağımsız bölüm"ün nereden geldiğini kestirmek mümkün. Daire kelimesinin yanlış ve gereksiz yere Türkçeleştirilmişi gibi duruyor bu tamlama ilk bakışta. Tanımı şu: "Kat mülkiyeti veya kat irtifakı kurulmuş yerlerde ana gayrimenkulün ayrı ayrı ve başlı başına kullanılmaya elverişli olan ve her biri kat mülkiyeti kütüğünde ayrı bir sayfaya tescil edilen konut, dükkân, mağaza gibi bağımsız mülkiyete konu bölümleri..."[3]

Zurnanın zırt dediği yeri fark ettiniz mi? "Kat mülkiyeti kütüğünde ayrı bir sayfaya tescil edilen." Yani, kendine ait bir sayfası bulunan. İçinde yaşadığımız yerin, kendine ait, bizden de bağımsız bir sicili var. Bağımsız bölüm o sicilin varlığına, mülkleşen evin bizden ayrıldığına işaret ediyor. Yani evi mülkleştirerek ondan ayrılma ihtimalini kabulleniyoruz. Adı bağımsız birim, ancak kalabalıklaşan, yapı yoğunluğu artan kentsel yüzeyde daha sıkışık yaşıyoruz. Hanelerimiz, dairelerimiz, evlerimiz iletişimden kanalizasyona, aydınlatmadan atık sistemine kadar tüm altyapı aracılığıyla birbirine daha yakın ve bağımlı.

Gördüğüm kadarıyla "bağımsız birim" tamlamasına ihtiyaç duyulmasının sebebi, binalarda kat mülkiyetine konu olan ancak işlevleri itibarıyla farklı bölümleri bir arada anma ihtiyacı. Fakat böyle bir hâl kastedilerek üretilmese bile –bina stoğunu yenileme boyutunu çoktan fersahlarca aşan kentsel dönüşümle birlikte çılgın boyutlara varan şehir içi ve şehirler/ülkeler arası göç ortamında–, mekânla içinde yaşayanların birbirlerinden bağımsızlaştıkları yeni bir hâli de acı verici bir isabetlilikle ifade ediyor.

Bu bağımsızlaşmanın, aslında kopuşun, büyük oranda kentsel mekânın yeniden üretildiği finansal altyapıdan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü biriktirerek değil borçlanarak, dolayısıyla geçmişi değil geleceği riske ederek dâhil olunan bu finansal akış, şehrin yüzeyini sakin/meskûn olma hüviyetini kaybeden şehirlilerin gelir düzeylerini temel alarak parçalıyor. Tersinden de söyleyebiliriz, şehrin yüzeyini şehirlilerin gelir düzeylerini temel alarak parçalayan bu finansal akış, şehirlilerin sakin/meskûn olma hüviyetini ellerinden alıyor. Bu finansal akışa kapıldığınızda, yani borçlanarak ev almaya karar verdiğinizde, istediğiniz yerde, istediğiniz insanlarla değil gelirinizle sahip olduğunuz kredibilite (borçlanabilirlik) oranında, borçlanabilirlikleri sizinle denk insanlarla birlikte yaşamak zorundasınız. Seçme şansınızı çeşitli şekillerde dâhil olduğunuz ilişki ağları (hemşehrileriniz, eski komşularınız, akrabalarınız, arkadaşlarınız) değil devletin ve bankaların yüklenmenize izin verdikleri borç riski belirliyor. Dahası, yaşadığınız yerde tutunmanız da ancak kazancınızı düzenli bir şekilde artırmanızla mümkün. Eğer bulunduğunuz yer bir soylulaştırma sürecine girmişse çok yakın zamanda yıldırılarak ya da rantı alışkanlıklarınıza ve hayat bilginize tercih ederek ayrılacaksınız oradan. Geride kalan mülk önce parçalanacak, yoğunluğu artırılacak ve bağımsız birimlere bölünerek kütüğe kaydedildikten sonra yeni kullanıcılarını bekleyecek.

Katı

Bizim evin yerine yapılan binanın içini gösteren çeşitli fotoğraflar buldum bir emlak ilanında. Katlardan biri kiraya çıkarılmış. Ortak alanların zemini ağır, parlak ve kaygan mermerlerle döşeli. Daireler hayli geniş. Mobilyaları gözden geçirdim; kadifeler, deriler, yerde makine halıları. Bolca kahverengi, siyah, bej ve bordo kullanılmış mobilya döşemelerinde. Ahşap süsü verilmiş parke oturma odasının zemini. Mutfak biraz hayal kırıklığı yaratmadı değil. Bu kadar para harcanmış bir eve doğru dürüst bir mutfak alınabilirdi. Belli ki yaşamak için değil kiralamak için satın almış "bağımsız birim"in sahibi. O avizeler bizim gecekondunun üst katındakinin aynısı bu arada. Balkon kapatılarak ikinci bir oturma odası elde edilmiş. Kocaman binalara bakıyor. Yatak odalarındaki pembeyle nasıl yaşıyorlardı bilmiyorum. Umarım gelen kiracı başka renge boyar. Banyo fayanslarının rengini ve desenlerini de hiç beğenmedim. Bu beğenmemelerimin büyücek kısmı öfkeden tahmin edebileceğiniz gibi. Sokağı bölen ve biz çocukken bile sürekli çatlak olan asfalt tanıdık. Ama sokak işlevini kaybetmiş. Henüz dümdüz edilmemiş arazi gerçi. Fakat biliyorum, yeni talipler çıktığında –belki çoktan çıkmıştır– o aşina olduğum eğim de kalkacak ortadan ve araziyi hiç tanıyamayacağım. Bu binada oturanlar uzunca süre bizim hayatımızdan kalan çere çöpe uyanmışlar sabahları. 2015'te bile duruyormuş muhtemelen bizim, Nuriye Teyze'nin, Sevim Teyze'nin, Gülcan Teyze'nin evleri yıkılınca ortaya çıkan hafriyat. Asfaltın karşı tarafında Esma Teyze'nin yıkık, Nazmiye Teyze'nin bugün bile ayakta olan iki katlı evine bakmışlar. Hatırladığım kadarıyla Sevim Teyze'nin, Nuriye Teyze'nin ve Gülcan Teyze'nin evleri ve bizimki tek bir arsa dörde bölünerek yapılmıştı. Herkesin tapusu vardı, yapı ruhsatlarıydı sıkıntılı olan. Yani ya dört ev birden satılacaktı ya da hiç biri satamayacaktı. Evleri yaparken de yardımlaşmış aileler hâliyle. Evin yapıldığını zabıtaya bildirmemenin kendisi bir dayanışma değil mi zaten?

Bu haneler 12 Eylül öncesini ve sonrasındaki ekonomik, siyasi krizleri birlikte yaşadılar. Özel durumları saymıyorum bile ama onları rahatlıkla birbirlerine düşürebilecek bu felaketleri bir şekilde atlattılar. Maşallah herkes vardı, karışık bir mahalleydi. Olmuş kimi kavgalar

eski zamanlarda. Ama pek anlatılmazdı. Herkesin birbirine sımsıkı bağlandığı bir Yeşilçam filmi mahallesi değildi ama kuşak tazelendikçe ilişkiler de tazeleniyordu. Çocukların arkadaşlığına mani olunamıyordu nitekim. Herkes işçi ya da memurdu, yaşam standardı farkını çalıştıkları işler değil geldikleri memleketle aralarında ne kadar bağ kaldığı belirliyordu. Kimse bir gün köyüne döneceğini düşünmüyordu. 1990'ların sonuna kadar evleri müteahhide verme ihtimali de yoktu. Merkeze çok yakın olduğu için üste kat çıkmak falan da mümkün değildi. Anında sobeleniyordu buna kalkışan. Hülasa ne uzayacak ne kısalacak ne de başka yere gideceklerdi. Bahçelere torunlar doğdukça meyve ağacı dikmekte mahsur yoktu. Bir şekilde herkes komşusuna tahammül etmek zorundaydı. Senelerdir yüz yüze bakmak ve belirsiz bir gelecek boyunca bakacak olmak hayatın getirdikleri karşısında ortalama bir müşterek tepki geliştirmeye zorluyordu komşuları. Bu böyle mutlulukla, hevesle sarıldıkları bir durum değildi. Herkesin birileriyle bazı dertleri vardı. Onca zaman tortu bırakmaz mı? Gene de orada kalacak olma, gidecek başka yeri olmama, sonuçta yüz yüze bakmak zorunda kalacağını bilme hâli sorunların üstesinden kimseyi ne çok mutlu ne çok mutsuz eden yollarla çözmeyi teşvik ediyordu. Hülasa, o yere bağlı oluşumuz, o yer aracılığıyla birbirimize tahammül etmemizi de sağlıyordu. Öyle İsa peygamberin tavsiye ettiği gibi bir "Komşunu sev" düsturunca yaşamıyorduk. Biliyorsunuz, bizim ellere giden yollar "Komşu komşunun külüne muhtaçtır" köprüsünden geçer.

Sıvı

2002 sonrasında arsaların nihayet müteahhitlere verilebileceği haberi, daha kimse kimseye bir şey vermeden dağıtmış olmalı mahalleyi. 1996'da ayrılmıştım evden, şahit olmadım. İstanbul'daki gecekondu mahallelerinde dinlediklerimden yola çıkarak tahmin ediyorum yalnızca. Daha iyi bir eve, daha iyi koşullarda, başka insanlarla, bu mahallede geçen zaman hiç var olmamış gibi gitme fikri baştan çıkarıcı olmalı. Evler eskimiş çoktan, her yerleri dökülüyor, bakım bile yapılamıyor, yıkıp yeniden yapmak imkânsız, arsaların durumu belirsiz ve kapıları aşındıran müteahhitler bütün bu sorunları bir kalemde geride bırakmayı vaat ediyorlar. Üstüne bir miktar nakit de verilecek. Kolay değil direnmek. Duyduğum kadarıyla, komşuların kimi fani dünyadan göç eyledi, kimi bambaşka mahallelere taşındı, ihtiyarlardan değil ama gençlerden önceki kuşağın terk ettiği köylere dönenler oldu.

Sonra hayatların ve hayallerin nereye gittiğini Allah bilir. Gidenler gittikleri yerlerde evlerinde hissetmişlerdir kendilerini muhakkak. Eski evin, mahallenin kimi alışkanlıkları yeni eve taşınmış, kimisi akla geldikçe kovulmuştur. Hayat bu, illa ki yenilenecek.

Gaz

Şehir içi yer değiştir(t)me faaliyetlerine eklenen çeşitli türden, her biri ayrı bir insanlık eseri felaketler de eklendiğinde aklıma Zygmunt Bauman'ın *Akışkan Sevgi'*de *(Liquid Love)*[4] internetin hayatımızı ve ilişkilerimizi nasıl değiştirdiğine ilişkin uyarıları geliyor: Bir yere dönme mecburiyetinin ortadan kalkmasının, yalnız komşunu sevme zorunluluğunu değil, komşunun sevebileceği biri olma isteğini de (arzu değil, istek) iptal etmesi ihtimali. Mevzuyu "ihtiyaç"la yerelleştirelim. Komşusuna muhtaç olmayan biri olma arzusunun yanı sıra, komşusu tarafından ihtiyaç duyulabilecek biri olma isteğinin de ortadan kalkması. Birimin bağımsızlaşması bu anlama da gelir mi? Böyle ise mevzu ciddi; büyük harfle başlayan ve farkında olmayarak içinde yaşadığımız Hukuk ortadan kalkayazmıştır. O zaman meclislerde onaylanarak yürürlüğe giren hukukun da mesnedi kalmamıştır. Paradoksal olarak aramızda bir Hukuk olmadığı için, o hukuka daha çok başvuracağız. Yani devlet, fiziksel olarak birbirimize her zamankinden yakın olduğumuz komşularımızla ilişkinin aracısı olacak. Aramızdaki Hukuk artık var olmadığı için mesnedini yitiren hukuk, kendine yeni mesnetler ayarlamakta özgürleşecek. Bizden bağımsızlaşacak. Öyle olmadı mı? Bunu da eklemek gerekmez mi "bağımsız birim"in tanımına.

Peki, bağımsız birimle aramızdaki ilişki ne olacak? Onunla hâlâ ilişkilenmemiz mümkün mü? Kentte yapı yoğunluğu arttıkça, yapı malzemeleri kalıcılık/sağlamlık iddiasında el yükselttikçe, yani şehir daha hararetli bir yere dönüştükçe önce katıyken sıvıya, sonra da gaza dönüşen mekân ele avuca gelip "ev" olacak mı? Bizden bunca bağımsızlaşan, kopup giden o birimlerde edindiğimiz deneyime ne ad vereceğiz?

Notlar

1 "Going Home by Leonard Cohen"; https://www.songfacts.com/facts/leonard-cohen/going-home

2 Sanırım "ev"e ilişkin kelime dağarcığımızı ironiye başvurmadan göz geçirmemiz mümkün değil.

3 "Kat mülkiyetinde bağımsız bölüm planı nedir?"; https://emlaksoruvecevap.com/kat-mulkiyeti-2/kat-mulkiyetinde-bagimsiz-bolum-plani-nedir/

4 Kitap Türkçede Işık Ergüden'in harika çevirisiyle Akışkan Aşk adıyla yayımlandı (Ayrıntı, 2017). "Ancak aşk, ısrarla ve incelikle birbirinden ayırdığı sevgi ile arzunun geçici birlikteliğinin ürünü gibi. O birliktelikten doğan ve giderek ömrü kısalan aşktan geriye sevgi kalabilir elbette ama kalmayabilir de. Bauman sevgiyi ve arzuyu iki düşman kardeş gibi tarif ediyor. İlki sevilenin varlığını desteklerken, ikincisi onu (yiyerek, tüketerek) yok etmeye yönelir" diyor özetle.

“Ev”lenmek ve Yeniden Başlamak

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde Bir Sosyal Çalışma Hikâyesi*

Şehide Zehra Keleş˙ - Zelal Yalçın¨

˙ ¨ Sosyal Politikalar Merkezi, İstanbul Planlama Ajansı

Öğretmen: “Sen bize güzel olan birkaç şey say!”
Çocuk: “Ay, güneş, çiçek, oyun!”
Öğretmen: “Sen de birkaç çirkin şey say!”
Başka bir çocuk: “El, ayak, baş!”
Öğretmen: “Bana içinde ev geçen bir cümle söyle!”
Çocuk kara tahtaya yazar: “Ev karadır!”

Bu diyalog, Tahranlı ünlü kadın şair Füruğ Ferruhzad’ın ***Ev Karadır*** isimli kısa filmini çektiği Cüzzamlılar Evi’nde geçiyor. Film, bir diğer adı “kara veba” olan cüzzam hastalığına yakalanmış olanların topluca kaldığı Baba Bağı Cüzzamlılar Evi’nin hikâyesini anlatıyor ve öğretmen, “Bana içinde ev geçen bir cümle söyle!” dediğinde cüzzamlı çocuğun zihninde ancak Cüzzamlılar Evi, onun deyişiyle “kara ev” beliriyor. Füruğ, Cüzzamlılar Evi’ne çökmüş o karanlığı tüm gerçekliğiyle yansıtıyor ve evin anlamının nasıl belirlendiğine dair fiziksel koşulların ötesine geçebilen bir tartışmaya ışık tutuyor. Ev genellikle dışarının karanlığı, güvensizliği, karmaşası ve kontrolcülüğü karşısında özgürlüğün, güvenliğin, yaratıcılığın, yenilenme ve dinlenmenin, şefkat ve yakınlığın mekânı olarak tasvir edilir.[1] Tucker pek çok insanın hayallerini süsleyen ideal eve sadece mekânı değiştirerek ulaşılamayacağını, bu kurgunun ancak o evde kimlerin nasıl yaşadığına dair hikâyeyle tamamlanabileceğini vurgular.[2] Bir yeryüzü cenneti olarak tahayyül edilen evin özellikle o evde yaşayan kadınların ve çocukların deneyimleri ile pek de örtüşmediğini gösteren araştırmaları doğrular şekilde,[3] BM 2019 Küresel Cinayetler Raporu’na göre kadınlar için en tehlikeli yer kendi evleri.[4] Ev, İstanbul’da sayıları 6 bin ila 8 bin arasında değiştiği tahmin edilen sokak evsizleriyle yüzyıllardır ayrımcılığa ve pek çok açıdan eşitsizliğe maruz kalan, çoğunluğu Roman/Abdal grupların oluşturduğu güvencesiz konut evsizleri üzerinden yerel yönetimlerin gündeminin de merkezinde yer alıyor.[5]

* Çok sarsıcı bir tanıklığı umut veren bir hikâye olarak nihayete erdirirken İBB Genel Sekreter Yardımcıları Mahir Polat ve Şengül Altan Aslan’a, Sosyal Hizmetler Daire Başkanı Yavuz Saltık’a, Sosyal Hizmetler Müdürü Neval Gündoğan Aslan’a ve sevgili Hacer Foggo’ya teşekkürlerimizle… Hayatları boyunca musluklarından su akmamış, gerçek anlamda bir evde yaşamamış, ellerinin derisi çamaşır yıkamaktan lastiğe dönmüş, sosyal konut süreci tamamlanmadan aramızdan ayrılan ve tüm o “yoksulluk kültürü” safsatasını yırtıp atan Refiye ve Semra’ya derinden bir Ah ile!

Fotoğraflar Taşkın Mişe

Durakbaşa'nın da vurguladığı gibi, "kamusalın dışında bir toplumsalın keşfi" feminist araştırmalar sayesinde oldu ve bu biraz da sosyolojinin bir meselesi olarak evin yeniden keşfedilmesi demekti.

Durakbaşa'nın da vurguladığı gibi[6], "kamusalın dışında bir toplumsalın keşfi" feminist araştırmalar sayesinde oldu ve bu biraz da sosyolojinin bir meselesi olarak evin yeniden keşfedilmesi demekti. Sosyolojinin kurucularından Baumann'ın sosyologlar için bir görme stratejisi olarak önerdiği[7]; bildiğini unutma ve o güne kadar verilmiş tüm cevaplardan sıyrılarak cevapların peşine yeniden düşme (defamiliarization) pratiğiyle yüzünü eve dönen herkes için dört duvardan ötesi orada öylece okunmayı bekliyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bir yılı aşkın süredir sosyal çalışma yürüttüğü ve nihayetinde bir tür evsizlik sorununu çözüme kavuşturduğu Silivri Yeni Mahalle hikâyesini böylesi bir okuma için sizlerle paylaşıyoruz.

Çöpün Kıyısında Bir Yaşam Kurmak

İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı tarafından 2019 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Roman Çalıştayı'nda Romanların barınma, ulaşım, istihdam, eğitim, yoksulluk, ayrımcılık gibi temel sorunları masaya yatırıldı.[8] Çalıştay'da tüm bu sorunların Romanların hayatlarında iç içe geçtiği ve ancak bu ilişkiselliği gören bir sosyal politikanın Romanların hayatına kalıcı çözümler getirebileceği görüşü öne çıktı. Çalıştayın hemen ardından bir "yaparak öğrenme" alanı olarak belirlenen Silivri Yeni Mahalle'de neredeyse bir yıldan fazla sürecek sosyal çalışma süreci başlatıldı.

Silivri Yeni Mahalle'deki İBB Katı Atık Merkezi'nin hemen yanındaki boş arazide bulunan 24 hanenin[9] tamamında kendi imkânlarıyla derme çatma barakalar kurmuş Romanlar yaşıyor.[10] Mahalle ilçe merkezine oldukça uzak ve hemen yanlarında bulunan atık merkezinden tüm filtreleme işlemlerine rağmen yayılan kötü koku mahallenin olağan atmosferi hâline gelmiş. Barakalarda su ve duvar izolasyonu yok, kapı ve pencereler kırık, mahalle sakinlerinin geceleri uyutmayan fareler ve haşerelerle başı dertte. Bu mahallede kimsenin mutfağı, banyosu ve tuvaleti yok. Yemekler sokağa dizilen küçük tüplerde pişiyor, su doldurulan leğenlerde banyo yapılıyor. Acil müdahale gerektiren bir kaza veya sağlık sorunu yaşarsanız en yakın sağlık kuruluşuna kilometrelerce yürümek zorundasınız çünkü toplu taşıma güzergâhına bu mahalle dâhil değil ve sokak ışıkları bir yanıp bir sönüyor. Mahallede yalnızca bir çocuk okula düzenli devam ediyor. Çocuklar genellikle yaşlarının gerektirdiği sınıf düzeyinin altındaki sınıflarda eğitim görüyor çünkü hem devamsızlık çok yaygın hem de akademik başarı oldukça düşük. Hanelerden yalnızca birinde güvenceli çalışan biri bulunuyor, geri kalan herkes atık toplayarak geçimini sürdürüyor.

Bu mahalleyi gün içerisinde ziyaret ederseniz çocuklar, çocuklu kadınlar ve yaşlılar dışında pek kimseye rastlamazsınız. Bir de hasta köpekler, güneşten kavrulan atlar... Sabahın erken vakitlerinde çalışabilecek durumda olan tüm mahalle sakinleri atık toplamak üzere mahalleden ayrılır, kadınlar barakalarda temizlik ve yemek yapmaya koyulur, çocuklar mahallenin tek su kaynağı olan çeşmenin önünde oyunlar oynar.

Mahallede okuma yazma bilen kişi sayısı bir elin parmaklarını geçmez, varsa bir cep telefonu tüm aile fertleri tarafından kullanılır, televizyon sığınılacak tek eğlence aracı olarak tek göz barakanın orta yerinde durur. Ne gölgesinde soluklanacak tek bir ağaç vardır burada, ne de gerçek anlamda bir ev. İstanbul'da mahallesi dışında hiçbir yer görmemiş ve mahalledeki 64 kişi dışında kimseyle tanışmamış çocuklar başka bir hayatın mümkünlüğü ile ancak okula başlayınca veya televizyonun düğmesine basınca karşılaşır. Yine de bu mahalleye ayak basan herkes çerin çöpün ve tüm imkânsızlıkların içinde kadınların emeği ve çocukların neşesiyle nasıl bir gündelik yaşam kurulduğunu kolayca görebilir.

İBB Sosyal Çalışma Süreci (Temmuz 2020-Eylül 2021)

Yapılan saha ziyaretlerinde bölgedeki barınma sorununun istihdam, okula devamlılık, hizmetlere erişim, sağlık problemleri, ayrımcılık ve sosyal izolasyon gibi diğer pek çok sorunla ilişkili olduğu ortadaydı. Örneğin, çocuklar okula devam etmiyordu çünkü hijyen problemleri sebebiyle dışlanıyorlardı; hijyen problemi çözülemiyordu çünkü barakada yaşıyorlardı ve duş alma imkânları yoktu. Ya da gençler iş bulsa bile geç kalmalar sebebiyle çoğu zaman işlerinden oluyordu çünkü mahalleye ne otobüs geliyordu ne de fareler uyumaya fırsat veriyordu. 2020 yılının Şubat ayında sosyal hizmet ekiplerince bölgeye ilk ziyaret gerçekleştirildi ve İBB personeli her haneye girerek sosyoekonomik durumu raporladı. İlk ziyaretten kısa bir süre sonra kapsamlı bir hazırlık ile İBB'nin farklı müdürlükleri mahalleye eşzamanlı olarak yeniden girdi. Mahallenin altyapı ve ulaşım sorunlarından sağlık hizmetlerine erişimine, gıda ve kıyafet ihtiyacından ilaçlama ve çevre temizliğe kadar pek çok alanda iyileştirme çalışmaları yapıldı. Pek çok ihtiyaç kısmen geçici mekanizmalarla da olsa giderildi. Her bir adımda mahalleli ile masaya oturulup uzun süren, bazen gece geç vakitlerde biten müzakere süreçleri yaşandı. Yıllardır ya yok sayılan ya da yalnızca seçim dönemlerinde hatırlanan, dolayısıyla kamuya güveni sarsılmış mahalle sakinlerinin haftanın her günü ve saati ulaşabileceğinden emin olduğu özel bir ekip tüm bu müzakere süreçlerinin kolaylaştırıcısı oldu. Nihayetinde, tüm sorunları hemen ve mükemmelen çözmek mümkün olmasa da, sosyal çalışmanın esasının mutlaka güvene dayanan bir ilişki kurmak olduğunu çok berrak bir şekilde görebildik.

Sosyal Konut Süreci (Eylül 2021)

Barakaların bulunduğu arazinin imar ve mülkiyet durumu sebebiyle yerinde dönüşümün gerçekleştirilmesi mümkün olmadığı için bölgede yaşayan vatandaşların hayatına ancak sosyal konutlar aracılığıyla kalıcı çözüm üretilebildi. Altı aylık bir ön çalışma ve idari süreçler sonucunda bölgede yaşayan 20 hanenin 19'u objektif ve yasal kriterlerce sosyal konut tahsisine uygun bulundu. Bu aileler beş yıllığına tahsis edilen Çatalca KİPTAŞ konutlarında aylık ortalama 155 lira kira bedeliyle oturmaya hak kazandı. Ancak, bu geçiş sadece derme çatma barakalardan nitelikli konutlara taşınma süreci değil, aynı zamanda bir sosyal ve ekonomik uyum süreci. Mahalledekilerin nerede ve nasıl yaşadığı nasıl geçineceklerini de doğrudan belirlemişti. Atık toplayıcılığı yapmak ancak kurdukları baraka mahalle gibi atıklarını istifleyebilecekleri yerlerde yaşamaları ile mümkündü. Bu şekilde günde 20-30 lira kazanan aileler hayatları boyunca barakalarda yaşam sürdüğü için kira ve fatura gibi düzenli giderlerle başa çıkmayı bilmiyordu. Kendi deyişleriyle, daha önce hiç "gacolarla" yaşamamışlardı.[11] Başkalarının da yaşadığı büyük sitelerde ve apartmanlarda bugüne kadar hayatta kalmaya dair öğrendikleri her şeyi unutmak zorunda kalacaklarına ilişkin büyük

bir kaygı duyuyorlardı. Bu noktada, İBB hem mekânsal hem sosyoekonomik olarak kişilerin hayatlarında ciddi bir dönüşüm anlamına gelen barakadan sosyal konuta geçiş sürecine dair haklı kaygıları giderecek yeni bir sosyal çalışma süreci planladı. Taşınma süreci ile paralel olarak planlanan sosyal çalışma programı kapsamında Çatalca KİPTAŞ konutlarına yerleşecek ailelerin her birinde istihdam edilebilirliği olan en az bir kişinin güvenceli istihdam olanakları ile buluşturulması; ailelerin tüm kaynaklarıyla evi, eve giren geliri ve birlikte yaşamayı daha iyi yönetebilmesi için desteklenmesi; yeni yaşam alanlarında sunulan tüm hizmetlerden faydalanabilmeleri için kapsamlı hak ve hizmet eğitimlerinin verilmesi bu programın başlıca hedefleri arasında. Daha iyi ifade etmek gerekirse, İBB Romanların uzun süredir maruz kaldığı sosyal ve ekonomik dışlanmanın etkilerinin sadece barınma sorununun çözülmesiyle silineceği gibi bir yanılsamadan yola çıkmıyor. Bu nedenle; 1) istihdama entegrasyon (Bölgesel İstihdam Ofisleri ve Sistem Mezuniyeti Programı), 2) birlikte yaşamaya entegrasyon (İSADEM), 3) hak ve hizmetlere tam erişim (Sosyal Hizmetler Müdürlüğü) olarak formüle edilebilecek üç ayaklı bir sosyal çalışma programı sosyal konut tahsisine eşlik ediyor.

Yeni Mahalle'deki Romanlar için ev ve dışarısı arasında böyle keskin bir ayrım yok. Kırık pencereler ve herhangi bir tahta parçasıyla yarım yamalak örtülmüş kapılar hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığı gibi içeridekini de gerçekten özel ve mahrem kılmıyor.

Evsizliğin İki Yüzü ve Evin Değişmesiyle Başka Neler Değişir?

Evsizliğe dair literatür incelendiğinde İstanbul'da kabaca iki evsizlik biçiminin yaygın olduğu söylenebilir: 1) güvencesiz konut evsizliği olarak tanımlanan ve kişilerin/ailelerin elverişsiz de olsa bir şekilde barınabildikleri fakat barınma ihtiyacı bakımından kırılgan olduğu, barınma koşullarının riskli ve uygunsuz olduğu durumlar; 2) doğrudan "çatısızlık" olarak tarif edilen ve elverişsiz de olsa hiçbir barınma olanağı bulunmayan sokak evsizliği.[12] Silivri Yeni Mahalle güvencesiz konut evsizliğinin İstanbul'da en derin yaşandığı mahallelerden biri ve burada yaşayanların tamamının Roman olması barınma sorunu ile üst üste binen pek çok hak ihlalini beraberinde getiriyor. Evin her açıdan büyük bir politik zemini var[13] fakat her hâlükârda konforun, mahremiyetin, yakınlığın ve etkileşimin toplumsal ve mekânsal birimi;[14] tüm fiziksel koşullarıyla bazı sosyal ilişkileri mümkün kılan bazılarına ise ket vuran sosyo-mekânsal bir sistem. İçerisi ile dışarısını ayıran bir duvar, kamusal ile özel arasında bir eşik.

Yeni Mahalle'deki Romanlar için ev ve dışarısı arasında böyle keskin bir ayrım yok. Kırık pencereler ve herhangi bir tahta parçasıyla yarım yamalak örtülmüş kapılar hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığı gibi içeridekini de gerçekten özel ve mahrem kılmıyor. Bu barakalara dışarıdan biri istediği takdirde kolayca girebilir, buna hayvanlar ve çöpler dâhil. Yeni Mahalle'de ev duvarları aşar, mahalleye taşar ve mahalle de taşıyla çöpüyle birlikte evin içine dalar, gündelik hayatın kurulduğu mekân olur. Çocuklar yemeklerini yola oturup yer, çamaşırlar mahallenin tam ortasında yer alan ve ortak kullanılan çeşme önünde yıkanır. Sosyal konut yeni mahalleliler için hem gerçek anlamda bir ev sunacak, hem de

evin anlamını daraltacak çünkü artık ev gerçekten dışarısı ile içerisini ayıran bir duvar olacak. Kâh orada, kâh burada, çadırda veya barakada fakat mutlaka Silivri ve çevresinde yaşamış olan mahalle sakinleri barakaları değil Silivri'yi terk etmenin kendilerini duygusal olarak zorladığını söylüyor çünkü ev, her ne olursa olsun üstüne iki çivi çakıp barınabileceklerine dair güven duydukları yerdi. Burada muhtarından kaymakamına, belediye başkanından emniyetine tüm kamu aktörleri ile uzun yıllardır süren bir güven ilişkileri, iyi kötü günü döndüreceklerinden emin oldukları geçim stratejileri; kim tarafından hangi şiddette dışlanmaya maruz kalacaklarına dair bir öngörüleri vardı. Dolayısıyla, alışkın oldukları dışlanma ve yoksulluk karşısında yeni ilişki ve stratejiler geliştirmek zorunda kalacakları bir yere gitmek haklı olarak tedirgin ediyordu:

"Bu çöplükten kurtulduğum için mutluyum ama Silivri'yi nasıl bırakacağım? Buradaki çöp bizim, orada gül bahçesi olsa bile bizim olmaz. Kullandırmazlar. İstemezler."

Bourdieu'nun deyişiyle[15], "*Habitus* içinden çıktığı toplumsal dünya ile karşılaştığında sudaki balığa benzer, suyun ağırlığını hissetmez ve kendi dünyasını kanıksar". Dolayısıyla, başka bir toplumsallığın içerisine atıldığında da sudan çıkmış balığa dönebilir. Bazen alışkın olduğumuz sorunları bilmediğimiz çözümlere tercih etme eğiliminde olsak da dışlanma, yerinden edilme, istikrarsızlık, güvensizlik, yoksunluk ile çevrelenmiş bir yaşamın biraz da mekânın dönüşümünü mecbur kıldığını kabul etmek gerekiyor.

Madalyonun diğer yüzünde ise Çatalca Kiptaş Sitesi'ne bundan yıllar önce eski İBB yönetimi tarafından arsaları ve gecekondularından çıkartılarak taşınmaya zorlanan başka Romanlar var. Silivri'deki aileleri sosyal konutlarına taşımak için siteye giriş yaptığımızda orada yaşayan Romanlar tarafından büyük bir öfke ile karşılandık. Kaçınılmaz bir şekilde Çatalca'da da bir müzakere masası kurduk ve öfkelerinin yıllar önce kendi gelişleri ile bugün taşınan Romanların geliş biçimi arasındaki uçurumdan kaynaklandığını anlattılar. Evlerinden ve arsalarından çıkartılan, üstüne borçlandırılan, kendi deyişleriyle "çırılçıplak evlere" yerleştirilen Çatalcalı Romanlar Silivrili Romanların eşya desteği, istihdam ve sosyal destek hizmetleri ile geliyor olması karşısında öfkelerini yeni komşularına yöneltti. Çatalca Kiptaş sitesinde sosyal konuta geçmenin bedelini hâlâ banka kredisi olarak ödeyen onlarca aile var. Ancak, bu haklı öfkenin asıl muhatabının konut politikasını sosyal politikalarla entegre etmeyen ve bir sorunu çözmek için bin tane başka soruna sebep olan yönetimler olması gerektiğini düşünüyoruz. Aslında öngördüğümüz ve bunun için sosyal hizmetlerle desteklemeye çalıştığımız bu hikaye sosyal konuta taşınmak ile bitmeyecek. Birlikte yaşamaya, eşit haklara erişime, dayanışmayı örmeye, hatta doğru konut politikası ve sosyal politikalar için örgütlenmeye dair yürüyeceğimiz uzun bir yol var.

Bitirirken:
İnsanca Yaşam İçin Konut Politikası!

Sosyal çalışmacılar için bir evin içine girmek sadece fiziken orada olmanın ötesinde duygusal olarak da o evin gerçekliğine dahil olmaktır[16]. Ev, konuşur; duvardaki resimlerle, vitrindeki bardaklarla, halıdaki sigara yanıklarıyla, aynadaki çatlaklarıyla, banyo tavanındaki akıntısıyla, birikmiş bulaşıklarıyla evdeki yaşantıya dair bir şeyler söyler. Öyle ki, sosyal çalışmacının gözlem yeteneği ile evin kara kutusunu açması orada yaşanan ve sosyal politika müdahalesi gerektiren pek çok şeyi de açığa çıkartır. Ancak, Yeni Mahalle'deki evler yaşanan yoksulluğun şiddeti dışında bir şey söyleyemeyecek kadar olağan yaşamın ötesine düşüyordu. Mahalledeki hayat ne kadar canlı ise evler bir o kadar suskundu. Barakaların konuşacak ne duvarı vardır, ne vitrinleri ne de kaçıp huzur bulunacak odaları. Tam da bu yüzden, sosyal konut müjdesi mahallede duyurulduktan hemen sonra çocuklar yeni evlerindeki odalarının duvarlarına hangi ünlülerin fotoğraflarını yapıştıracağını, kadınlar alacakları perdeleri, erkekler akşamları aileleriyle birlikte çıkıp gezebilecekleri çay bahçelerini konuşuyordu. Tam da bu yüzden mahalleye su tankeri gideceği zaman "hayır, biz musluklardan su aksın istiyoruz" diyerek mahalleli karşı çıkmıştı. Arzu edilen herhangi bir şekilde suya erişmek değil, herkes kadar ve herkes gibi sıradan bir ev yaşamının parçası olarak suya erişmekti. Şüphesiz ki Çatalca'da hayat bir gül bahçesine dönüşmeyecek, geçiş süreci pek çok açıdan sancılı olacak fakat bazen yoksulluğun nesilden nesile devredilmemesi için bir düşün peşine düşmek gerekir.

Bugünün İstanbul'unda belki de en zor alanlardan birisi olmakla birlikte, Silivri Yeni Mahalle'deki bu "teneke mahallenin" güvencesiz konut evsizliğinin tek örneği olmadığının farkında olarak ev, evsizlik, sosyal konut ve yerel

Fotoğraflar Taşkın Mişe

yönetimlerin rolü üzerine düşünmeye ve çalışmaya devam etmek gerekiyor. Sadece İstanbul değil, tüm Türkiye için sosyal konut meselesi TOKİ'nin dar gelirlilere sunduğu düşük taksitli ve uzun vadeli ev sahibi olma imkânı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "Barınma Yardımları" adı altında sağladığı nakit transferinin ötesine taşınmalı. Bugün Çatalca'da yaşayan, yıllar önce arsa ve gecekondularından çıkartılıp çırılçıplak evlere hiçbir sosyal destek olmadan borçlandırılarak yerleştirilen Romanların maruz kaldığı politikasızlığı görmek gerekiyor. Sosyal politikalarla desteklenen bir konut politikasının oluşturulması bilhassa güvencesiz veya gündelik işler dışında istihdam olanağı bulamayan haneler için hayati önem arz ediyor. Kuşkusuz ki devredilen yoksulluk zincirinin kırılmasını sağlayacak güçlü bir sosyal hizmet politikası, barınma ve konut politikalarının en iyi yol arkadaşıdır.

Notlar

1 Darke, J. (1994), "Women and the Meaning of Home", içinde Gilroy, R. & Woods, R. (Der.) *Housing Women*, Londra: Routledge; Dovey, K. (1985), "Homes and Homelessness", içinde I. Altman & C. Werner (Der.) *Home Environments*, New York: Plenum Press; Bachelard, G. (1969) The Poetics of Space, M. Jolas (Çev.), Boston: Beacon Press; Cooper, C. (1976), "The House as Symbol of the Self", içinde H. M. Proshansky, W. H. Ittelson & Rivlin L.G. (Der.) *Environmental Psychology: People and Their Physical Settings* (2. Basım), New York: Holt, Rinehart, and Winston.

2 Tucker, A. (1994), "In Search of Home", *Journal of Applied Philosophy*, 11 (2): 181–187.

3 Jones, G. (2000), "Experimenting with Households and Inventing 'Home'", *International Social Science Journal*, 52 (2): 183–194; Wardhaugh, J. (1999), "The Unaccommodated Woman: Home, Homelessness and Identity", Sociological Review, 47 (1): 91–109; Goldsack, L.(1999), "A Haven in a Heartless Home? Women and Domestic Violence" içinde T. Chapman & J. Hockey (Der.) Ideal homes? : Social Change and Domestic Life, London: Routledge.

4 Online erişim için: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet1.pdf

5 Saadet Partisi İstanbul İl Başkanlığı (2019) Çözüm/İstanbul Raporları II.

6 Durakbaşa, A. (2008), "Kadınların Tarihinden Dersler: Feminist Bir Sosyoloji İçin Notlar", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), Eylül-Aralık: 15-26.

7 Bauman, Z. (1990), *Thinking Sociologically*, Oxford: B. Blackwell.

8 Çalıştay'ın sonuç raporu için: https://calistay.ibb.istanbul/wp-content/uploads/2020/07/IstanbulRomanCalistayi_Dijital.pdf

9 İBB'nin mahalleye girdiği ilk ziyarette (11 Şubat 2020) 43 hane tespit edilmiş olup daha sonra elverişsiz koşullar sebebiyle hane sayısı 24'e düşmüştür. Bir yıl boyunca 24 hane ile sosyal çalışma yürütülmüş, sosyal konut sürecinde mahallede hane sayısı 20'ye düşmüş fakat sosyal konut imkânı duyulduğunda baraka sayısı tekrar yükselmiştir.

10 Bir yıl önceki hane sayısı olup güncel olarak 34 hane bulunmaktadır.

11 Gaco Rom (Çingene) kültür dairesinin dışındaki kişilere, bizzat kendileri tarafından yapılan nitelemedir https://tr.wikipedia.org/wiki/Gaco

12 Bekaroğlu-Doğan, Y. (2021), *Evsizler: Evsizliğin İnşası ve Evsizlerin Hayatta Kalma Stratejileri*, İstanbul: Bir Yayıncılık.

13 Mallett, S. (2004), "Understanding Home: A Critical Review of the Literature", *The Sociological Review*, 52(1):62–89, https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x.

14 Rybczynski, W. (1986), *Home: A Short History of an Idea*, New York: Penguin Books

15 Bourdieu, P. (1989), *Distinction: A Social Critique of Judgement of Taste*, Londra: Routledge.

16 Woods, L. (1988), "Home-based Family Therapy" *Social Work*, 33(3): 211-214. .

İçinde Yaşadığım Mekân: Beden

Mekânla ilgilenenler ölçek üzerine konuşur; Bölgeden mezraya, metropolden haneye pek çok kurguyu ele alırken sıranın genellikle gelmediği bir düzey bedenlerimiz. Oysa içinde yaşadığımız dairelerden önce bedenlerimizi yuvamız olarak görmenin açtığı ufuklara bakmakta fayda var.

Tuğçe Ulugün Tuna *

* Çağdaş Dans Sanatçısı, Koreograf, Akademisyen

Bedenimi evim olarak tariflemem ilkokul yıllarımın sonlarına dayanıyor. Hareket ve dans ile büyüdüm; birçok bireysel özelliğimi dansla, bedenimle ilişkilenerek keşfettim; tercihlerimi bedenimi merkeze koyarak yaptım ve hâlen öyle yapıyorum; beden kendimi sınadığım bir alan benim için. Koreograf ve çağdaş dans sanatçısı olarak beden-uzam odaklı üretimler yapıyorum. Beden odaklı terapi, analiz ve yeniden inşa alanında ise kimlik etkenlerinin ötesinde bireylerin kinestetik[1] algılarıyla, hareket ve davranış yaklaşımlarıyla, kısaca bedenleri aracılığıyla iletişime geçtiğim bir sürecim var. Her bir bedenin kendi özel ve eşsiz bir birikimi, yaşam deneyimi vardır: keşfedilen ve keşfedilmeyen. Bedene aktarılan veri, hafıza, algı, tepki ve yanılsama her beden için farklıdır. Öte yandan bedenin kendini sağaltma gücü ve potansiyeli de vardır. Bu potansiyele alan yaratmak benim için önemli.

Bireyin duruşu veya duruş bozukluğu, psikosomatik açılımları, davranış biçimi alışkanlıkları, bedenden öğreneceği ve keşfedeceği iç bilinç, sınırlarını esnetebilecek güven, fiziksel ve düşünsel koordinasyon, bireysel yaratıcılık, ifade, kuvvet ve beden ilişkisinde hareket, ses uyumlanması vb. zenginleşip dengelenebilir. Beden, zihin, enerji ve yerküre dengelemesi yapılabilir, yeniden inşa edilebilir diyebilirim.

Akıl yalan, kurgu üretir, oyun oynar ama beden ne varsa onu söyler. Beden benim için bazen araç, bazen ötekiyle iletişim noktası.

Yeni Milenyum'a, beden odaklı terapi alanında yaptığım çalışmaları tanımlarken, "beden okuyucu" demiştim. Hâlen bu çerçevede duruyorum. Evet ben beden okuyorum! Kişilerin bedenini hem sanatsal hem de gelişimsel alanda okumak, anlamak, enerjilerini seyretmek, gerekirse analiz etmek, çeşitli koşullarda rehber olabilmek yaşantıma motivasyon ve ilham veriyor. Belki de bu yüzden, hep bedene, bedenlerin ne aktardığına odaklıyım ve bedenimi varoluşumun mekânı, merkezi olarak tanımlıyorum.

İnsan hayatı boyunca farklı sistemlere giriyor, farklı dinamiklere adapte oluyor. Kişinin kendi bedeninden uzaklaşması, aslında kişinin kendisinden uzaklaşması ile paraleldir. Akıl yalan, kurgu üretir, oyun oynar ama beden ne varsa onu söyler.

Bedeni iç bilincin sembolleştiği, kişinin kendi politikasını sürdürdüğü "alan" olarak değerlendiriyorum. Hayatım beden, dans, enerjetik alan ve onunla ilişkili olan her şeyle bütünleşiyor. Akademi ve sanatsal çalışmalarımın dışında, içsel motivasyonum, ulaşabildiğim her bir bireyin kendi bedeniyle ilişkilenmesini sağlamak. Kişinin kendi dansını keşfetmesine rehber, yardımcı olmak bana huzur veriyor.

Bedene odaklanmamız, bedeni yeniden görünür, duyulur hâle getirmemiz gerektiğini ve hareket etmenin, insanın birincil hakkı olduğunu savunurum.

Fotoğraf Murat Dürüm

Bedenlerimizin daha çok konuşulmaya, dinlenmeye, aynı zamanda beden ve yaşam arasındaki köprülerimizin birbirine değmesine, birliktelik içinde olmasına da gerçekten çok ihtiyacımız var. Dans ve hareket aracılığıyla birçok dengeyi yeniden oluşturmamız mümkün, çünkü hepimizin bir "bedeni" var.

Beden, yerküremizde içinde yaşadığımız alan. Hareket edebilmek için tasarlanmış organik ve ekolojik bir yapı. Bedende köşe, düzlük ve aynılık yok. Değişim, bütünsellik, yenilenme, yeniden üretme, bırakma, biriktirme, sıvı, hava, boşluk, ısı, hareket, kavis, bağ ve ışık var. Karmaşıklığın uyumu ve bağlantısallığı var. Her detay, olması gerektiği kadar. Kendi alanında işlevsel, diğer bileşenlerle uyumlu ve bütünsel. Beden bütünleri birbirine hizmet ediyor. Destek sağlıyor. Uzuv kayıplarında dahi, beden tüm içsel ve mekanik dengesini yeniden sağlamayı hedefliyor. Koşula hatta ana özel alternatif çözüm üretmeyi amaçlıyor. Beden, fiziksel olduğu kadar zihinsel, psikolojik, çevresel koşullara göre değişiyor ve uyumlanıyor. Bu çok mucizevî.

Beden hayat üretiyor. Fiziksel anlamda da. Bundan daha büyük bir üretim düşünemiyorum. Beden ile ilişkilenmede süreç önemli. Süreci nasıl yaşadığın, düşüncenle yaşamının ve aksiyonunun birbirini nasıl dengelediği değerlidir. Bedende bilinmeyene güven ve alan açmak öğretici oluyor.

Hareket niyetlerimiz sınırlandığında, örneğin uzanacakken uzanamamak, dokunacakken dokunamamak, elimizi geri çekmek, kendimizi tutmak; aksiyon, eylem, hareket niyetimizi kırmak, dondurmak, sıkışan, iletilemeyen, tanımlanamayan duyumların bedende ve zihinde etkileri, birikimleri nasıl olabilir?

"İçinde Yaşadığım Mekân: Beden" mottosu aslında bir atölye sürecinde açığa çıktı. 1995 TMMOB-Kıbrıs/Kantara Kalesi'nde gerçekleştirdiğim 3 haftalık, mimarlık eğitimi alan öğrencilere verdiğim fonksiyonel anatomi ve doğaçlama atölyesinin adı oldu. Bu atölyede mimarlık öğrencilerine, kamp katılımcılarına şu soruyu sormuştum: "Ben içinde yaşadığım mekânı, bu mekânın hareket ve aksiyonunu tasarlıyorum. Sen, içinde yaşayacağım mekânı-mekânları tasarlıyorsun. Ama sen kendi içinde yaşadığın mekânınla tanışmamışsın veya farkındalığın zayıf. O zaman sen, bedenin içinde yaşayabileceği mekânları neye göre tasarlıyor olabilirsin?"

3 hafta boyunca her gün fonksiyonel anatomi ve doğaçlama çalışmalarından sonra final sorusu şu oldu: "Bir alan tasarlayacaksınız, bağlantı yerleri ve köprüleri nasıl olurdu?" Geçen 26 yıllık süre zarfında, "İçinde Yaşadığım Mekân: Beden" söylemi birçok farklı katılımcısı olan organizasyonda, beden odaklı terapi ve beden farkındalığı atölyelerinin kavramsal çerçevesini oluşturdu. Kişileri çalışmaya davet ederken, çalışmanın başlığıyla onları bedenlerine odaklama, "Bedenimle ilişkim nasıl?" sorusunu sordurma niyetindeydim. Bu çalışmayı son dönemde, pandemi sürecinde yıpranan sağlık çalışanları ve tıp öğrencileri için içeriğini ve uygulamasını yeniden güncelleyerek, Kundura Sahne organizasyonuyla yıl boyunca ücretsiz olarak gerçekleştirdim.

Pandemi sürecinde insanlık hayatta kalma mücadelesi verirken, bireylerin bedenleriyle ilişkilenmeleri veya yeniden bağlantı kurabilmeleri ve genel anlamda "insana fayda" sağlayabilmek, dans sanatçısı ve hareket bilimcisi olarak benim için çok değerliydi. Parçası olduğum üniversitede dersler planlanır planlanmaz "Açık Buluşmalar"ı başlattım. Adı üstünde, ücretsiz ve herkese açık. Tamamen gönüllülük ilkesiyle yürütülen bu buluşmaların tek koşulu ekranın açık olması ve katılımcıların kendi fiziksel sorumluluklarını almasıydı.

Bu kapsayıcılık politikası çok etkili oldu. Çalışmalar herkese açık olduğundan, çalışmalarda kullanılan terminoloji, uygulanan hareket yönlendirme sistemlerini de yeniden tasarladım. Bir

süre sonra haftada bir atölye yetmemeye başladı, haftada 3 buluşma yapmaya başladık.[2] Sonrasında çeşitliliği arttırarak, konseptlerini oluşturduğum "Açık Buluşmalar", "Hareket Geç!", "Çizgi Üstü Buluşmalar" ve "İçinde Yaşadığım Mekân: Beden" atölyeleriyle çevrimiçi ve senkronize çalışmalarımızı düzenli devam ettirdik. 14 ay içerisinde yaklaşık 8000 kişiyi dijital ortamda harekete geçirip, beden farkındalığı algısını yaygınlaştırmaya, geliştirmeye, kendi dansıyla buluşturmaya çalıştık. Katılım sadece Türkiye ile sınırlı kalmadı, ulus ötesi farklı şehirlerden de düzenli katılımcılarımız da oldu.

Tüm bu çalışmalar bana bir kez daha, bedenimizin ihtiyaçlarını duyumsamamız gerektiğini vurguladı. Kinestetik zekâ ve farkındalığımızı her dönem, her döngümüzde güncellememizin şart olduğunu, buna gerçekten ihtiyacımız olduğunu gösterdi.

Evde kapalıyken, kendimizle sınırlıyken ve belki yalnızken, dokunup sarılamazken bedende neler birikiyor? Hareket niyetlerimiz sınırlandığında, örneğin uzanacakken uzanamamak, dokunacakken dokunamamak, elimizi geri çekmek, kendimizi tutmak, aksiyon-eylem-hareket niyetimizi kırmak, dondurmak, sıkışan, iletilemeyen, tanımlanamayan duyumların bedende ve zihinde etkileri, birikimleri nasıl olabilir?

Pandeminin bedeni nasıl hareket ediyor? Pandemi nasıl bir beden bilinci ve refleksi geliştiriyor? Bu "pandemi" bedeni, duygu ve itkileri nasıl bedenleştiriyor? Öteki insan, yani türdeşin, sağlık için tehdit olduğu bir süreçte beden nasıl barışçıl ve korkusuz çözümler üretebilir? Tüm bu durumlar için, nasıl bir faydam dokunabilir, bu koşullarda ne yapabilirim gibi sorgulamalarla yola çıkmıştım.

Görünmeyen bir tehlikeyle, salgınla "eve/içine kapanan" bireyleri kendi "evleriyle" yeniden ilişkilendirme, bütünleştirme, enerjileri/zihinleri yumuşatma çabası benimkisi.

Fotoğraf Murat Dürüm

Duvarlar arasında kat kat başka duvarlar inşa etmek yerine benlikle beden arasında köprüler kurabilir miydi?

Görünmeyen bir tehlikeyle, salgınla "eve/içine kapanan" bireyleri kendi "evleriyle" yeniden ilişkilendirme, bütünleştirme, enerjileri/zihinleri yumuşatma çabası benimkisi. İnternet aracılığıyla "mesafe" ortadan kalkacaktı, birey kendi güvenli alanından istediği kadar katılacaktı. Ekonomik bir koşulda söz konusu değildi.

Belki yıllardır ertelediği bir durumla tanışacaktı. Belki utancından katılamıyordu bedensel çalışmalara. Belki dansı sadece "eğlence" için yapılan bir eylem olarak tanımlıyordu. Hüznün, korkunun, endişenin dansı nasıl olabilirdi? Böbreğin, kalbin, ellerin, ayakların hareket edebilmesi, dansı sana ne söylerdi? Duvarlar arasında kat kat başka duvarlar inşa etmek yerine benlikle beden arasında köprüler kurabilir miydi?

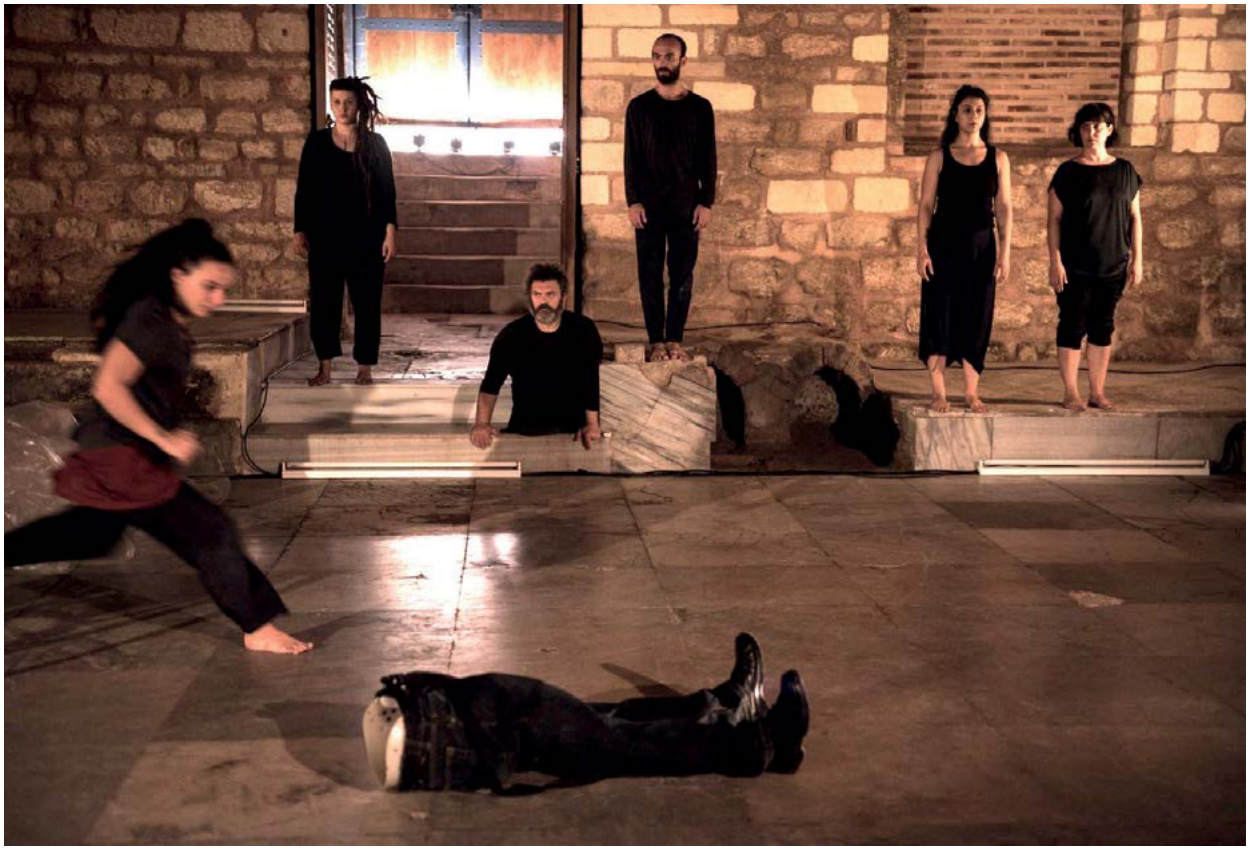
Katılımcılardan ilk defa bedensel çalışmalara cesaret edenler, deneyenler oldu, düzenli takipçilerimiz oldu. Suya yazı yazmanın ne değerli olduğunu hatırlatan geri bildirimler, mektuplar, şiirler, şarkılar, fotoğraflar aldım. Bazen "bir odada" iki, üç kişi hatta ailecek dans edenler de oldu. Ekolojik bir beden ve demokratik beden odaklı üretim anlayışını gündemimizde tutmalı. Başka bir beden algısı, bu algıyla eyleme, aksiyona, harekete geçmek gerekiyor ve artık yerküremizin de ihtiyacı bu.

Bedeniyle barışık kuşakların yetişmesinin başlıca nedenleri arasında; hareket etme özgürlüğünün yeterince anlaşılamamış olmasının, geçmişte ve günümüzde kültür sanat politikalarının bedeni görmezden gelmesinin, dolayısıyla kişisel beden felsefesinin yeterince günlük hayatımızda merkezileşmemiş olmasının, toplumsal, çevresel, geleneksel, ekonomik, politik, medya, her türlü ayrımcılık gibi kapsamlı engelin ve mevcut sürdürülen bedeni kontrol etme yöntemlerinin olduğunu düşünüyorum. Toplum, çevre ve beden algısını ve bedeni duymazdan, görmezden gelirse bedene karşı öfke ve şiddet tetiklenir, o toplumda beden tüketilir. Yaşadığımız toplumda, kendi hareketinin, davranışının, eyleminin sorumluluğunu alabilen, kişisel alanını yönetebilen bireylerden oluşan, eşit, özgür, demokratik beden çoğunluğuna muhtaç olduğumuzu görüyorum. Bu bağlamda toplumsal eşitlik ve özgürlük adına, tüm çalışmalarımızın odağına bedeni yerleştirmemiz gerektiğine inanıyorum.

Notlar

1 Kinestetik, anlamlandırma ya da fikir oluşturmada dokunma duyusunu yoğun olarak kullanan kişilere denir –e.n.

2 Bu dönemde Hilal Sibel Pekel, Bahar Vidinlioğlu ile birlikte çalıştım.

Fotoğraf Murat Dürüm

Şehirleşme, Dijitalleşme, Pandemi Üçgeninde Akıllı Binalar

Teknolojideki değişimin şehirden hanelere, yaşantımıza köklü etkilerde bulunması yeni değil. Ancak her yeni teknolojinin ayırt edilebilir nitelikleriyle önceliklerden ayrıştığını da biliyoruz. Dijitalleşme ve internetin bina örgütlenmesi ve yönetimine vereceği yeni çehre, ev yaşantısının olası geleceğine dair de ipuçları verebilir.

Bilgehan Baykal *

* Dr., PTC GM - Türkiye, Yunanistan, MEA.

Yeni bir çağdayız. Belki de milenyum yeni başladı. Bundan birkaç sene önce yapılan analizlerde 2050 yılı itibarıyla dünyadaki her 3 kişiden 2'sinin kentlerde yaşaması, Türkiye'de ise %70'ler civarında bulunan kentli nüfus oranının %85'i geçmesi bekleniyordu.[1] 2021 itibarıyla dünyadaki akıllı ev adedinin 258,4 milyona ulaşması tahmin edilirken,[2] nesnelerin internetinin (Internet of Things / IoT) akıllı şehirler üzerinde 2025 itibarıyla kamu sağlığı ve güvenliği, trafik kontrolü, kaynak yönetimi gibi başlıkları da içerecek şekilde 1,7 trilyon dolarlık bir ekonomik etki yaratması hesap ediliyordu.[3]

Hızlı kentleşme trendi ciddi sorunları da beraberinde getirmeye başlamıştı. Kent nüfuslarının artması ve bununla doğru orantılı olarak su ve enerji talebindeki artış, eskiyen kent altyapıları ve küresel iklim değişikliğinin de etkisiyle artan sürdürülebilirlik hedefleri ve regülasyonlar özellikle yerel yönetimlerin sınırlı bütçeleriyle çözülemeyecek boyuta geldi. Günümüzde bu sorunlara en yakın örnek olarak Marmara Denizi'nde tezahür eden müsilajı verebiliriz.

Uzaktan çalışma ve sanal etkileşim, e-ticaret ve dijital işlemler ve son olarak otomasyon ve yapay zekânın pandemi sonrası dönemde hız kazanacağına işaret ediliyor.

Kentleşmenin getirdiği sorunlar ivme kazanırken 2020 yılına modern tarihin en büyük şoklarından biriyle başladık. 31 Aralık 2019 muhtemelen modern toplumların asla unutamayacağı bir yılbaşı olarak yazıldı tarihe. Bu tarihte Çin devlet otoritesi Dünya Sağlık Örgütü'nü Wuhan şehrinde başlayan ve sebebi bilinmeyen pnömoni vakaları ile ilgili bilgilendirdi. Bundan tam bir hafta sonra bu vakaların sebebi olarak yeni bir koronavirüs tanımlandı ve dünya COVID-19 ile tanışmış oldu. 31 Aralık 2019'da başlayan ve 18 ayı aşkın bir süredir tüm dünyayı, ülkeleri ve endüstrileri, sosyal hayatı ve beşerî ilişkileri etkileyen COVID-19 yıkıcı ve kalıcı bazı etkiler doğurdu ve her geçen gün etkisini göstermeye devam ediyor. COVID-19 öncesinde hızlanan kentleşme, kentlere göç dalgasının nasıl seyredeceği oldukça tartışmalı; zira pandemi süreci zaten hız kazanmış olan dijitalleşme trendinin ivmesine ivme kattı.

McKinsey Global Enstitüsü'nün "The Future of Work After COVID-19" başlıklı raporunda pandeminin üç tüketim ve iş trendini ön plana çıkaracağını ifade ediyor. Uzaktan çalışma ve sanal etkileşim, e-ticaret ve dijital işlemler ve son olarak otomasyon ve yapay zekânın pandemi sonrası dönemde hız kazanacağına işaret ediliyor. Bu bağlamda çalışanların gelişmiş ekonomilerde %20-25, Türkiye'nin de içinde olduğu gelişmekte olan ülkelerde %10 oranında uzun dönemli olarak haftada en az 3 gün uzaktan çalışabilme olanağına sahip olacağı, e-ticarette de 2-5 misli büyüme olacağı öngörülmekte.[4]

Bu sürecin sonucunda insan-iş-ofis-ev sarmalında da çok ciddi dönüşümler oldu. Yüksek kiralı, büyük alanlı plazaların boşaldığını, paylaşımlı ofis

trendlerinde stabilizasyonun gerçekleştiğini ve aşılamaların artması ile birlikte kiralanabilir toplantı odalarına olan ihtiyacın arttığını görüyoruz. Pandemi öncesinde başlayan "ofiste geçirilen sürelerin azalması" trendine pandemi esnasında alınan tedbirler nedeniyle kafe ve restoranların da kapatılması eklendi. Bu da kaçınılmaz olarak evde geçirilen süreyi arttırdı.

Bir yandan hızlı kentleşme, bir yandan da pandeminin getirdiği dijitalleşme etkisi ile kent yönetişimi yeni bir çağa girdi.

Dolayısıyla bir yandan hızlı kentleşme bir yandan da pandeminin getirdiği dijitalleşme etkisiyle kent yönetişimi yeni bir çağa girdi. Peki bu dönüşümü nasıl ele almak gerekir? Bir yandan nüfus artmakta, bir yandan nüfusun altyapı (su, elektrik, ısınma) ve mobilite (fiber altyapı, 5G, WI-FI) ihtiyacı artarken kent yönetişiminin öncelikli hedefleri neler olmalıdır? Bu hedefleri 4 ana başlıkta toplayabiliriz.

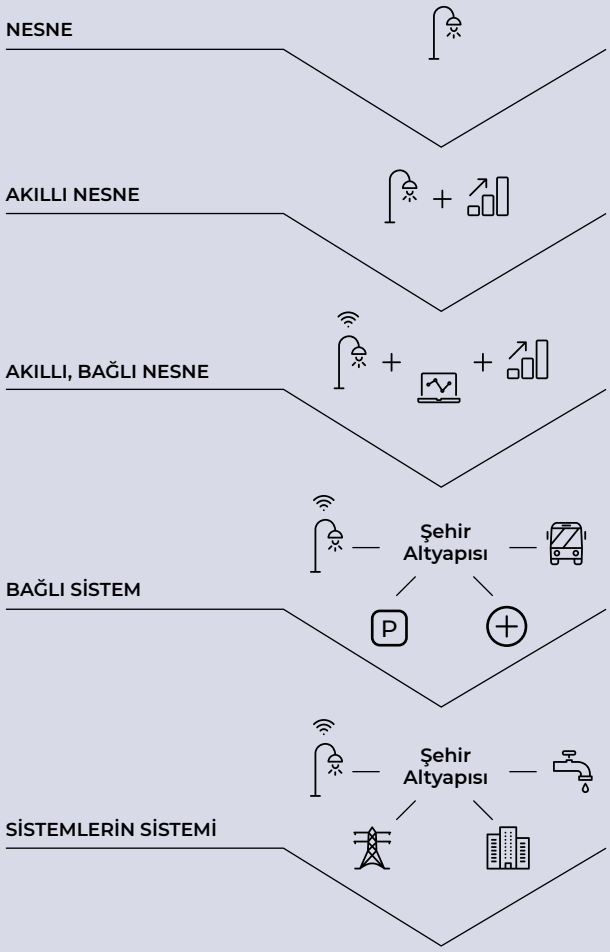
- Akıllı bağlı sistemlerin çalışma zamanı ve verimliliği
- Akıllı bağlı sistemlerin kent paydaşlarına hizmet maliyetlerini azaltma
- Paydaş iletişimi
- Yeni gelir kaynakları

Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için öncelikle nesnelerden sisteme giden yol haritasını incelememiz gerekiyor. Dijitalleşmeyle nesne önce akıllı nesneye, sonra akıllı bağlı nesneye, ardından bağlı sisteme ve nihai olarak da sistemlerin sistemine dönüşmeli.

Dijitalleşmeyle nesne önce akıllı nesneye, sonra akıllı bağlı nesneye, ardından bağlı sisteme ve nihai olarak da sistemlerin sistemine dönüşmeli.

AKILLI ŞEHİR EVRİM SÜRECİ [5]

Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için yönetişimin üzerine oturacağı köşe taşları aşağıdaki gibi olacaktır.

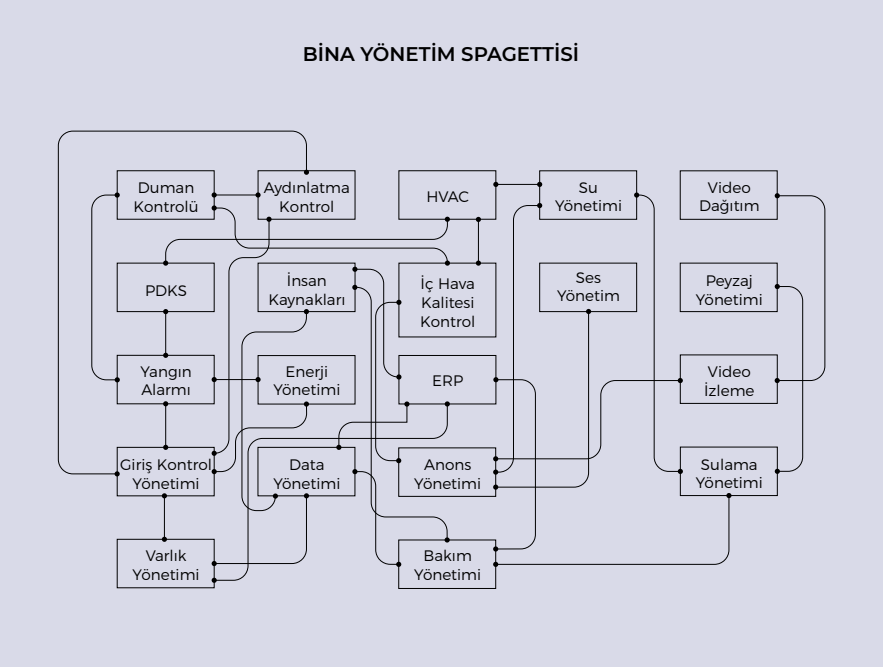

AKILLI ŞEHİR YÖNETİŞİM MODELİ

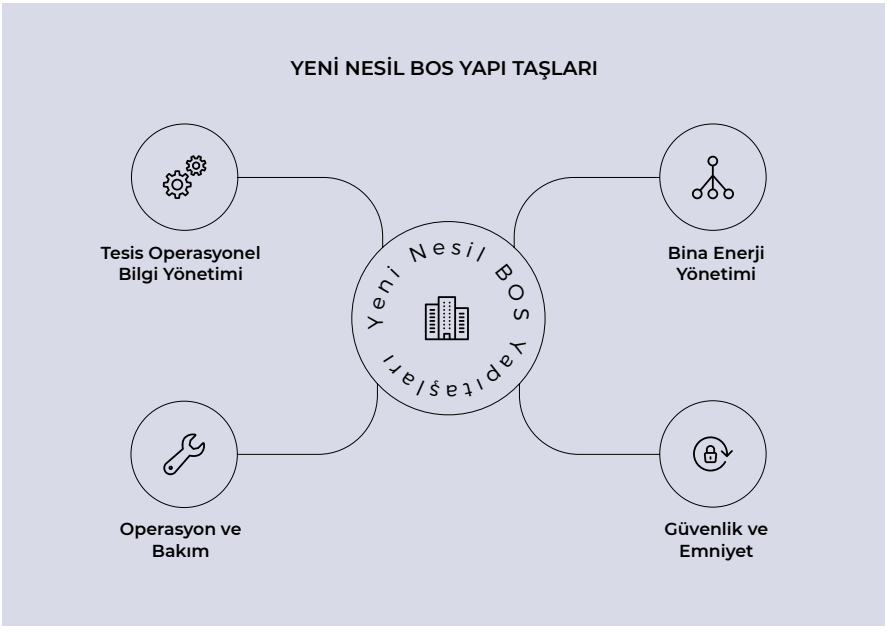

Bina Yönetimi

Mevcut Bina Otomasyon Sistemi (BOS) çözümleri, günümüz binalarından elde edilen verilerin çeşitliliğini, hızını ve hacmini işlemek için uygun değil: Yetenekleri sınırlı ve statik alarmlar, sınırlı trend takibi ve tekil bina/tesis görünümü gibi temel işlevleri içeriyor. Günümüzde enerji verimliliği farkındalığı artmakla birlikte hâlâ enerji yönetimine yönelik stratejik yaklaşım eksikliği, yoğun enerji tüketen varlıklarla ilgili düşük farkındalık, etkin verimli enerji yönetiminin yapılmaması ve enerji verimliliğini artırmak için hangi teknolojilerin mevcut olduğunun bina yöneticilerince anlaşılamaması ana sorunlar olarak tezahür etmekte. Bunun yanı sıra mevcut BOS ihtiyaçlarını sağlayan uygulama ve sistemlerin birbirleriyle olan *interoperabilite* sorunları oldukça ciddi sorunlar olarak bina yöneticilerinin karşısına çıkıyor. Birden fazla kurumsal uygulamada kullanıcı talepleri, paydaş ihtiyaçları, regülasyon vb. sebeplerle sıkça uyarlamaya tabi olması sonucunda bina yönetim sistemleri giderek karmaşıklaştı ve yönetilmesi güçleşti. Kurumsal uygulamaların çeşitlenmesi, sıkça uyarlanması ve birbirleriyle olan entegrasyon ihtiyaçları sonucu ortaya çıkan karmaşık yapıya "Uygulama Spagettisi" ismi verilmekte. Bina yönetiminde uygulama spagettilerinin oluşmasının müşteri ve paydaş memnuniyeti, regülasyonlara uyum, değişiklik yönetimi, yönetilebilirlik açılarından ciddi risk ve zorluklar barındırıyor.

Bina yönetiminde uygulama spagettilerinin oluşmasının müşteri ve paydaş memnuniyeti, regülasyonlara uyum, değişiklik yönetimi, yönetilebilirlik açılarından ciddi risk ve zorluklar barındırıyor.

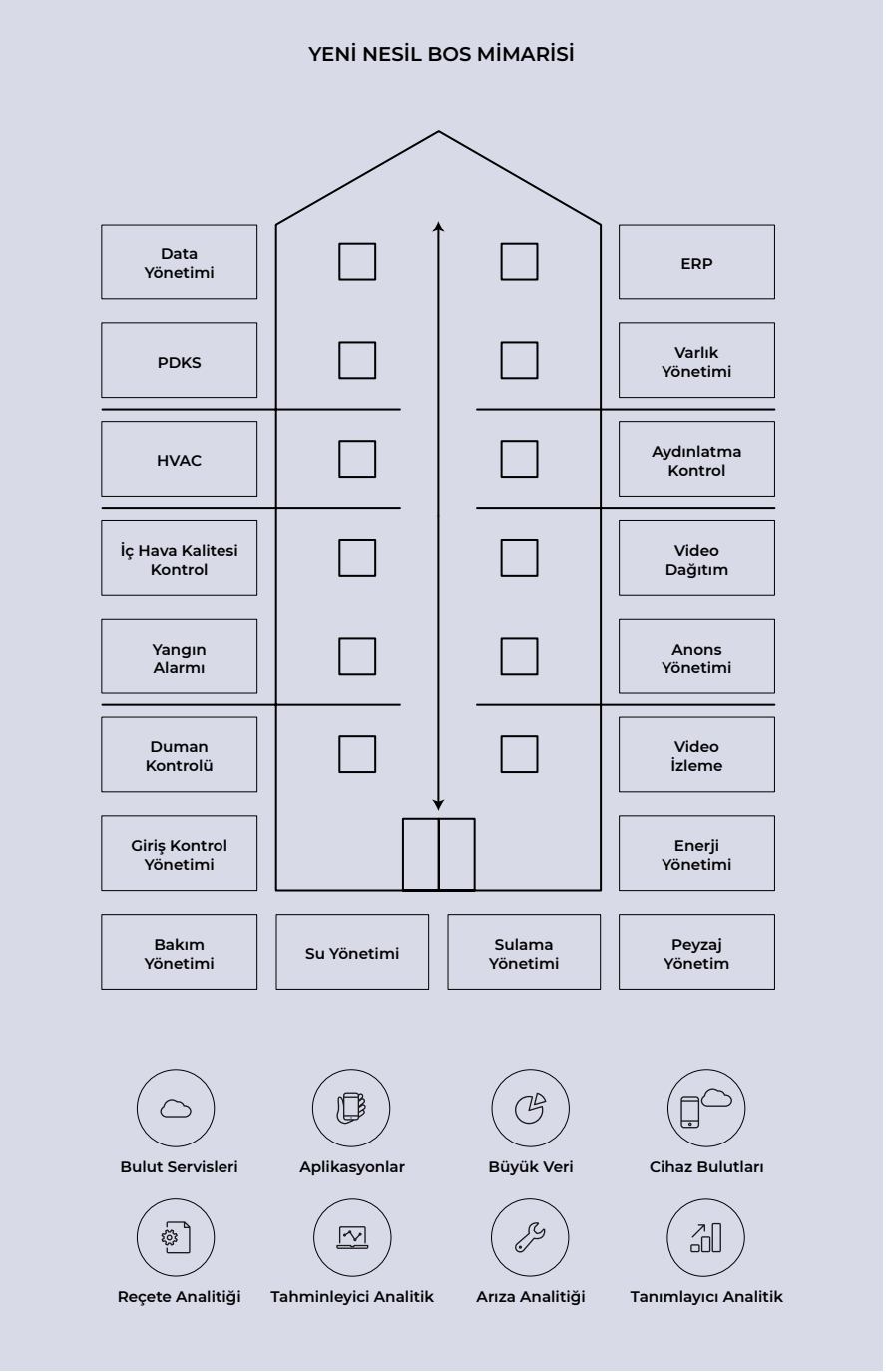

Uygulama spagettilerinden kurtulmak *opex maliyetleri*ni azaltmak, müşteri ve paydaş memnuniyetini arttırmak, binaların değerini arttırmak ve operasyon ile stratejiyi uyumlu hâle getirmek gibi birçok açıdan önemli. Kentleşme, dijitalleşme, pandemi üçgeninde insanın zaman ve mekân dönüşümü büyük bir hızla devam ederken uygulama spagettilerine maruz kalmayacak ve modern BOS'ler için kurgulanmış, düşük kod becerisi gerektiren ve 4 ana başlıkta çözümler üreten platformlar tercih edilmeli: "Tesis Operasyonel Bilgi Yönetimi", "Bina Enerji Yönetimi", "Operasyon ve Bakım" ile "Güvenlik ve Emniyet".

"Tesis Operasyonel Bilgi Yönetimi" başlığı altında HVAC, yangın ve duman alarmı, enerji yönetimi vb. başlıkları görürken "Bina Enerji Yönetimi"nde rol bazlı uygulamalarla izlenmesi ve artan veya azalan insan yoğunluğuna göre enerji bileşenlerinin optimizasyonu sağlanmaktadır. "Operasyonlar ve Bakım" başlığı altında arıza yönetimi, kestirimci bakım, işgücü yönetimi alanları yer alırken, "Güvenlik ve Emniyet" başlığı altında varlık yönetimi, personel giriş sistemi, bina güvenliği vb. başlıklar toplanmaktadır. Yeni nesil BOS'ları eski nesil uygulamalardan ayıran en önemli özellikler arasında sistemler arası entegrasyon, rol bazlı uygulamalar ve yapay zekâ destekli analitik uygulamaları yer almaktadır.

Yeni nesil BOS'ları eski nesil uygulamalardan ayıran en önemli özellikler arasında sistemler arası entegrasyon, rol bazlı uygulamalar ve yapay zekâ destekli analitik uygulamalar yer almaktadır.

Özet olarak, bir yandan makroekonomik dengelerdeki değişim bir yandan teknolojinin insan yaşamına artan tesiri bir yandan da küresel iklim değişikliği ve pandemi gibi unsurlar nedeniyle insan-mekân-zaman ilişkisi hızla dönüşmekte. Bu dönüşümü hayata geçirmek için zaman zaman müşteri, zaman zaman çalışan, zaman zaman da misafir olduğumuz binaların değişen talep ve yoğunluklara yönelik yeniden tasarımları gerekiyor. Yeni nesil BOS'lar bu ihtiyacı karşılamak için tasarlandı ve gözüken odur ki kendi içinde de hızla yenilenmeye gidecek.

Notlar

1 Birleşmiş Milletler (2018), *World Urbanization Prospects*, https://population.un.org/wpp/.

2 https://www.statista.com

3 Manyika, J. Dobbs, R. Chui, M. (2015), *The Internet of Things: Mapping the Value Beyond the Hype*. McKinsey Global Institute.

4 Lund, S. Madgavkar, A. Manyika, J. (2021), *The future of work after COVID-19*, McKinsey Global Institute.

5 Proter, M. E. & J. Heppelmann (2014), "How Smart Connected Products are Changing the Competition [Akıllı Bağlı Ürünler Rekabeti Nasıl Değiştiriyor]", *Harvard Business Review*, Kasım, //hbr.org/2014/11/how-smart-connected-products-are-transforming-competition.

Ev(lerim) Üzerine Çalakalem Notlar

Her ne kadar özel alan olarak düşünülse de ev toplumsal hayattan kopuk değil. Kişilerin belleğini, bilincini, bilinç dışını, kimliğini oluşturan ev yaşamı, dışarısı ile içerinin kesiştiği bir dizi ilişki ve mekanizmanın içerisinde/ortasında bulunan bir alan. Üstelik içinde bulunduğu dışarıdaki siyasi iktidar evin güvenli duvarlarını aşıp her geçen gün biraz daha içeri sızmakta.

Fuat Ercan[*]

[*] Prof. Dr.,

"Belleğimde kâgir ve hayal camlı daha güzel bir evin anısı..."

–A. Maalouf[1]

Ev derken belleğimde ilk canlanan imge, emekli olan babamın yaptırdığı ev oldu. İnsan bir konu üzerine düşününce belleğinin kapıları açılıyor. Belleğin kapısından girdiğimde doğduğum ev ve sonra yaşadığım evleri zihnimde canlandırmaya çalıştım. Yaşadığım evleri birer birer fiziksel hâlleriyle hayalime taşırken zorlandığımı hissettim, evler fiziksel varlıklarıyla hayalimde canlanmaya başladıklarında ev(ler)in içindeki aile hâlleri(miz), evin de içinde biçimlendiği dışsal toplumsal ortamı da taşıdıklarını fark ettim. Bölük pörçük muazzam bireysel bellekle toplumsal bellek arasında/içinde yol alamadığımı fark ettim. Toplumsal bir olguyu analiz ederken sıklıkla yaptığım "toplumsal olguyu/olayı içinde yer aldığı ilişkiler ve ilişkilerin zaman içinde oluşturduğu işleyiş/mekanizmalarından" hareketle analiz etmeye yöneldim.

Son dönem ev hakkında yapılan çalışmalar, bu dağınıklığı sistematik bir şekilde ele alma yönünde yoğun bir çabaya girildiğini gösteriyor; "konut olarak", "yaşanan deneyim olarak" ve "kimlik olarak" ev başlıkları altında toplama yönünde bir eğilim olduğunu görüyoruz.

"Ben genellikle şunu bilmeyen biriyim: Bazı hikâyeleri Kumaş mı anlatır Terzi mi?"

–S. Kömürcü[2]

Bu çıkış noktası işimi kolaylaştırdı mı? Gözlemlerim sosyal bilimlerde disiplinler kendi sınırları içinde kalarak, ilgi alanları dâhilinde sorunu ele aldıkları yönünde. Bachelard Mekânın Poetikası'nda evin "insan ruhunun çözümleme aracı olarak" ele alınacağını belirtir. Evleri sadece anılarımızın işaret ettiği fiziksel anlamdaki ev(ler) olarak değil, ama belleğimizi de bir "oturma yeri" olarak tanımlar. Oturma evinde sadece hatırlananlar değil hatırlanmayanlar da, sadece bilinç değil bilinçaltı da yaşamını sürdürür.[3] Evlerin içinde oturan bizler, belleğimizi de yaşadığımız evler için yuvaya dönüştürüyoruz. S. Kömürcü'nün şiirindeki kumaş-terzi ilişkisi bu anlamda önemli. "Son yarım yüzyılda evin değerinin farkına varmakta büyük artış yaşanmıştır" ifadesini kullanan ve hatta Türkçeye Başlangıç Noktamız Ev olarak çevrilen D.W. Winnicott'un çalışmasına daldığımızda, "Son yıllarda psikologlar istikrarlı bir evin çocukların kendilerini ve birbirlerini bulmasını sağlamakla kalmadığı, geniş anlamda, onlara toplumun üyesi niteliğini kazandırmaya da başladığı konusunda çok şey bulmuşlardır" açıklaması ile karşılaşırız.[4] Winnicott psikolojinin ilk durağı olarak evi işaret ederken, Saramago da Kâbil adlı neşeli ve eleştirel gözle ele aldığı Habil/Kabil öyküsünde sürgün edilerek yersiz/

yurtsuz olan Kabil'in öyküsünü anlatır. Ama öykünün başlangıcı için de bir ev/yuva gereklidir: "İlk barınakları dar bir mağara oldu, daha doğrusu mağaradan çok bir oyuğa benziyordu; sığınacak bir yer aramak için umutsuzca dolanırlarken cennet bahçesinin kuzeyinde kayalık bir tümseğin içinde keşfettikleri bir yerdi burası."[5] Bachelard'ın işaret ettiği gibi fenomenolog, ruhbilimci, ruh çözümcü, coğrafyacı ve etnograf her biri, birbirinden çok farklı konut biçimlerinden bahseder. Son dönem ev hakkında yapılan çalışmalar, bu dağınıklığı sistematik bir şekilde ele alma yönünde yoğun bir çabaya girildiğini gösteriyor; "konut olarak", "yaşanan deneyim olarak" ve "kimlik olarak" ev başlıkları altında toplama yönünde bir eğilim olduğunu görüyoruz.[6]

Türkiye'nin yakın dönemine baktığımızda ev-konutun sadece bellek-yaşanmışlıklarla ilgili olmadığını, bireysel yaşam alanlarımızı belirleyen işleyişin temel unsurlarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Akademik düşüncenin, analiz edilen olguyu ayrı alanlara koyarak izole ettiği ölçüde ev sorununu anlamamız olası olmadığını düşünüyorum. Belleğimde yol almaya çalışırken ev/konut ile ilgili en önemli problemin tam da bu tarz akademik yaklaşım olduğunu gördüm. Ev olgusu ilişkisel ve bütünsel bir biçimde ele alınmalı. Türkiye'nin yakın dönemine baktığımızda ev-konutun sadece bellek-yaşanmışlıklarla ilgili olmadığını, bireysel yaşam ortamlarımızı belirleyen işleyişin temel unsurlarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Toplu Konut İdaresi'nin sayfasındaki haber şöyle: "TOKİ tarafından inşa edilen 1 milyonuncu konutun anahtarı teslim edildi." Haberi okumaya devam ettiğimizde R.T. Erdoğan şu sözlerine rastlıyoruz: "Ülkemizde 1964-1979 yılları arasında 250 bin binada 878 bin konut, 1980-2002 yılları arasında 1 milyon 65 bin binada 4 milyon konut, 2003-2019 döneminde ise 1 milyon 173 bin binada 11 milyon 320 bin konut üretilmiştir."[7] TOKİ'nin ürettiklerine ek olarak konut sektöründeki sermayelerin ürettiği konutları birlikte düşünelim. Toplamını ele aldığımızda bilmem kaç milyon konut üretiminden bahsediyoruz. Niçin bu kadar konut? Konut üretimi siyasal iktidarın gündemini niçin bu kadar belirliyor. Sermayeler niçin konut alanına bu kadar yatırım yapıyor. Konut sahipliği sadece bir sıcak yuva için mi? Yoksa artık barınma ihtiyacının yanı başında konut yatırım aracına mı dönüştü? Bana verilen kelime sınırında bunlara cevap vermemiz zor, ama birilerinin cevap vermesi gerekiyor. Sadece ranta dayalı açıklama, sadece AKP iktidarının tercihi olarak görmeden ama bunları da içine katan bir ele alışa ihtiyaç var gibi.

Evin Bilinç dışı adlı çalışma şunu ileri sürer: "Ev bizi kapsayabilmek için sağlam olmalıdır, yani, kendimizi rahat hissetmemizi sağlayan bir alanın sınırlarını çizmek yoluyla bize güven verebilmek için 'sert', 'yalıtkan ve dışarıya kapalı' olmalıdır. Ama dış dünya ile iletişimimiz temeldir ve ev de bizi dış dünyadan koparmadan, uygun bir şekilde etkinliklerimizi geliştirmemize olanak tanımak için aynı zamanda 'esnek' ve 'açık' olmalıdır' yorumunda bulunur.[8] Siyasal iktidar dolayısıyla devletin doğrudan müdahaleleri karşısında dışarıya kapalı olması gereken ev, dışarıya ne kadar kapalı olabilir? Halit Ziya'nın çalışmalarından hareketle yazdığı Metruk Ev çalışmasında Z. Uysal özelle kamusalın çarpıştığı alanda sınırların birbirine geçtiğinden ve geçirgenliğin arttığından bahseder. "Evlerin içine sokulan modern kamusal hayatın bireyi, aileyi, evi, yani topyekûn özel alanı darmadağın edişini" anlatırken "evde, evin içinde ama dışarıdan, dıştan etkilenen, zedelenen bir gerçeklik" olduğunu vurgular. Uysal haklı bir uyarıda bulunur; birey ve bireyin sığındığı ev "kamusal olandan, evin dışında olup bitenlerden, toplumsal olandan ayrı düşünülemez" tespitinde bulunur.[9] Toplumsal olandan bahsettiğimizde Ev Canavarı adlı kitabın uyarısıyla karşılaşıyoruz: "Ev artık bir canavara dönüşmüştür."[10] Bu ifade iki ayrı alanda eş zamanlı düşünmeye çağırır bizi; gelinen bir aşamayı işaret ediyor. Örnek olarak, Osmanlılar için yapılan bir dönemlendirme de, "Ne yaşayışın, ne düşünüşün, ne giyinişin üslubu kaldı; her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlakımız, terbiyemiz de rokokolaştı" denir. Kiralık Konak yazarı Osmanlı toplumundaki değişim/dönüşümü anlatırken, "İstanbul'da iki devir oldu: Biri İstanbulin, diğeri redingot devri."[11] "Hedef Yeni Türkiye" sloganı ile alınan 19 yıllık AKP iktidarının aldığı yolu nasıl tanımlayabiliriz. Evin daha da canavarlaştığı bir süreçten bahsedebiliriz. "Böyle bir canavara 'mülkiyet canavarı' diyebiliriz. Artık dünyayı yönetiyor, insanlığı perişan ediyor ve sözde 'uygarlığımızın' ilerlemesiyle gaddarlık ve açgözlülük kazanıyor" denir Ev Canavarı'nda. Devamla ele aldığımız çalışma bu canavarın imha edilmesi gerektiğini belirtiyor. Sadece bir tespit değil, canavar olarak bizi yutan ev canavarını imha etmemiz gerekiyor.

> *"Eski evlerin anıları düş gibi yeniden yaşandığı içindir ki, geçmişte oturduğumuz konutlar içimizde sürüp giderler."*
>
> –G. Bachelard[12]

İnsan bir konu üzerine düşününce belleğin kapıları açılıyor. Ama zamanla oluşmuş sosyal bilimci kodları ise belleğin çağrışımlarının önünü kesiyor. Çelişkili bir süreç ama biraz zorlayayım. Belleğimde konaklayan ilk ev 1971 askeri muhtırası ile ilgili. Muhtıra sonrası hızlı emekliliğine maruz kalan babamın, canı yana yana yaptırdığı evi hatırladım. Babamın evi yaşamını demiryollarına verdiği için olsa gerek dört kompartıman yan yana getirilmiş bir biçimde inşa edilmişti. Ateş tuğlası ile yapılmış yığma bir evdi. Evin bitimiyle evin tüm ışıklarını açan babam yeni yaşamını mutlu kılmak istiyordu. Yeni eviyle siyasal iktidarın yarattığı mutsuzluğu aşmak istiyordu. Evin yapılması için emeklilik ikramiyesi kullanılmış ve hatta elinde biraz para kalmıştı. Daha sonra insanlar ve tabii ki benim için konut ihtiyacını karşılamak için emeklilik ikramiyesi yetmediğini söylemek için bu açıklamayı yapıyorum. Bina inşaatının daha da gelişmesine rağmen konut fiyatları inanılmaz bir artış gösterdiği için banka konut kredisi yeni ve yıllara yayılan muazzam borç yüklerine neden olacaktı. Geri dönelim. Evin yapımını Besim Amca yani "mahallemizin müteahhiti" üstlenmişti. Besim Amca sadece

bir müteahhit değil aynı zamanda dönemin yığma konutları için gerekli olan "ateş tuğlası" üreten yeniyetme bir kapitalist idi.

Üretim süreci ve üretim için gerekli malzemeler sadece evin fiziksel formunu belirlemiyor, aynı zamanda üretim süreci ve emek süreciyle yaşanan toplumu belirliyor.

Girişimci müteahhit Besim sadece yaşamımın önemli duraklarından biri olan evimizi inşa eden kişi değildi. Aynı zamanda ateş tuğlası fabrikasında daha çocukluk yaşlarında ilk işçiliğim, ilk işverenim olmuş idi. Besim biz çocuklara, "Evlatlarım, eltan eltan hızlanın" diye sürekli uyarıda bulunurdu. Bu uyarıyı daha sonra derslerimde endüstriyel kapitalizmi ve Marx'ın sermayenin döngü hızını anlatmak için kullanacaktım. Kalıplara konan tuğlayı kuruması için geniş bir alana dizmemiz gerekiyordu. Tabii ki "eltan eltan" yani dikkatli, kırıp dökmeden ama hızla bu ağır işi gerçekleştirmemizi istiyordu. Belki ilk isyanımızı da mahalleli çocuklar olarak yapmıştık. Mahalleler arası maç yapmak için topumuz olması gerekiyordu, top için de para ve parayı kazanma yolu ise çalışmak idi. Ama bu ilk birikim sahibi Besim Amca hakkımız olan paramızı vermedi. Bir akşamüstü sıra sıra kurumayı bekleyen tuğlaları domino taşları gibi bir dokunmayla tuzla buz etmiştik. Tabii bu Besim Amca'nın sermaye biriktirip ilçenin büyük işvereni olmasını engellememişti. Ateş tuğlaları başlı başına duvar ustalığı yani bir zanaatkârlık istiyordu. Duvar ustaları da Besim Amca'nın nitelikli emek olarak yine az ücretle çalıştırdığı emekçilerdi. Bunları niye söylüyorum? Mağara ya da sığınak dışında ev insanın mekânda gerçekleştirdiği ilk bilinçli üretken eylemliliği olsa gerek.[13] Üretim süreci ve üretim için gerekli malzemeler sadece evin fiziksel formunu belirlemiyor, aynı zamanda üretim süreci ve emek süreciyle yaşanan toplumu belirliyor.

Babamın emekli olduğunda ayrılmak zorunda kaldığımız ev Baltık tarzı mimari bir binaydı. Estetik bir tasarım, muazzam bir zanaatkârlık ürünüydü. Demiryolunda çalışanları için Ruslar tarafından yapılan bu ev(ler), başka bir kültürü, o kültürün kendine özgü zenginliğini içeriyordu. Bir de tabii ki devleti temsil eden bir yaşam ortamı, İstasyon Mahallesi için yapılmış olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Daha sonra halk arasında, "Ruslar evleri yaptılar da bakımlarını yapmıyorlar" diye sohbet konusu olurdu. Zaman içinde aynı mahallede iki farklı malzeme/estetiğin ürünü olan evlerin bellekte bıraktığı ortak duygu, bugünlerde kaybettiğimiz yüz yüze ilişkilerin yoğun olmasıydı. Annelerimiz yaptıkları nevalelerle faytona biner sinemaya giderlerdi; evlerin araları biz çocuklar için oyun alanlarıydı. Oynayıp acıktığımızda komşumuz Mökteber Teyze'nin kapısını çalıp ekmek ve peynir isteyebiliyorduk.

Sonra... Sonra ne oldu? Emekli esnaf babanın işleri iyi gitmesine rağmen İstanbul'un çekiciliğine kapıldık. "İstanbul, İstanbul" derken Gebze'ye göründü göç yolları. Kompartıman tarzı yığma evi bırakıp betonarme bir binaya geçerken, sadece yaşadığımız evlerin fiziksel yapısı değişmemiş, tüm yaşam ortamımız da değişmişti. Yine bir mahalle müteahhidi ve bu sefer zamana yayılarak sonuçta üç katlı bir aile apartmanında yaşamaya başladık. Taş işçiliği ya da ateş tuğlası değil kum, su ve çimento malzemelerinden oluşan bu betonarme tekniğiyle yapılan, diğerlerine göre daha az zanaatkârlık daha fazla seri üretimi gerektiriyordu. Le Corbusier'in ifadesiyle söylersek, "Araba yaptıkları gibi evler" yapılmaya başlanmıştı. Her köşede bir milyoner (kapitalist) yaratma süreci ya da siyasal müdahaleler, milyonerler için çalışmaya başlayan işçiler ya da iş için göç edenler için konut üretimini gündeme almamışlardı. Kırdan kopup gelenler barınma ihtiyaçları için "gecekondu" denen yarı dayanışma ve öz emek yarı basit girdilerden oluşan evler yapıyorlardı. "Bir kış gecesinde, gündüzleri kocaman tenekelerin şehrin çöpünü getirip boşalttıkları bir tepenin üstüne, çöp yığınlarından az uzağa, fener ışığında, sekiz kondu kuruldu... Borca alınmış ziftli kâğıtlardan, inşaat tahtalarından, at arabalarıyla harmanlardan taşınan briketlerden kurulan bu sekiz konduyu ilkin çöp ayıklamaya gelen insanlar gördü."[14]

Betonarme bina ile gecekondular ve tarihi olan evler kentin yüzeyine dağılmış yaşıyorlardı. Bazen mekân bu farklılıkları görünmez kılıyordu, bazen ise değişimin çelişkileri konutlar da kendini gösteriyordu. Ev/konutların sınıf/gelir farklılığını ele veren şu güzel alıntıyı paylaşmak istedim: "Nermin, Osmanbey'deki evini terk edip büyük umutlarla gecekonduya, Taşlıtarla'daki iki göz odaya taşınıyordu. Kuyruklu piyanosu gecekondunun kapısından sığmayınca onu bahçedeki erik ağacının gölgesine yerleştiren Nermin, bir süre sonra yağan karın ardından güneşe çıktığında, piyanonun fildişi tuşlarını çamurların arasından bir bir toplayıp anasının evine döndükten sonra..."[15]

Ev ile dış dünyaya karşı ördüğümüzü düşündüğümüz duvar, dışarıyı artık dışarıda bırakmayacak kadar geçirgen. Tekil, yalnız oluşlara konaklık eden evler çoğaldıkça, dışarının (siyasi iktidar, sermaye, endüstri) gücü artarak eve sızıyor.

Gebze'de yaşanan mahalle her gün yeniden yeni gelenlerle, daha önceki gelen bizim aile gibi eve yeni ekler yeni katlar ekleyerek dönüşüyordu. Bir diğer deyişle biçimsizleşiyordu. Üniversite eğitimi için Gebze'den ayrılıp yıllar sonra döndüğümde çocukluk yıllarımın geçtiği zeytin ağaçlarıyla kaplı evimi bulmakta zorlanmıştım. Belki de bulmak istememiştim! Yıllar sonra gecekondu olgusuna yeniden dönen L. Tekin, Manves City romanında kahramanı Ersel'in zorunlu olarak ayrıldığı Erice'ye geri dönüşünü anlatır. Manves City bir eve dönüş öyküsüdür. Ama benim Gebze'de şaşa kaldığım gibi roman kahramanımız Ersel de Erice'de şaşırır. Artık fabrikalar mekânları/evleri ele geçirmekle kalmamış, çürümeyi de başlatmıştır: "Bak ne diyor üzüntünün sesi kâğıda: Hani ev, hani yuva?"[16]

Gebze'ye giderken dediğime göre, Gebze dışında yaşadığım bir başka bir ev vardı tabii ki. İstanbul'un karmaşasında siyasi iktidarla sermaye arasında kurulan ittifaklarla kentsel yaşam normalin dışında bir hızla gündelik yaşamımızı ele geçirdiği ölçüde, pasif bir adaptasyon hâli yaşayan bizler. Ev/yuva dışarının tehditlerinden kurtarıcı bir işlev kazandığı ölçüde, bizleri kendi içine alan hapishanelere dönüşmeye başladı. Osmanlı toplumunun dağılışını anlatan romanında Y.K. Karaosmanoğlu, "Bu ev, bazı günler, bazı saatler ona bir mezar gibi görünüyordu. Nefesi darlaşıyor ve sokağa fırlamak, koşmak, haykırmak istiyordu."[17] Haykırmak istiyoruz. Gezi'de içimizdeki ölü çocuğu kürtajla aldıracak bir birliktelikle haykırdık aslında. Haykırmak istediğimiz bu dönemi tanımlayan yukarıda işaret ettiğimiz 16 yılda (2003-2019) 11 milyon 320 bin konut üretilmiş olmasıdır. Siyasi iktidar, sermaye ve tabii ki bir de endüstri arasındaki derinleşerek yoğunlaşan iç bağlantıların egemen olduğu bir dönemi yaşıyoruz. Ev ile dış dünyaya karşı ördüğümüzü düşündüğümüz duvar, dışarıyı artık dışarıda bırakmayacak kadar geçirgen. Tekil, yalnız oluşlara konaklık eden evler çoğaldıkça, dışarının (siyasi iktidar, sermaye, endüstri) gücü artarak eve sızıyor.

Burada evler(im) üzerinden sürdürdüğüm izleğe devam edecek olursak, konut inşası için artık belirleyici olan tünel kalıp sistemidir: "Yapılan bir irdelemede, geleneksel sistemle tünel kalıp sistemi arasında üretim süresi esaslı bir karşılaştırma yapıldığında, yaklaşık 5 kat oranında bir zaman tasarrufu vardır. Tünel kalıp sistemlerdeki inşaat süresi hızı, işgücü ve anaparanın uzun süre bağlı kalmasını önler. Ayrıca ekiplerin bekleme süresinden kaynaklanan işçilik kayıpları tünel kalıp sistemin sürekliliği özelliğinden dolayı ortadan kalkar."[18]

Tünel kalıp sistemi konut inşaat sürecinin yapımını ve maliyetini aşağıya çekerek, kentsel alandaki bütün boşlukları dolduracak bir teknik olarak sermaye ve siyasi iktidarın elini güçlendirmiştir. Bu ittifakı güçlendiren bir diğer süreklilik arz eden olgu Türkiye'de barınmanın genellikle ev sahipliği üzerinden biçimlenmesidir.

"Evleri yüksek kurdular,
On bin basamak merdiven,
Bakışlar uzakta kaldı,
Uzakta kaldı dostluklar.
Evleri yüksek kurdular,
Cama, betona boğdular."

–G. Akın

Bu özellik burada daha detaylandıramayacağımız ölçüde sadece evi metalaşma sürecine çekmemiş, evlerdeki birey-insan oluşları da baskı altına almaya neden olmuştur. Ev artık sadece insanların barındığı yuvaları değil sermaye ve siyasal iktidarın yeniden üretimini sağlayan birimlere dönüşmüş/dönüştürülmüştür. Terziler kumaşı yeniden belirlemeli, kumaşa yeniden biçim vermeli, ama bunun için sosyal bilimlerin şizofrenik işbölümü değil, ev sorununu içinde yer aldığı ilişkiler ve mekanizmalar üzerinden kumaşı kesip biçmeli.

Notlar

1 Maalouf A. (2002), *Doğu Limanları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 153.

2 Kömürcü S. (2020), *Dünya Lekesi*, İstanbul: Everest Yayınları, s. 67.

3 Bachelard, G. (1996), *Mekânın Poetikası*, A. Derman (Çev.), İstanbul, Kesit Yayınevi, s. 28.

4 Donald W. Winnicott (2014), *Başlangıç Noktamız Ev*, N. Diren ve N. Nirven (Çev.), İstanbul, Pinhan Yayınları. S. 258.

5 Saramago J. (2009), *Kâbil*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, s. 15-16.

6 Ev üzerine son dönem dünya ve Türkiye'de yapılan analizlerin yetkin bir gözden geçirilmesi için: Düzca, E. (2012). *Türkiye'de Güncel Konut Araştırmalarında "Ev" Olgusu*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

7 https://www.toki.gov.tr/haber/toki-tarafindan-insa-edilen-1-milyonuncu-konutun-anahtari-teslim-edildi, 8 Temmuz 2021, erişim tarihi: 18 Temmuz 2021.

8 Eiguer A. (2013), *Evin Bilinç dışı*, P. Akgün (Çev.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

9 Uysal, Z. (2014), *Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi*, İstanbul: İletişim Yayınevi, s. 14-15 ve 259-260.

10 Prole (2012), *The Housing Monster*, www.prole.info/, erişim tarihi 18 Ağustos 2021.

11 Karaosmanoğlu, Y.K. (2001), *Kiralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınevi, s. 10.

12 Bachelard, G. (1996), *Mekânın Poetikası*, A. Derman (Çev.), İstanbul: Kesit Yayınevi.

13 İlin M. & E. Segal (2000), *İnsan Nasıl İnsan Oldu*, İstanbul: Say Yayınları.

14 Tekin L. (2020), *Berci Kristin Çöp Masalları*, İstanbul: Can Yayınevi, s. 11.

15 Erbil L. (2011), *Tuhaf Bir Kadın*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

16 Tekin L. (2020) *Manves City*, İstanbul: Can Yayınevi.

17 Karaosmanoğlu Y. K. (2020), *Kiralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 48.

18 Uğur, L.O., R. Akbıyıklı, A.M. Diriklik & M. Ayyıldız (2017), "Tünel Kalıp Sitemlerinin Geleneksel Kalıp Sistem Maliyetiyle Karşılaştırılması", *Uluslararası Katılımlı 7. İnşaat Yönetimi Kongresi*, Samsun Bildirisi, 06- 07 Ekim.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

“Evsizlik Bir Barınma Değil Barınamama Sorunudur!”

Evsizliği sadece bir barınma sorunu olarak görmek ve bu açıdan çözüm üretmeye çalışmak sürdürülebilir politikaların önünde ciddi bir engel teşkil ediyor. Evsizleri topluma kazandırmaya odaklanan ve bu çerçevede özgün bir model geliştiren Çorbada Tuzun Olsun Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Türker ile derneği ve İstanbul’daki dayanışma pratiklerini konuştuk.

Evsizlere çorba dağıtımıyla çıktığınız yolda artık çok daha kapsamlı ve kalıcı çözümler üretmeye odaklanıyorsunuz. Zaman içerisinde evsizlere, görünürlüklerine, İstanbul’un farklı ilçelerinde dağılımına dair nasıl bir dönüşüm gözlemlediniz?

Ahmet Türker · Evsizliğin bir barınma sorunu değil bir barınamama sorunu olduğunu gördük. Evsizlerin %80’nin bir sosyal çevresi ve ailesi olduğunu gözlemledik. Bireyler önce yakın sosyal çevresinden, daha sonra toplumdan kendini soyutluyor. Aslında hepimiz birer evsiz adayıyız, bununla yüzleşmemiz lazım. Şu an sokakta olan kişiler sadece ekonomik nedenlerle sokakta değiller. Hatta ekonomik nedenlerle sokakta kalmış olsalar bile, ekonomik çözümlerle evsizlik girdabından çıkmaları (eğer yeni evsiz kalmadılarsa) mümkün değil. Çünkü evsizlik ekonomik nedenlerden daha fazla sosyal, kültürel ve psikolojik etmenlerin güçlü etkisinde olan bir dezavantajlı olma hâlidir. Aynı zamanda şemsiye bir dezavantajlı olma hâli de. Mülteci de var, istismar mağduru da var, şiddet mağduru da var, kanser hastası da var, madde bağımlısı da. Birçok farklı kimlik ve birçok farklı dezavantajlı oluşun en dramatik hâli. Tıpkı bir sarmal gibi içine girdiniz mi, sürdürülebilir köklü çözümlere dayalı koşullar yoksa çıkamazsınız. Evsizlerin dünyası bizim dünyamızdan farklı. Toplum düzeni dışında hayatta kalmaya yönelik yaşam koşullarına tâbiler. O nedenle toplum düzenine katılmalarını sağlamak hepimizin ümidi de olsa, bu çerçeve dışında evsizlik mağduriyeti yaşayan kişilerin koşulları göz önüne alarak düşünmeliyiz. Toplum düzenine göre tepeden inme çözümlerin sürdürülebilirliği yok. Bizler de özellikle Çorbada Tuzun Olsun platformunu bu tecrübe ve amaçla kurumlaştırdık. Her ilçede ve ilde hatta her ülkede evsizlerin kültüründe farklılıklar gözlemliyoruz. Bununla beraber paylaştıkları kültür ne yazık ki 24 saat tacize, tecavüze, şiddete açık bir şekilde yaşam mücadelesi vermeleri.

Evsizlerin barınma sorununa çözümler kalıcı olabiliyor mu? Kalıcı çözümler üretmeye yönelik attığınız adımlarda hangi noktalarda zorlanıyorsunuz, hangi aktörlerin ne türden tepki ve ilgisi oluyor?

Evsizleri topluma kazandırdığımız bize özgün bir modelimiz ve oluşturduğumuz bir ekosistemimiz var. Evsizlerin temel ihtiyaçlarını her gün sahada karşılarken iletişim kuruyor, devamında kimliklendirilmelerini ve sosyal güvence altına alınmalarını sağlıyoruz. Hem randevularını alarak hem de refakat ederek sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlandırıyoruz. Bu aşamalarda topluma katılabilmelerine alan açmış oluyoruz. Sonrasında İBB’den destek alarak rehabilitasyon sürecini başlatıyoruz. Sonrasında kişi memleketine dönecekse, ters göç ile dönmesini ve desteklenmesini sağlıyoruz. Eğer çalışabilecek koşullardalarsa ilk aylık barınmasını dernek olarak biz karşılıyor ve istihdam edilerek ekonomik alışkanlık kazandırıp kendi ayakları üzerinde durmasını sağlıyoruz. Eğer kişilerin çalışabilecek durumu yoksa şu an için çeşitli sivil paydaşlarımızın barınma evleri, yaşlı ve engeli olan evsizler için Darülaceze’ye yerleştiriyoruz.

Pandemi öncesi bu ekosistemi sistemli uygulayarak %99’u gönüllü iş gücü ve yeni kurulmuş bir dernek bütçesiyle

Fotoğraf Çorbada Tuzun Olsun Derneği Arşivi

2019'un son altı ayında ortalama üç evsizi sokaktan topluma kazandırıyorduk. Sömestrde 50, üniversiteler açıkken 150 kişinin kimliklenmesi, sağlık ve sosyal hizmetlere eriştirilmesini sağlıyorduk

Bu ekosistemimizi metropol ölçeği ve ulusal ölçekte kısa, orta ve uzun vadeli senaryolarla bir sosyal politika olarak "Evsiz Dostu Toplum ve Evsiz Dostu Şehir" adıyla kurguladık. Yerel yönetimlere, kamu kurumlarına ve özel sektöre uygulanması için paylaşıyoruz. Evsizlerin ötekileşmediği bir şehir ve toplumu, evsiz popülasyonu ve evsizlik riskinin kısa, orta ve uzun vadeli senaryolarla düşürülmesine yönelik bir ekosistem diyebiliriz.

Kamuda çoğunlukla evsizlerin kış aylarında barınmasına yönelik önlemler alınıyor. Evsizlerin çoğu da tercih etmiyor. Evsizliğe barınma odaklı baktıkları ve karar alırken soruna hâkim olmayan karar vericiler olduğu için soruna yönelik sürdürülebilir çözüm üretemiyorlar. Gönüllü kurumlarla sorumluluğu paylaşıp koordinasyonlu çalışarak, isteklilik ve odaklı çalışma birikimine/uzmanlığa güvenmeleri gerekiyor. Bizler sürdürülebilir çözümler için iş birliklerine açığız.

Topluma yukarıdan bakıldığında hayli kutuplaşmış bir yapı görülse de esasında sahada –pandemi ile de birlikte– artan bir dayanışma duygusu ve pratikleri görüyoruz. Sizin bu konudaki gözlemleriniz ne yöndedir? Dayanışmaya katılım konusunda ne gibi ayrışma ve birliktelikler görüyorsunuz?

Çok kimlikli, çok politize ve polarize olmuş bir toplumuz. Her kimliğin kendi içerisinde bile farklı kültürler, farklı bagajlar ve farklı çatışmalar var. Aslında bu kutuplaşma hâli ne yazık ki toplumun her katmanında var. O nedenle sivil topluma katılım az. Sivil ve sosyal alanın rafine olduğunu söyleyemeyiz. Fakat bu politize ve polarize olma hâlinden rahatsız olan, yenilikçi yaklaşımda (biz de kendimizi böyle tanımlıyoruz) sivil ve sosyal toplulukların bu kültürü dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Bu dayanışma hâlinin en belirgin karşılığı, kurucu üyelerinden biri olduğumuz Afet Platformu paydaşlarında görmek mümkün. Sadece doğal afetlerde değil, bizlerin de çalıştığı evsizlik/yoksulluk gibi toplumun görünmeyen ekonomik ve sosyal enkazlarında da dayanışma söz konusu oluyor.

Her sivil ve sosyal topluluğun kendi odak alanı var. Her topluluk kendi odak alanı ve uzmanlığı kapsamında çok disiplinli bir çalışmaya girdiğinde kutuplaşma ve çatışma hâlini de geride bırakıyoruz. Şu bir gerçek ki insan doğası gereği korumacı bir refleksle birbirinden endişe/korku duyduğu alandan nefret ve çatışmaya yönelebiliyor. Hâlbuki bir birimizden ayıran ve bölen şeyler yerine bizi birleştiren şeylere odaklanırsak tüm olumsuz sonuçları geride bırakabiliyoruz. Yaraları birlikte sarmanın inanılmaz bütünleştirici bir etkisi var. İçermecilik ve kapsayıcılık, ayrışmanın ve ötekileşmenin önüne geçmek konusunda çok önemli bir temel altyapı. Kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplumun koordinasyon içerisinde içermeci ve kapsayıcı bir yaklaşımla çalışmaya ihtiyacı var. Bizi ayıran keskin yaklaşımları ortak akıl ve ortak kabullere dönüştürebileceğimiz bir farkındalık üzerine çalışmalıyız.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Şiddete Karşı Dayanışmanın Mekânı: Sığınma Evleri

Ev, yaygın tarifiyle her zaman herkes için güvenli ve mahrem mekânlardan biri değil. Birçok kadının kendi evlerinde maruz kaldığı fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet hikâyelerini biliyoruz. Bu bağlamda Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ile dayanışan kadınların evde olma ve evden ayrılma deneyimlerini, sığınma evlerini ve birlikte yaşam pratiklerini vakfın psikolog ve sosyal çalışmacısı Leyla Soydinç ile konuştuk.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın dayanıştığı veya birlikte çalışma yürüttüğü kadınların evde olma ve evden ayrılma deneyimlerine dair çoğunlukla neler dinliyorsunuz?

Leyla Soydinç · Mor Çatı olarak yıllardır kadınların özellikle en güvenli mekânlar olarak görülen evlerin içinde maruz kaldıkları sistematik şiddet deneyimlerine tanıklık ediyoruz. Kadınlar sanılanın aksine en çok en yakınlarındaki erkekler tarafından şiddete maruz kalıyorlar. Dolayısıyla biz kadınlar için evler, en tehlikeli yerler olabiliyor. Kadınlar evlerde sistematik olarak fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik vb. şiddet biçimlerine maruz kalıyorlar. Zaman zaman bu şiddetin dozu kadınların can güvenliğini tehlikeye sokabiliyor. Kadınlar için evler zaman zaman en tehlikeli yerler olmasına rağmen, evden ayrılmak kolay olmayabiliyor. Erkek şiddetine maruz kaldığımızda suçluluk, çaresizlik, utanç, korku gibi birçok karmaşık duyguyu bir arada yaşayabiliyoruz. Maruz kaldığımız şiddetin sorumlusu olarak gösterildiğimiz için de bu şiddeti hak ettiğimizi düşünebiliyor ve şiddetin sorumlusu kendimizmiş gibi hissedebiliyoruz. Özellikle psikolojik şiddete maruz kalıp sistematik olarak yalnızlaştırılmak çaresiz ve alternatifsiz hissetmemize neden olabiliyor. Şiddet, kendimizi ve dünyayı algılayış biçimimizi etkiliyor. Eğer sosyal kaynaklarla ilişkimiz de zayıflatılmışsa bu bizi şiddet uygulayan kişiye mahkûm hissettirebiliyor. Tüm bu duyguların yanı sıra şiddetin biteceğine dair umut şiddetin etkilerini daha da karışık hâle getirebiliyor. Şiddet döngüsünün dinamikleri nedeniyle şiddeti durdurmaya, şiddet uygulayanın davranışını dönüştürmeye çalışsak da bu mümkün olamıyor. Çünkü şiddet ancak uygulayan kişinin durdurabileceği bir davranış hatta esasen bir düşünce biçimi. Tüm bu zorluklara rağmen kadınlar şiddete maruz kaldıkları ortamdan ayrılamadıkları durumda bile birçok strateji belirliyor ve direnç geliştiriyorlar. Her kadının şiddet yaşadığı ilişkiden ya da ortamdan çıkmak için hazır olma hâli, koşulları, baş etme yöntemleri ve kaynakları biriciktir. Bizler de Mor Çatı'da kadınlara bu yolculukta eşlik etmeye ve onlarla dayanışmaya çalışıyoruz.

Vakıf, kurumsal olarak evin kendisine nasıl bir anlam yüklüyor ve nasıl bir ev tahayyülü ortaya koyuyor?

Sığınaklar feminist hareketin yaşamsal kazanımlarından biridir. Dünyada 70'ler ve 80'ler, Türkiye'de ise 80'lerin sonu ve 90'ların başı diyebileceğimiz, kadınların özellikle ev içinde sistematik biçimde maruz kaldıkları erkek şiddetini görünür kıldıkları bir dönem. İkinci dalga kadın hareketi dediğimiz bu dönemde kadınlar hem yaşadıkları ortak şiddet deneyimlerine dikkat çekiyor hem de şiddetin ataerki ile ilişkisini kuruyor. Yani erkek şiddetine bireysel nedenlerden ötürü değil, kadın olduğumuzdan ötürü maruz kaldığımızı ve şiddetin kaynağının da bu toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı çeşitli eşitsizlikler olduğunu ortaya koyuyor. Buna bağlı olarak da kadınlar, şiddetle mücadele etmek için kendi mekanizmalarını talep ediyor. Kadın danışma merkezleri ve sığınaklar bunlardan en önemlileri. Sığınaklar bir konukevi ya da barınma yeri değiller. Sığınaklar, erkek şiddetine maruz kalan kadınların varsa çocuklarıyla birlikte kalabilecekleri, şiddetten ya da şiddetin etkilerinden uzaklaşarak bağımsız bir yaşam kurmak

Fotoğraf Murat Bay

için ihtiyaç duydukları destekleri alabilecekleri ve diğer kadınlarla dayanışabilecekleri yerler. Ayrıca sığınaklar, sistemin açıkları ve yetersizlikleri nedeniyle şiddet uygulayanın uzaklaşmadığı hâllerde kadınların ve çocukların can güvenliğini sağlayabilmeleri açısından da önemli. Sığınaklar sadece can güvenliği riski olan kadınların ve çocukların kalacağı yerler değil. Sistematik şiddet nedeniyle kendini güçsüz hisseden, sosyal kaynaklarla bağları zayıflatılmış olan, şiddetin ruhsal etkileri nedeniyle bağımsız hayatını sürdürmekte zorlanan kadınlar için de önemli bir güçlendirme mekanizması. Sığınaklar kadınların şiddetten ya da şiddetin etkilerinden uzaklaşıp kendi hayatlarının kontrolünü ellerine alabilmelerini ve kendi hayatlarına dair karar alanlarını genişletmelerini sağlıyor. Tüm bu nedenlerden ötürü sığınaklar son derece politik yerler. Bu nedenle feministler olarak toplumdaki sistematik erkek şiddetinin yıkıcılığını deşifre eden sığınak kavramını kullanmaya devam ediyoruz. Mor Çatı olarak uzun yıllardır erkek şiddetiyle mücadelede sığınak çalışmamızı sürdürüyor, kadın ve çocuklarla dayanışıyoruz.

Kadın sığınma evlerinde belirli bir süre yaşayan kadınların birlikte yaşama deneyimlerinin kadınların ev algısına ve yaşantısına nasıl bir etkisi oluyor?

Sığınakların yaşamsal işlevlerinden biri de, yaşadığımız şiddet deneyimlerini paylaşabileceğimiz ve kadınlarla dayanışabileceğimiz alanlar olması. Sığınaklarda kadınlar ve çocuklar bu anlamda ortak bir yaşam sürdürüyorlar. Sığınakların değişen koşullarına göre ortak yaşam ve paylaşım deneyimleri de elbette değişiyor. Ortak yaşam koşulları, özellikle devlet sığınaklarındaki ağır kurallarla birleşince, kadınlar için zorlayıcı olabiliyor. Mor Çatı sığınağında bu gibi zorlayıcı kurallar olmamasına karşın yine de ortak yaşamla ilgili çalışma yürütülmesi gerekiyor. Ancak tüm bu ortak yaşam sorunları ve zaman zaman çıkan çeşitli anlaşmazlıklara rağmen, kadınların sığınaklarda bir dayanışma ilişkisi kurduğunu görüyoruz. Bunun ilk adımında, öncelikle bu şiddete kadın olduğumuz için maruz kaldığımızı fark etmemizi sağlayan bir paylaşım alanı oluşuyor. Kadınlar şiddet deneyimlerini paylaştıkça ortaklaşmaları fark ediyor ve buna bağlı olarak da bir duygudaşlık geliştiriyor. Bu da aralarında bir dayanışma ilişkisi kurmalarına alan açıyor. Bu dayanışma ilişkisini illaki çok büyük yerlerden kurmak gerekmiyor, ufak desteklerle de gerçekleşebiliyor. Örneğin; bir kadının önemli bir işini halletmek için bebeğini bırakacak başka yeri olmadığında başka bir kadının ona destek olması, kendisini daha güvende hissetmesi için gideceği yere refakat etmesi, yaşadığı bir kriz anında kadınların birbirlerinin anlık duygularını paylaşması ve ihtiyaçlarını gözetmeleri mümkün olabiliyor. Özellikle erkek şiddetinin etkileri nedeniyle sosyal ilişkileri zarar görmüş, kendini yalnız hisseden kadınların birbirlerine bu anlamda destek olması güçlendirici oluyor. Bu nedenle dayanışmadan anladığımız şey, çatışmaların olmadığı, ortak yaşam sorunlarının çıkmadığı bir ilişki değil. Bu, nasıl ki hiçbirimizin kendi yaşam alanımızda ve sosyal çevrelerimizde mümkün değilse, sığınak için de mümkün değil. Bu anlamda sığınaktaki ortak yaşam dinamiklerini düzenleyecek ve destekleyecek çalışmalarla krizleri yönetmek ve dayanışma alanını güçlendirmek mümkün.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Evden Çalışmanın Güvencesizliği

Dünya genelinde esnek ve güvencesiz çalışma koşullarının yaygınlaşmasıyla çalışanlar iş yerleri, meslekleri, sosyal güvenceleri, gelirleri gibi çalışma hayatlarına dair birçok konuda adaletsizlik ve güvencesizlikler yaşamakta. Bu durum COVID-19 pandemisiyle daha da kötüleşti. Artık sadece freelance olarak çalışanlar değil tam zamanlı ve "güvenceli" işlerde çalışanların da çalışma ve yaşama alanları birleşti. Evden çalışma ile beraber ortaya çıkan güvencesizlikleri, baskıları ve dönüşen ev hayatını freelance çalışanların hakları ve güvencelerinin savunuculuğunu yapan Ofissizler dayanışma ağından Tuba Emiroğlu ve Aylin Türer ile konuştuk.

Kimler evden çalışıyor? Pandemiyle beraber geçici, yarı-zamanlı ve/veya proje başına çalışanların yanına yeni bir "ofissizler" grubu daha mı eklendi?
Tuba Emiroğlu · Evden çalışanlar temelde mavi ve beyaz yakalı kategorilerde yer alıyor ve parça başı, yarı veya tam zamanlı, proje bazlı işlerde çoğunlukla güvencesiz çalışanlardan oluşuyor. "Ofissizler" olarak yan yana gelen bizler ise daha çok beyaz yakalı sektörlerde çalışıyoruz. Serbest gazeteciler, yazılımcılar, çevirmenler, araştırmacılar, editörler, tasarımcılar, video editörler, dijital pazarlamacılar akla ilk gelen meslekler.

Ancak pandemiyle birlikte ofislerde mesaili çalışan büyük bir beyaz yakalı grubunun da evden çalışan hâline geldiğini gördük. Şimdilik pandemiyle birlikte evden çalışmaya geçenlerin ofisli zamanlarından taşıdıkları güvenceler ve haklar olsa da kaybedilen yan haklara da şahit oluyoruz.

Aylin Türer · Aslında pandemiyle birlikte ulusal veya küresel düzeyde büyük şirketlerin önemli bir kısmının evden çalışmaya başlaması ve sonrasında bu çalışma biçimini sürekli hâle getirmesi "ev"in artık bir çalışma mekânı olarak yeniden düzenlenmesini zorunlu kıldı. Türkiye'de de önemli sayıda işçi evden çalışmaya geçti. Bu vesileyle işçileri denetleme ve gözetleme mekanizmaları evlerin içine kadar girerken bu "meşru" bir zemine oturtulmaya çalışılıyor. Ev, bir iş yeri mekânına dönüşürken sosyal haklarda kayıplar yaşanıyor, çalışma süreleri artıyor. Ancak diğer yandan "ev"in artık bir çalışma mekânı olarak uluslararası düzeyde tanınmaya başlaması biz freelance çalışanlara da yeni imkânlar sağlayabilir. Nitekim freelance çalışanların en önemli sorunları çoğunlukla kayıt dışı, güvencesiz olarak ve hukuki tanımdan yoksun bir şekilde çalışmaları.

Evden çalışmanın zorlukları neler? Yaşanan diğer güvencesizliklerle ilgisi var mı? Çalışılan ve yaşanılan mekânın aynılaşması beraberinde neleri getiriyor? Ev hayatı nasıl değişiyor?
T.E. · Evden çalışmanın pek çok zorluğundan söz etmek mümkün. Bunların başında yalnızlaşma geliyor. Yalnızlaşma öncelikle meslektaşlardan, iş arkadaşlarından uzak kalmak demek. Dolayısıyla hem birlikte iş üretmenin yaratıcılığı, zenginleştiriciliği ve kapı açacağı ağlardan uzak kalmak hem de dayanışma olanaklarından yoksun olmak demek. Öte yandan yalnızlaşma bir iş yerinin asgari olarak sağladığı hukuksal ve finansal güvencelerden de mahrum kalmak demek. Çünkü eğer freelance çalışansanız kendi sözleşmenizi yapmak, kendi muhasebenizi yönetmek zorundasınız. Bu ise doğrudan sizi güvencesiz koşullara ve hak ihlallerine açık hâle getiriyor. Çünkü karşınızdaki kişi en basitinden sizinle sözleşme yapmaktan veya ödemelerinizi belirlenen tarihlerde ödemekten kaçabiliyor.

Bir de freelance çalışanların mekânsal dertleri var elbette. Bu da uzaktan hoş gelen ama içinde zaman geçirdikçe zorluğa dönüşen bir süreç. İş yeri ve evin aynı mekâna dönüşmesi zamanla freelance çalışanın mesai kavramını kaybetmesine ve işin gündelik tüm pratikleri işgal etmesine giden yolu açıyor diyebiliriz. Bunun bir adım sonrası ise tatil yapma ve dinlenme zamanlarının kaybolmasına ya da, tersinden, çalışmak için oldukça zor motive olunmasına

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

yol açıyor. Kısacası bazen işin zamanı bazen de dinlenme zamanı sizi yorgun veya verimsiz kılacak şekilde genişliyor.

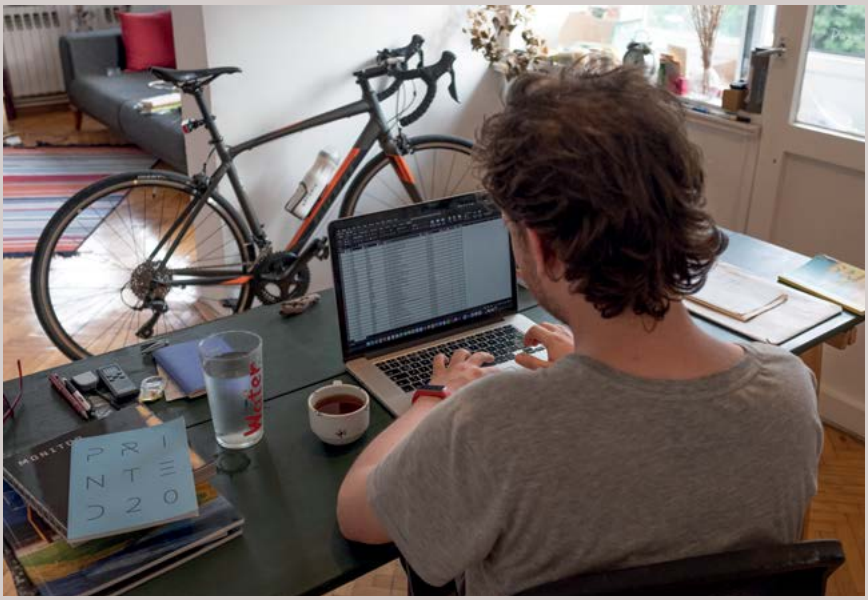
A.T. • Bu konuda ücretsiz "ev işleri" ile ücretli "iş"in gündelik pratiklerde iç içe geçmesi en önemli sorunlardan biri bana kalırsa. Bilgisayarın başında otururken bir yandan lavabo temizlemeyi, akşam ne yemek yapılacağını veya evdeki kedinin bakımını düşünmek zaman ve mekân ayrımının silikleşmesine yol açıyor.

Diğer yanda işverenler, "Nasılsa boş vaktimiz var" diye varsayıp geç saatlerde dahi iletişime geçip iş bekleyebiliyorlar. Zaten işin saat ve koşullarının tanımsız olduğu freelance çalışmada bu sınır ihlâllerini tanımlayıp yönetmek daha zor oluyor. Tuba'nın da söylediği gibi ne dinlenme zamanını ne de çalışma zamanını birbirinden ayırmak mümkün oluyor. Oysa çalışmanın en önemli koşullarından biri de dinlenmek. Evden çalışmanın şu anki biçimi dinlemeyi engelleyen ve işçi sağlığı açısından da çeşitli riskler barındıran bir durum.

Evden çalışmalı mıyız? Bunun güvencesizlikleri ortadan kaldıracak ve ev hayatını çalışmanın tahakkümü altına sokmayacak bir şekli mümkün mü? Ofissizler olarak sizin konuyla ilgili çalışmalarınız neler?

T.E. • Pandemiyle birlikte bize en çok söylenen şeylerden birisi bizim zaten bu türden bir çalışma biçimini tanıdığımız dolayısıyla hazırlıklı olduğumuz idi. Ancak durum çok da öyle değil; ofissiz de olsanız dışarıya çıkabilme ve dışarıda çalışabilme olanağına ihtiyacınız var. Dolayısıyla evden çalışma aslında ancak dışarıda ofissizlerin bir araya gelme olanakları olduğunda gerçekçi. Evden çalışmanın yalnızlaştırıcı yanları ile mücadele edildiğinde evden çalışmadan söz etmek daha doğru olur sanırım. Kâr amacı gütmeyen birlikte çalışma alanları, freelance çalışanlara hukuksal ve finansal destek sunacak birimlerin varlığı ile evden çalışmanın zorlukları bir nebze de olsa azaltılabilir diye düşünüyorum.

Ofissizler olarak biz bu konuyu kurulduğumuzdan bu yana gündemimizde tutuyoruz. Pandemi öncesinde düzenli olarak her hafta İstanbul'un iki farklı yakasında ortak çalışma günleri yaptık. Derdimizi de işimizi de alıp aynı mekânı paylaşmayı önemli bulduk. Meslek gruplarına yönelik atölyeler, film gösterimleri ve söyleşilerle freelance çalışanların yan yana gelmesini sağlamaya çalıştık. Ayrıca hazırladığımız sözleşme üretici ile sözleşme yapmak isteyen freelance çalışanlara önemli bir hukuki başvuru kaynağı hazırladık.[1]

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

A.T. • Ofissiz çalışanların ortak mekânlarda bir araya gelip patronların denetiminden bağımsız iletişim kanalları oluşturabilmesi ve sorunlarını ortaklaştırabilmeleri, çalışanlar arasında dayanışmayı arttırıp örgütlenebilmeleri açısından çok önemli. Tuba'nın söylediklerine bir ek yapmak gerekirse; Ofissizler'in pandemiden önce de kullandığı Baloncuk uygulaması freelance çalışanların çalışma esnasında bir araya geldikleri, sohbet edip dertlerini paylaştıkları bazen de motive oldukları online bir dayanışma alanı.[2] Bu tip alanları çoğaltmak ve işlevsel kılmak önemli.

Son olarak, 10 Mart 2021'de yayınlanan uzaktan çalışma yönetmeliğinden bahsetmeden geçmeyelim. Bu yönetmelik evden çalışanların haklarını asgari düzeyde dahi korumaktan uzak hükümlerden oluşuyor. Haziran ayında Ofissizler'in de içinde olduğu 9 beyaz yakalı örgüt, bu yönetmeliğin iş hukukuna aykırı olduğunu belirterek evden çalışma ile ilgili talepler yayınladı.[3] Bu talepler arasında; bağlantıyı kesme hakkı, gizlilik hakkı, evde işçi sağlığı ve güvenliği, fazla mesainin ödenmesi gibi talepler bulunuyordu. Sözün özü, evden çalışma koşullarının daha güvenceli hâle getirildiği; örneğin çalışma saatlerinin belirlendiği, işçilerin lehinde yasal çerçevenin bu konuda mücadele veren örgütlerle birlikte oluşturulduğu, hak ihlallerine yol açacak denetim mekanizmalarının ortadan kaldırıldığı bir evden çalışma biçimi tabii ki mümkün!

Notlar

1 Ofissizler (2020), "Freelance/Ofissiz Çalışanlar için Tip Sözleşmeler", 20 Ekim, https://ofissizler.com/freelance-ofissiz-calisanlar-icin-tip-sozlesmeler/

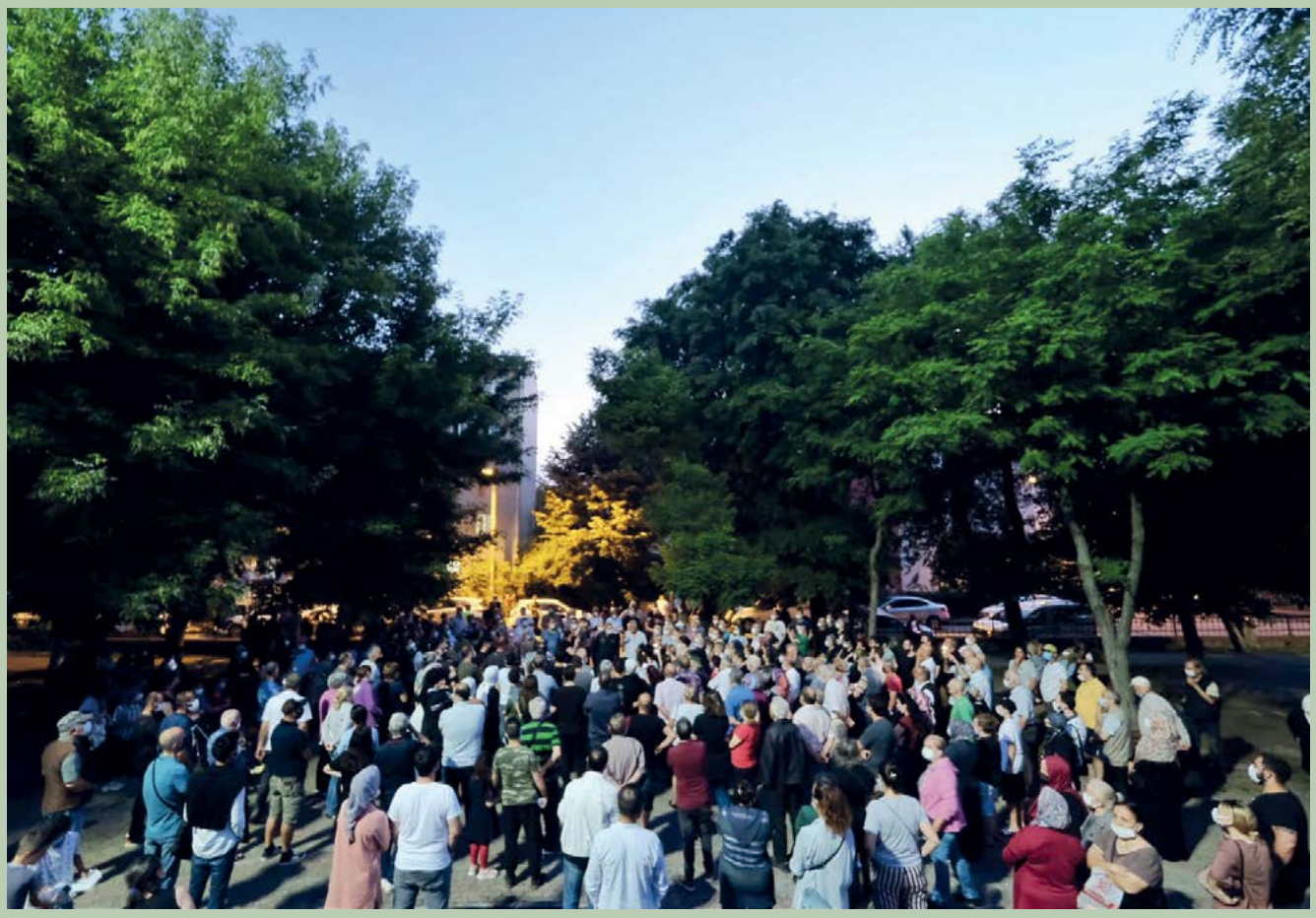
2 Ofissizler (2018), "Evindeyken de Yalnız Kalma: Baloncuk'a Merhaba!", 1 Aralık, https://ofissizler.com/evindeyken-de-yalniz-kalma-baloncuka-merhaba/

3 T24 (2021), "9 Örgütten 9 Talepli Evden Çalışma Deklarasyonu; Beyaz Yakalılar, 12 Haziran'da Beşiktaş'ta Bir Araya Geliyor", 9 Haziran, https://t24.com.tr/haber/9-orgutten-9-talepli-evden-calisma-deklarasyonu-beyaz-yakalilar-12-haziran-da-besiktas-ta-bir-araya-geliyor,957899

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Kentsel Dönüşüm Baskısına Karşı Bir Yaşam Alanı Mücadelesi

Yaşam alanlarını mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarından çok rantı önceleyerek dönüştüren projelere karşı mücadele ederken ihtiyaçların neler olduğunu tartışacak ve dillendirecek aralığı bulamayabiliyoruz. Uzun süredir Tozkoparan'daki kentsel dönüşüm projesine karşı mücadele eden Tozkoparan Derneği'nden (Toz-Der) Ömer Kiriş ile mahalle ve ev yaşantısının rant paradigması dışında kalan tahayyül ve politikasını konuştuk

Fotoğraf Toz-Der

Fotoğraf Toz-Der

Tozkoparanda kentsel dönüşüm projesine karşı mücadele takip edenler için yeni değil. Mahalle sakinlerinin ihtiyaçları ve mahallede dönüşüm projesine karşı mücadele verenlerin yaşam alanlarına yönelik talepleri dünden bugüne değişti mi? Bugün talep edilen ne?

Ömer Kiriş • Mahalle sakinlerinin taleplerinde herhangi bir değişiklik söz konusu değil. Mahalle 775 sayılı yasa ile yapılan sosyal konut alanı olduğundan, bu özelliği bozulmadan ve borçlandırılmadan, mahalle kültürü korunarak, yerinde bir dönüşüm talebimiz devam ediyor. 1960'lı yıllarda imarına başlanan mahalle, 80'li yıllarda göç almış, nüfusu 22 binlere kadar yükselmişti. 60 yıllık mahalle yıllar içinde kendi kültürünü de oluşturdu. 60 hektarlık alanda yapılaşmanın %14 olması, mahalle halkının boş alanları yeşillendirerek, kentin ortasında bir oksijen deposunun oluşmasını sağladı.

Yıllarca kendi ürettiği yeşil alan içinde yaşayan halkımızın, yeni oluşturulması düşünülen mahalle kriterlerinde de beklentiler bu yönde oluyor. Betona boğulmuş yarı açık cezaevi şeklindeki mimari, mahalle halkının psikolojik travma geçirmesine neden olacaktır. Bu nedenle taleplerde sosyal donatı alanlarının betona dönüştürülmemesi öncelikli şartlardan olmuştur.

Özelde Tozkoparan, genelde rant odaklı dönüşüm tehdidi altındaki kent sakinleri olarak nasıl bir eve ve ev yaşantısına ihtiyacımız var?

Tozkoparan, devletin ilk sosyal konut politikasının uygulama alanıdır. Dar gelirli, çok çocuklu ve kamulaştırılan alanlara ihtiyaç sahiplerinin yerleştirildiği bir sosyal konut alanı. Bu evler devletin sağladığı uygun ödeme şartlarında, hak sahipleri tarafından eşit taksitlerle ödemeleri yapılmış ve kat mülkiyeti hakları elde edilmiştir.

Şimdi de halk sosyal konut istiyor. Yaşam alanları ve sosyal donatı alanları yok edilmemiş, borçlandırmadan, mahalle kültürü korunarak, yerinde ve betona dönüştürülmeyen bir mahalle ve konut istiyor insanlar. Ayrıca, bu projeye kendi iradesinin de yansımasını istiyor.

Kendini gerçek ihtiyaçlara dayandıran bir mahalle ve ev yaşantısını inşa edecek kent politikası nasıl olmalı?

Bu soruya dışarıdan bir örnek verebiliriz: Hamburg liman kenti dönüşüm projesi. Devlet burada dönüşüm projesini oluştururken kentin bütün dinamiklerinin temsilcilerini davet etmiş. Oluşturulan bu komisyon 2,5 yıl çalışmış. Sokak hayvanlarının dahi yaşam koşullarının düşünüldüğü yerde, mahalle kültürünün bozulmaması için ekonomik durumu bozuk olan kiracıların dahi sıkıntısı devletin yardımıyla giderilmiş, yeşil alanlar kişi başına evrensel değerlerde ayarlanmış. Yani insanın ve çevrenin her türlü ihtiyaçları gözetilerek kolektif bir şekilde çalışılarak gerçekleştirilmiş bir dönüşüm. Bu çalışmanın bir örneğini Tozkoparan'da gerçekleştirmek için Toz-Der olarak sürekli çağrımız oldu. Oldu da duyan olmadı. Çünkü duyması gerekenlerin kulakları rant marka pamukla tıkanmıştı. Hâlen tıkalı...

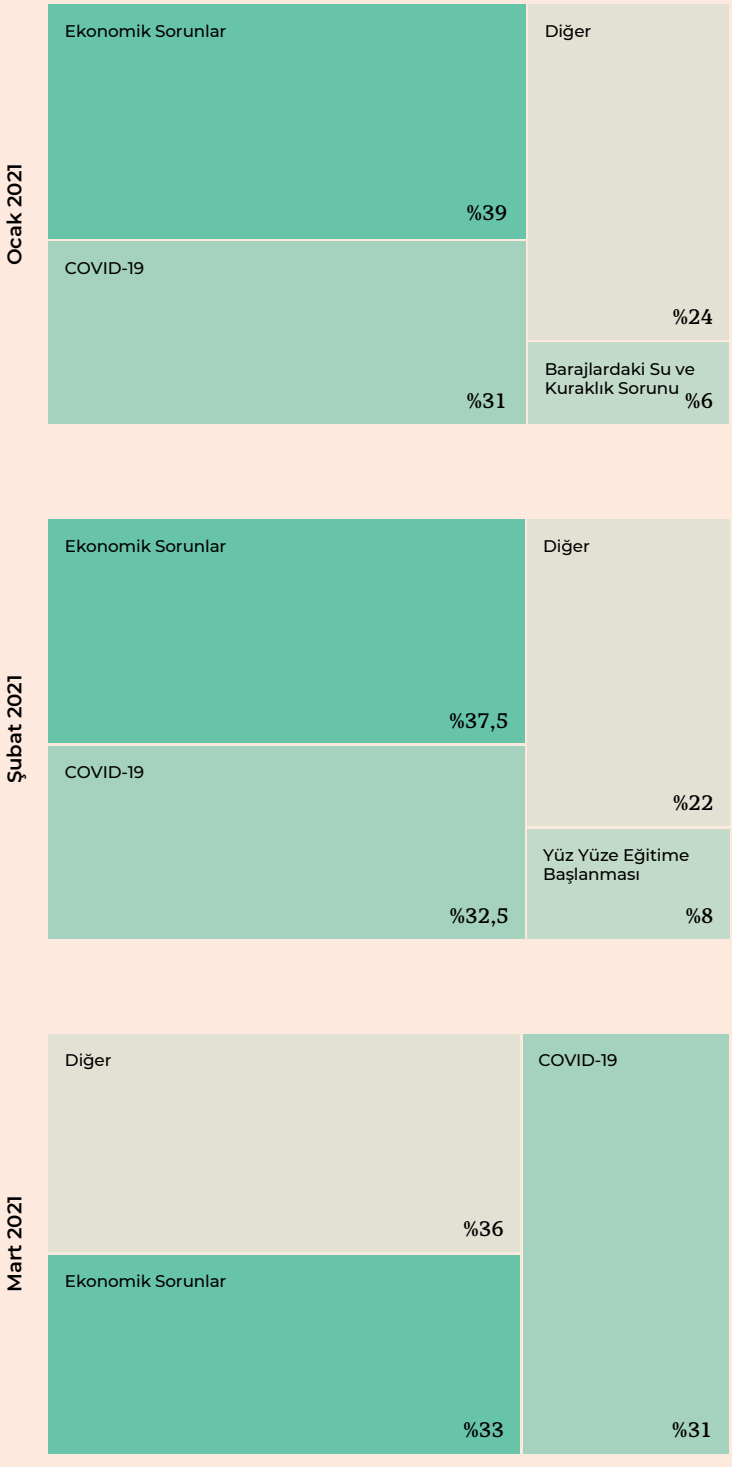
İSTANBUL EVLERİNDEKİ YAŞANTIYA DAİR BAZI KESİTLER

Ev İçi Gündem

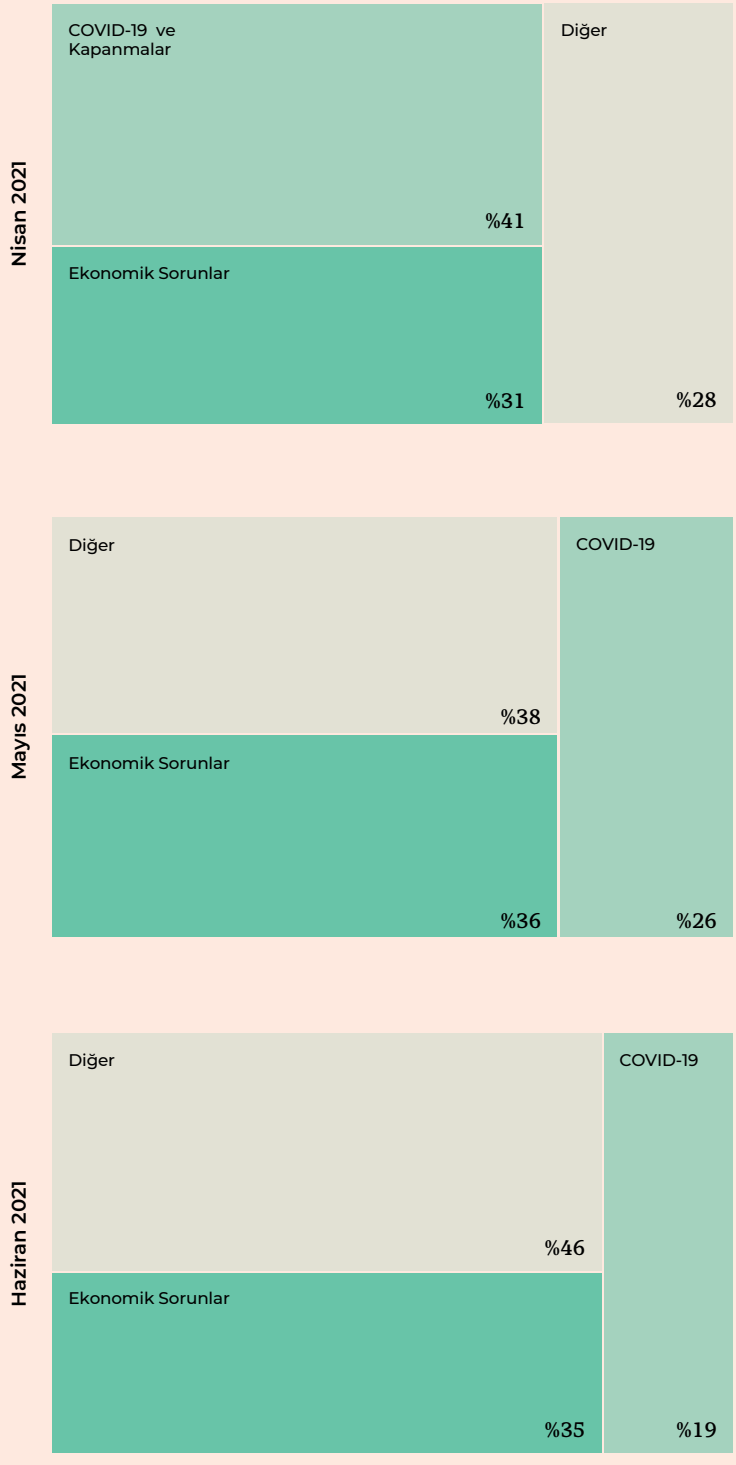
Evi uyku, dinlenme, beslenme ve temizlik gibi gündelik ihtiyaçlarımızı giderdiğimiz bir yer olmanın ötesinde, meselelerimiz üzerine kamusal alana paralel bir şekilde tartıştığımız bir alan olarak da düşünebiliriz. İstanbul Barometresi'nde 2021 yılının başından beri yöneltilen sorulardan biri, kent sakinlerinin evlerinde konuşup tartıştıkları gündemlerin ne olduğu. Ülke kamuoyunda öne çıkan veya çıkarılan konularla denkliği veya ayrışmasını görmenin yanında, metropolün evlerinde yarım sene boyunca öne çıkan gündemin özgünlüğünü takip edebilmek de bir o kadar önemli.

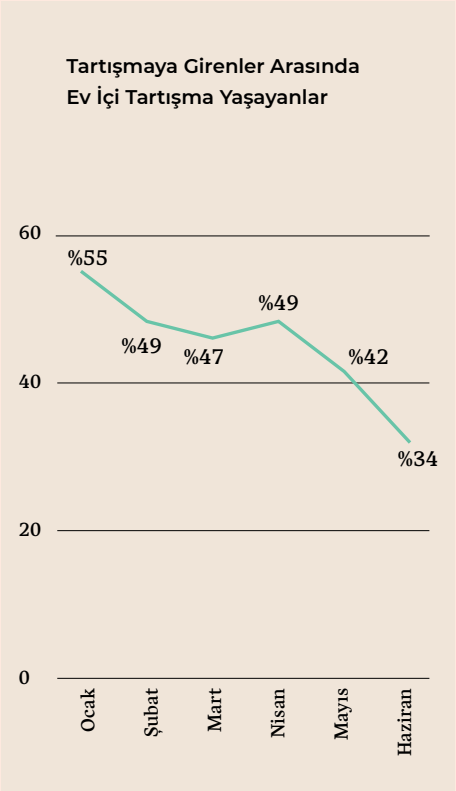
Barometre'nin sonuçlarına göre ev içi gündemin ilk iki sırası hiç değişmemiş, yalnızca istisnai olarak birbirlerinin önüne geçmiş. Ocak ayından Haziran ayına kadar ekonomik sorunlar sürekli ilk sıradaki Nisan ayı dışında korumuş. Aynı şekilde COVID-19 salgınının gündelik yaşamdaki etkileri de peşi sıra ev gündemini meşgul etmiş. Nisan ayında salgın nedenli toplumsal yaşama dair kısıtlamaların bir zorunluluk olarak kendini dayatması, salgın ve kapanmaların İstanbul'daki evlerde 6 aylık sürede tek seferlik ekonomik sorunlarının önüne geçmesine neden olmuş.

Bu iki meseleyi her ayın İstanbul ve ülke gündemini meşgul eden konuları takip ettiğini görüyoruz. Ocak ayında İstanbul'daki yağışların oldukça azaldığı ve baraj doluluk oranlarının tedirgin edici bir düzeye gerilediği koşullarda evlerde bu mesele gündem olmuş. Bunu, çocuklu hanelerin salgın boyunca önemli bir meselesi olan yüz yüze eğitimin başlayıp başlamayacağına yönelik bilinmezlikler takip etmiş. 2021 yaz aylarına doğru önce ramazan ayı, sonrasında da organize suç örgütü liderinin sosyal medya hesaplarından paylaştığı ülke siyasetine yönelik ifşaatlar ev gündemlerinin ekonomi ve salgın sonrasında en çok konuştuğu konular olmuş.

Cavit Can Pektezel Caner Murat Doğançayır Tuğçe Tunç

Ev İçi Tartışma

Salgının kamusal alandaki yaşantımıza etkileri üzerine herkes kolaylıkla konuşabiliyor. Ancak evlerdeki gündelik yaşamımıza etkileri için aynı şey geçerli değil. Hâlihazırda var olduğunu bildiğimiz, "özel alan" olarak da kodlanan hane içi sorunlar toplumsal meselelerden azade olmasa da derinlemesine sonuçlara varabilmek için çeşitli yöntemler izlemek gerekiyor. Telefon anketiyle ulaşılacak sonuçların sınırları aşikâr olsa da bulgular bazı ipuçları verebilir. İstanbul Barometresi'ne göre "ev içi tartışma yaşayanların" oranı senenin başında %55'e yaklaşmış gözüküyor. Yıl ortasına doğru oranda bir düşüş eğilimi olsa da Haziran ayı itibarıyla en düşük olduğu seviye %34,30. Buna göre İstanbul'da her 10 evden en az 3'ünde tartışma yaşanmış.

Ev İhtiyaçları

Son birkaç senedir ivmelenen yoksulluğun salgınla birlikte başka bir boyuta evirildiği sıkça vurgulanıyor. TÜİK'in açıkladığı açlık ve yoksulluk sınırı, fiyat endeksi, işsizlik oranı vb. verilerle demokratik kitle örgütlerinin paylaştıkları veya gündelik hayatta gözlemlenen koşulların birbiriyle çeliştiğini ve gerçekliğin resmi açıklamaların ötesine geçtiğini deneyimliyoruz. İstanbul Bakkalları ve Veresiye Alışveriş Pratikleri Araştırması da deneyimlerimizi doğrulayan bulgular sundu.

Mahalle bakkalları ile yapılan görüşmelerin sonuçlarından, veresiye alışveriş yapan sayısında %32'lik bir artış olduğunu, bakkal başına veresiye alan kişi sayısının ortalama 24 kişiden 31 kişiye çıktığını görülüyor. Defterlere yazılan toplam borçtaki artış da %54,8. Evlerdeki bu yoğunlaşan ekonomik darboğazda mahalle bakkallarından en çok veresiye talep edilen ürünler de ekmek, yumurta ve sigara.

Evlerdeki Gençlik

Meslek, diploma veya sertifika sahibi olmanın yeni nesillerin yaşamını sürdürmek ve geçinmekte eskiye göre daha az şey ifade ettiği bir dönemdeymişiz gibi gözüküyor. Bunlardan herhangi birini edinmiş olan ve olmayan gençlerde ortak bir yan var: Evden dışarı çıkıp sosyal yaşama katılmak için maddi imkânların daralması. Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler Araştırması'na göre düzenli bir geliri olmayan gençlerin en çok mahrum kaldıklarını düşündükleri, %19,8'le eğitim imkânları. Eğitime erişimdeki kısıtları kafe, restoran vb. mekânlarda sosyalleşememek (%19,1) ve kültürel aktivitelere katılamamak (%13,4) takip ediyor. Üniversite mezunu olmanın da evin dışındaki sosyal yaşama katılmak için yeterli olmadığını Üniversite Mezunu Ev Gençleri Araştırması sonuçlarında görüyoruz. Bulgulara göre mezun ve işsiz gençlerin %65,7 gibi yüksek bir kesimi 1 seneden uzun bir süredir iş aradıklarını belirtmiş. Boş kalmamak için yüksek lisansa devam ettiğini söyleyen üniversite mezunlarının %16'ya yaklaşmasını da, seneyi aşan işsizlik sürecinin bir sonucunda evin dışındaki sosyal yaşamın içinde yer almanın bir vesilesi olduğunu düşünebiliriz.

Veresiye alışveriş yapan kişi sayısı %32,1 artış gösterdi. Bakkal başına veresiye alan kişi sayısı ortalama 24 kişiden 31 kişiye çıktı.

Veresiye defterinde yazan toplam borç tutarı %54,8 artış gösterdi.

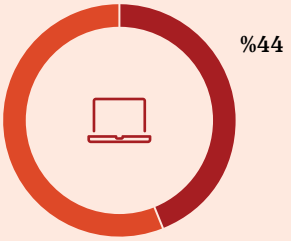
Veresiye talebinin en yüksek olduğu ürünler: ekmek, yumurta, sigara.

Yüksek lisans yapan işsiz gençlerin %15,9'u boş kalmamak için yüksek lisans yapıyor.

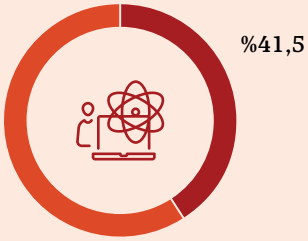
Üniversite mezunu işsiz gençlerin %34,3'ü en fazla bir senedir, %65,7'si bir seneden uzun süredir iş arıyor.

Düzenli bir geliri olmayan gençlerin %19,8'i eğitim imkânlarından, %19,1'i kafe, restoran gibi sosyalleşme alanlarından, %13,4'ü kültürel aktivitelerden mahrum kalıyor.

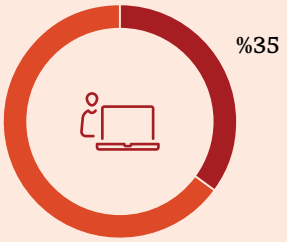
Bilgisayar Sahibi Olanların Oranı

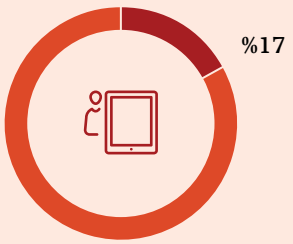
Okula Giden Çocuğu Olan Yoksul Ailelerde Bilgisayar Sahipliği Oranı

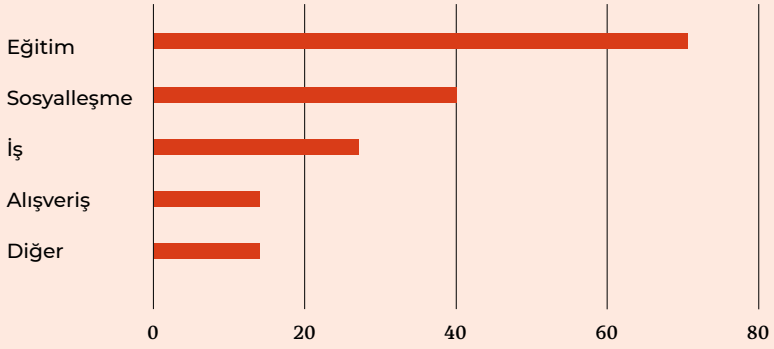
Çocuğu Okula Gitmeyen Çocuklu Yoksul Ailelerde Bilgisayar Sahipliği Oranı

Çocuklu Yoksul Ailelerde Tablet Sahipliği Oranı

Çocuklu Yoksul Ailelerin İnternet Kullanım Amaçları

Evlerde Çocukluk

Yeni nesillerin dijital teknolojilerle önceki nesillerle kıyaslanamayacak düzeyde iç içe yetiştiklerini sıkça dile getiriyoruz. Ancak bu gerçek toplumlar içinde eşitsiz dağıldığı için kolaylıkla gözden kaçabiliyor. Zira salgın sürecine evden eğitime hiç de hazır olmayan bir altyapıyla girmemiz, nüfusun en dezavantajlı kesiminin nitelikli eğitime erişiminde ciddi mağduriyetler yarattı. Akıllı telefon sahipliğinin ülkede oldukça yükselmesinin dijital adaleti sağlamadığını İstanbul İstatistik Ofisi'nin saha bulguları ortaya koymakta. Öncelikle evde çocuklar için akıllı telefondan ötesine ihtiyacı olduğunu, İstanbul'da çocuklu yoksul ailelerin internet kullanım amaçlarının başında eğitimin (%70,5) gelmesinden anlayabiliriz. Nitelikli bir internet bağlantısının ne kadar yaygın olduğu mevcut fiber internet ve genişbant altyapısından görülebilir. Akıllı telefonların eğitimin destekleyici aracı olmaya yetmeyeceğini kabul edersek, evlerde tablet veya bilgisayar gibi donanımların mevcudiyetine bakmamız gerekir. Yine kurumun bulgularına göre, okula giden çocuğu olan yoksul ailelerde bilgisayar sahipliği oranının yarı yarıya bile olmadığını (%41,5), çocuğu okula gitmeyen çocuklu yoksul ailelerde bilgisayar sahipliği oranının daha da düştüğünü (%35), benzer şekilde tablet sahipliği oranının beşte birin de altına (%17) düştüğünü görüyoruz.

İstanbul'un Bütçesini Yurttaş Katılımına Açmak

"Katılımcı bütçe" İstanbul ölçeğinde ilk kez hayata geçiriliyor. Bu uygulama yerel yönetimlerin bütçelerini doğrudan yurttaş katılımı, sivil toplum ve mahalli örgütlerin temsiliyle biçimlendirmesini sağlayarak demokratik bir kent hayatını kurmanın ve yerel demokrasiyi güçlendirmenin en önemli araçlarından biri olarak öne çıkıyor.

İstanbul Kent Konseyi Katılımcı Bütçe Çalışma Grubu

Haziran 2019 sonrası İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yeni belediyecilik anlayışında demokratik bir kent hayatının kurulması için katılımcılık önemli bir yer tutuyor. Geniş toplantılar, fikir toplama aşamalarıyla hazırlanan 2020-2024 İBB Stratejik Planı'nın yanı sıra, mekânsal planlama çalışmalarında katılımcı yöntemlerin kullanılması gibi yaygınlaştırılmaya çalışılan uygulamaların ardından İBB yönetimi katılımcı bütçeyi hayata geçirme niyetini ortaya koydu.

2022 yılı bütçesini hazırlamak üzere bu niyetin kesinlik kazanması ve katılımcı bütçe (KB) uygulamasının başlatılacağının açıklanması ile birlikte İstanbul Kent Konseyi (İKK) tarafından hızlı bir şekilde Katılımcı Bütçe (KB) Çalışma Grubu oluşturuldu ve İstanbul'a uygun bir KB uygulaması geliştirebilmek için yoğun bir çalışma başlatıldı. Sivil toplum temsilcileri, İPA uzmanları ve İBB temsilcilerinden oluşan KB Çalışma Grubu, Türkiye ve dünya kentlerinin farklı nitelik ve ölçeklerdeki örneklerini inceledi ve bu deneyimleri bizzat yaşamış uzmanlarla görüşmeler yaptı. Belediyenin seçilmiş yöneticileri ve ilgili bürokratlarıyla uzun toplantılarda düzenlendi. Zaman baskısı, mevzuat sınırlamaları, kurumsal kültür, politik öncelikler, yapısal sınırlayıcılar, dış faktörler gibi etkenlerin şekillendirdiği bir zeminde, ideal ile uygulanabilir olanlar arasında bir denge arayarak, geliştirilmeye açık, nitelikli bir katılım mecrasının oluşabilmesi için özenli bir şekilde katkıda bulunmaya çalışıldı.

Bir şehrin çoklu aklının kararlara yansımasını kolaylaştıracak bir demokratik platform olarak hayatımıza giren kent konseyleri gibi, KB de benzer şekilde yurttaşların kentin yönetimine doğrudan katılımını kolaylaştıracak yenilikçi uygulamalardan biri olarak ortaya çıkıyor. Ancak karar verenler ve kararların etkilediği yurttaşlar arasındaki makasın sürekli açıldığını söylemek de mümkün. Üstüne İstanbul gibi devasa kentlerde katılım önündeki oldukça pratik engelleri de kattığımızda, var olan demokratik platform ve uygula-

maların gerçekten anlamlı olabilmeleri, yani yurttaşların katılım alanını genişletebilmeleri, seçilmişlerin siyasi iradelerini bu yönde ortaya koymasına, kurumsal aktörlerin akılcı çözümler önerebilmesine, sivil toplumun ısrarlı takip ve denetim mekanizmaları geliştirmelerine bağlı. KB de bu imkân ve riskler çerçevesinde İstanbulluların hayatına hızlı bir giriş yaptı.

İyi planlanmış, hakkıyla uygulanmış, etkin izleme ve değerlendirme aşamalarından geçen katılımcı bütçe uygulamalarının yerel demokrasiyi güçlendirme potansiyeli çok yüksek.

Katılımcı bütçe dediğimizde tam olarak ne kastediyoruz? Dünyanın farklı kentlerinde 30 yıldan uzun bir süredir çok farklı şekillerde uygulanan bir yerel politika aracından bahsediyoruz. İlk olarak Brezilya'nın Porto Alegre kentinde temelleri atılan uygulama bugün farklı biçimlerde Paris'ten Seul'a, New York'tan Lizbon'a dünyada yüzlerce şehirde yurttaş katılımını kolaylaştırmak için kullanılıyor.

Özetle KB'yi, yerel yönetimlerin bütçelerinin değişen oranlarda, vatandaşların belli (konut, park, ulaşım gibi) tematik öncelikler ve/veya farklı mekânsal/mahalli odaklar ile, doğrudan yurttaş katılımı veya sivil toplum ve mahalli örgütlerin temsiliyle, açık yaygın katılım hedefleyerek veya dezavantajlı grupları da içerecek şekilde odak grup mekanizmalarını kullanarak, yurttaşların tavsiye niteliğinde veya bağlayıcı kararlar alması sonucunda, yerel yönetimlerin enformel mekanizmaları devreye sokarak veya ulusal bir mevzuat çerçevesinde, katılımcı süreçlerle belirlenmesi olarak tarif edebiliriz.

Uygulamadaki muazzam çeşitliliği bir kenara bıraktığımızda KB'nin iç içe geçmiş iki önemli boyutu öne çıkıyor: katılım ve bütçe. KB uygulamaları bütçeyi kullanarak yurttaş katılımını, dolayısıyla demokratik yönetimi amaçlarken katılım yoluyla da bütçenin, yani kamu kaynaklarının, şeffaf, etkin, adil bir şekilde kullanılmasını hedefliyor. Katılımcı uygulama ve süreçlerinin çoğu zaman toplumdaki eşitsiz iktidar ilişkilerini radikal bir şekilde sarsmadan, bir iletişim faaliyeti sınırları içinde ve hatta manipülatif bir şekilde gerçekleştiğine tanık oluyoruz. Bunun değişebilmesi, gerçekten anlamlı bir katılım alanının açılabilmesi yurttaşların yeterli bilgiye ulaşabiliyor, kentsel hizmetler konusunda geri bildirim verebiliyor, ancak daha da önemlisi hayatlarına doğrudan etkisi olan kararlara katılabiliyor olmasına bağlı. Bütçe ile alakalı kararlar da aslında yerel yönetimlerin en önemli karar alanına işaret ediyor. Dolayısıyla iyi planlanmış, hakkıyla uygulanmış, etkin izleme ve değerlendirme aşamalarından geçen KB uygulamalarının yerel demokrasiyi güçlendirme potansiyeli çok yüksek.

Bu deneyimin İstanbul özelinde gerçekleşiyor olmasının ise anlamı başka. Dünyanın en büyük kentlerinden ve belediye bütçelerinden birinde KB uygulamasını hayata geçirmek, beklentiyi yükseltecek, kaçınılmaz olarak dikkatleri üstüne çekecektir. Ayrıca "katılımcı yönetim" iddiasını "katılımcı bütçe" ile taçlandırıyor olmak da yükselen beklentiye paralel bir şekilde büyük bir sorumluluğu da belediyenin üstüne bırakmaktadır.

Çok hızlı gerçekleşen ilk KB çağrısına İstanbullular tarafından 4.873 proje başvurusu yapıldı. Başvuruların ön ve teknik değerlendirmelerden geçirilmesi ve benzeşenlerin gruplanmasının ardından seçilen projeler halk oylamasına sunuldu. Oylamaya sunulacak başvuruları belirlerken İBB'nin yatırım programında ve stratejik planında yer almayan projelerin ön plana çıkarılması özellikle üzerinde durulan kriter oldu. Böylelikle KB için ayrılan payın tümüyle sivil projeler için kullanılması temin edildi. KB'nin sadece belediye politikalarını tartışmaya yönelik bir uygulama olmayıp aynı zamanda kurumun işleyişi hakkında öğretici bir süreç de olduğu düşüncesiyle şeffaflık, etkili ve açıklayıcı geri bildirim üzerinde titizlikle duruldu.

Başta pandemi olmak üzere çeşitli nedenlerden ötürü bu yıl 2022 yılına dönük KB çalışmaları geç başladı. Keza İstanbulluların proje önermeleri için ayrılan süre kısa tutulmak zorunda kalındı. Dijital arayüzdeki başvuru ve oylamalara eşlik edecek fiziksel karşılaşmalar, toplantılar, yaratıcı fikirlerin araştırıldığı etkinlikler bir sonraki KB dönemine ertelendi. Zaman kısıtının yarattığı eksikliklerin farkında olarak, İBB ve İKK yönetimleri bir sonraki KB dönemi için çalışmaları senenin ilk aylarından başlatmak konusunda mutabık kaldı.

Katılımcı bütçenin sadece belediye politikalarını tartışmaya yönelik bir uygulama olmayıp aynı zamanda kurumun işleyişi hakkında öğretici bir süreç de olduğu düşüncesiyle şeffaflık, etkili ve açıklayıcı geri bildirim üzerinde titizlikle duruldu.

KB ile birlikte İBB, kentsel politikaları tartışmaya yönelik önemli bir aracı hayata geçirirken etkin bir katılım alanı olan ve yine yeni İBB dönemi ile birlikte ilk kez kurulan İstanbul Kent Konseyi'ni de etkin biçimde harekete geçirip desteklemiş oldu. KB hazırlık çalışmalarını çatısı altında başlatan, bilgilendirme, değerlendirme aşamalarında etkin bir paydaş olan ve izleme aşamasında da kendisine düşen rolü sürdürecek olan İstanbul Kent Konseyi bu sayede Türkiye'deki kent konseyi deneyimleri içinde özgün bir vakayı ortaya koydu. Temennimiz kente dair her tür konuyu İstanbul Kent Konseyi'nde tartışmaya açarak İstanbul ölçeğindeki ilk KB uygulamasında birlikte elde edilmiş olan iyi sonuçları tekrarlamaktır.

Herkes İçin Erişilebilir Konut Ne Kadar Mümkün?

Düşük faizli konut kredileri ve pandeminin getirdiği yeni koşulların "evden" bekleneni değiştirmesi ile yeni koşullara daha uygun fiziksel özelliklere sahip konut arayışı hepimizin barınma ihtiyacını yeniden şekillendiriyor. Türkiye'de uygun fiyatlı ve nitelikli konuta erişim, merkezi konut politikalarının yetersizliği yüzünden özellikle düşük gelirli haneler için pek mümkün görünmüyor. Dolayısıyla herkesin konut hakkını güvence altına alacak bir anlayışa şimdiden ihtiyacımız var.

Emrah Şahan[*]

[*] İstanbul Planlama Ajansı Başkanı

Bir temel hak olarak konut, refah politikalarının eğitim, sağlık gibi alanları kadar önem verilmeyen bir başlık olarak karşımıza çıkıyor. Oysa uygun fiyatlı, nitelikli ve yaşanabilir bir konuta erişim de refah toplumlarının tartışmasız bileşenlerinden biridir. Şimdiye kadar bizi barınma ihtiyacını yeniden düşünmeye iten pandemi koşulları bağlamında konut hakkını kiracı sayılarındaki artış, konut/kira giderleri ile iş gücü piyasalarına ilişkin veriler ekseninde tartışan çalışmalara elinizdeki bu derginin önceki sayılarında yer verildi.[1] Bu çalışmaların tartışmayı bıraktığı yerden hareketle bu yazıda konut kavramına temel bir hak olarak yaklaşarak bugün özellikle İstanbul'da karşımıza çıkan "herkes için erişebilir konut" problemini (uluslararası ve ulusal bağlamı da hesaba katarak) ele almaya çalışacağım.

Barınma ihtiyacı ve konut sorununa karşılaştırmalı bir pencereden bakmanın bu soruna ilişkin örüntüleri, benzerlik veya farklılıkları ortaya çıkararak İstanbul özelinde bunların daha kapsamlı tartışılabilmesini sağlayacağı düşüncesindeyim. Herkes için uygun fiyatlı ve nitelikli konuta erişimin daha tartışmalı bir hâle geldiği bu dönemde sosyal konut pratiklerinin gelişmediği ülkelerde özellikle dezavantajlı bireylerden oluşan hanelerin karşılaşabileceği riskler artacaktır. Konut sahibi olabilmenin bir başarı olarak değerlendirildiği ve hatta zor zamanlar için bir refah kalkanı olarak görüldüğü bir ülkede yaşıyoruz ancak konut sahibi olabilen bir ülke değiliz. Bu yazıda da çizdiğim pencereden Türkiye ve özelde İstanbul'un nerede yer aldığı ve konut giderlerinin nasıl artık bir "yük" hâline geldiğini tartışacağım.

Pandemiden Önce Ne Konuşuluyordu?

Avrupa'da her yıl sosyal konut pratiklerine ilişkin raporlar yayımlayan Housing Europe oluşumunun pandemi öncesi raporlarında Avrupa ülkelerinin uygun fiyatlı konuta erişim açısından bir krizle karşı karşıya olduğunu vurgulanmaktadır.[2] Avrupa İstatistik Ofisi'nin (Eurostat) verileri de bu iddiaları doğrulamaktadır. 2019 yılında Avrupa Birliği (AB) üyesi 27 ülkede nüfusun %17,2'sinin kalabalık evlerde yaşadığı, %9,4'ü için konut maliyetlerinin yüksek olduğu ve bu oranın düşük gelirlilerde %35,4'e kadar çıktığı görülmektedir. Konut fiyatlarındaki hızlı artışa yer veren OECD raporları bu artışın hane gelirlerindeki artışı da geride bıraktığını aktarmaktadır.[3]

Avrupa ülkelerinde sosyal konutların payının onlarca yıldır düşmesi ve uygun fiyatlı konutların azalan mevcudiyeti raporlarda altı çizilen kriz beklentisi ile bir arada düşünülmelidir. Uygun fiyatlı konut sağlayan konut kooperatiflerinin faaliyetleri, artan arsa ve inşaat maliyetleri ve sıkılaşan kredi koşulları sebebiyle bazı ülkelerde aksamaktadır. Dolayısıyla düşük ve orta gelirli ve özellikle genç birçok hane uygun fiyatlı konuta erişememe riski ile karşılaşmaktadır.[4] Pandemi öncesinden bugüne uygun fiyatlı ve nitelikli konuta erişim sorunu devam ederken pandemi koşulları bu ihtiyacı daha da arttırmıştır.[5]

İstanbullular İçin Konut Harcamaları Bir "Yük" Hâline Geldi

Sosyal konut pratiklerinin daha gelişmiş olduğu Avrupa ülkelerinde bile sınırlı kaldığı bu dönemde, hanehalkı harcamaları içerisinde konut/kira giderlerinin payı, haneleri sadece ekonomik değil sosyal risklerle de karşı karşıya bırakmaktadır. Hanehalkı harcamaları araştırmaları konut/kira giderlerinin OECD ülkeleri arasında en büyük olduğunu göstermektedir. Yine OECD ülkelerinin tümünde daha dü-

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

şük gelir grubunda yer alan hanelerin konut/kira giderlerinin payı daha büyüktür. Ayrıca yıllar içerisinde konut/kira giderlerinin kapladığı alan ve artış oranı da yükselirken, bu durum haneler için gelecekte daha yüksek konut/kira giderleri anlamına gelmektedir.[6] Artan konut/kira giderleri özellikle düşük gelirli hanelerin diğer giderlerinin payını da zorunlu olarak düşürecek ve bu hanelerin toplumsal hayata katılım kanallarını daraltacaktır.

Türkiye'de gerçekleştirilen hanehalkı araştırmaları OECD ülkeleri arasında en yüksek harcama kalemi olan konut/kira giderlerinin Türkiye'deki payının %24,1 olduğu göstermektedir. Kabaca hanelerin aylık harcamalarının dörtte birini konut/kira giderlerinin oluşturduğunu söyleyebiliyoruz.[7] Bölgesel sonuçlar ise konut sorunu bağlamında İstanbul için daha riskli bir tablo karşımıza çıkıyor. Diğer istatistiki bölge birimlerine kıyasla konut/kira giderlerinin payı %28,6 ile en yüksek oranda İstanbul'da. Ayrıca ne yazık ki İstanbul'da yaşayan en düşük %20'lik gelir grubundaki hanelerin aylık harcamalarının %38,6'sını konut/kira giderlerinin oluşturduğu bir gerçek olarak karşımızdadır.[8]

Mikro Sorunlarımızın Makro Sebebi: Küresel Konut Fiyatlarındaki Artış

Son dönemde basında çok sık yer alan küresel konut fiyatlarındaki artış haberleri ve bu artışın giderek artan konut/kira giderlerine yansıması konut sorunuyla birlikte düşünülmelidir. Zaten pandemi öncesi ekonomistler küresel konut fiyatlarındaki artışın finansal istikrar karşısında yarattığı potansiyel risklere dair endişelerini dile getiriyordu. Bugün pandeminin getirdiği yeni koşullar küresel konut fiyatlarındaki artışı öyle bir noktaya getirdi ki *Financial Times* gazetesi *"Global Housing Prices: Raising the Roof"* isimli yeni bir yazı dizisi başlattı. Bu dizinin ilk makalesinde iki vurgu önüme çıktı: Birincisi ekonomik faaliyetlerin zayıfladığı pandemide, finansal koşullarla uyumlu düşük faizli kredilerin konut fiyatlarında alışılmışın dışında artışa sebep olduğu; ikincisi ise pandemiye karşı alınan karantina tedbirlerinin evde daha uzun süre geçirmeye başlayanları daha sessiz, daha yeşil ve daha büyük evlere taşınmaya yönelttiği.[9]

Her iki vurgu Türkiye'nin küresel konut fiyatlarındaki artışın neresinde bulunduğu sorusunu önümüze getirecektir. "Türkiye, küresel konut fiyatlarındaki artışın sert yaşandığı ülkelerden biridir" iddiasını birçok kurumun yayımladığı konut piyasalarındaki fiyat değişimlerini takip etmeyi sağlayan Konut Fiyat Endeksi (KFE) ile kontrol etmek mümkündür. Eurostat'ın KFE güncel verilerine göre Türkiye 30 ülke arasında konut fiyatlarındaki artışın en yüksek seviyede olduğu ikinci ülke. 2015 yılı 100 kabul edildiğinde birinci sıradaki Macaristan'da konut fiyatları 2015 yılından bu yana %78,5, ikinci sıradaki Türkiye'de de %75,5 artış göstermektedir. KFE sıralamasında Türkiye'yi İzlanda, Çekya, Portekiz, Lüksemburg gibi ülkeler izlerken İtalya, Finlandiya, Kıbrıs, Fransa, Belçika, İsveç, Danimarka ve Norveç, AB ülkeleri ortalamasının altındadır.[10]

Merkez Bankası (TCMB) verilerine göre Haziran ayında Türkiye genelinde de ortalama konut m^2 fiyatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %29,2 artarak 4.545 liraya gelirken İstanbul'da %26,4 artarak 6.803 liraya ulaştı. İstanbul'da artış görece daha düşük olsa da m^2 fiyatı Türkiye geneline göre İstanbul'da çok daha yüksektir.[11] Sadece konut fiyatları değil, kira fiyatlarındaki artış da özellikle düşük gelirli haneleri "ev sahibi olur gibi kira öder"[12] hâle getirmektedir.

Konut için artan hane harcamalarının bir sebebi olarak son 20 yılda inşaat maliyetlerindeki artış gösterilebilir. 2005-2019 yılları arasında 31 OECD ülkesinde reel konut fiyatları artarken kira fiyatları da iki OECD ülkesi dışında artmıştır. Hatta kira fiyatları Türkiye'nin yanı sıra Litvanya, İzlanda ve Estonya'da daha da yüksek artış göstermiştir. OECD raporlarında yüksek ve artan kira fiyatlarının, kiracıların ev satın almak için peşinat ödemesini zorlaştırdığı ve pandeminin sebep olduğu ekonomik şoklar karşısında onları daha savunmasız hâle getirdiğini vurgulanmaktadır.[13] Bir diğer sebebi de düşük faizli konut kredileri olarak gösterilebilir.[14] AKP hükümetinin düşük faizli konut kredileri ile piyasa temelli konut sahipliğini arttırarak konut sektörünü destekleme stratejisi 2002'de 11 binden fazla olan yıllık konut kredisi sahibi sayısını 2016'da yaklaşık 475 bine yükseltti.[15] Pandemi koşullarında geçen 2020 sonunda ise bireysel konut kredisi borcu olanların sayısı 2 milyon 601 bin kişiye yükselirken, borç miktarı da 287,1 milyar liraya ulaşmış durumdaydı.[16]

Oturduğumuz Konutlara Sahip Olabilen Bir Ülke Değiliz

Türkiye'de hanelerin sadece %58,8'i oturduğu konutun sahibi ve bu oranla Türkiye 36 Avrupa ülkesi arasında sadece Avusturya, Almanya ve İsviçre'nin önünde 33. sırada yer almakta. Aynı verilerin son 10 yıllık seyri incelendiğinde Türkiye'nin konut sahipliği oranında Avrupa'nın düşük ülkelerinden biri olduğunu söylemek daha da mümkün hâle gelmektedir.[17] Yukarıda değindiğim konut kredilerindeki artan rakamlara rağmen Türkiye ev sahibi bir topluma dönüşmekten oldukça uzak. Diğer bir deyişle, konut sahipliği oranlarına karşılaştırmalı bir çerçeveden bakıldığında AKP hükümetinin konut sahipliğini arttırmak için uyguladığı piyasa merkezli politikaların açıkça başarılı olmadığını söyleyebilmek mümkündür.

Türkiye'de Konut Politikaları "İdeal Sosyal Konut" Fikrinden Uzak

Konut kooperatifleri 1940'ların sonunda Emlak Kredi Bankası ve Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan kredi alabilmeleri, 1969'da çıkarılan Kooperatifler Kanunu ile konut kooperatiflerinin çeşitli vergi muafiyetlerinden yararlanabilmeleri ve 1980'li yıllarda TOKİ'nin kurulması ile sağlanan krediler sayesinde yıllarca farklı kurum veya kanunlar tarafından desteklenmiş, 2000'lerin başına kadar önemli aktör olmuşlardı.[18] AKP hükümetinin düşük maliyetli toplu konut projeleri inşa etme stratejisinin baş aktörü olan TOKİ aynı zamanda kamu arazilerinin önemli bir bölümünü kontrol edebilen, özel sektör ile kâr amaçlı projeler geliştirebilen piyasa temelli bir kuruma 2000'li yılların başında dönüşmüştür.[19] Hükümetin konut politikalarının tek ve devasa bir aktörü hâline gelen TOKİ'nin 2003-2017 arasında yaptığı 814 bin konutun 702.293'ünün (%86'sı) sosyal konut olduğu, geriye kalanların ise kaynak geliştirme projeleri olduğu belirtilmektedir.[20]

TOKİ'nin sosyal konutları "Alt Gelir Grubu" ve "Orta Gelir Grubu" şeklinde 2 farklı kategoride satışa sunulurken başvuru şartları incelendiğinde sadece "Alt Gelir Grubu"na yönelik projelerin sosyal konut niteliği taşıdığı görülmektedir.[21] Hatta birçok çalışma bu projelerin bile ödeme koşulları ve fiyatları sebebiyle yoksulları kapsamadığını vurgulamaktadır.[22] Buna ek olarak 2009'da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile yapılan protokol kapsamında başvuruların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından değerlendirildiği projeler de yapılmaktadır.[23] TOKİ'nin yoksullara ulaşmadaki yetersizliğini belli eden bu projeler sayesinde TOKİ'nin piyasa temelli yaklaşımından uzak projeler çıksa da yoksullar için yeterli bir alternatif olamadı.[24]

Avrupa'daki Sosyal Konut Pratikleri Pandemide Daha da Çeşitlendi

1990'ların başında çoğunlukla Batı Avrupa ülkelerinde sosyal konut politikalarının ilk örneklerinin görülmesine rağmen bu alanın refah politikaları içerisinde yeri inşaat ve gayrimenkul sektörlerindeki piyasa dinamiklerinin etkisinde kalmıştır. Bugün ülkelerde uygulanan sosyal konut politikaları hedef aldığı dezavantajlı gruplar, politikalarda yer alan paydaşlar ve finansal destek mekanizmaları bakımından farklılıklar göstermekte, konut kooperatif gibi kendi finansmanını sağlayan sistemler de bu süreçlerde yer almaktadır.[25]

Avrupa ülkelerinin pandemi önlemleri içerisinde konutla ilgili hem ev sahiplerine hem de kiracılara özel destekler de yer aldı. Avusturya, Belçika, İrlanda, İspanya, Birleşik Krallık ve ABD'nin yanı sıra Şili, Kolombiya, Yunanistan bile Mortgage sisteminden konut alıp da ödeyemeyenler için af getirdi. Finlandiya ve Hollanda gibi ülkelerde de eksik ödemelerin sebep olduğu haciz işlemleri yasaklandı veya ertelendi. Belçika, Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, ABD gibi 18 OECD ülkesinde eksik kira ödemeleri sebepli tahliye işlemleri yasaklandı veya ertelendi. Avusturya, Meksika, Portekiz, İspanya ve İsviçre'de kira ödemeleri ertelenirken Avustralya, Yeni Zelanda, İrlanda ve Yunanistan'da bazı hanelerin kiraları geçici azaltıldı veya askıya alındı. Yine Avustralya, İrlanda, Portekiz ve İspanya'nın yanında Japonya ve Lüksemburg gibi ülkeler kiracılar için mali destek programları geliştirdi. Ayrıca Avusturya, Belçika, Şili, Kolombiya, Almanya, Japonya, Güney Kore, Portekiz, İspanya ve İsviçre'de konutun mülkiyet durumuna bakılmaksızın tüm hanelerin su, elektrik gibi hizmetleri kapsayan faturaları ertelendi ve/veya ödeme yapılmaması durumunda bu hizmetlerin sürekliliği güvence altına alındı.[26]

Toparlamak Gerekirse

Düşük faizli konut kredileri ve pandeminin getirdiği yeni koşulların "evden" bekleneni değiştirmesi ile yeni koşullara daha uygun fiziksel özelliklere sahip konut arayışı hepimizin barınma ihtiyacını yeniden şekillendirmektedir. Türkiye'de uygun fiyatlı ve nitelikli konuta erişim, merkezi konut politikalarının yetersizliği yüzünden özellikle düşük gelirli haneler için pek mümkün görülmemektir. Neredeyse hükümet eliyle desteklenen bir konut sorunu doğru gidilirken İstanbul ise bir geçim problemi ile karşı karşıyadır. Bir yanda pandemi döneminde diğer ülkelerin uyguladığı politikaların çeşitliliği, diğer yanda ise Türkiye'de piyasa temelli konut stratejileri ve özellikle İstanbul'da artan konut/kira giderleri bizlere ülkemizde konut politikalarını yeniden sorgulatmakta ve mevcut eşitsizlikleri yeniden hatırlatmaktadır. Özünde devletin mali desteği ile üretilen ve kâr amacı gütmeden sürdürülmesi gereken sosyal konut kavramını yeniden çalışarak barınma ihtiyacını karşılayan konutu bir yük olmaktan çıkarmak gerekmektedir. Dolayısıyla, konut sektörünün metalaştırılmasına ve finansallaşmasına sebep olan piyasa güçleri karşısında herkesin konut hakkını güvence altına alacak bir anlayışa şimdiden ihtiyacımız vardır.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Notlar

1 Uzunçarşılı-Baysal, C. (2021), "Pandemi ve Ötesinde Türkiye'de Konut Hakkı", *İPA Kent Araştırmaları ve Düşünce Dergisi*, 1: s. 33-37.

2 Housing Europe (2015) "The State of Housing in the EU in 2015", The European Federation of Cooperative and Social Housing, Brüksel; Housing Europe (2019) "The State of Housing in the EU in 2019", The European Federation of Cooperative and Social Housing, Brüksel.

3 OECD (2019), *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*, Paris: OECD Publishing, Paris.

4 OECD (2020) "Social Housing: A Key Part of Past and Future Housing Policy", *Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs*, Paris: OECD Publishing.

5 Housing Europe (2021), *The State of Housing in Europe in 2021*, Brüksel: The European Federation of Cooperative and Social Housing.

6 OECD (2021), "Building for a Better Tomorrow: Policies to Make Housing More Affordable", *Employment, Labour, and Social Affairs Policy Briefs*, Paris: OECD Publishing.

7 TÜİK (2020). *Hanehalkı Tüketim Harcaması 2019*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593.

8 TÜİK (2020). *Hanehalkı Tüketim Harcaması (Bölgesel), 2019*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-(Bolgesel)-2019-33594.

9 Financial Times (2021) "Pandemic Fuels Broadest Global House Price Boom in Two Decades", Ağustos, https:// www.ft.com/content/491a245d-4af7-4cadb860-6ba51b86b45f.

10 Eurostat (2021), "House price index (2015 = 100) - annual data", https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_hpi_a&lang=en.

11 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2021), "Konut Fiyat Endeksi", https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8bbac42a-c854-4c58-8b0c-e-7e55c35ec2d/KFE.pdf?MOD=AJPERES&-CACHEID=ROOTWORKSPACE-8bba-c42a-c854-4c58-8b0c-e7e55c35ec2d-nJjU1-w.

12 Geçtiğimiz yıl TOKİ Başkanı Ömer Bulut'un "Dar Gelirli Vatandaşlarımızı Kira Öder Gibi Ev Sahibi Yapıyoruz" başlıklı demecine karşılık kira fiyatlarını artışı vurgulamak için bu ifadeyi değiştirerek kullanmayı tercih ettim: https://www.toki.gov.tr/haber/dar-gelirli-vatandaslarimizi-kira-oder-gibi-ev-sahibi-yapiyoruz

13 OECD (2021), "Building for a Better Tomorrow: Policies to Make Housing More Affordable", *Employment, Labour, and Social Affairs Policy Briefs*, Paris: OECD Publishing. .

14 BBC Türkçe (2021), "İstanbul'da Kiralık ve Satılık Ev Piyasası: Fiyatlar Neden Yükseliyor?", https:// www.bbc.com/turkce/58359353.

15 Türkiye Bankalar Birliği (2021) ,"Tüketici ve Konut Kredileri", *İstatistiki Raporlar.*

16 Cumhuriyet (2021) "2020 Sonu İtibarıyla Bireysel Kredi Borcu Olanların Sayısı 34 Milyon Kişiyi Aştı", 20 Şubat, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/2020-sonu-itibariyla-bireysel-kredi-borcu-olanlarin-sayisi-34-milyon-kisiyi-asti-1815096.

17 Eurostat (2021) "Distribution of Population by Tenure Status, Type of Household and Income Group", *EU-SILC Survey*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVHO02__custom_1166690/default/table?lang=en.

18 İ. Tekeli (2012). *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü, 1923-1980*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; R. Keleş (1990) *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.

19 C. Geray (2009), "AKP ve Konut: Toplumsal Konut Yöneltisi Açısından TOKİ Uygulamaları" içinde İlhan Uzgel ve Bülent Duru (Der.) *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 743-53; Dülgeroğlu-Yüksel Y. & G. Gökmen Pulat (2009) "Changing of Mass Housing Production by the Government in Turkey", *ENHR International Conference of Changing Housing Markets: Integration and Segmentation*, Prag.

20 T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018), "Konut Politikaları", *Özel İhtisas Komisyonu Raporu, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).*

21 Arslanalp, M. (2018), "Coalitional Politics of Housing Policy in AKP's Turkey", *POMEPS Studies: Social Policy in the Middle East and North Africa*, 31: 25-33.

22 Kuyucu, T. (2017), "Two Crises, Two Trajectories: The Impact of the 2001 and 2008 Economic Crises on Urban Governance in Turkey" içinde F. Adaman, B. Akbulut & M. Arsel (Der.) *Neoliberal Turkey and Its Discontents: Economic Policy and the Environment Under Erdogan*, Londra: I.B. Tauris, s. 44-74; Erman, T. (2016), *Mış Gibi Site: Ankara'da bir TOKİ-Gecekondu Dönüşüm Sitesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

23 T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Konut Politikaları".

24 Volkan Yılmaz (2018), "Unequal Turkey Under Construction", Middle East Report 288.

25 İTÜ Konut Araştırma ve Eğitimi Merkezi (2020),"Konut Araştırma Raporu Hazırlanması Dezavantajlı Grupların Barınma ve Konut İhtiyacının Karşılanmasına Yönelik Kamunun ve Özel Sektörün Yapabileceklerinin Belirlenmesi", Konut Araştırma Projesi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

26 OECD (2021) ,"Building for a Better Tomorrow: Policies to Make Housing More Affordable", *Employment, Labour, and Social Affairs Policy Briefs*, Paris: OECD Publishing.

İstanbul'un Kültürel Peyzajında Bir Odak: Validebağ Korusu

İstanbul haritasını önümüze aldığımızda kolaylıkla göze çarpmayacak Koru, Çamlıca eteklerinde yıllar içinde küçülmüş olsa da tarihini, flora ve fauna çeşitliğini fark ettikçe, bu yoğun metropolde alanı deneyimledikçe önemini anladığınız bir alan. İstanbul ve tüm sakinleri için önemi tartışmasız bu alanın hem özelliklerini hem uğruna verilen mücadeleyi öğrenmek, gelecekteki yerini sağlamlaştırmak için atılması gereken adımlar için de önem teşkil ediyor.

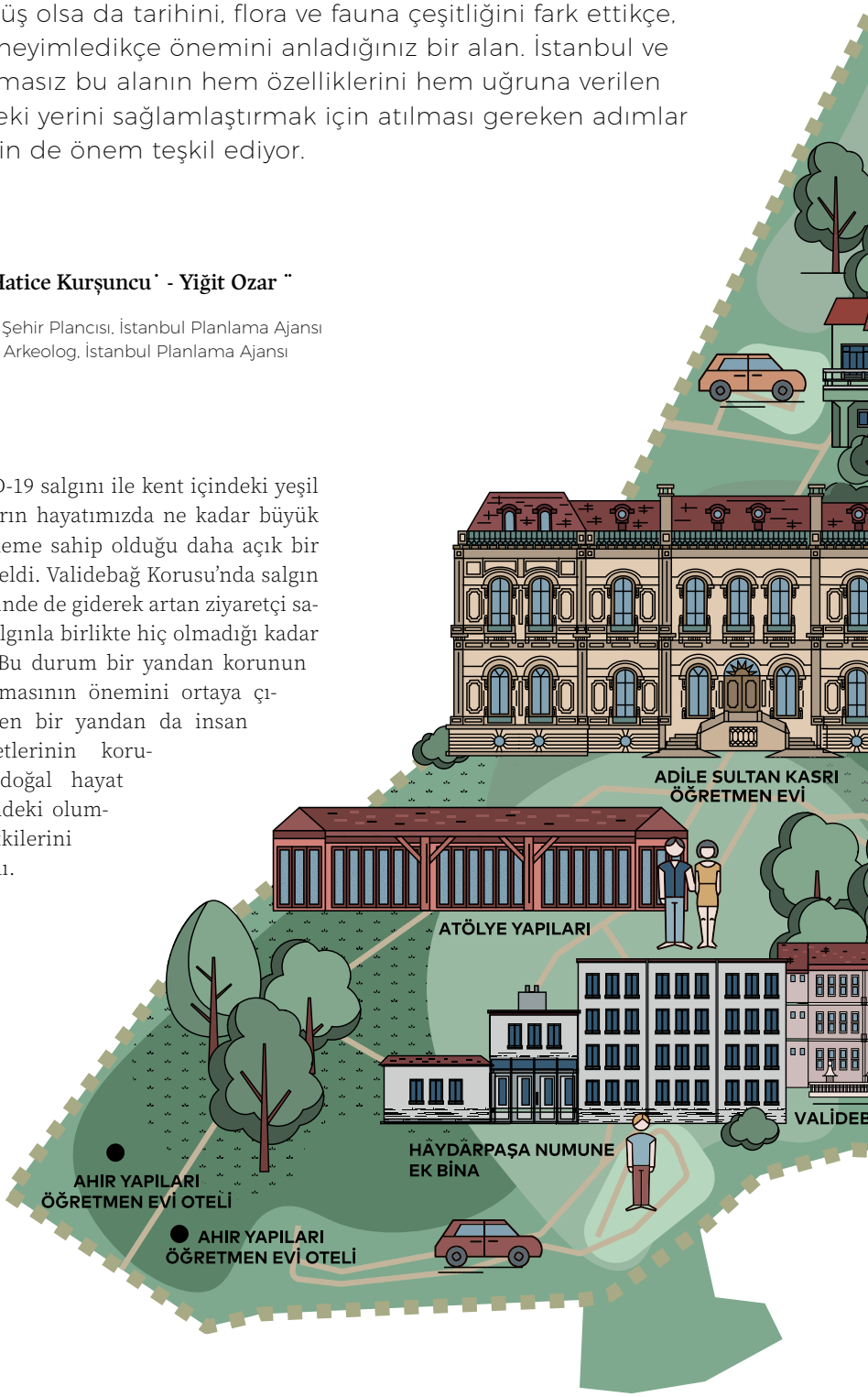
Hatice Kurşuncu˙ - Yiğit Ozar ¨

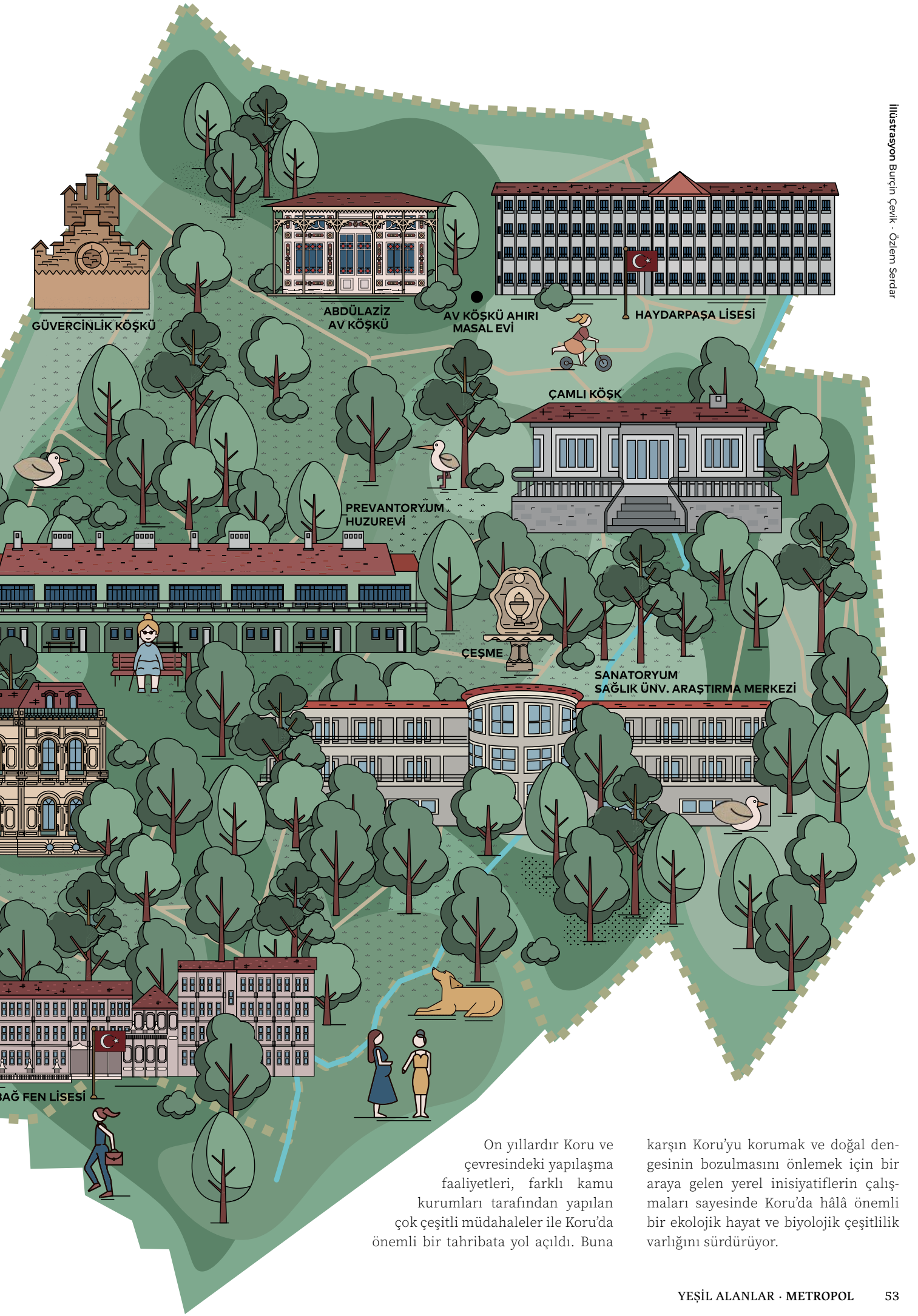
˙ Dr., Şehir Plancısı, İstanbul Planlama Ajansı
¨ Arkeolog, İstanbul Planlama Ajansı

Validebağ Korusu gerek konumu gerekse doğasıyla Boğaziçi'nin iki kıyısındaki pek çok korudan ayrı bir yere sahip. Sarayları, yalıları, köşkleri ile bir zamanların ayrıcalıklı yaşamlarının mekânı olmuş tarihi İstanbul koruları arasından günümüze kamu mülkü olarak ulaşabilmesi, kentin ve sakinlerinin doğayla buluştuğu nadir yerlerden biri olmasında şüphesiz etkili olmuş. Validebağ Korusu hem doğal hayatın çeşitliliği hem kültürel mirası ile İstanbul'un kültürel peyzajından eşsiz bir parça. 19. yüzyıl başında III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan için yaptırılan bağ evi ile başlayan tarihi, Cumhuriyet'in başında verem hastalarının tedavisi için yapılan sanatoryum ve günümüzdeki eğitim, sağlık, konaklama ve dinlenme işlevleri ve Koru'yu koruma mücadelesi ile toplumsal hafıza açısından da önemli bir yere sahip.

Validebağ Korusu'nda salgın öncesinde de giderek artan ziyaretçi sayısı salgınla birlikte hiç olmadığı kadar arttı. Bu durum bir yandan korunun korunmasının önemini ortaya çıkarırken bir yandan da insan faaliyetlerinin korudaki doğal hayat üzerindeki olumsuz etkilerini arttırdı.

COVID-19 salgını ile kent içindeki yeşil alanların hayatımızda ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu daha açık bir hâle geldi. Validebağ Korusu'nda salgın öncesinde de giderek artan ziyaretçi sayısı salgınla birlikte hiç olmadığı kadar arttı. Bu durum bir yandan korunun korunmasının önemini ortaya çıkarırken bir yandan da insan faaliyetlerinin korudaki doğal hayat üzerindeki olumsuz etkilerini arttırdı.

İllüstrasyon Burçin Çevik - Özlem Serdar

On yıllardır Koru ve çevresindeki yapılaşma faaliyetleri, farklı kamu kurumları tarafından yapılan çok çeşitli müdahaleler ile Koru'da önemli bir tahribata yol açıldı. Buna karşın Koru'yu korumak ve doğal dengesinin bozulmasını önlemek için bir araya gelen yerel inisiyatiflerin çalışmaları sayesinde Koru'da hâlâ önemli bir ekolojik hayat ve biyolojik çeşitlilik varlığını sürdürüyor.

Fotoğraf Validebağ Korusu'nun göçmen kuşları

Koru'nun Doğası

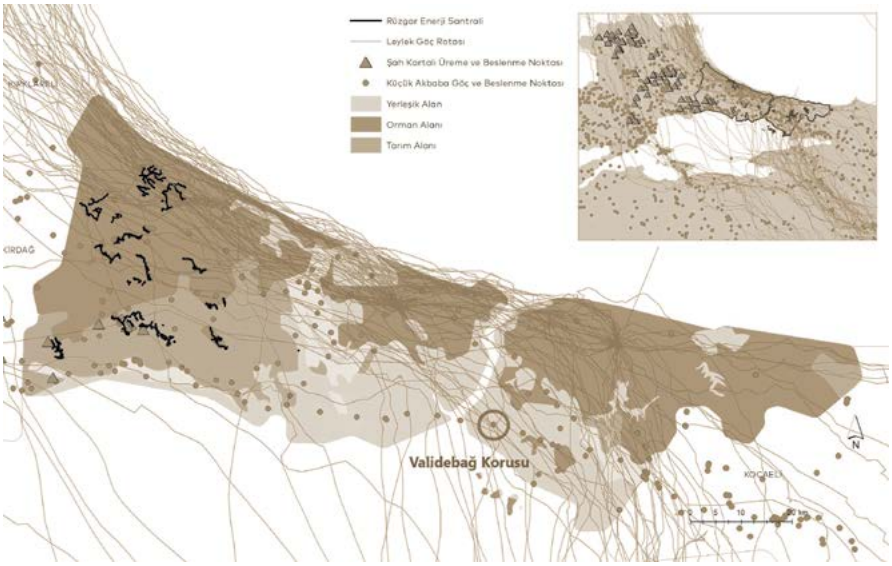
Koru'da 2'si tescilli olmak üzere 12'si anıt ağaç niteliğinde, 100'e yakını korumaya değer 6000 civarında ağaç yer alıyor.

Validebağ Korusu 35,4 hektarlık büyüklüğü ile Anadolu yakasının en geniş yeşil alanlarından birisi. 1. derece doğal sit alanı olan Koru, flora ve fauna açısından oldukça zengin ve doğal hayatın devam ettiği bir mikro ekosistem. Koru'da 101 tür ağaç, 200 tür otsu bitki, yaklaşık 130 tür kuş, 31 tür kelebek, kirpi, sincap, yarasa gibi 5 memeli ve kurbağa, kertenkele, tosbağa gibi 4 omurgasız hayvan türü tespit edildi. Koru'da 2'si tescilli olmak üzere 12'si anıt ağaç niteliğinde, 100'e yakını korumaya değer 6000 civarında ağaç yer alıyor.[1]

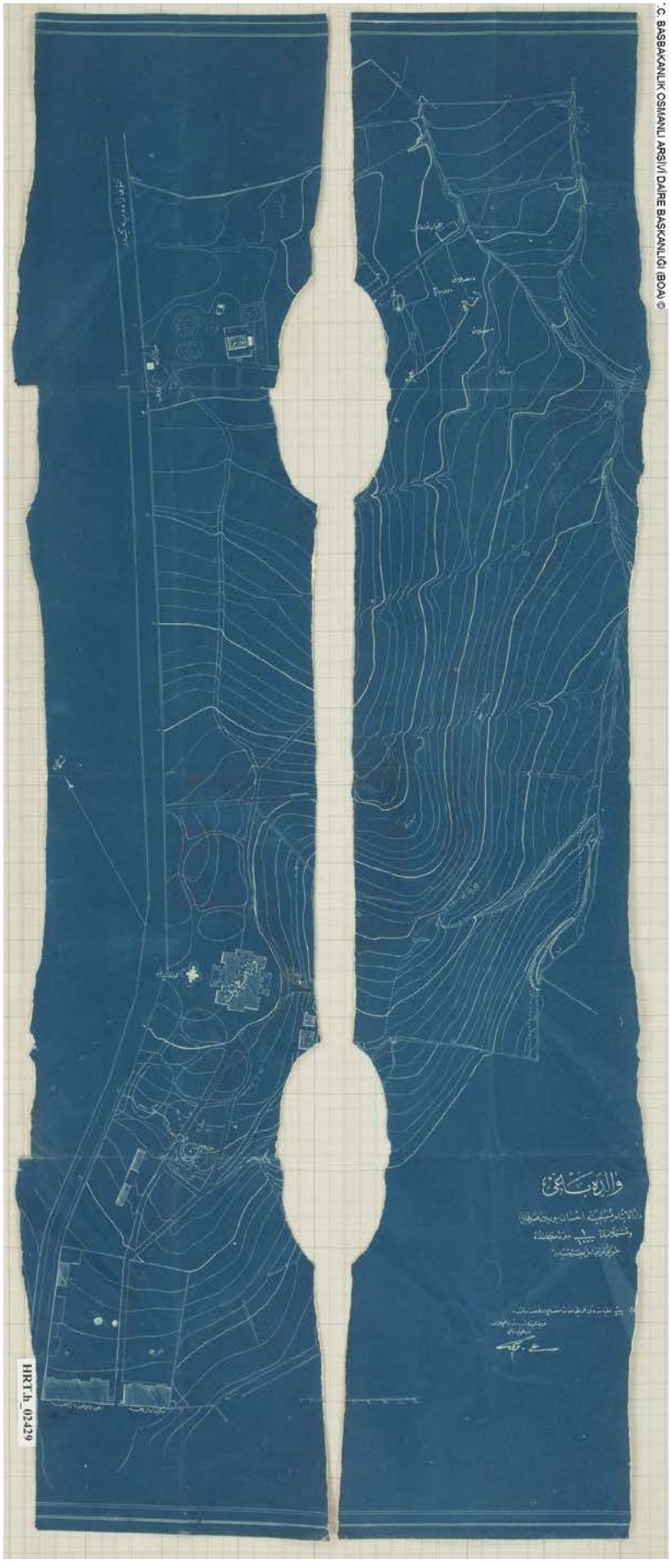
Göç mevsiminde arıkuşu, yaz atmacası, ebabil, ibibik ve guguk kuşu gibi çok sayıda farklı kuş türü gözlemlenebiliyor.

Koru aynı zamanda göçmen kuşların dinlenme ve beslenme alanı. Göç mevsiminde çok sayıda farklı kuş türü gözlemlenebiliyor. Bunlardan bazıları arıkuşu, yaz atmacası, ebabil, ibibik ve guguk kuşu gibi türler.[2] Son dönemde Koru'nun artan kullanımı, çevredeki yapılaşmanın artması, deredeki suyun azalması, boş alanlara bilinçsiz yapılan ağaçlandırma çalışmaları ve sokak hayvanlarının artan sayısı gibi nedenlerle Koru'daki kuş tür ve sayısının azalmakta olduğu belirtiliyor. Bu türlerden birisi de ilkbahar ve yaz sonunda göç yolunda İstanbul'dan geçen ve İstanbul'un çeşitli sulak alanları ve kuzey ormanlarının yanı sıra Koru'da da konaklayan leylekler. Ne yazık ki Koru'ya inen leylek sayısının son yıllarda azalmakta olduğu tespit edilmiş durumda.[3]

Derenin kirli ve suyunun azalmış olması korudaki canlıları da olumsuz etkiliyor. Leylek gibi bazı türlerin sayısı azalırken kurbağa gibi bazı türlere artık rastlanmıyor.

Fotoğraf Vizyon 2050 Ofisi kapsamında 2021'de hazırlanan İstanbul Kuş Göç Yolları ve Beslenme Haritası

Şekil 1 1/1000 ölçekli Validebağ Haritası 1923 (BOA, HRT.h_02429)

Koru'nun ortasından geçen Seyit Ahmet Deresi (bazı kaynaklarda Dinlenç Deresi olarak geçmekte) korudaki canlılar için hayati bir öneme sahip. 1923 yılında hazırlanan haritada (Şekil 1) izlerine rastlanan, bostan ve bahçelerde kullanılan maslaklar ve dolaplar Koru'da zengin bir su sisteminin varlığını gösteriyor. Ne yazık ki dereyi besleyen kaynaklar çevredeki yapılaşma nedeniyle azalmış, dere karışan atıklar nedeniyle kirlenmiş ve dere içerisinde bulunan gözeler ise bakımsız durumda. Derenin kirli ve suyunun azalmış olması korudaki canlıları da olumsuz etkiliyor. Leylek gibi bazı türlerin sayısı azalırken kurbağa gibi bazı türlere artık rastlanmıyor.

Koru var olan biyoçeşitlilik yanı sıra karbon depolama, toz tutma ve ısı dengesini sağlama açısından da önemli bir bölge. Yılda 3000 tonun üzerinde karbon depolama, 921 ton toz tutma kapasitesine sahip. Ayrıca kentsel alan içinde yarattığı mikroklima etkisi ile bulunduğu çevrenin ısısını düşürüyor ve 100-150 metre ötesine kadar ısı adası etkisini azaltarak yazın havayı serinletiyor, kışın rüzgârı keserek doğal bir klima işlevi görüyor.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Koru'nun Tarihi ve Kültürel Mirası

Validebağ Korusu'nda bilinen ilk kullanım III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'a yaptırdığı bağ evi. Daha sonra Sultan Abdülmecid bu yapıyı annesi Bezmialem Valide Sultan'a hediye etmiş. Günümüze kadar ayakta kalmamış olsa da bölgeye Validebağ adının verilmesi bu bağ evine dayandırılmakta.

Günümüzde Validebağ Korusu'nda bilinen en eski yapı Sultan Abdülaziz'in 1853 yılında kız kardeşi Adile Sultan adına inşa ettirdiği Adile Sultan Kasrı. 1917-1925 yılları arasında darüleytam (yetim yurdu) ve sonrasında yatılı okul olarak kullanılmış. Bu dönemde yetimhanede kalan çocuk sayısı 350'ye kadar yükselmiş. Bugünkü Koru sınırları içerisinde sebze ve meyve yetiştirilen ve yetimhanenin ihtiyacının bir kısmının karşılandığı bostan ve bahçelerden faydalanılmış.[4] 1923 yılında hazırlanan Koru'ya ait 1/1000 ölçekli haritada Adile Sultan Kasrı yanı sıra okul yönetim binası, ahır ve motor odası, su terazisi ve çok sayıda su dolabı, maslak, havuz, gazino olarak işaretlenmiş olan Abdülaziz Av Köşkü, bahçe, bostan yerleri ve bahçıvan kulübesi görülebiliyor.[5]

1927-1973 yılları arasında Adile Sultan Kasrı veremle mücadele adına prevantoryuma dönüştürülmüş, Abdülaziz Av Köşkü tedavi amaçlı kullanılmış, çeşitli yapılar da bu dönemde eklenmiş. Mustafa Necati Bey Prevantoryumu, Sanatoryum, Solaryum, Ali İhsan Mermerci Çocuk Prevantoryumu, Çamlı Köşkü bu yapılar arasındadır. Validebağ Korusu ayrıca yapılan mandıra binalarıyla hastaların bakımında ihtiyaç duyulan sağlıklı gıdanın önemli bir kısmını üreten ve tedavi sürecindeki çocukların eğitimini de sağlayan bir sağlık kompleksine dönüşmüş.[6]

11 adedi tescilli 19 ve 20. yüzyıllara ait kültür varlığı yapılar Validebağ Korusu'nun tarihinin günümüze ulaşan somut izleri.

Fotoğraf Serinin ikinci filmi Hababam Sınıfı Uyanıyor'dan (1976) bir sahne; tahtada Adile Sultan Kasrı ve çevresi

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Validebağ Korusu'nun özetlediğimiz tarihinin günümüze ulaşan somut izleri, 11 adedi tescilli 19 ve 20. yüzyıllara ait kültür varlığı yapılardır. Ayrıca Koru'nun büyük bir kısmını kapsayan parsel tescilli yapıları nedeniyle korunması gerekli kültür varlığı parseli olarak tescil edilmiş.[7] Koruda Osmanlı Dönemi'nin sivil mimarlık örneklerinin yanı sıra, Cumhuriyet dönemi resmi yapılarından oluşan sağlık ve eğitim işlevli modern mimarlık mirası örnekleri de yer alıyor. Sanatoryum, prevantoryum ve Çamlı Köşk bu yapılar arasında. Diğer yandan İhsan Mermerci Çocuk Prevantoryumu, prevantoryum ve sanatoryum ile aynı dönemde yapılmış olmasına rağmen tescilli kültür varlıkları arasında yer almıyor. Veremle savaş döneminde prevantoryum ve sanatoryuma hizmet veren mutfak, çamaşırhane, depo işlevli yapılar da tescil edilmemiş. Koru içerisindeki su terazisi, su kulesi, su isale hatları, dekovil hattı kalıntıları gibi izler de Koru'nun endüstriyel mirasını yansıtıyor.

Rıfat Ilgaz'ın Hababam Sınıfı romanından uyarlanmış film serisinin önemli bir kısmının Adile Sultan Kasrı'nda çekilmesiyle, Koru'nun toplumsal hafızadaki yerinin İstanbul sınırlarını aşıp yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Her ne kadar izleyicilerin pek çoğu mekânın Validebağ Korusu olduğunu bilmese de, bu film serisi sayesinde Koru, yapıları ve peyzajıyla belleklerde yer etmiş durumda. Adile Sultan Kasrı'nın ve kısmen Koru'nun o dönemki hâlinin kaydedildiği filmler, Koru tarihi hakkında birer belge değeri de taşıyor. Diğer yandan bu filmlerde Koru'nun ve Adile Sultan Kasrı'nın film çekimleriyle nasıl tahrip edildiğini izlemek de mümkün. Günümüzde Adile Sultan Kasrı içinde Hababam Sınıfı için düzenlenmiş bir sergileme alanı da bulunuyor.

30 yılı bulan ve Koru'nun korunmasına yönelik oluşturulan çeşitli yerel inisiyatiflerle devam etmekte olan bu aktif yurttaşlık deneyimi Koru ile birlikte toplumsal hafızada yer edinmiş bir kentsel mücadele deneyimi.

Koru'nun korunması için yaklaşık çeyrek asırdır sürdürülen mücadelenin kendisi de korunun tarihinde önemli bir yere sahip. 1993 yılından başlayarak Yeşil Kuşak Çevre Öncüleri Grubu'nun koruma kuruluna verdiği dilekçeler ve Altunizade Mahallesi muhtarıyla mahalle sakinlerinin başvuruları sonucunda 1999 yılında Koru 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiş. 30 yılı bulan ve Koru'nun korunmasına yönelik oluşturulan çeşitli yerel inisiyatiflerle devam etmekte olan bu aktif yurttaşlık deneyimi Koru ile birlikte toplumsal hafızada yer edinmiş bir kentsel mücadele deneyimi.

Koru'nun Korunması ve Yaşanan Sorunlar

Koru doğal ve kültürel değeri yanı sıra içinde yer alan eğitim ve sağlık kurumlarınca yürütülen kamusal hizmetler ve dinlenme, spor ve yürüyüş gibi faaliyetler nedeniyle gün içerisinde çok sayıda insanın kullandığı bir alan.

Öğretmenevi ve ona bağlı olarak çalışan kafeler, restoran ve otel Koru'ya çok sayıda ziyaretçi çeken kullanımlar. Kasır içerisinde Hababam Sınıfı Müzesi ve Akşam Sanat Okulu da bulunuyor. Öğretmenevine bağlı olarak çalışan, Valïdebağ Mustafa Necati Bey Öğretmenler Huzurevi (eski Mustafa Necati Bey Prevantoryumu binası) ve bir de Masal Evi bulunuyor. 2014 yılında Adile Sultan Kasrı çevresinde yapılan düzenleme ile aynı anda birden fazla düğün ve yemek organizasyonu yapılabilmesi, ziyaretçi/kullanıcı sayısını artmış durumda. Bu yoğun kullanım Koru'daki doğal hayatı olumsuz etkileyen en önemli sorunlardan birisi.

Fotoğraf Sanatoryum binasının günümüzdeki görünümü

Fotoğraf Validebağ Korusu

Koru'da düzenli bir yoğunluğa yol açan bir diğer kullanım da Haydarpaşa Numune Hastanesi Ek Hizmet Binası. Gün içinde çok sayıda hasta kabul etmekle birlikte otopark ve kafe gibi kullanımları da var.

Koru'da eğitim faaliyetlerini sürdüren iki adet de lise bulunuyor. Haydarpaşa Lisesi Koru'nun kuzey sınırında, Validebağ Fen Lisesi ise Koru'nun içinde yer alıyor. Bu okulların varlığı çocukların ve gençlerin doğa ile ilişkilenmeleri açısından olumlu görülse de 1. derece doğal sit alanı içerisinde imar planları ve koruma ilkelerine aykırı bir biçimde, Koru'nun bütünlüğünü parçalayarak inşa edilmeleri nedeniyle yapıldıkları dönemde tepki gören kurumlar olmuş. İnşaatları bittikten sonra verilen izin ve onaylarla yasal hâle getirilmişler.[8] Günümüzde Haydarpaşa Lisesi 796 öğrenci 59 öğretmen, Validebağ Fen Lisesi ise 578 öğrenci 46 öğretmen ile Koru içinde eğitim vermeye devam etmekte.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Deneysel Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi Validebağ Araştırma Parkı ise daha önce Öğretmenler Hastanesi ve Üsküdar Devlet Hastanesi Ek Hizmet Binası olarak da kullanılan tescilli sanatoryum binasının 2018 yılında üniversiteye tahsis edilmesiyle Koru'ya yerleşen bir diğer kurum.

Doğal hayatın hâlen devam ettiği bölgelerde giderek artan insan varlığı, ses, ışık ve kirliliğin yanı sıra yangın tehlikesini de getiriyor. Koru'nun hiçbir bölgesinde insan faaliyetlerine sınırlama getirilmediği için anıt ağaçlar başta olmak üzere tüm bitkiler risk altında.

Koru'daki bu yoğun yapılaşma, kamu kurumu varlığı ve eğlenme ve dinlenme faaliyetleri gerek doğal hayat gerek kültürel mirasın korunması açısından sorunlar yaratıyor. Doğal hayatın hâlen devam ettiği bölgelerde giderek artan insan varlığı, ses, ışık ve kirliliğin yanı sıra yangın tehlikesini de getiriyor. Patika yollar, yoğun ve sınırsız kullanım ile zaman içinde artmış ve genişlemiş durumda. Koru'nun hiçbir bölgesinde insan faaliyetlerine sınırlama getirilmediği için anıt ağaçlar başta olmak üzere tüm bitkiler risk altında. Yoğun kullanım, bakımsızlık ve yanlış uygulamalar nedeniyle hasar gören, yıkılan, devrilen, kuruyan ve hastalanan çok sayıda ağaç var.

1999 yılında İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. derece "Doğal Sit Alanı" ilan edilen Koru'da, bu tarihten itibaren çeşitli planlama çalışmaları yürütülmesine rağmen, bu planlar korumayla ilgili kararları ile dava konusu olmuş ve iptal edilmiş durumda. Uzun süredir birçok plan ve projenin konusu olmuş olsa da yürürlükte bir koruma planı bulunmaması Koru'nun temel sorunlarından birisi.

Koru'nun plansız olmasından kaynaklı sorunlardan birisi de Koru'nun gerektiği gibi korunmasını engelleyecek nitelikte hazırlanan projeler. Koru, 2018 yılında "Millet Bahçesi" fikrinin uygulama alanlarından biri olarak seçilmiş, bu kapsamda Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı'na tahsisli kısımları dışındaki 261.005 m^2 alanı 2018 yılında İBB tarafından "Millet Bahçesi" olarak projelendirilmiş. Projede aydınlatma direkleri, otopark, spor alanları, çocuk oyun alanı, koşu ve bisiklet parkurları yapılması planlanmış. Bu projeye karşı açılan iptal davası bilirkişi raporunda, "Koru'nun park ve bahçe olmadığı, dolayısıyla park bahçe olarak düzenlenemeyeceği, küçük orman niteliğinde olan koruya yapılacak her türlü müdahalenin Koru'nun SİT alanı olma özelliklerini kaybetmesine ortam hazırlayacağı" belirtilmiş.[9] Koru'nun "Millet Bahçesi" yapılmasına yönelik açılan davada, mahkeme 2021 yılında yürütmeyi durdurma kararı vermiş durumda.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

... ve Validebağ Korusu'nun Geleceği

Kent içindeki bir doğal sit alanının ekolojik ve kültürel değerleriyle birlikte kamu ve sivil toplum koordinasyonunda korunmasına yönelik bir modelin geliştirilmesi için Validebağ Korusu önemli bir fırsat sunuyor.

Kent içindeki bir doğal sit alanının ekolojik ve kültürel değerleriyle birlikte kamu ve sivil toplum koordinasyonunda korunmasına yönelik bir modelin geliştirilmesi için Validebağ Korusu önemli bir fırsat sunuyor. Nitekim İstanbul Planlama Ajansı olarak 5 Ağustos 2021 tarihinde gerçekleştirdiğimiz "Validebağ Korusu'nun Geleceği Çalıştayı" konu çerçevesindeki tüm görüşleri bir araya getirmeyi, alanın bütünlüklü olarak korunmasına kaynak olacak bilimsel temelli politika önerilerini birlikte düşünerek geliştirmeyi amaçlıyordu. Yetkili ve ilgili kurum ve kuruluş temsilcileri ile konuda çalışan uzman ve akademisyenler ve yerel inisiyatiflerin katıldığı Çalıştay kapsamında Validebağ Korusu'nu gelecek kuşaklara aktarabilmek için ekoloji, kültürel miras, hukuki ve idari alanlardaki mevcut durum ve sorunlar tespit edildi, bu sorunlara ortak akıl ve uzlaşı ile çözüm önerileri geliştirildi.

Çalıştay'da katılımcılar tarafından ortaya konan çözüm önerileri 7 Ağustos 2021 tarihinde İstanbul Kent Konseyi tarafından düzenlenen "Validebağ Forumu: Dünü, Bugünü, Yarını" etkinliğinde Çalıştay'ın grup sözcüleri tarafından kamuoyuna aktarılarak tartışmaya açıldı ve çözüm önerilerine dair değerlendirme ve katkılar alındı.

Gerçekleştirilen Çalıştay ve Forum'da; Validebağ Korusu'nun geleceğine yön verirken korunan değerlerin bilinmesi, bir başka deyişle ekolojik ve kültürel tüm değerlerin belgelendiği bir envanter çalışmasının yürütülmesi, bütünsel korumanın planlanması, çok sesli, çok paydaşlı bir yönetim modelinin hayata geçirilmesi gibi önemli sonuçlar ortaya kondu. Alanı iyi tanıyan ve korunması için bir araya gelmiş yurttaş inisiyatifleri, Koru'nun korunması hedefiyle hareket etmeye hazır yerel yönetimler ve bunu destekleyen uzman ve akademisyenler, hem bu önerilen yönetim modelinin hızla hayata geçirilmesi, hem de alanın planlamasında önemli bir kaynak sunuyor. İlgili tarafların birlikte konuşarak ürettiği sonuç politika belgesi ile tüm İstanbullular için önemli olan Validebağ Korusu'nda önümüzdeki dönemde gerçekleştirilecek çalışmalarda iş birliği ve birlikte hareket etmek için zemin oluşturulması hedefleniyor.

Fotoğraf 05.08.2021 tarihli Validebağ Çalıştayı

Notlar

1 İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü (2017), *Validebağ Korusu Amenajman Silvikültür Planı Raporu.*

2 Atay C. (2019), *Kuş Varlığı ve Yeşil Alan İlişkisinin Peyzaj Değerleri Açısından İrdelenmesi: İstanbul Validebağ Korusu*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul.

3 Demirtaş E. (2021), "Validebağ'ın Kuşları da Direniyor", *Gazete Kadıköy*, 25 Haziran, http://www.gazetekadikoy.com.tr/cevre/validebag-in-kuslari-da-direniyor-h17866.html; Validebağ Savunması (2021), *Validebağ Korusu Çevrimiçi Seminerler Dizisi Sonuç Raporu"*, https://s.gazeteduvar.com.tr/storage/files/documents/2021/06/17/validebagkitap13haziranweb-XFku.pdf.

4 Kolay A. & Ş. Memiş (2016), "Müslüman Yetimlere Sahip Çıkan İlk Kapsamlı Eğitim Projesi: Validebağı Kız Sınâi Dârüleytâmı" içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*. C. Yılmaz (Der.), Üsküdar Belediyesi, s. 125-145.

5 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), H h_0242, Harita: Validebağı darü'l eytam-ı müslimine ihsan buyrulan kasr-ı hümayun ve müştemilatının 1/1000 mikyasında topografya haritası, 1923 (H: 29-12-1341); Validebağı darü'l eytam-ı müslimine ihsan buyrulan kasr-ı hümayun ve müştemilatının 1/1000 mikyasında topografya haritası. Haritayı çeviren Sanat Tarihçisi Özlem İyier'e katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

6 Validebağ Gönüllüleri, "Koru Tarihçesi"; http://www.validebag.org/page/27/koru-tarihcesi.html

7 İstanbul VI. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (2021), *Kurum Görüşü: Üsküdar İlçesi Kültür Varlıkları Envanteri;* İBB Şehir Planlama Müdürlüğü (2020), *1/5000 Validebağ Koruma Amaçlı İmar Planı.*

8 İBB Şehir Planlama Müdürlüğü (2020), 1/5000 *Validebağ Koruma Amaçlı İmar Planı.*

9 22.04.2021 Tarihli Validebağ Korusu Bilirkişi Raporu (Dosya Esas No:2018 / 1933). Published online 2021.

Yerelin Gerçek Boyutları ve Belediye Şirketleri

Yerel yönetimlerin merkezi yönetime kıyasla mali gücü kamuoyundaki tartışmaların önemli bir kısmını oluşturuyor. Ancak belediye şirketlerinin kamuya ait olsalar da kamu bütçelerinde yer almaması, gerçekliği önemli ölçüde gölgeliyor. Oysa merkez-yerel dengesini doğru ölçmek, bu bütçe formatına şirketleri katmakla ancak mümkün. Bunu yapmadan yerelin gücü, güçsüzlüğü konusundaki her önerme çapak, tortu içerecektir.

Mustafa Sönmez *

*İktisatçı, Yazar

Türkiye'de merkezi yönetimin karşısında yerel yönetimlerin (mahalli idarelerin) gücü, oranı, tam bir belirsizlik içeriyor.[1] Geçmiş yazımda, merkez ile yerel yönetimin güç dengesini ölçmede başvurulacak göstergelerden birinin kamu personelinin merkez-yerel dağılımı, diğerinin ise genel yönetim bütçesinde, merkezi idare ile mahalli idarelerin harcama kıyaslaması olabileceğini belirtmiştim.[2] Ancak yeni bir sorgulama, yerel yönetimlerin Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) Muhasebat Genel Müdürlüğü'nce açıklanan verilerinin önemli bir eksiklik içerdiğini ortaya koyuyor. O da, zaman zaman büyükşehir bütçe harcamalarına ulaşan Belediye İktisadi Teşebbüsleri'nin (BİT) bu resmî hesaplarda yer almaması. Bu durum, ihmal edilemeyecek bir boyutta. Tersine, belediye şirketlerinin ya da resmî adıyla BİT'lerin analize katılması, merkez-yerel ilişkisini görmemiz, yerelde belediyeciliğin nicel ve nitel boyutlarını gerçek hâliyle anlamamız ve analiz etmemiz açısından oldukça önemli.

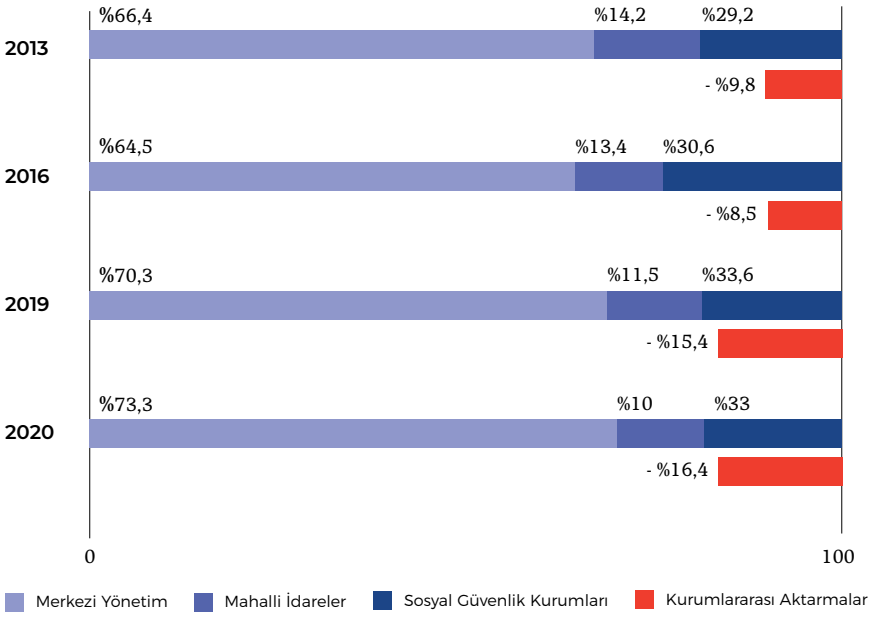
Olan ve Olmayan

Daha önce de belirttiğim gibi, belediye şirketleri kamu istihdamında içeriliyor ama Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün mahalli idareleri oluşturan aktörleri arasında yer almıyor; verilen gelir-gider meblağları içinde şirketlerinki yok. Oysa kamu istihdamındaki görüntü, bize şirketlerin başat aktör olduğunu gösteriyor. Kamu istihdamı ile ilgili 2021 yılının ilk çeyreğine ait veriler, toplam kamu personelini 4 milyon 813 bin, yerel yönetim istihdamını ise 712 bin olarak gösteriyor. Mahalli idare kuruluşları, kamu istihdamında %14,8 pay alıyorlar. Başka bir ifadeyle, kamuda istihdam edilenlerin yaklaşık 7'de 1'i yerel yönetimlerde istihdam ediliyor.[3] Türkiye genelinde 712 bine ulaşan yerel kamu istihdamının İstanbul İstatistik Ofisi'nin tespitine göre, %18'e yakınının İstanbul'daki 126 bin yerel kamu çalışanından oluşması dikkat çekici başka bir boyut.

Yerel yönetimlerdeki 712 bin istihdamın 511 bininin (%71,2) BİT istihdamı görünmesi, belediye hizmetlerinin şirketler üstünden yerine getirilmesinde gelinen boyutu göstermesi açısından oldukça önemli. Ancak, şirketlerin yerel yönetimler bütününde istihdam boyutunda izlediğimiz bu %70'i aşan başat üstünlüğü, mahalli idarelerin toplam gelir ve giderlerinde, bütçelerinde de görülmekte mi? Hayır. Çünkü Hazine'nin Muhasebat Genel Müdürlüğü, "mahalli idareler" tanımına BİT'leri katmıyor. Çünkü bunlar, özel hukuk alanındaki kuruluşlar. Yani bir anlamda kamu kuruluşu sayılmamaktadır. Böylece yaptıkları iş ve mülkiyeti kamusal olan ama bütçesi kamusal sayılmayan ve fakat hızla irileşmiş, belediyelerin asli unsuru hâline gelmiş garip bir yapılanma ile karşı karşıyayız.

Kamu istihdamındaki görüntü bize şirketlerin başat aktör olduğunu gösteriyor. Ancak, şirketlerin yerel yönetimler bütününde istihdam boyutunda izlediğimiz bu %70'i aşan başat üstünlüğü, mahalli idarelerin toplam gelir ve giderlerinde, bütçelerinde de görülmekte mi? Hayır.

Genel Yönetim Bütçe Giderleri ve Mahalli İdareler

Grafik 1 - Kaynak T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün ilgili yıl verilerinden hesaplandı.

2020 Verileriyle Son Durum

Yerel yönetimler ya da mahalli idarelerin kamu bütünü içindeki yerini, büyük fotoğrafı tekrar güncelleyip 2020 verisini analize katarak hatırlatalım.[4] HMB Muhasebat Genel Müdürlüğü 2020'de genel yönetim toplam harcamalarının 1.639 milyar lira olduğunu bildiriyor. 2019'a göre cari fiyatlarda %15 dolayında artış yaşanmış. Bu, toplamda %10 payı olan mahalli idarelerde ise son yıldaki artış %1'in altında kalmış ve pay 1 yılda 1,5 puan azalarak %10'a düşmüş durumda. Şirketler gibi devasa bir yapıyı unutup sadece bu fotoğrafa bakarsak, toplam kamu bütçesinde yerelin payının %10'a kadar indiğini söyleyebiliriz. Ama doğru mu?

2013-2020 dönemi harcamaların merkez-yerel arası dağılımı incelendiğinde, sadece 7 yılda harcamalarda yerel yönetimlerin payının 4 puan azaldığı görülüyor. En azından bütçe göstergeleri buna işaret ediyor. Acaba gerçek, bu verilerde gösterildiği gibi mi? Ya şirketler? Belediye şirketleri hesaba katılsaydı, yerelin payının %10 olduğunu ve azaldığını söyleyebilir miydik?

Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) verilerine göre, Türkiye'nin genel yönetim harcamaları içinde mahalli idarelerin harcamalarının payı 2017'de %10,7. Bu oranın OECD ülkeleri ortalaması ise %25'e yakın.[5] Fark çok büyük! Ama bu veriler gerçeğin tamamını yansıtmakta mı? Şirketlerin analize katılmadığı verilerin, yerelin gücünü ifade ettiği her hâlde söylenemez. Bu çarpıklık, uluslararası istatistiklerde de Türkiye'yi doğru anlatmıyor.

Belediye şirketleriyle ilgili eldeki tek resmî bilgi, kamu istihdamındaki payları ile ilgili. Önceden de belirtildiği gibi, şirketler, 2021 ilk çeyreğinde 511 bin kişi istihdamı ile toplam mahalli idare istihdamının %72'sine yakın pay sahibiler. Ama bu şirketlerin sayıları, hangi büyükşehir, il ve ilçe belediyesinin kaç şirketi olduğu, bunların gelirleri, giderleri vb. hakkında bilgiler, envanter ve kamu kaynaklarında görünmüyor.

Şirketler Ne Kadar Kamusal?

HMB'nin "Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler Raporu"nda sadece büyükşehir belediyelerine ait şirketlerin takip edildiğini, ama sayıları 155 olduğu belirtilen bu şirketlerin sadece 124'ünden en son 2016 yılında bilgi toplanabildiğini görüyoruz.[6] Otuz büyükşehir dışındaki 51 il belediyesi ve 519'u büyükşehirlerde olmak üzere 922 ilçe belediyesine ait şirketler konusunda ise neredeyse derli toplu kamuya açık bir bilgi bulunmuyor.

1980'lerden itibaren belediyelerin ana gövdesini oluşturmaya başlayan belediye şirketleri, 2010 yılında çıkarılan 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'na kadar, özel hukuk hükümlerine tabi oldukları için, özel hukuk hükümlerine göre denetlenip ve Sayıştay'ın denetimi dışında tutulmaktaydılar. Ancak 2010 yılından sonra Sayıştay denetimine alındılar. Ama mevzuat çalışmaları tamamlanmadığından, 2020'ye kadar Sayıştay belediye şirketlerini denetleyemedi. Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'nün "2020 Faaliyet Raporu"nda bu denetimlerin başlayacağı şöyle ifade edilmektedir:[7] "Sayıştay, mahalli idareler ile bunların bağlı kuruluş ve işletmelerinin mali iş ve işlemlerini de harcama sonrası dış denetim kapsamında denetlemektedir. Sayıştay tarafından 9 il özel idaresi, 30 büyükşehir belediyesi, 17 belediye bağlı idaresi, 21 il belediyesi, 103 ilçe belediyesi, 33 mahalli idare şirketi '2020 Yılı Denetim Programı' kapsamına alınmıştır." Anlaşılacağı üzere, 30 büyükşehire ait şirket sayısı bile 150'nin üzerindeyken, Sayıştay, ancak bunun 33 tanesini denetleme programına alabilmiş.

Kesin veriler olmamakla birlikte, büyükşehirlerdeki yerel yönetim harcamalarına oranla belediye iştiraki ya da şirketlerinin giderek daha yüksek bütçelere sahip oldukları ve harcama yaptıkları, başka bir ifadeyle söylersek, belediyenin işlevlerini daha çok şirketleştirdiği kuruluşlar üzerinden yaptığı, bu eğilimin özellikle AKP rejiminde pekiştiği gözlenmekte. Yerel kamu hizmetlerinin 5216 sayılı kanunda belirtilen yarı ticari ve kâr elde edebilen özel amaçlı kuruluşlar tarafından yerine getirilmesi, başat eğilim olarak ilerliyor. Prof. Nurhan Yentürk, bu durumu yerel kamusal hizmetlerin kamusal karakterini zayıflatıp ticari karakterini güçlendirmekte olduğunu belirterek eleştirir.[8]

Formel ve geleneksel belediye yapısıyla üretilmesi mümkün mal ve hizmetleri, belediye iştiraki şirketler eliyle kentliye sunmanın hem kentli hem belediye açısından muhasebesi ve tartışması ayrıca yapılmalı. Bu, ayrı bir yazının konusu. Burada tartışma konusu, formel yapının dışına kaydırılmış ve kamusal bütçelerde

görünmeyen devasa bir şirketler ağının, belediyelerin neredeyse asli işlevlerini yüklenmiş ana gövdeler hâline gelmeleri, ama bu gövdenin kamu bütçesi içinde görünmemesi, hatta Sayıştay denetimine bile ancak ucundan alınabilmiş olması.

İstanbul'da Belediye Şirketleri

Şirketleriyle ana yapıyı neredeyse geride bırakan bu belediye yapısı 1994-2019 dönemi muhafazakâr / sağ / neoliberal iktidarlar döneminde dallanıp budaklandı. Bu yapının ilginçliğini sadece İstanbul özelinde sergilemeye çalışmak bile çok çarpıcı bulgulara götürüyor.

İBB'nin "2020 Faaliyet Raporu"nda yer alan bilgilere göre İstanbul'da sayıları 28'i bulan belediye şirketleri, İBB'nin harcamalarına yakın bütçesi olan kuruluşlar boyutuna eriştiler.[9] Öyle ki, 2020 yılında İBB'nin 25,5 milyar liraya ulaşan bütçe büyüklüğü karşısında belediyenin 28 irili ufaklı şirketinin bütçe büyüklüğü 23 milyar liraya ulaştı. İBB, harcamalarının %82'sini merkez bütçeden gelen vergi gelirleri payı ile finanse ederken şirketlerin kendi ürettikleri mal ve hizmetleri satarak finansmanlarını sağladıklarını da geçerken belirtelim.

İstihdam verilerinden gidince yapının ilginçliği daha iyi anlaşılacaktır. 2020'de İBB istihdamı 14 binde kalırken 28 şirketin istihdamı 58 bini buldu. Bağlı kuruluş İSKİ ve İETT'nin istihdamı da 9 bine yakın. İstanbul'un 39 ilçe belediyesinin istihdamı ise 45 bin dolayında. İlçeler dışarıda tutulduğunda, şirketlerdeki istihdamın, 81 bin kişilik geniş tanımlı büyükşehir belediyesi istihdamındaki payı %72'yi bulmakta.

İBB Şirketleri 2020 Harcamalarının Dağılımı		
Şirket	**Gelirde Pay**	**Giderde Pay**
İGDAŞ	43,8	43,7
İSPER AŞ	6	6,1
METRO İSTANBUL AŞ	4,8	5
İSFALT AŞ	4,6	4,8
KİPTAŞ AŞ	4,8	4,8
İSTAÇ AŞ	5	4,5
İSTGÜVEN AŞ	4,1	4,1
İSTANBUL AĞAÇ VE PEYZAJ AŞ	3,7	3,7
İSTON AŞ	2,9	2,6
İlk 9 şirket,%	**79,7**	**79,2**
Diğer 19 şirket,%	**20,3**	**20,8**
Toplam,%	**100**	**100**
Şirketler(Milyar TL)	**24,7**	**23,6**
İBB (Milyar TL)	**21,3**	**25,8**
Bağlı Kuruluşlar (İSKİ/İETT)	**6,6**	**7,9**
İlçe Belediyeleri (Milyar TL)	**17,6**	**17,6**

Tablo 1 - Kaynak İBB'nin "2020 Faaliyet Raporu" ve İstanbul İstatistik Ofisi verilerinden faydalanılmıştır.

Özetle

Yönetim bilimci Peter Drucker'a atfedilen bir söz vardır:[10] "Ölçemediğiniz hiçbir şeyi kontrol edemez, kontrol edemediğiniz hiçbir şeyi yönetemezsiniz." Türkiye'de yerel yönetimlerin hâli tam da bu söze uymaktadır. 1980'lerde kamuda başlatılan neoliberalleşme kısa sürede belediyelere yansıtıldı ve belediye hizmetlerini metalaştırıp satma sevdası beraberinde şirketleşmeyi getirdi. Şirketleşmeden başka amaçlar da umuldu; o başka. Derken, şirketler, belediyenin gövdesini oluşturdu ama özel hukuk alanının aktörü olarak. Böyle olunca Hazine'nin muhasebesi yereli ölçmeye kalkarken ana gövde şirketleri ihmal eder hâlde. Oysa şirketleri ölçmeden yerelin merkez karşısındaki gerçek boyutunu anlamak imkânsız. Bu çarpıklığı bir şekilde halletmek hem belediyeler hem de kamu açısından gerekli ve kaçınılmaz. Ölçemezseniz, yönetemezsiniz!

Notlar

1 İPA İstanbul'un ikinci sayısında yer alan, "Bütçe Göstergeleriyle Merkez-Yerel Uçurumu" başlıklı yazımda bu uçurumun son boyutlarını eldeki son verilerle analiz etmeye çalışmıştım.

2 Sönmez M. (2021). "Bütçe Göstergeleriyle Merkez-Yerel Uçurumu", *İPA İstanbul* 2: 102-8.

3 T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021), "Bütçe Verileri", *Kamu Sektörü İstihdam Sayıları 2021*; https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/.

4 T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2021), *Genel Yönetim Bütçe Denge Tablosu*, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/3/2021/05/META-VERI-Genel-Yonetim-Butce-Denge-Tablosu.pdf.

5 OECD (2019), *Government at a Glance*, https://doi.org/10.1787/8ccf5c38-en.

6 T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Kamu İşletmeleri Raporu*, http://www.hmb.gov.tr/kamu-sermayeli-kurulus-ve-isletmeler-raporlari.

7 T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü (2020), *2020 Faaliyet Raporu*, https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari-i-88463.

8 Yentürk, N. (2018), *Sosyal Yardımlardan Güvenliğe Türkiye'nin Kamu Harcamaları (2006-2017)*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

9 İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2021), *2020 Faaliyet Raporu*, 28 Mayıs, https://www.ibb.istanbul/Uploads/2021/5/2020-Faaliyet-Raporu-28-05-2021.pdf.

10 Kamuoyunda sıkça Drucker'a atfedilen bu söze dair, ismine kurulan enstitünün yer verdiği yazıdaki gibi aksini iddia edenler de bulunuyor: Zak, P. 07.04.2013. Measurement Myopia. Drucker Institute: https://www.drucker.institute/thedx/measurement-myopia/.

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA ile Kentte Bu Ay

İstanbul'un İlk Katılımcı Bütçe Çalışmaları Tamamlandı

Vatandaşların ihtiyaç bildirmek, fikir önermek ya da oylamak gibi çeşitli biçimlerle, bütçenin tamamı ya da bir kısmının nasıl harcanacağına dair kararlara katıldığı Katılımcı Bütçe çalışmalarının ilki tamamlandı.

Çalışmanın detaylarına **ipa.istanbul** adresinden erişebilirsiniz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

• twitter/ipaistanbul • instagram.com/ipaistanbul
• facebook.com/istanbulplanlamaajansi.ibb

www.ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Fotoğraf Bekir Dindar

565 YI/

“Hayat Tersanede Devam Eder!”

Kompresör ve havuz tahliye makineleri ustası Zafer Terzi, Şehir Hatları’na bağlı Haliç Tersanesi’nde, yani kendi tabiriyle “Haliç’in kalbinde” yaklaşık 25 yıldır çalışıyor. Tersane havuzunda suya yapılan devridaimle Haliç’teki canlılara taze oksijen sunuyor.

Anıl Gencelli

Fotoğraflar Bekir Dindar

İnsanın kalbi ne işe yarıyor? Kan dolaşımını sağlıyor. Yani kan dolaşımını, vücuttaki kanın dolaşmasını kalp sağlıyor. Bunu hepimiz biliyoruz. Bu havuzlardaki su dolaşımını, boşaltılmasının da bir merkezi var. Ona biz "Tahliye ve Pompa Dairesi" diyoruz. Biz de oradaki makineleri aktif hâlde tutmak, bakımlarını, onarımlarını, tamirlerini yapmaktan sorumluyuz. Bu işlerle birlikte, hareketsiz duran suyu kendi içinde hareketli hâle getirip oksijen takviyesi de yapmış oluyoruz. Yani suyu devridaim yaptırarak denize yeni bir hayat veriyoruz. Yani Haliç Tersanesi'ne de Haliç'in kalbi diyebiliriz. Haliç'teki canlılara hayat, taze oksijen sunuyoruz.

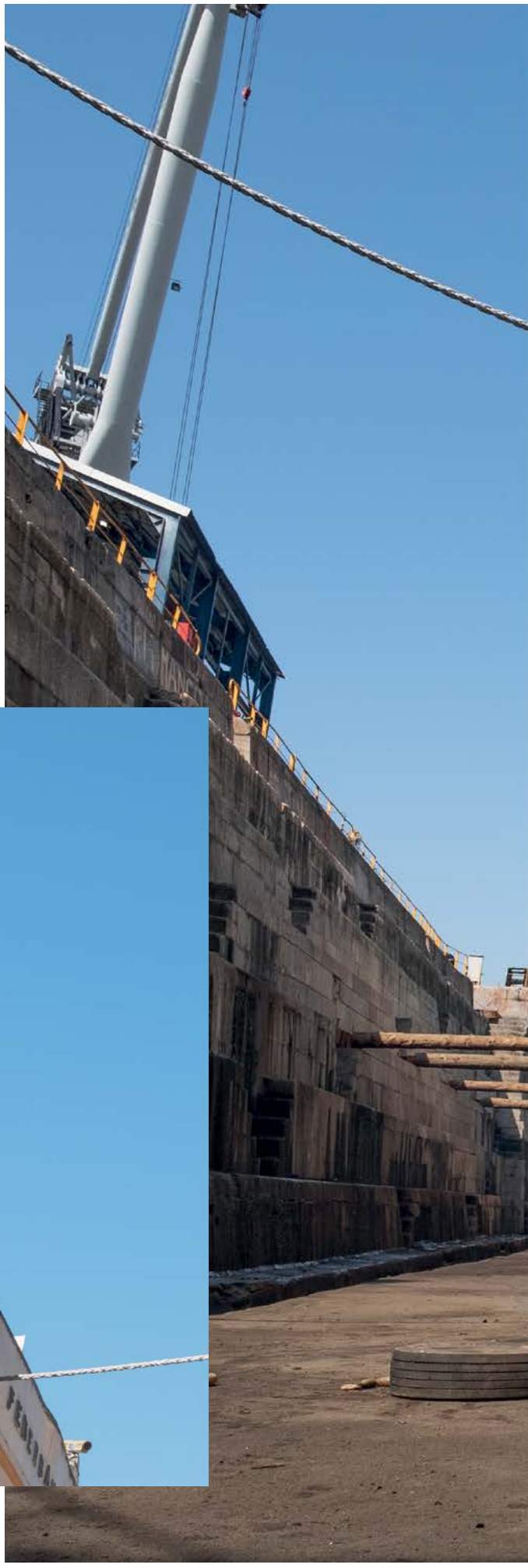

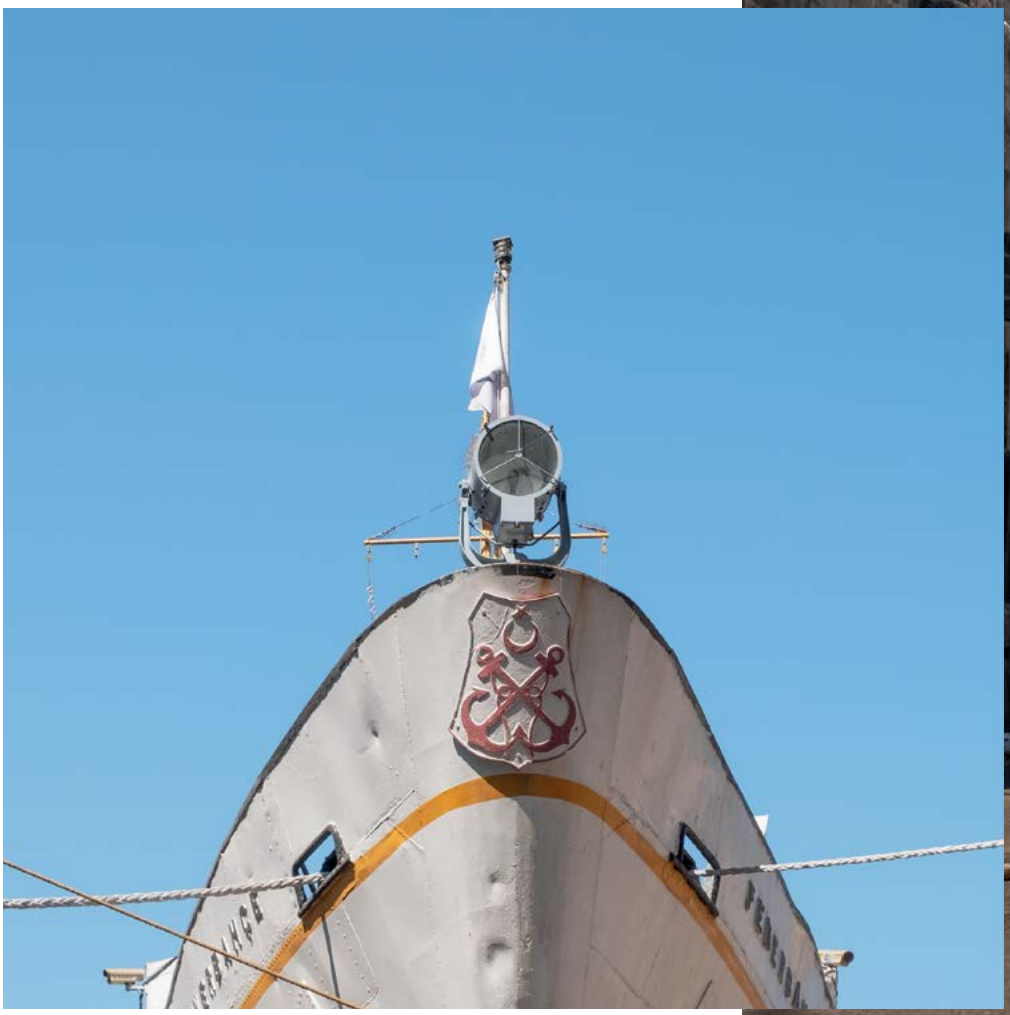
Çayeliliyim (Rize) ama İstanbul doğumluyum. Babam ve burada çalışan amcamlarım sayesinde Gemi Yapı ve Teknik Lisesi'ni bitirdim (1979). Siyasi mi yoksa özel sebeplerden mi diyeyim, o günkü konjonktürden dolayı okulumuz 1984 senesinde kapatıldı. Yani bu sektöre eleman yetiştirmenin yani tersaneciliğin altyapısını oluşturacak vasıflı, eğitimli insan gücünün önü kesilmiş oldu. Farkındaysanız o senelerden sonra Tuzla piyasasında müthiş bir atılım oldu gemi sanayisi adına. Yeni yeni tersaneler yapıldı fakat tersaneler yapıldıktan sonra da eleman kıtlığı çekildi. Taşeron işi alıyor, eleman olmadığı için köyünden, oradan buradan vasıfsız elemanlar getiriyor. Çok basit işleri onlara yaptırmaya çalışıyor. Fakat onlar suyu sadece bardakta gördüğü için, yani denizle, gemiyle alakası olmadığı için bir dönem çok fazla ölümlü kaza yaşandı.

Burada bilgi paylaşımı da yapıyorum. Benim kendimce en büyük özelliğim bu; severim bilgiyi paylaşmayı. Bilgiyi kendimde hapsetmek, egomu tatmin etmek istemem. İsterim ki bilgim paylaşılsın. Başkaları da öğrensin. Bir tane ustam vardı, "Bildiğin püf noktaları öğretme" derdi. "Benimle mi gelecek bu bilgiler?" dedim. "Öğrenecekler ki onlar da geliştirsin kendini, başkasına aktarsın. Ben buradan çıkarsam bir yerde açlıktan ölmem. Ama buradaki insanlar hakkımda der ki, bir abi geldi geçti buradan. Bilgileri bize tazeledi."

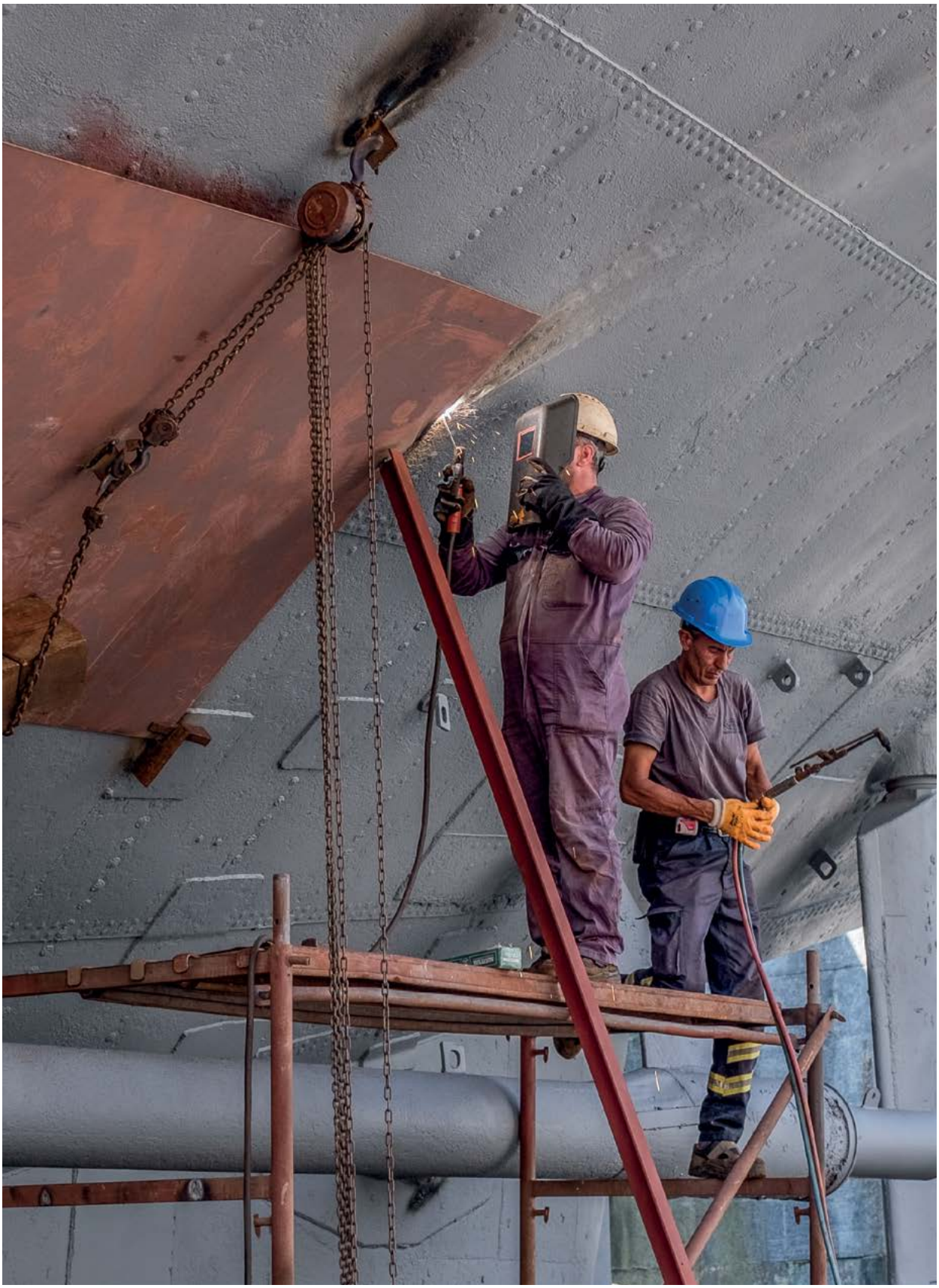
Tersanedeki havuzların en önemli özelliklerinden bir tanesi de taşlarıdır. Vezüv Yanardağı'nın (İtalya) krater taşlarını getirmişler. Taşların hepsi şekillidir, dikdörtgen prizma şeklindedir. Bu taşların özelliği, suyu gördükçe, suyla böyle tabiri caizse seviştikçe, canlılıklarını tutmaları ve parlamalarıdır. Yani kendi kendine hayat buluyor taşlar. 1876'ya kadar bu havuzların tahliyesi için dolap beygiri kullanılmış sistem olarak. Sanayi Devrimi'yle beraber buhar kullanımına geçilmiş. 1930'a kadar enerji kaynağı olarak buhar kullanılmış. 1930'dan sonra da elektriğe geçilmiş. Benim de havuzların tahliyesi konusunda 25 senelik tecrübem var ama ben burada olmazsa olmaz değilim. Öyle bir şey yok. Burası belediyenin, devletin bir parçası. Ali gider, Veli gelir... Belki gittiğin zaman geçiş sürecinde sekteye uğrar işler ama zamanla gene rayına oturur yürür. Hayat devam ediyor sonuçta. Ben gitsem de hayat devam edecek. Bilmem kim gitse de tersanede hayat devam eder. 500 senedir tersanecilik devam ediyor. İnsanlar gelmiş gitmiş...

Fotoğraflar Bekir Dindar

FENERBAHÇE

Fotoğraflar Bekir Dindar

ŞEHİR HATLARI HALİÇ TERSANESİ

Fotoğraf Bekir Dindar

Marmara Denizi: Daha Geç Olmadan Çözüm Arayışı

Marmara Denizi'ne ve tüm bölge sakinleri olarak kendimize yaşattığımız ekolojik kriz, etkilerini son aylarda iyice hissettirmekte. Marmara Denizi'nin ekolojik yıkımı aciliyetini koruduğu ölçüde farklı yönleriyle ele alınmaya devam ediyor. Krizin sorumluları, yakın ve uzun vadede varabileceği noktalar ile ilgili görüşler muhtelif.

Marmara'nın bir deniz hâline gelmesinden, kıyısında on milyonlarca insanın da yer aldığı koca bir ekosisteme dönüşmesine kadarki hikayesi bile gereken hassasiyetin gösterilmediğinin bir kanıtı. Bu hikayenin bir tarafında denizin canlı hayatının sofralara taşınması var, diğer tarafında da meclis tutanaklarından geçmişe doğru takip edilebilecek uyarılar ve kayıtsızlıklar tarihi. Denizle milyonlarca kent sakininin etkileşimini kısıtlayan nedenleri sıraladığımızda sorunlara dönük farkındalığın da sınırlarına dair bir fikrimiz de olabilir. Kent yönetimlerinin, özellikle de İstanbul yönetiminin su ve atık yönetimiyle ilgili yaptıkları ve yapabileceklerini tartışmak kadar kentin tüm ilgili tüm bileşenlerinin alabileceği rolleri ve hayata geçirmesi gereken eylemleri de masaya yatırmak gerektiği açık.

Bölgenin içindeki ağırlığını düşündüğümüzde, İstanbul da çetelenin tartışmasız en önemli bileşeni. Kentliler olarak suyla ve denizle ilişkimizi irdelemenin Marmara Denizi'nde insan eliyle yaratılmış felaket ile ilgili neden ve çözüm arayışlarına katkı sunabileceğini umuyoruz.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

MARMARA
DENİZİNİ
KİM ÖLDÜRDÜ?
EDA ÇAĞIL ÇAĞLARIRMAK

Marmara Denizi'ne Yönelmiş Bir Kent ve Kıyısının Ağır Dönüşümü

İstanbul'un Marmara kıyısı tarih boyunca kapsamlı dönüşümlerden geçti. Bu dönüşümler eski dev projelerin zamana yayılan etkisiyle olduğu kadar gündelik yaşam pratikleriyle de biçimlendi. Marmara kıyısının Bizans'tan Osmanlı'ya çevresel tarihini okumak kentin dayanımının tarihini de anlamamızı sağlamakta.

Namık Erkal *

* TED Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Deniz suyunun endüstriyel ve evsel atık kaynaklı kimyasal etkileşimi ve bununla karşılaşan mikroorganizmaların dönüşümü biçiminde ortaya çıkan müsilaj olgusu, İstanbul kentinin Marmara Denizi ile olan ilişkisini bir kez daha gündeme getirdi. Doğa tarafından dünyanın merkezi olmak üzere bahşedildiği hep söylenegelen İstanbul'un doğayla ilişkisi esasında çetrefildir. Makro coğrafi çerçevelerle tanım bulan bu kentin özel olduğu kadar kırılgan ekolojisi ancak kriz anlarında anlaşılır. Kentin tarihî kırsal çeper alanı çok geniş, doğal ve kültürel olan arasındaki geçişkenlik de göründüğünden daha fazla. Bir başka deyişle, "doğal görünen" doğal olmayabildiği gibi "doğal görünmeyen" de doğal olabilir. Tarihî metropolün ekolojisi 2000'den beri küresel kent boyutunda bir kentleşmenin eşliğinde çılgın ve devasa projelerle hızla yapay bir doğaya dönüştürülüyor. Gezi'den Kanal İstanbul'a kent politiğinin baş konularından birisi artık *ekoloji*. Son yıllarda İstanbul'un ekolojik dönüşümünü kendi çevresel tarihi üzerinden yeniden düşünmeyi öneren bir dizi akademik etkinlik düzenlendi.[1] Kent tarihi nihayet *dünya kenti* olma kavramsal çerçevesinin ötesine geçip, bu tür bir varoluşun ekolojik bilançosunu kentin dönüşümüne bağlı olarak okunmaya başlandı. Aynı zamanda kentin tarihî dayanımının anıtsal yapılarından ibaret olmadığı, ilk bakışta fark etmesi zor ama tekrarlanarak kalıcı hâle gelen gündelik kullanımlardan oluştuğu (bostanlar gibi) bir kez daha anlaşılıyor.

Bu kısa yazı Tarihî Yarımada'nın Marmara cephesinin çevresel tarihi üzerine. Marmara kıyısı kentin tarihinde çok defa kapsamlı dönüşümlerden geçti. Kimi dönüşümler büyük projelerle bir anda, kimileri ise uzun vadede gerçekleşti.

Tarihî Yarımada kıyısının ilk beşerî çağlarında doğal coğrafya ve arkeoloji iç içe geçer. Yenikapı kazılarında ortaya çıkan buluntulara göre, Bayrampaşa Deresi'nin (Lykus) Marmara Denizi'ne döküldüğü koyun İstanbul'un ilk tarihî konak yerlerinden birisi olduğu artık kesinlikle bilinmekte. Son Buzul Çağı'nın ardından sular yükselince bu konak yeri deniz altında kaldı ve dereağzı daha geniş bir koya dönüştü. İstanbul yerleşim tarihinin ilk dersi, kıyının uzun vadede sabit bir çizgi olmadığı, –kimileri tarihsel çağlara denk gelen– büyük çevresel değişimlere göre değişken olduğudur.

Karadeniz Boğazı üzerinde yer alan antik yerleşimlerin ortaya çıkışı, Marmara kıyılarının Doğu Akdeniz kavimleri tarafından dönemin denizcilik olanakları çerçevesinde kolonizasyonu sonrasında gerçekleşir. Boğaz'ın bekçileri olan Byzantion ve Khalkedon yerleşimlerinden birisi kuzeye diğeri güneye geçişi açar. Boğaz'dan yukarı çıkışlar yönünde ve Marmara Denizi üzerinde konumlanan Khalkedon'un aksine, Byzantion'un sırtı neredeyse Marmara'ya dönüktür. Limanları Boğaz'ın kuzeyinden gelen akışları karşılamak üzere Haliç'in ağzındadır; akıntıların oyduğu üç küçük komşu koyda konumlanır. Kentsel çeper alanının büyüklüğü ve balıkçılığın kent ekonomisinde tuttuğu önemli yer çevre kıyıların kullanılmakta olduğunu düşündürtse de Byzantion'un Marmara kıyısında varlığı bilinen bir liman tesisi yoktur. MS 2. yüzyıl sonunda Septimus Severus döneminde kent genişletilirken

Şekil 1 Vavassore görünüşü, 15. yüzyıl son çeyreğinden bir kaynak üzerinden1520'lerde üretilmiş ahşap baskı.

Marmara yönündeki ilk geniş koy da limana dönüştürülmüş müydü? Bilinmiyor. Bilinen; antik dönem boyunca Byzantion'un kıyı surlarının doğrudan deniz kenarında inşa edildiği ve bu anlamda kıyı kenar çizgisindeki doğal dönüşümlere karşı kıyının mimari olarak sabitlenmeye çalışıldığı. Boğaz'ın en akıntılı yerinde surunu kıyıda yapabilmiş Byzantion'un mirası görece daha uygun Marmara kıyısının mimari geleceğini de belirleyecektir.

Şehrin gerçek anlamda Marmara Denizi ile karşılaşması Konstantinopolis'in kurulmasıyla gerçekleşti. Konstantinopolis, Byzantion'un alanını dört katına çıkaracak şekilde Tarihî Yarımada'nın batısına doğru büyüdü; bir yüzyıl sonra Antik Çağ'ın en büyük kentsel alanlarından birini oluşturmak üzere bir kez daha genişledi. Marmara Denizi kıyısı Byzantion'un surlarının devamında doğrudan sahil çizgisinde bir mendirek gibi surlarla ve kulelerle çevrili biçimde tarif edilir. Konstantinopolis sadece antik Roma'ya benzer yapıları değil onun can damarı Ostia Limanı gibi bir liman kapasitesini de barındırmalıydı. Byzantion'dan kalan Haliç limanlarının yanında yeni imparatorluk başkentinin ihtiyacı olan geniş limanlar Marmara kıyısında inşa edildi. Kapalı limanlar antik dünya denizciliğinin, gemi teknolojisine bağlı ve seyrüseferi kontrol altında tutmak üzerine bir tercihiydi. Yeni Marmara limanları da yarımadanın güneyinde genişçe koyların surlu mendireklerle tahkim edilerek oluşturulduğu kapalı limanlar olarak yapılandırıldı. Kıyının doğal coğrafi süreçlere bağlı yapısı artık dönüşmüştü. Bundan böyle insan yapısı olanın doğanın güçleriyle yüzleşmesi söz konusuydu. Bu yüzleşme 1500 yıl kadar sürdü.

Ana cadde Mese, üzerinde uzanan forumlar ve bunlara bağlanan kapalı limanlardan oluşan kentsel çatkısı değerlendirildiğinde, kuruluş döneminde Konstantinopolis kenti esasen Marmara Denizi'ne yönelikti.

Marmara kıyısı doğu tarafında ilk liman olan Bukoleon, Büyük Saray yerleşkesinin kendi özel kullanımına ayrılmıştı ve kendisine doğru bakan bir kasra sahipti. Saray'dan sonra Hipodrom'un eteklerinde Julianus ya da Sophia Limanı gelir. Günümüzün Kadırga semtinde izleri okunabilecek, surlu mendireği olan ve iki kısımlı bu geniş limanın kent cephesindeki planda hilal şeklinde portikolar bulunuyordu. Bu portikolardan geçilerek tepede kentin ana caddesi ve Konstantin Forumu'na ulaşılmaktaydı. Marmara kapalı limanlarından en genişi İmparator Theodosius'un adıyla anılan ve Lykus Deltası'na inşa edildi. Henüz kazılarda ortaya çıkmamış olsa da burada Mısır'dan ve başka yerlerden gelen tahılın saklandığı büyük devlet ambarları bulunmaktaydı. Theodosius Limanı'nın büyük iç *kurb*undan kentin üç büyük forumuna (Theodosius, Bovis ve Arcadius) ulaşmak mümkündü. Buradan batıya, surların bittiği noktaya kadar başka bir büyük kapalı liman yoktu; kent kapıları ve onlara hizmet veren küçük ölçekli iskeleler bulunuyordu. İskelelerden en sonuncusu, kara surları üzerindeki en

önemli kapı kabul edilen ve Marmara'ya en yakın olan törensel Altınkapı'ya hizmet etmekteydi. Altınkapı eski Roma kentine uzanan Via Egnatia'ya açılıyordu. Ana cadde Mese, üzerinde uzanan forumlar ve bunlara bağlanan kapalı limanlardan oluşan kentsel çatkısı değerlendirildiğinde, kuruluş döneminde Konstan-tinopolis kenti esasen Marmara Denizi'ne yönelikti.

Bu kıyının deniz, denizcilik ve deniz yaşamı tarafından ne şekillerde yumuşatıldığını ve gündelik yaşamın bir parçası kılındığını, balıkçılık, dalyancılık, midyecilik gibi aktivitelerin burada nasıl yer edindiğini ve ilgili derme çatma yapıları da hayal etmek gerekli.

Güneye yönelmiş ve daha yumuşak bir eğime sahip olan Marmara'ya bakan mahalleler salgınlara karşı da avantajlıydı ve toplumun üst kesimlerinin tercihi oldu. Burada şüphesiz günümüz anlamında rekreatif[2] bir sahilden bahsedilemez. Kent kıyısı surlarla çevriliydi, üzerinde yer alan limanlar da işlevseldi. Deniz üzerinden beslenen kent, atıklarını denize göndermekteydi. Ana caddeler altında yer alan kanalizasyon ağı kent kapı ve liman noktalarından denize boşalıyordu. Geç Antikite Konstantinopolis'ini yeniden kurmaya çalışan, hatta anakronik olarak bunu 1200 yılına kadar sabitleyen, kent görünüşlerinde surlu kıyı sert bir devlet sınırı olarak gösterilir. Eski zamanların inşaî yüceliğinin büyüsünden kaçmak güç ama belirtmek gerekir ki bu yanıltıcı ve gerçeklikten uzağa taşıyan bir yaklaşım. Bu kıyının denizcilik ve deniz hayatı tarafından ne şekillerde yumuşatıldığını ve gündelik hayatın bir parçası kılındığını, balıkçılık, dalyancılık, midyecilik gibi aktivitelerin burada nasıl yer edindiğini ve ilgili derme çatma yapıları da hayal etmek gerekli.

Akdeniz'in Roma İmparatorluğu'nun iç denizi olduğu bir zamanda kurulmuş olan yeni başkentin Marmara'ya yönelik yapısı, üç yüzyıl içinde askerî ve ekonomik yönden tehdit altına girdi. Önce Sasani, sonra İslam orduları tarafından Doğu Akdeniz ve Mısır ele geçirildiğinde, Marmara'nın büyük limanlarının bağlantılı olduğu ekonomik akışlar darbe aldı, kesintiye uğradı. Büyük kapalı limanların ekolojik yapısı devasa mimarilerinin aksine kırılgandı. Bir ana deniz girişi ve az sayıda ağızla denize açıldıkları, kentin atıkları buraya boşaldığı için su devirdaimi azdı ve liman havuz dibini dolmaya karşı sürekli temizlemek gerekiyordu. Böylesi bir tesis için büyük işgücüne ve maddi kaynağa ihtiyaç duyulur. Kazılarda keşfedilen liman tabanına yayılmış amfora kırıkları bu yöndeki çabalardan birisinin izlerinden. Ekonomik akış düştüğünde buna hizmet veren büyük tesisleri sürdürmek de zorlaşır. Kısa sürede görüleceği üzere donanma saldırılarına karşı çok iyi tahkim edilmiş olsa da uzun süren kuşatmalar sırasında (Emevi dönemi kuşatmaları gibi) kentin ana beslenme noktası kullanılamadı. Geç Roma'nın büyük projesi böylece sekteye uğramış oldu.

Kentsel dayanımlılığın en önemli tarihsel örneklerinden olan Konstantinopolis'in Marmara'ya yönelik kent yapısının dönüşümü ani olmadı; aksine yüzlerce yıla yayıldı.

Kentsel dayanımlılığın en önemli tarihsel örneklerinden olan Konstantinopolis'in Marmara'ya yönelik kent yapısının dönüşümü ani olmadı; aksine yüzlerce yıla yayıldı. Yenikapı kazılarının çok net bir şekilde gösterdiği gibi, kapalı liman havuzları kademe kademe doldu. Dolgular batıkları yuttu. Derme çatma ahşap iskeleler geri çekilen liman havuzu suyuna uzanmaktaydı. Marmara limanları küçülürken, 11. yüzyıldan itibaren doğal liman Haliç'in kıyısında canlanma başladı. İlk olarak belki de en tercih edilen mahalleler olmadığı için İtalyan kent devleti tüccarlarına verilen kuzey Surönü kıyısı, Marmara'nın aksine liman altyapısı gerektirmediği için, zamanla kentin esas limanı hâline geldi. Özellikle Galata'nın kurulmasıyla Konstantinopolis son döneminde Haliç'e iyice yanaştı; kent bir kez daha neredeyse tamamen Boğaz'a yöneldi. Kontoskalion Askerî Tersanesi, Marmara kapalı kıyısında hizmet veren son liman eski Sophia Limanı'nın bir kısmını ve dolgu alanını kapsamaktaydı. 15. yüzyıl kent tasvirlerinde limanın batı yönden kapatılabilen bir deniz kapısı olduğu ve buradan kadırgaların gözler biçiminde yapılarla çevrili bir alana ulaşılabildiği anlaşılıyor. Kentsel aktivite azalmış olsa da Marmara Denizi'nin dalgalı kıyısı üzerine inşa edilmiş geç antik surlar işlevlerini başarıyla yerine getirdi. Konstantinopolis kuşatmaları-

Şekil 2 Yedikule ve İstanbul kentinin görünüşü, A. I. Melling, Voyage pittoresque de Constantinople, Paris: Treuttel et Würtz, 1819.

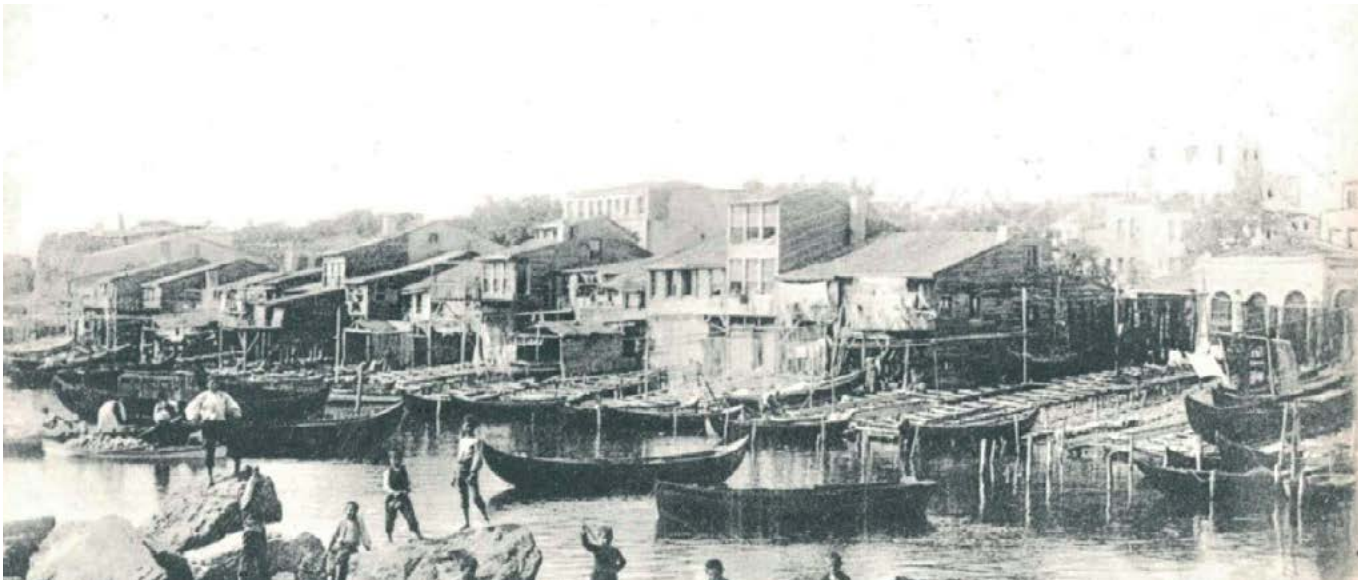
nın hiçbiri Marmara kıyısındaki surlarda açılan bir gedikle sonuçlanmadı. Geç dönem şehrine birkaç beden büyük gelen surlu kent formunun güneyi iyice boşaldı; eskimiş surlar ve kuleler elde ne varsa tamir edildi. Marmara kıyısının iyiden iyiye denizle ve denizcilikle ilgili gündelik ve küçük ölçekli aktivitelerin mekânı haline geldiği öngörülebilir.

Geç dönem Konstantinopolis'inin Haliç'e yönelmiş yapısını devralan Osmanlı İstanbul'u bir bakıma Roma dönemi kentinin ayna simetrisinde bir kent yapısına sahipti. Kentin hayat kaynağı olan liman da neredeyse tamamen Haliç'in iki yanında surların önünde bulunuyordu. Buna karşın Marmara kıyısının Geç Bizans dönemindeki terk edilmiş hâli uzatmalı olarak süregeldi. Marmara, antik surların gölgesinde, az sayıda deniz kapısı ve arkasındaki mahallelere hizmet veren iskeleler dışında kapalı bir kıyı olmaya devam etti. Kontoskalion (Kadırga) Limanı 16. yüzyıl ortasına kadar hizmet verdi ve sonrasında işlevini yitirdi. Bu dönemde Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı külliye ve saray, Marmara kıyısına bakan ender büyük ölçekli yapılardır. Eski Arkadios sütunu çevresindeki Avrat Pazarı ve yakınındaki Haseki Külliyesi de yine kentin bu cephesinde 16. yüzyılla sınırlı kalan imar faaliyetlerinden. Surların arkasında kalan antik liman havuzlarından birisi Langa Bostanı'na diğeri ise Kadırga Cirit Meydanı'na dönüşür.

Osmanlı İstanbul'unda Marmara kıyısının Geç Bizans dönemindeki terk edilmiş hâli uzatmalı olarak süregeldi. Marmara, antik surların gölgesinde, az sayıda deniz kapısı önü ve mahallelere hizmet veren iskeleler dışında kapalı bir kıyı olmaya devam etti.

17. yüzyıl yazarı Eremya Çelebi Kömürcüyan kenti denizden ve kayıktan çıkmadan bir dostuna anlatma biçiminde yazdığı kitabına Marmara kıyısındaki 'den başlamış olsa da Marmara kıyısını hızla bir fasılda geçer. Burada yer alan Narlıkapı, Samatya, Davutpaşa Kapısı, Yenikapı, Kumkapı ve Azapkapı'nın açıldığı mahallelerde Ermenilerin yanı sıra Müslüman ve Rumlar da yaşamaktaydı. Yeniçeri kışlası Yeni Odalar'ın çevresinde oluşmuş kullanımlar da bulunmaktaydı. Buraları kelimenin her anlamıyla kentin kıyısında kalan yerlerdi. Eremya Çelebi, diğer yerlerde yapabildiğinin tersine, Marmara kıyısını anlatırken Ahırkapı'ya kadar kentin anıtsal yapılarıyla bir bağlantı kurmaz; kuramaz. Yüz elli yıl sonra 1800'de aynı rotayı ve metin kurgusunu izleyen Sarkis Hovhannesyan, Marmara kıyısını yine bir bölümde geçerken çok benzer şeyler anlatır. Bunun istisnası 18. yüzyılda yapılan Laleli Külliyesi ve onun inşası sırasında ortaya çıkan hafriyatın boşaltılmasıyla elde edilen ve yine Ermenilerin iskân edildiği Langa'daki Yeni Mahalle. Yabancı seyyahlar için de Yedikule-Ahırkapı arası hep aynı faslın devamıdır. İstanbul'u görecek olmanın getirdiği heyecanlı anlatımların, benzersiz kent siluetinin ön planında hızla geçilen surlu bir kıyı.

Bu dönemde Marmara kıyısı surları harabe hâlleriyle neredeyse doğal bir sınır, bir yalıyar gibidir. Başkente denizden yaklaşmanın ve tarihî anıtlarını görecek olmanın beklentisinin gölgesinde kalsa da bu surların kıyısında benzersiz hayatlar bulunur: Yedikule mezbahaları ve dericileri, büyük bostanlar, kapı yakınında meyhaneler, Cem Behar'ın aktarımında İstanbul'un en mütevazı mahallelerinden Kasap İlyas... Deniz hayatının kadim tarihi de buralardadır: sur gediklerine ve kulelere tutunmuş derme çatma balıkçı barınakları, denizin içinde dalyanlar. Demiryolunun gelişine koşut Dimitriadis Efendi'nin Marmara sahil surları panoraması gündelik hayatın yapıları açısından benzersiz bir görsel kaynak oluşturur. Antik dönem harabeleri arasında deniz ve balıkçılık hayatının derme çatma yapılarının göz önüne serdiği pitoresk görünüşler en son 1950'lerde Ara Güler'in objektifinden Kumkapı kıyı mahalleleri fotoğraflarında sergilendi.

Şekil 3 Kumkapı fotoğrafı, kartpostal, 19. yüzyıl sonu.

Bugünün büyük projeleri karşısında eleştirel tavra sahip olanlar, kent tarihinde büyük ve anıtsal yapıları örnekleme çelişkisine düşmemeli. Eski büyük projelerin uzun yıllara yayılan dönüşümleriyle aralarına sızan başka hayatları mercek altına almak daha güncel ve yerinde olur.

Dimitriadis'in panoraması demiryolunun, Ara Güler'in Kumkapı balıkçıları fotoğrafları ise kıyı bulvarının yapımı öncesinde Marmara Denizi ile çekinik ve kısıtlı ilişki kuran bir kente son bir bakışı oluşturur. Bundan sonrası 150 yıllık bir değişim beklentisi, Marmara kıyısında başka bir kent tasavvuru ile ve sürekli değişen kıyı alanıyla ilişkili: demiryolunun gelişi, Yenikapı'da bir büyük liman planı, kısıtlı sanayileşme, kentin kuzeye kayması, yarımada kıyısının boşalması, Kennedy kıyı caddesi, Kumkapı Balıkçı Hali'nin yapılması ve şimdilerde taşınması, kıyı parkları, feribot terminali, Yenikapı transfer istasyonu ve kazıları, Avrasya Tüneli ve en son olarak metropolün büyük projelerinin hafriyatı ile kıyının doğal formunu tamamen bozan Yenikapı miting meydanı. Akışlara ayrılmış, kentsel lojistik ve stratejik işlevlerin konumlanması açısından bir tekerrürden bahsetmek olanaklı olsa da Marmara kıyısının kentsel arkeolojik değerleri yanında tarihî ekolojisi de tehdit altında. Eskiden sur dibinde kendine yer edinen gündelik hayatların şimdi de kıyı parkları ve metropoliten akışların içine sığınmaya çalıştığı söylenebilir. Yarımada tarihi, güney kıyısında Marmara Denizi'ne hep işlevsel bir yöneliş içinde değerlendiren ve gücü olduğunda onu yapay bir doğa hâline getirmeyi amaçlayan planlama geçmişi ve bu iddialı büyük projelerin uzun yıllara dayanan dönüşümü ve başkalaşımını sunuyor. Bugünün büyük projelerine eleştirel bir tavra sahip olanlar, kent tarihinde büyük ve anıtsal yapıları örnekleme çelişkisine düşmemeli. Eski büyük projelerin uzun yıllara yayılan dönüşümleri ile aralarına sızan başka hayatları mercek altına almak daha güncel ve yerinde olur. Aslında İstanbul'un kentsel dayanımının tarihi tam da burada gizli.

Şekil 4 Dimitriadis Efendi panoramasının Ahırkapı kesimi, 1875, Dimitriadis Efendi'nin Marmara Sahil Surları panoraması, Istanbul Arkeoloji Müzeleri, 2019.

Notlar

1 Bu etkinliklerin bazıları şöyle sıralanmakta: Boğaziçi Üniversitesi'nin 2018 yılında düzenlediği Şehrin Doğası: İstanbul'da Hava, Su ve Yeşil; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü›nün 2021 yılında düzenlediği Bendine Sığmayan İstanbul: Kente Çevresel Yaklaşımlar.

2 Rekreasyon; yapay kurallar olmaksızın yapılan, fiziksel etkinliğe dayalı bir eğlencedir. Kazanç amacı gütmeden, devamlılık zorunluluğu olmadan, kişiyi tazeleyen ve çevresiyle etkileşimini sağlayan bir zaman geçirme yoludur. İş ve kişisel zamandan arta kalan serbest zamanı kapsar –e.n.

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA ile Kentte Bu Ay

Taksi Probleminin Çözümü İçin Somut Bir Adım Daha Atıldı

Kent içi ulaşımın başlıca sorunlarından taksi krizini ortak akılla yeniden ele aldık. Konunun uzmanlarıyla birlikte bir sonraki adımımıza rehberlik edecek bir rapor hazırladık.

Raporun tamamına erişmek için **ipa.istanbul** adresini ziyaret edebilirsiniz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

• twitter/ipaistanbul • instagram.com/ipaistanbul
• facebook.com/istanbulplanlamaajansi.ibb

www.ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Marmara Denizi'ni Kim Öldürdü?

Drone çekimleri ve uydu görüntüleriyle Marmara'da tüm kamuoyu için müsilajla görünür hâle gelen ekolojik krizin aslında uzun bir geçmişi olduğu, meseleyi takip etmiş herkes için bilinen bir konuydu. Geçmişte basına yansıyan haberler ve uzmanların uyarıları kadar 40 yıl kadar geriye giden Marmara'yla ilgili TBMM oturumlarındaki tartışmalara da göz gezdirmekte fayda var.

Bilge Kobaş˙ - Can Sucuoğlu¨

˙ Technical University of Munich, Chair of Climate Responsive Design
¨ Pratt Institute, Spatial Analysis and Visualisation Initiative

"Yurdumuzdaki sanayi tesislerinin yaklaşık %30'u Marmara Bölgesi'ndedir. Bu orandaki sanayi tesisleri bölgede hava kirliliği yarattıkları gibi, daha da ağır boyutlarda su kirliliğine yol açmışlardır. Bölgedeki akarsular, göller ve Marmara Denizi önemli ölçüde kirlenmiştir. Buralarda arsenik, linyit, bor, cıva, kurşun, nikel kadmiyum gibi ağır metal kirliliğine rastlandığı, bilim insanları tarafından açıkça söylenmektedir. Akarsu ve göllerdeki bu ağır kirlenme Marmara Denizi'ne yansımakta ve diğer kirletici unsurlarla birlikte Marmara Denizi ölmektedir; bölgedeki akarsular, göller ölmektedir.

Sayın Milletvekilleri,
İşte İzmit Körfezi. Körfez'in doğu ucu açık lağım görünümünde. Buradaki sanayi tesislerinin atıkları Körfez'i canlı yaşamaz hâle getirdi. (...) Bir diğer örnek de Gemlik Körfezi. Burada su sirkülasyonu çok az olduğu için, çevredeki zeytinyağı fabrikalarının atıkları olduğu gibi duruyor. İşte Bandırma Körfezi. Etibank işletmeleriyle gübre fabrikaları atıkları arıtmadan geçirilmeden Bandırma Körfezi'ne boşaltıldıkları için kirlilik her gün artıyor.

(...) Ergene Çayı'nı korumuyoruz. Neden? Birinci nedeni, Türkiye'de sanayinin fizikî planlaması yapılmamıştır. Sanayileşmeye kimse karşı değildir; Türkiye'nin sanayileşmesi, kalkınmamızın sanayiye dayalı olması lazım ama Türkiye'de ne kadar çok sanayi tesisi kurulabilecek uygun yer varken, en verimli tarım alanına, en güzel kıyıya sanayi tesisini kuruyoruz. Türkiye'nin fizikî sanayi planının yapılması lazımdır; birinci neden bu. İkincisi, her yerde olduğu gibi, sanayi tesislerinin atıklarının arıtılmadan, tasfiye edilmeden Ergene Çayı'na akıtılması bu sonucu ortaya koymuştur.

Sayın Milletvekilleri,
Çizdiğim bu tablo, içinde bulunduğumuz kötü durumu ortaya koydu sanıyorum ama asıl önemli olan, kirlenmenin bu boyutlarda devam etmesi hâlinde, çok yakın bir zamanda bizleri nasıl bir tehlikenin beklediğidir. Trakya'yı, Marmara Denizi'ni, Marmara Bölgesi'ni kurtarmalıyız; tarımımızı, balıkçılığımızı kurtarmalıyız.

(...) Eğer görevimizi yapmazsak çocuklarımıza, kurumuş, pislenmiş akarsular, göller, ölü bir Marmara Denizi, doğası kirli bir Türkiye bırakırsak kimse bizi affetmez."[1]

Yukarıdaki sözler, 2 Şubat 1988 tarihli TBMM oturumunda gündem dışı olarak söz isteyen CHP Tekirdağ milletvekili Güneş Gürseler'e ait. Gürseler'in bundan 33 yıl önce çizdiği portre, aktörlerin isimleri ve sayıları değişse de, minimal bir ilerlemeyle hâlâ güncelliğini koruyor.

Haritalar Bilge Kobaş · Can Sucuoğlu

Geçtiğimiz aylarda Marmara Denizi'nde yaşanan müsilaj vakası, benim gibi sıradan bir vatandaş için son derece endişe verici bir ekolojik problem. Fakat daha da endişe verici olanı, bu problemin hızla politik bir meseleye dönüştüğüne tanıklık etmekti. İşin aslı, Türk akademisinin bu konuyu zamanlıca ele almış olduğundan çok fazla şüphem olmadığı için, daha ziyade konunun karar verici, yaptırım gücü olan mercilere taşınmasının hikâyesini merak ettim. Bu sebeple, Türkiye Büyük Millet Meclisi internet sitesinde açık erişime sunulan tutanaklar üzerinden yaptığım aramalarla, konuyla ilgili tartışmaları tespit etmeye çalıştım.

Meclis Tutanakları ile Marmara Denizi Tartışması

Özellikle 60lı yıllarda[2] Haliç ve Kurbağalıdere gibi günümüzde dahi problem olduğunu hatırladığımız noktalara odaklanan altyapı yetersizliğinden kaynaklanan endişelerin meclise taşındığını görebilsek de, Marmara Denizi'nin bütününe ilişkin en erken bulabildiğim metin Aralık 1983'ten. Dönemin başbakanı Turgut Özal (ANAP), Bakanlar Kurulu Programı'nı açıklarken konuya şu şekilde değinir: "Marmara Denizi, Haliç, İzmit ve İzmir Körfezleri gibi su kirlenmesinin aşırı olduğu yerlerde süratli tedbirler alınmadığı takdirde çözüm daha da güçleşecektir. Bu maksatla; mevcut sanayi tesislerinin tasfiye işlemlerine titizlikle uymaları sağlanacak, tesis dışına zararlı artık maddeleri atmalarına engel olunacaktır."[3]

Bundan üç ay sonra ise Bursa milletvekili Mehmet Kemal Gökçora (HP) meclisteki konuşmasında Nilüfer Çayı Havzası'nın Marmara'ya olan etkisini vurgular: "Öte yandan kanalizasyon ve sanayinin kimyasal atıkları yüzünden tamamıyla elden çıkan Nilüfer Çayı ile kolları nadide Bursa Ovası'nı amansız biçimde sarmıştır, çiftçiler bu çaydan yararlanamamaktadır. Ayrıca gerek Nilüfer, gerekse Mustafakemalpaşa Çayları, sonunda Marmara Denizi'ne kavuşmak suretiyle korkunç etkilerini sürdürmektedir."[4]

1986 yılına gelindiğinde ise, dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı İsmail Safa Giray (İstanbul, ANAP), devreye alınan altyapı projelerine dikkat çekerek Marmara Denizi için iyimser bir görünüm çizer. Birkaç ay sonraki başka bir oturumda, Devlet Bakanı Ahmet Karaveli (Tekirdağ, ANAP) benzer bir tutum izler. Odakta Haliç, İstanbul ve sonrasında İzmit vardır: "Haliç'imizin bugünkü hâline bakınız. (...) Kadıköy'den Bostancı'ya, Yeşilköy'den Yeşilyurt'a yapılanlarla, İzmit'te Yalova'da yapılanlarla, Adalarda yapılanlarla, Marmara Denizimiz çok kısa sürede yeniden geri gelecek, yeniden, kazanılacaktır. Daha şimdiden geri getirilmiş olan miktara bakınız, tamamı geri gelince ne olacağını düşününüz."[5]

"Marmara Denizi ve Boğazların korunması için çeşitli projeler yapılmış, bu meyanda da bu yatırımların 1988 yılına kadar bitirilmesi bizim Çevre Genel Müdürlüğümüzün de koordinatörlüğünde programlanmış bulunmaktadır. Haliç kuzey kollektör, tünel ve arıtma tesisleri projelendirilmiş olup, ihaleye çıkılmış, İstanbul büyükşehir kanalizasyon projelerinin toplam değeri 1,5 trilyon lira civarındadır."[6,7]

Çizilen olumlu portreye karşın eleştiriler devam eder. Durcan Emirbayer (İzmir, SHP), Haliç'in temizliğinin büyük resimdeki payının küçüklüğüne dikkat çeker. İdris Gürpınar'ın (Muğla, SHP), 1987 yılında bile Marmara Denizi'nin kurtarılması için geç kalındığını söylemesi dikkate şayandır. Gürpınar, kirliliğe katkısı olan fabrikaların %70'inin devlete ait olduğunu vurgular.[8] 1990 yılına gelindiğinde, Edip Uğur (Balıkesir, ANAP), hükümetin farklı havzalarda yürüttüğü projeleri sıralar ve çıkacak olan Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ile kurulacak olan Çevre Kirliliği Merkez Referans Laboratuvarı çalışmalarından bahseder. Hatay Milletvekili Öner Miski[9] (CHP) ise yapılan çalışmaların yetersiz olduğuna, müstakil değil bütüncül çözümler geliştirilmesi gerektiğine dikkat çeker: "Kendi sanayi atıklarımızın bertaraf edilmesi konusunda mevzuat yokluğu sürmektedir. Katı atık yönetmeliği henüz yayımlanmamıştır. Dünyanın en zengin doğal kaynaklarına sahip ülkemizde çevre master planları henüz hazır değildir. Marmara ve Ege gibi süratle kirlenen yöreler için makro düzeyde bir kirlilik durdurma ve giderme planı hazır değildir. Acil çevre felaketlerine karşı aksiyon planları yoktur."[10]

92 yılında Muzaffer Demir (Muş, SHP), İstanbul-İzmit ikilisine Bursa'yı da dahil ederek Nilüfer Çayı havzasındaki kirliliğin doğrudan Marmara Denizi'ni etkilediğinden tekrar bahseder. Edip Safder Gaydal (Bitlis, ANAP) ise cevaben, gelecekteki problemlerin başlamadan önlenmesini hedefleyen bir Çevre Bakanlığı kurduklarının müjdesini verir.[11] 94'te Cevat Ayhan (Sakarya, RP), dikkati

Susurluk Çayı'na çeker ve Bakanlık tarafında kontrol ve erken uyarı sistemlerinin eksikliğinden bahseder."[12]

Kontrolsüz sanayileşmenin asıl problem olduğu tekrar tekrar dile getirilir: "Çevreyi koruması gereken devlet kirleticilerin başında gelmektedir. Bunun en çarpıcı örneği İzmit Körfezi'dir. Bugün eğer İzmit Körfezi'nde hayat sona ermişse, bunun sebebini devletin bölgede arıtma tesislerini kurmadan ve bir sanayi planlamasına başvurmadan gerçekleştirmiş olduğu yatırımlarda aramak gerekir. Tabii, devletin yanında, aşırı kâr amacı güden özel sektörün katkısını da, elbette ki burada görmezden gelmek mümkün değildir."[13]

"Marmara Denizi'nde daha birkaç yıl öncesine kadar 125 balık türü yaşarken, bugün bu balık türü 10'a inmiştir. Türkiye'nin %50'sini bünyesinde barındıran Marmara havzasındaki sanayinin %70'inde arıtma tesisi yoktur."[14]

99 Büyük Marmara Depremi sonrası, Marmara Denizi ile ilgili tüm odak tamamen değiştiği için, uzun süre bu konuya ilişkin bir diyalog olmaması gayet doğal. Bu aradan sonra denizdeki kirlilik problemi, 2007 yılında yaşanan ilk gözle görülür müsilaj problemi ile birlikte tekrar gündeme gelir. 2008 yılında Balıkesir milletvekili Hüseyin Pazarcı (DSP) tarafından verilen soru önergesi, deniz salyasının meclise taşınmasının en erken örneği. Pazarcı'nın salya salgınının nedenine ilişkin sorusuna gelen yanıt, "Söz konusu oluşumla ilgili olarak bilim adamlarınca sürdürülen çalışmalar mevcut olup, henüz bu oluşumun nedeni konusunda kesin bir sonuca ulaşılmamıştır" şeklinde olur. Bakanlığın bu konuya dair herhangi bir tedbir alıp almaması yönündeki soruya gelen cevap ise, "Konuya ilişkin yapılan araştırmaların ilk sonuçlarından, salya salgını oluşumuna ve bunun nedenlerine ilişkin bir sonuca ulaşmadığından, Bakanlığımızca alınmış bir tedbir bulunmamaktadır" şeklindedir.[15]

Ana endişe balıkçılık aktivitelerinin durumdan zarar görmesidir. Sonraki sene, Gürol Engin (Muğla, CHP), "Marmara Denizi 'kaykay' denilen müsilaj birikiminden kurtarılmalıdır" diyerek konuyu tekrar meclise taşır. Dönemin Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ise bu sorunun balıkçılıktan daha büyük bir etkisi olacağına ve her ne kadar arıtmayla ilgili yoğun çalışmalar yapıldıysa da, bunun geç kalınan bir alan olduğuna dikkat çeker.16 2010 yılında Ahmet Duran Bulut (Balıkesir, MHP), deniz salyası üzerinde yürütülen bir çalışma olup olmadığını dahi bilmediğini söyler.[17]

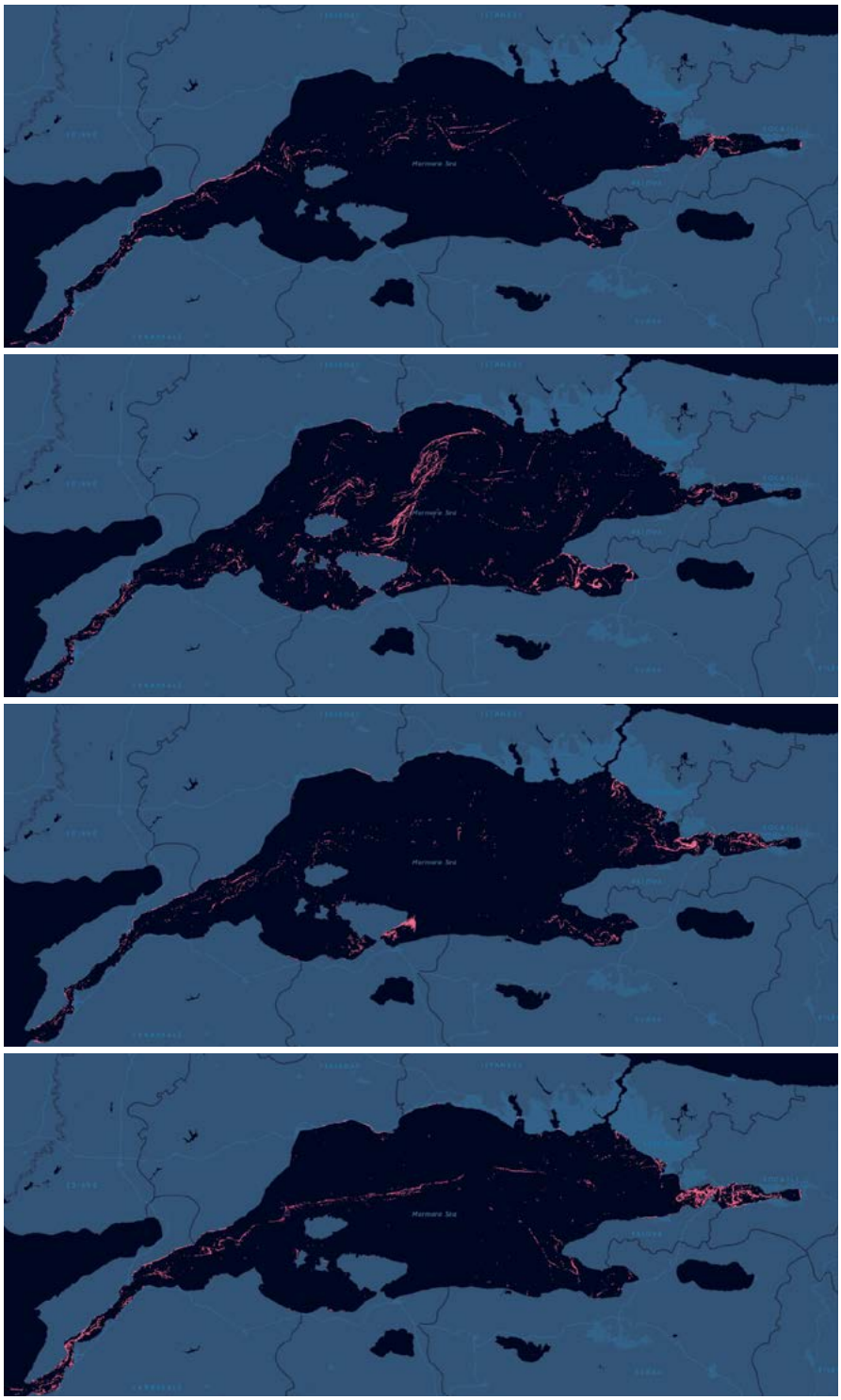
2011 yılı sonlarında, Marmara Denizi'ndeki kirlilik Tekirdağ'da etkili olmaya başlar. Tekirdağ milletvekili Candan Yüceer (CHP) ve 21 milletvekili, meclise, "Tekirdağ sahillerindeki kirlilik sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla meclis araştırması açılmasına ilişkin" önerge sunar.[18] Ertesi gün benzer bir önerge, "Marmara Denizi'nde kirlilikten kaynaklanan sorunların ve kirliliğin çevre ve insan sağlığına etkilerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi" başlığı ile Balıkesir milletvekili Namık Havutça (CHP) ve 22 milletvekili tarafından meclise sunulur. Önergede özellikle Erdek ve Bandırma'da yaşanmaya başlayan çok yoğun yosunlaşma ya da halk arasında "zehirli denizanası" olarak bilinen türün artması olarak ifade edilebilecek anormalliklere dikkat çekilir.[19] 2012 yılında neredeyse aynı önerge, İstanbul milletvekili Sedef Küçük (CHP) ve 19 milletvekili tarafından, "Marmara Denizi'nde canlı yaşamını ve tür çeşitliliğini tehdit eden kirliliğin neden olduğu sorunların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi" olarak tekrar verilir.[20] Her üç önerge de, yasama dönemi sona erdiği için hükümsüz sayılır. 2014 yılında dönemin Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu (Afyonkarahisar, AKP), yapılan çalışmaları aktarır: "Böylece, benim bildiğim kadarıyla, şu anda İstanbul'da toplanan atık suların aşağı yukarı %97'si arıtılıyor. (...) Ergene Nehri'yle ilgili çok muhteşem bir çalışma yapıyoruz. (...) Hatta şunu da ifade edeyim, bizim şu anda bulduğumuz teknoloji var ya, dünyanın en ileri teknolojisini kullanıyoruz. Biyolojik azot ve fosfor gideren teknolojiyi, son yirmi yılın teknolojisini ilk defa biz uyguladık, bunu da gururla ifade ediyorum. O bakımdan, Marmara nehirlerinde cıva ve diğer konsantrasyonlar fevkalade azalmıştır."[21]

2016 yılı başında, Edirne milletvekili Erdin Bircan (CHP) ve 20 milletvekili, Ergene Nehri'ni kirleten kaynakların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla meclis araştırması açılmasına ilişkin önerge verir. Önerge metninde nehrin arıtma planında yer alan Marmara Denizi'ne derin deşarj kararının, Marmara Denizi için

olan tehlikesinin dile getirilmesi dikkat çekicidir."[22]

Önergeden iki ay sonra ise, Bircan ve dönemin Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu (Afyonkarahisar, AKP), başka bir oturumda bu konuyu tartışır.

***Erdin Bircan** · Sayın Bakan, siz de yüzeceğinizi iddia etmiştiniz 2015 yılında Ergene'de. Ne oldu değerli arkadaşlar? İntihar eden bir kardeşimizin cesedinin aranması için bile özel kıyafetli dalgıçlar maalesef kimyasal atıklardan şu anda Ergene'ye giremiyorlar.*
***Veysel Eroğlu** · Bütün arıtma tesislerini biz yapıyoruz.*
***EB** · Verilen bu tarihler üzerinden bir yıl geçti, şimdi de '2019' diyor Sayın Bakan sanıyorum. Sayın Bakan, hani Ergene çocuk oyuncağıydı? Hani Haliç'ten daha iyi temizlenecekti?*
***VE** · Cevap vereceğim ama 13 tane arıtma tesisinin 11 tanesini biz yaptık siz yapacakken.*
***EB** · Lütfen... Evet, 'Biz yaptık' ama öncelikle kimyasalı orada temizleyelim. Şu anda dalgıçlar giremiyor, resmî olarak, parmağını dahi sokamıyorlar, her yer kanser alanı.*
***VE** · Biz yaptık bu yatırımları.*
***EB** · Yaptınız da ne oldu, hangisi çalışıyor, hangisini çalıştırdınız? Hepsini verdiğiniz müteahhitler yanlış. Her fırsatta... Arkadaşlar, Ergene'nin sorunu, temizlenmesi... Uzunköprü'yü, Meriç'i ve Saros Körfezi'ni kirletiyorsunuz şu anda.*
***VE** · Uzunköprü su arıtma tesisini kim yaptı söyler misiniz?*
***EB** · Yapacağınız şeyler de, 'deşarj' dediğiniz şey de çok farklı. Marmara'yı batıracaksınız, Marmara'yı batıracaksınız bundan da.*[23]

2017'de Balıkesir Milletvekili Namık Havutça (CHP) dikkati tekrar Güney Marmara'ya çekerek, Gönen ve Susurluk Çaylarındaki toplu balık ölümlerinden bahseder.[24] Ertesi yıl Kocaeli milletvekili Fatma Kaplan Hürriyet (CHP), Çatalçeşme Deresi'nin yıllardır simsiyah aktığını, Dilovası bölgesindeki sanayi işletmelerine uygulanan yaptırımların yetersiz olduğunu, önleyici yaptırımlar uygulanmasının şart olduğunu söyler.[25] 2019 yılı sonunda Cihan Pektaş (Gümüşhane, AKP), Marmara Denizi koruma aktivitelerini özetlerken Ergene derin deşarj stratejisini yineler: "Bugün İstanbul'daki atık suların %99'u arıtılmaktadır ve denizlerimize her yerden girilebilmektedir. Şu anda Haliç'te en az 42 tür balık yaşıyor. İç denizimiz olan Marmara Denizi, balık popülasyonu yönünden en zengin denizimiz hâline geldi. Maalesef, korunamamış diğer bir değerimiz ise Ergene. (...) Buradaki arıtılan atık sular artık Ergene'ye deşarj edilmeyecek, (...) Marmara Denizi'nin 47,5 metre derinliğinde dip akıntıya verilecektir.[26]

2021 yılına geldiğimizde, Ergene projesi tartışmasının seyri, yaşananlara rağmen değişmez. Haziran ayının sonunda Murat Çepni (İzmir, HDP), derin deşarj stratejisinin doğrudan müsilaj oluşumu ile bağlantılı olduğunu vurgularken, Selahattin Minsolmaz (Kırklareli, AKP), sadece projenin ilerleyişinden bahseder: "Hamdolsun, bunların da tamamı AK PARTİ döneminde –2004 yılında 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planları, 2009 yılında revizyon, 2012 yılında da il çevre düzeni planları– yapılabildi. Dolayısıyla bugüne kadar AK PARTİ hükûmetinden başka hiç kimsenin de samimi olarak Ergene'nin temizlen-

mesine ilişkin bir çaba sarf etmediğini tarih bize gösteriyor. (...) Evet, Ergene Nehri kendi debisinin 4 katı bir debiyle akmaktadır, 3 katı debi atıklardan gelmektedir. Membaasıyla mansabı arasında çok ciddi fark vardır ama bunun mesulü AK PARTİ olmadığı gibi yerel yönetimlerin de bu konuda duyarlılık göstermesi gerekmektedir."[27]

Bu Haritalar Nedir?

Yazı boyunca gördüğünüz haritalar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin marmara.istanbul adresindeki websitesi için hazırlandı. Haritalar, ardışık uydu görüntülerini kullanarak deniz yüzeyindeki müsilaj gövdelerini vektör olarak belgeliyor.28 Bu sayede yıl başından itibaren, belirli aralıklarla yayılımı görme fırsatımız oluyor. Fakat bu yazının vurgusu, anlamış olacağınız üzere bu haritalar veya konu hakkında yapılmış bilimsel çalışmalar değil. Haritalar yalnızca, siz bir yandan mecliste 80li yıllardan beri, aşağı yukarı aynı içerikle tekrar eden tartışmaları okurken, Marmara Denizi'nde gerçekte yaşananları usulca göz önüne getirmek için varlar.

Notlar

1 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 18. Dönem 1. Yasama Yılı 16. Birleşim, 2/Şubat/1988; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c002/tbmm18002016.pdf

2 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 12. Dönem 3. Yasama Yılı 37. Birleşim, 30/Ocak/1963; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__/d01/c011/mm__01011037.pdf

3 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 17. Dönem 1. Yasama Yılı 10. Birleşim, 19/Aralık/1983; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001010.pdf

4 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 17. Dönem 1. Yasama Yılı 34. Birleşim, 21/Şubat/1984; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001034.pdf

5 İsmail Safa Giray, TBMM Genel Kurul Tutanakları, 17. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim, 4/Eylül/1986; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c031/tbmm17031004.pdf

6 Ocak 1988'den Ocak 2021'e çevrildiğinde, bugünkü değeri yaklaşık 24 milyar lira; http://www3.tcmb.gov.tr/enflasyoncalc/enflasyon_hesaplayici.html

7 Ahmet Karaveli, TBMM Genel Kurul Tutanakları, 17. Dönem 4. Yasama Yılı 38. Birleşim, 11 Aralık 1986; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c033/tbmm17033038.pdf

8 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 17. Dönem 4. Yasama Yılı 121. Birleşim, 20 Haziran 1987; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c043/tbmm17043121.pdf

9 Öner Miski, aynı oturumda Devlet Bakanı Vehbi Dinçerler'e "Marmara Denizi kıyılarının kartografik veri bankasının uzaktan algılama tekniğiyle verilenmesi projesi hangi aşamadadır?" sorusunu da yöneltiyor.

10 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 18. Dönem 4. Yasama Yılı 48. Birleşim, 14 Aralık 1990; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c053/tbmm18053048.pdf

11 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 19. Dönem 1. Yasama Yılı 56. Birleşim, 20 Mart 1992; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c007/tbmm19007056.pdf

12 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 19. Dönem 4. Yasama Yılı 8. Birleşim, 20 Eylül 1994; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=569&P5=T&web_user_id=20073627&PAGE1=7&PAGE2=8

13 Osman Pepe, Nisan 1996, TBMM Genel Kurul Tutanakları, 20. Dönem 1. Yasama Yılı 40. Birleşim, 19 Nisan 1996; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=74&P5=B&web_user_id=20074421&PAGE1=85&PAGE2=88

14 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 20. Dönem 3. Yasama Yılı 35. Birleşim, 23 Aralık 1997; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=10998&P5=B&PAGE1=57&PAGE2=&web_user_id=20074421

15 TBMM Geçmiş Dönem Yazılı Sözlü Soru Önergesi Bilgileri, 05.02.2008 tarihli soru önergesi; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=60464; https://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-1790sgc.pdf

16 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 23. Dönem 3. Yasama Yılı 78. Birleşim, 16 Nisan 2009; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20385&P5=B&PAGE1=6&PAGE2=8

17 TBMM Genel Kurul Tutanaklar, 23. Dönem 4. Yasama Yılı 115. Birleşim, 10 Haziran 2010; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=20687&P5=B&page1=132&page2=132&web_user_id=20073429

18 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 24. Dönem 2. Yasama Yılı 25. Birleşim, 29 Kasım 2011; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=21049&P5=B&PAGE1=14&PAGE2=&web_user_id=20074447

19 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 24. Dönem 2. Yasama Yılı 26. Birleşim, 30 Kasım 2011; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=21051&P5=B&web_user_id=20074447&PAGE1=17&PAGE2=18

20 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 24. Dönem 2. Yasama Yılı 111. Birleşim, 24 Mayıs 2012; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=21192&P5=B&web_user_id=20074447&PAGE1=18&PAGE2=20

21 TBMM Genel Kurul Tutanakları, TBMM Genel Kurul Tutanakları. 24. Dönem 5. Yasama Yılı 14. Birleşim, 13 Kasım 2014; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=22273&P5=H&web_user_id=20073633&PAGE1=25&PAGE2=27

22 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 26. Dönem 1. Yasama Yılı 28. Birleşim, 14 Ocak 2016; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=22509&P5=H&PAGE1=16&PAGE2=&web_user_id=20074526

23 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 26. Dönem 1. Yasama Yılı 51. Birleşim, 03 Mart 2016; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=22557&P5=H&web_user_id=20073635&PAGE1=87&PAGE2=88

24 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 26. Dönem 3. Yasama Yılı 3. Birleşim, 04 Ekim 2017; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=22962&P5=H&PAGE1=9&PAGE2=&web_user_id=20074526

25 TBMM Genel Kurul Tutanakları. 27. Dönem 1. Yasama Yılı 8. Birleşim 23/Temmuz /2018 Pazartesi https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=23154&P5=H&web_user_id=20074535&PAGE1=7&PAGE2=8

26 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 27. Dönem 3. Yasama Yılı 13. Birleşim, 05 Kasım 2019; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=23356&P5=H&web_user_id=20074535&PAGE1=93&PAGE2=98

27 TBMM Genel Kurul Tutanakları, 27. Dönem 4. Yasama Yılı 98. Birleşim, 30 Haziran 2021; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=23613&P5=H&web_user_id=20075268&PAGE1=21&PAGE2=23

28 Sırayla gördüğünüz haritaların tarihleri: 29 Ocak, 26 Şubat, Mart, 14 Nisan, 29 Nisan, 19 Mayıs, 6 Haziran, 21 Haziran, 1 Temmuz 2021.

Solar Power
Camera
Smart Lighting
Takım İş Başında!
Wi-Fi
IoT Sensors
Panic Button
Netcad akıllı nesneler,
eş zamanlı olarak ortam verilerinin analiz ve takibini yaparak
işinizi bir adım öteye taşıma fırsatını sizlere sunuyor.
Ayrıca geliştirilebilir özellikler, uygulamaları dilediğiniz gibi
kişiselleştirerek kullanım kolaylığı sağlıyor.
netcad
netcad.com

İstanbul Kıyılarında Yer Alan Kentsel Açık Alanlarda Suyla Etkileşim

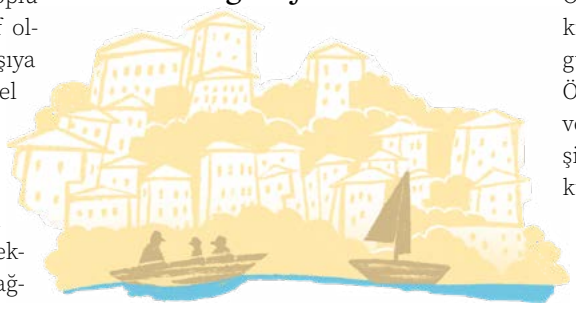
Marmara Denizi ekosistemiyle bölge sakinlerinin bu ekosistemle kurdukları ilişkinin en önemli noktaları İstanbul kıyıları ve kentin deniz ulaşımı. Kentin kıyılarındaki kusurların sorumluları muhtelif. Ancak kıyılardaki açık alanlara dair bir tahayyül yoksunluğunun gündelik yaşamı ve denizle ilişkimizi etkilediği kesin.

Serengül Seçmen *

* Dr., Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

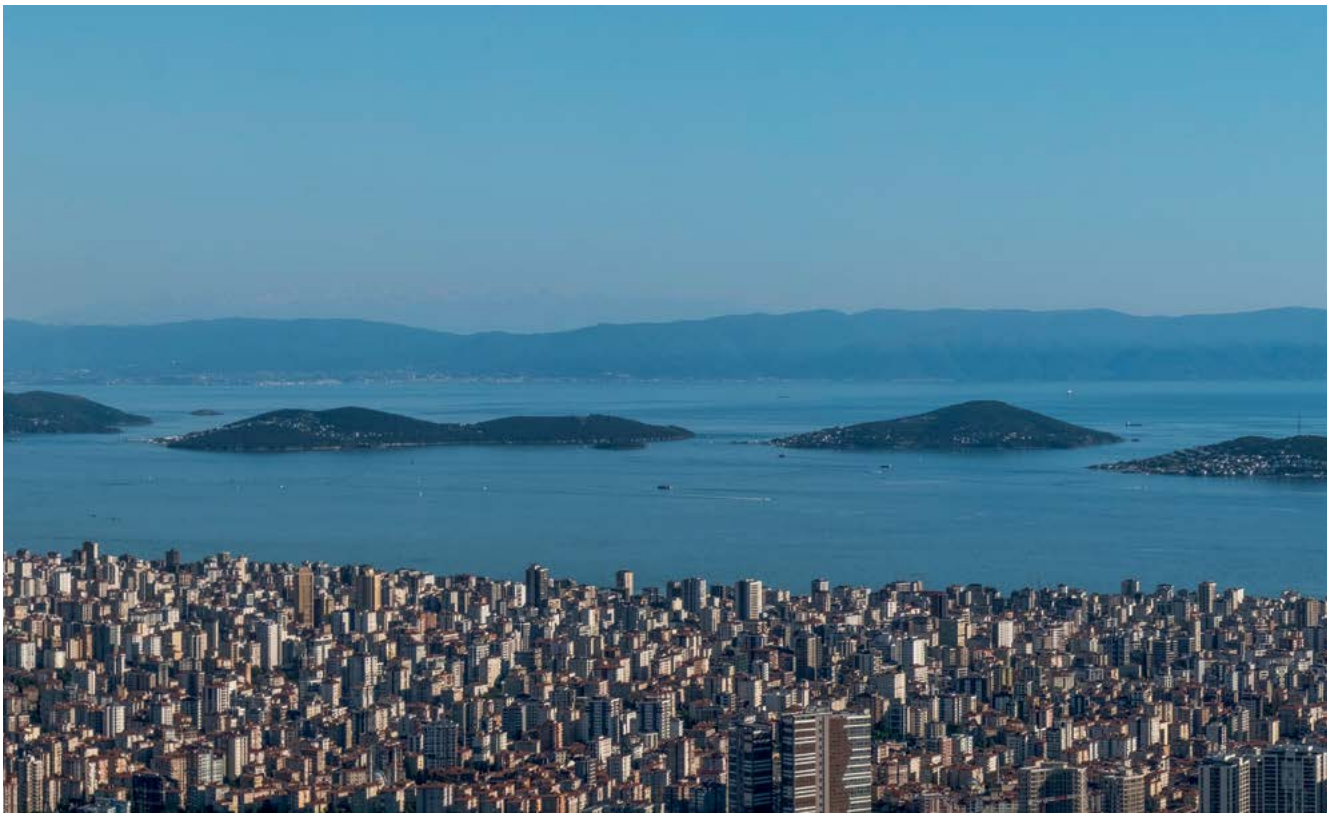
İlk yerleşim alanlarının çoğu su kıyılarında kuruldu. Endüstrileşmeyle kısmen erişime kapanan kıyı alanları, sonraki dönemlerde alan yetersizliği sebebiyle terk edildi. Endüstrileşme sonrasında ise kıyı alanlarına yeni işlevler yüklendi. Günümüzde kentsel kıyılarda genellikle ticari alanların yanında kıyı parkları, gezinti alanları, sergi ve festival alanları, plajlar, meydanlar, su ulaşımı bekleme alanları, spor alanları gibi kentsel açık alanlar yer almakta. 1970'leri takip eden endüstrileşme sonrası kıyı gelişim sürecinin ilk yirmi yıllık döneminin sonunda kıyılar ekonomik güç odağı oldu.[1] Dolayısıyla, tüm dünyada kıyıların kamuya kapalı özel yatırım alanlarına dönüşmesi, yapıların ve açık alanların su ile etkileşiminin öncelikli olmaması, özgün kıyı kimliğinin yitirilmesi, toplu ulaşım ve yaya bağlantılarının zayıf olması gibi önemli sorunlarla karşı karşıya kalındı.[2] Örneğin, bu süreçte kentsel açık alanlarla ilgili hatalı uygulamalar şu şekilde özetleniyor: motorlu taşıt hakimiyeti, kentle fiziksel bağlantıların zayıf kalması, kullanıcıları aktivitelere teşvik etmeyen geniş ölçekli pasif alanlar, konfor koşulları sağlanmış ve kullanıcılara çeşitli hizmetler sunan destinasyonların azlığı, çevresiyle ilişki kurmayan tekil mimari yapılar.[3]

Yıllar içinde kıyılarda kentsel açık alanlar hızla yok oldu. Günümüzde çeşitli işlevler içeren İstanbul kıyılarının bütüncül bir planlama anlayışının bir parçası olmaksızın gelişmekte olduğunu ve kıyıların kentsel açık alanlar açısından etkinleştirilemediğini görüyoruz.

Genel olarak, kıyı kentlerinde yer alan kentsel açık alanların temel mekânsal bileşeninin su ögesi olduğu düşünülürse, kıyılarda su ile etkileşimin güçlü olması beklenir. Örneğin, su ulaşımı toplu taşıma hizmeti alanları (vapur iskelesi vb.) veya yüzme, balık tutma gibi suyla doğrudan ilişkili rekreasyon aktiviteleri kıyılarda kullanıcıların suyla iletişimini dinamik tutmakta. Kıyıdan suya ve su tarafından kıyıya oluşan manzara alanları veya su sporları gibi su olmadan yapılamayan aktiviteler öne çıkıyor. Su ulaşımı ise, sağlamakta olduğu hem su yüzeyinde bulunma imkânı hem de kıyıda yer alan iskeleler ve bekleme alanları sayesinde suyla etkileşimde çeşitlilik oluşturuyor.

Öte yandan, kentin farklı bölgelerinden kıyıda bulunan açık alanlara erişimin güçlü olması önem teşkil etmekte. Özellikle, kıyı arkasından su kenarına ve kıyı boyunca açık alanlara yaya erişiminin ve görsel sürekliliğin olması kullanımı artıracaktır. Özellikle kıyı yürüme yolu en önemli kentsel açık alan bileşenlerinden bir tanesi. Bu yürüme yolları kentsel yaya aksı görevi

Fotoğraf Bekir Dindar

görmenin yanı sıra kıyıda yer alan diğer kentsel açık alanları birbirine bağlar. Yürüme ve spor gibi rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştiği bu mekânların yanı sıra, seyir terasları da suya erişim sağlayan temel görsel bağlantılardan. Diğer bir konu da açık alanları çevreleyen kıyı mimarisinin nitelikli, özgün ve algılanabilir olması. Bu, kullanıcı deneyimini olumlu yönde etkiler.

Suyla çevrili İstanbul bir kıyı kentidir. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren tarihi bir kıyı yerleşimi olan İstanbul kıyılarında endüstrileşme ve hızlı kentleşmenin etkisiyle kentsel alanlar yayılma gösterir. Yıllar içinde kent genelinde olduğu gibi kıyılarda da kentsel açık alanlar hızla yok oldu. Günümüzde çeşitli işlevler içeren İstanbul kıyılarının bütüncül bir planlama anlayışının bir parçası olmaksızın gelişmekte olduğu ve kıyıların kentsel açık alanlar açısından etkinleştirilemediğini görüyoruz. Öncelikle İstanbul kıyılarında kamusal açık alan dağılımının yetersiz olduğu, daha sonra kentsel açık alanların suyla ilişkili mekânsal özelliklerinin zayıf, su ulaşımı ve diğer toplu taşıma türleriyle entegrasyonunun yanı sıra yaya bağlantılarının yetersiz olduğu, kıyı boyunca uzanan taşıt yolu gibi bariyerlerin kentsel açık alanlara erişimi engellediği, kıyı görünümünün özgün karakterini yitirdiği ve kentsel açık alanların rekreasyonel aktivite çeşitliliğine sahip olmadığı bilinmekte.

Suyla ilişkisi zayıf olmayan tek kıyının ise Tarihi Yarımada, Galata, Üsküdar ve Kadıköy kıyılarının çevrelediği Marmara, Boğaz ve Haliç sularının buluştuğu alan olduğu söylenebilir.

İstanbul'da 19. yüzyıl ortalarına kadar toplumsal olarak suyla ilişki sınırlı kalmış olmasına rağmen, ilk toplu ulaşım türü olan su ulaşımının suyla etkileşim ve kentsel kıyı yaşam bilincinin oluşmasında önemli bir etkisi oldu. 19. yüzyıl sonrasında İstanbul halkının her gün vapur ve iskelelerde vakit geçirdiklerinden bahsedilir.[4] Ancak, Boğaz kıyılarındaki iskele üstü kahvehaneler ve deniz hamamları dışında farklı rekreasyonel kullanımlara rastlanmamakta.[5] 1930'larda Marmara kıyılarında artış gösteren plajların yanı sıra semt parkları, gazinolar ile çay bahçeleri de oluştu. Tüm bunlar suyla iletişimin rekreasyon aktiviteleri yoluyla geliştiği modern bir kıyı kültürü olarak tanımlanmakta.[6] Örneğin, Florya plajı İstanbul'daki diğer plajlara öncülük etmesi bakımından büyük önem taşır.[7]

Kıyı parkları ve kıyı yürüme yolları 1940'larda, Boğaz ve Marmara'nın Asya kıyılarındaki parklar ve plajlar ise 1950'ler boyunca ortaya çıkmaya devam etti.[8] 1950'lerden 1980'lere uzanan endüstrileşme döneminde hızlı kentleşmenin de etkisiyle Haliç ve Marmara kıyılarının sanayileşmesi ve su kirliliği, sahil yollarının yapılması, kıyı boyunca yeşil alanların oluşturulması, Salıpazarı'nda yeni bir liman yapımı, Haydarpaşa'nın sanayi alanına dönüşmesi gibi birtakım sonuçlar yaşandı.[9] 80'li yılların imar dalgası ile yapılan dolgu parklar, kıyı boyunca su tarafından toprak kazanarak rekreasyon alan oluşturma çaba-

larıyla ortaya çıktı. Ancak, 90'lı yıllara gelindiğinde hâlâ süren kentsel büyüme ile birlikte erişilebilir bir kentsel açık alan sistemi kurulamadı.

Genel olarak, İstanbul kıyılarında yer alan kentsel açık alanların suyla ilişkisi zayıftır. Özellikle kıyı boyunca uzanan taşıt yolları suya ve karşı kıyılara görsel erişimi olumsuz yönde etkilemekte.

Kıyılarda yer alan iskele meydanları, 19. yüzyıl öncesinde sosyal, ekonomik ve kültürel yapının ürünü olarak ortaya çıkan özgün kentsel açık alanlar. Bahsi geçen bu iskele meydanları su ulaşımı ile birlikte rekreasyonel ve sosyo-kültürel aktivitelerin oluştuğu kentsel açık alanlardı. Öte yandan, 1940'lara gelindiğinde Üsküdar, Kadıköy, Sirkeci ve Eminönü kıyı alanlarında büyük ölçekli açık alan düzenlemeleri yapıldı. Günümüzde, bu meydanlar tamamen yayalaştırılmış bölümlere sahip olmakla birlikte kentsel odak özelliği gösteren geleneksel iskele meydanlarından farklı olarak ulaşım düğümü ve aktarma merkezi gibi özellikleri ağır basıyor.

Kara ulaşım bağlantılarının gelişmesine bağlı olarak su ulaşımı toplu taşıma hizmeti içinde önemini yitirmekte. Yine de Üsküdar, Beşiktaş, Eminönü ve Kadıköy iskeleler alanları eğlence, kültür, sosyalleşme ve ticaretin iç içe geçtiği kentsel açık alanlara sahip. Bu alanlarda su ulaşımını da içeren toplu ulaşım düğümü, nitelikli iskele binaları, yürüyüş yapılan, manzara seyredilen veya balık tutulan alanlar, kıyı meydanları ve alanda zaman geçirme süresini uzatan ticari-eğlencenin entegre olduğu bir görünüm ortaya çıkmakta.

Genel olarak, İstanbul kıyılarında yer alan kentsel açık alanların suyla ilişkisi zayıftır. Özellikle kıyı boyunca uzanan taşıt yolları suya ve karşı kıyılara görsel erişimi olumsuz yönde etkilemekte. Yürüme, manzara seyretme gibi su ile dolaylı ilişkisi olan rekreasyon aktivite alanları; yüzme, balık tutma gibi su ile doğrudan ilişkili rekreasyon aktivite alanları ve su ulaşım alanları kent genelinde planlı bir biçimde çoğaltılmalı. Örneğin, Boğaz, Haliç ve Üç Su Birleşimi kıyıları farklı manzara açıları sunan oldukça hareketli forma sahip. Bu durum manzara alanlarının çeşitliliği açısından değerlendirilmeli.

Suyla ilişkisi zayıf olmayan tek kıyının ise Tarihi Yarımada, Galata, Üsküdar ve Kadıköy kıyılarının çevrelediği Marmara, Boğaz ve Haliç sularının buluştuğu alan olduğu söylenebilir. Bunun sebeplerinden bir tanesi, Üç Su Birleşimi kıyılarında görsel erişim tüm kıyılara göre daha güçlü olması. Özellikle Karaköy kıyılarından karşı kıyılara ve suya veya Haliç kıyılarından Tarihi Yarımada kıyılarına açılan görsel su koridorları mevcut olmasına rağmen manzaraya açılan kamusal açık alanlar yeterli değil. Öte yandan, bu alana toplu taşıma ile erişimin kolay olması olumlu bir durum. Kentin farklı bölgelerinden gelen metro, otobüs, metrobüs ve vapur gibi toplu taşıma hatları bu alanda bir düğüm oluşturur. Üç Su Birleşimi özellikle su ulaşımı diye adlandırdığımız feribot seferlerinin mekik dokuduğu kentin tek alanı ve burası için su yüzeyinin en hareketli olduğu yer denebilir. Bu durum su ile etkileşim bakımından dinamik bir görünüm sağlar.

Özellikle tarihi ögeler, hareketli topografyası ve değişken su yüzeyi gibi kentsel kimlik özelliklerine bakıldığında İstanbul kıyılarının algılanabilirliğinin güçlü olması beklenir. Her ne kadar kıyılar genelinde niteliksiz yapılaşma, kamusal olmayan özel alanların artışı gibi sebeplere bağlı olarak kıyıların algılanabilirliği kolay olmasa da en azından Üç Su Birleşimi ve Boğaz kıyılarında kıyı imgesinin diğer kıyılara göre daha olumlu olduğu söylenebilir.

Genel olarak, İstanbul kıyılarında bulunan kentsel açık alanların suyla ilişkisi güçlendirilmeli. Su ulaşım alanları, su sporları gibi suyla doğrudan ilişkili rekreasyonel aktivite alanları, kıyı parkları, kıyı yürüme yolları gibi su ile dolaylı olarak ilişkili rekreasyon aktivite alanlarının mekânsal özelliklerinin güçlendirilmesinin gerektiği açık. Özellikle, hareketli kıyı formunun avantajını kullanan bir takım kentsel açık alanlar planlanmalı ve suyla ilişki potansiyelini güçlendiren su mekânlarının oluşturulması hedeflenmeli. Bu mekânların balık tutma veya manzara seyretme gibi rekreasyon aktiviteleri için kullanılması suya erişimi destekleyecektir.

Kıyılara ve özellikle kentsel açık alanlara toplu taşımayla erişim güçlendirilmeli. Bu kapsamda, kıyılardaki kentsel açık alanlara kentsel alt merkezlerden toplu taşımayla erişim bir planlama çerçevesinde ele alınmalı, tüm kıyılarda su ulaşımı toplu taşıma hizmeti güçlendirilmeli ve durak sayıları ve seferler artırılmalı.

Haydarpaşa Garı bir işaret ögesi olarak korunurken, aynı şekilde Haliç tersaneleri alanında yer alan özgün yapılar (vinç vd.) da korunmalı. Söz konusu ögelerin algılanabilir olması kullanıcıların görsel hafızasını taze tutacak ve suyla ilgili imgeyi güçlendirecektir.

İstanbul kıyılarının tarihi miras ögeleri ve tarihi kıyı alanlarının korunması ele alınması gereken başlıca stratejilerden. Örneğin, Haydarpaşa Garı bir işaret ögesi olarak korunurken, aynı şekilde Haliç Tersaneler alanında yer alan özgün yapılar (vinç vd.) da korunmalı. Söz konusu ögelerin algılanabilir olması kullanıcıların görsel hafızasını taze tutacak ve suyla ilişkili imgeyi güçlendirecektir. Kimlik için belirleyici olan bu ve benzeri bileşenlerin kıyının toplumsal anlamının yitirilmemesi bakımından korunması anlamlı olacaktır. Ayrıca, su ulaşımının tüm kıyılar genelinde yaygınlaştırılması İstanbul kıyılarının kitlesel olarak imgelenebilmesine çok önemli bir katkı sağlayacaktır. Geleneksel iskeleler ve iskele meydanları İstanbul kıyı kültürünün özgün bileşenleri ve bu alanlar aslına uygun olarak korunmalı. Hatta sayıları farklı kıyılarda nitelikli bir tasarım yaklaşımı ile artırılmalı. Ayrıca, iskelelerin kıyı arkasında yer alan toplanma alanı, park, meydan vb. açık alanlarla mekânsal ilişkisi güçlendirilmeli.

Fotoğraf Bekir Dindar

Notlar

1 Marshall, R. (2004), "Contemporary Urban Space-making at the Water's Edge" içinde R. Marshall (Der.) *Waterfronts in Post-Industrial Cities, Taylor & Francis;* Schubert, D. (2012), "Waterfront Revitalizations, From a Local to a Regional Perspective in London, Barcelona, Rotterdam and Hamburg" içinde J. Laidley vd. (Der.). Fixity and Flow, New York: Routledge; Meyer, H. (1999) *City and Port*, Utrecht: International Books.

2 Bruttomesso, R. (2001) ,"Complexity on the urban waterfront" içinde R. Marshall (Der.) *Waterfronts in Post-Industrial Cities,* New York: Taylor & Francis; Breen, A. ve D. Rigby (1996) *The New Waterfront*, Singapore: Mc Graw Hill; Kent, E. (2007), Mistakes by the Lake, *Sorrows by the Sea, Project for Public Spaces*, https://www.pps.org/article/waterfrontsgonewrong.

3 A.g.e.

4 Tutel, E. (2008), *İskeleler Şehri İstanbul*, İstanbul: İDO Yayınları.

5 Batur, A. (1995), *Dünya Kenti İstanbul, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları;* Işın, E. (1995) İstanbul'da Gündelik Hayat, İstanbul: İletişim Yayınları.

6 Bilgin, İ., G. Akın, B. Boysan, M. Güvenç, T. Korkmaz, E. Ü. Yücesoy ve S. Bozdoğan (2000), *İstanbul 1910-2010, Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Sergisi Kataloğu,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

7 Evren, B. (2000), *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları*, İstanbul: İnkılap.

8 Özler, Ş. (2007), *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995,* İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi; Batur, A. (1996), *Dünya Kenti İstanbul, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları;* Kuban, D. (1998) Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, İstanbul: YEM Yayınları; Bilgin, İ., G. Akın, B. Boysan, M. Güvenç, T. Korkmaz, E. Ü. Yücesoy ve S. Bozdoğan (2000), İstanbul 1910-2010, Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Sergisi Kataloğu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

9 A.g.e.

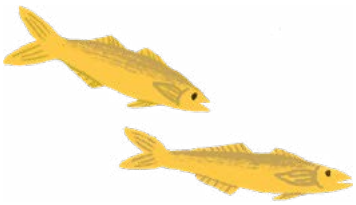
Bir Zamanlar Marmara'da

Marmara'nın Fantastik Canlıları

Balık pazarlarından sofralara, deniz kıyısına oltalarıyla dizilen sakinlerden vapur seyahatlerine eşlik edenlere metropolün deniz yaşamıyla ilişkiye girdiği noktalar çok fazla. Marmara'nın canlılarıyla İstanbul'un gelecekteki ortak yaşamına bakmadan önce geçmişindekilerin bir listesini çıkarmakla başlayabiliriz.

Turgut Yüksel *

* Çizer, Yazar, Tasarımcı

giriş

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde; pireler berber iken, develer tellal iken; cihan âlemin en çok korktuğu mahlûkat denizin dibinde yedi bin yıllık uykusunda uyur iken, Âyîne-i âlemnümâ, Âyîne-i gîtînümâ ve Mir'ât-ı İskender gibi adlarla anılan ve namıdiğer Zülkarneyn olan İskender-i Kübra, Âdem Aleyhisselam'ın dünyaya gelişinden 5079 sene sonra yeryüzüne hükümdar olmuş idi.

Evvela batıya giderek inananlara iyilik ve ihsân sunarak, inanmayanlarla da cenk ederek büyük denize ulaştı. Sonra doğuya yöneldi ve güneşin ilk doğduğu yere vardı. Adım attığı yerlerdeki hükümdarlar ona itaat ederlerken bir tek İstanbul, İzmirne (İzmir) ve Makedonya'nın sultanı Kaydâfe, İskender'in sözlerini ve üstünlüğünü kabul etmeyip aksine kuvvetli bir hasım oldu.

"İskender, Kaydâfe'ye bir türlü galip gelemiyordu. Sonunda seyahat maksadıyla gizlice Kaydâfe'nin ülkesine ayak bastı. Kaydâfe'nin divanına girdi. Onun hâl ve hareketini araştırırken, Allah'ın hikmeti, Kaydâfe'nin askerleri İskender'i tanıdılar. Onu yakalayıp Kaydâfe'nin huzuruna getirdiler. Kaydâfe, daha önce İskender'in resmini yaptırmış olduğundan, onu hemen tanıdı ve hapse attırdı. İskender, uzun zaman hapiste kaldı. Sonra Kaydâfe, İskender'i hapisten çıkarttı. Kendisi ile savaş etmeyeceğine ve kılıç çekmeyeceğine dair İskender'e yemin ettirip onu serbest bıraktı." [1]

Tutsaklıktan sonra Elbruz Dağı eteğindeki hükümet merkezi olan Irak Daviyân'a dönen İskender, bütün bilginleriyle Kaydâfe hakkında görüşme yaparken vezirlerinin, "Padişahım, Kaydâfe denilen o kadının ne haysiyeti ola! Denizler gibi asker ile üzerine gidip vilâyetini harap edip, halkını kılıçtan geçirip, ciğerlerini kebap edelim" önerisine verdiği sözü hatırlatarak onlardan intikam almak için başka bir çare ister. İskender'in teyzesinin oğlu ve aynı zamanda ordusunda kumandan olan Hazret-i Hızır, "İntikam alalım dersen, savaş yapmaya bile lüzum yok. Hemen Karadeniz'i İstanbul yakınından kesip, Akdeniz'e akıtalım. Kaydâfe'nin bütün ülkesini suya boğar ve intikamını alırsın. Böylece ettiğin yemin ve verdiğin sözde (savaş açmamak, kılıç çekmemek) durmuş olursun" dedi.

"Derhal bilginler, hocalar ve mühendisler Karadeniz ile Akdeniz'in yüksekliğini ölçtüler. Karadeniz daha yüksek idi. Yedi yüz bin dağ deviren işçi toplandı. Karadeniz'in suyunun kesilmesine başlandı. Bütün bu işlere Hazret-i Hızır bakıyordu... Bu çalışma üç sene sürdü. Neticede boğaz açıldı ve Kaydâfe'nin şehirlerinden Makedonya'yı, Eski İstanbul'u, Yoruz Kalesi'ni ve yedi yüz kadar şehri su basıp askerinden bir kişi bile kurtulamadı... O asırda Karadeniz ile Akdeniz arasında binlerce köy ve kasaba ve büyük şehirler vardı. İstanbul'un Sarayburnu ile Üsküdar arasında

Makedonya şehri vardı. Yedi yüz ılıcalı büyük bir şehir idi. Suda kaybolmuş, İskender-i Kübra da böylece Kaydâfe'den intikam almıştı."[2]

Bahr-i Rûm ila Bahr-i Siyâh böyle birleşip Merecü'l Bahreyn veya diğer namıyla Halîc-i Konstantiniyye ya da İslâmbol Boğazı oluştu. Bu intikam projesi iki denizi birleştirip, iki kārra'yı birbirinden ayırırken altında kalan yüz binlerce insanın da üstünü örttü.

Zülkarneyn'in hıncı için o coğrafyanın toprak üstünde ve altında yaşayan, görünen ve görünmeyen bütün mahlûkatı suyun altında can verip âlemin en büyük makberini oluştururken, Karadeniz ve Akdeniz'den gelen su canlıları Marmara denilen bu yerde, kimileri kalıcı kimileri de göçmen kuşlar gibi geçici olarak bir yaşam kurdular.

Öyle ki buradaki su âlemini oluşturan mahlûklar, Acâibü'l-Büldân, Acâibü'l-Hind, Acâibü'l-Mahlûkāt diye anılan kitaplarda izah edilen acayipleri imrendirecek zenginlikteydi.

İşte o vakitler Bahr-i Rûm'da kum gibi olan ve şimdiki zamandan nazar eyleyince bir Garâbet-nümâ âlemin canlıları gibi duran mahlûkata baktığımız vakit eski zamanın kayıtlarını tutan matbuatların bazılarında şu garipleri görüyoruz.

Fotoğraflar Bekir Dindar

Fotoğraf Bekir Dindar

gelişme

Kılıçbalığı
Eski zaman tarihçilerinden Arkhestratos, Byzantion'un kendine özgü balıklarından birinin de kılıç balığı olduğunu söyler.[3] Memleket suları dâhilindeki canlıları dört başı mamur bir metotla kayda alan ve kendisi de su mahlûkatı hakkında Ma'mûrü'l-cevânib bir zat olan Karekin Deveciyan'a göre de, 150 kilo ağırlığında 2,5 metre uzunluğunda olan bu görkemli canlı, Silivri Panayırı sırasında yani 15 Ağustos'tan itibaren Marmara'da görülmeye başlar. Boğaz'a ise Aziz Yeorgios gününde kendini gösterir.[4]

Balığın bolluğunu da şöyle bir kayıtla aktarıyor Deveciyan kitabında, "Boğaziçi sularında bir yıl içinde yaklaşık 6.000 adet kılıçbalığı yakalanıp bunların ağırlığı 180,000 kilo civarındadır."[5]

Ton Balığı
Kentin sembolü hâline gelen ve "ton balığı metropolisi (anayurdu)"[6] olarak tanımlanan Boğaziçi'ndeki hareketliliği doğa bilimci Plinius vakti zamanında şöyle tanımlıyordu: "İlk baharda ton balıkları, kalabalık gruplar hâlinde hareket ederler; Akdeniz'den gelip Marmara Denizi'ne veya Karadeniz'e giderler. Avrupa ile Asya'yı ayıran ve Marmara ile Karadeniz'i birleştiren Boğaziçi'nin Asya kıyılarında Khalkedon'un (Kadıköy) yakınlarında göz kamaştırıcı beyazlıkta çok yüksek bir kaya vardır. Bu kayanın parlaklığı ton balığı sürülerini sersemletir ve korkuyla Khalkedon'un karşı kıyısındaki Bizans Burnu'na doğru atılırlar. Bu balıkların yollarından zoraki şekilde böyle sapmaları, Bizans Burnu yakınlarında onların avlanmasını çok kolaylaştırır ve bol olarak yakalanırlar. Ton balıklarının bu bolluğu nedeniyle bu buruna (Hrisun Keras) yani Altın Boynuz veya Bolluk Boynuzu denir."[7]

Yine Deveciyan'ın kayıtlarına göre boyları 1,5 ile 2,75 metre, ağırlıkları da ve ağırlıkları 300 ila 450 kilo arasında değişen bu balıkların İstanbul Balıkhanesi'ndeki satışının 500 bin kiloya eriştiği yıllar olmuştur.[8]

Kestanepalamudu, Çingenepalamudu, Palamut, Küçük Torik, Torik, Sivri, Altıparmak, Pişota
Altın Boynuz'u (Haliç'e sürüyle giren palamutların parlayan derilerinin bütün denizi altın rengine boyaması yüzünden) dolduran ve hatta ahalinin bahçesinden domates toplar gibi eliyle bu balıkları topladığı, lakin şimdilerde nadiren gördüğümüz palamut balığının büyüdükçe aldığı isimlerdir üstte yazılanlar.

Bir zamanlar bolluğundan çifter çifter satılan ve "22 Ekim 1913'te Bandırma Körfezi'nde atılan bir ığrıpla, bir seferde 140 bin çift palamut yakalanan"[9] Marmara'da şimdi ancak parmakla sayılacak kadar kaldı.

Uskumru
O kadar boldu ki taze olarak tüketilmesinin yanı sıra tuzlaması, turşusu, dumanlısı, defne yapraklısı (tütün balığı) ve en meşhuru çirozu yapılan balığın bolluğunu şu dipnot gayet güzel izah ediyor: "Örneğin 8 Ekim 1329/1913'te öğleden sonra 2'de Bülbülderesi Dalyanı kapatıp boşaltarak üç saat içinde 520 bin uskumru yakalanıp İstanbul Balıkhanesi'ne getirilmiştir. Bu dalyanda, bazı yıllar 4 ila 5 milyon uskumru avlanmaktadır."[10]

Kolyoz
Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sait Faik'i anlattığı "El İle Gelen" yazısında, Burgaz'dan Sivriada'ya gidip kolyoz avladıklarını yazar. Balığın bolluğu için yine Deveciyan'a kulak verelim: "Kolyoz, büyük miktar-

larda Boğaz'a yakın Karadeniz kıyılarında, Boğaziçi'nde ve Adalar yöresinde, özellikle Sedef Adası ve Yassıada gibi ıssız adalarda ığrıp kullanılarak yakalanır (buralarda avın bol olduğu yıllarda 100 bin kilo ve daha fazla avlanır). Marmara Denizi'ndeki Marmara Adası'nın kıyıları ile Paşalimanı ve ekinlik Rum balıkçılar gitmeden önce, bu yörelerde yılda bir milyon kilodan fazla kolyoz avlanır, tuzlanır ve her yere gönderilirdi."[11]

Dolma, kırma veya çekiçte ve kolyarudya isimleri alan tuzlama biçimlerinin yanı sıra iç organları da değerlendirilirdi.

"Nihayet şunu belirtelim ki, gene Marmara Adaları'nda tuzlanmış kolyoz karaciğeriyle garos denilen bir meze yapılır ki, tadı ve aroması en iyi kırmızı havyarla (tarama) mukayese edilebilir."[12]

Lüfer-Kofana
Neredeyse herkes tarafından bütün balıklar arasında en lezzetlisi olarak kabul edilen bu mübarek canlı bir zamanlar Boğaz'ın alametifarikasıydı.

Ahmet Rasim, "Vay Lüfer Vay" yazısına İstanbullu kimliği ile lüferi yan yana koyar: "Lüfer sözünü duyup da bir parça olsun dönüp bakmayacak İstanbullu farz edemem."

En altla en üst tabakayı boğaz sularında buluşturan bu balığın İstanbul Balıkhanesi'nde satışının yıllık 380 bin kiloya ulaştığını Deveciyan'ın kayıtlarından görebiliyoruz.

Akya
Çoğunlukla Akdeniz'de bulunmasına rağmen kılıç balıklarını takip ederek Çanakkale'den Marmara'ya girer ve oradan da kılıç balığı Karadeniz'e çıkarsa İstanbul Boğazı'ndan geçer.

"İstanbul Balıkhanesi'ne yılda aşağı yukarı kırk veya elli tane akyabalığı getirilir. Bunların çoğu Çanakkale civarındaki sularda avlanır. Küçük akya balıklarına çok ender olarak rastlanır; genel olarak 15 ila 20 kilo gelirler; en irileri 60 kiloya ulaşır."[13]

Dülger
Aziz Petrus balığı olarak da bilinir. Hikâyeye göre; aslen bir balıkçı olan havari Petrus tarafından yakalanan balıklar arasında bulunan dülger balığı, sudan çıktığı zaman yalvarır gibi içten bir ses verir. Balığı eline alan Aziz Petrus da "Ailenin yanına git!" diyerek onu denize geri bırakır. Balığın iki yanında bulunan benekler de Aziz Petrus'un parmak izleridir diye mimlenir.

Bu aziz balığın zaman içinde, 50 santim boyuna ve 8-10 kiloluk ağırlıklara ulaştığı da görülmüştür.

Sait Faik Abasıyanık, "Dülgerbalığının Ölümü" isimli öyküsünde insanın fırsat bulursa; pek sakin, pek korkak, pek hassas, iyi yürekli, tatlı ve korkak bakışlı bir yaratık olan bu balığı nasıl eski zaman mitolojilerindeki gibi canavara dönüştüreceğini anlatır.

Pervane veya Aybalığı
İlkbaharda Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya girip, sonbaharda Akdeniz'e dönen, Marmara Adası'ndan doğuya geçmeyen, diğer balıklar arasında görünüşü en acayip olanlardan biridir. Sakin tabiatlı, uyumlu, uykulu, dalgın bir havası vardır.

"Bu kitabın yazarı, ağırlığı 100 kilo civarında olan bir pervanebalığı görmüştür."[14]

Kırmızı, Lekeli ve Gri Kırlangıç Balıkları
Konuştuğum eski balıkçıların 10 kilo ağırlığında, Deveciyan'ın da 75 santim boyunda ve 8 kilo civarında diye ölçü verdiği, hem lezzet, hem biçim, hem de göz alıcı renkleriyle etkileyici bir balıktır.

"Suyun içinde havadaki bir kuş gibi görkemli bir şekilde hareket eder; gerçekten de muhteşem bir balıktır."[15]

Mazak
Şimdiye kadar bir defa tezgâhta gördüğüm bu balık "ada mezgiti" ismiyle satılıyordu. Kırlangıç kadar lezzetli ve kıymetli bir balıktır.

Lipsos
Ada sularında bol miktarda bulunurdu ve her mevsim avlanırdı. 60 santim boya ve 5 kilo ağırlığa kadar çıkarlardı.

Lezzetinden dolayı değer verilen ve tercih edilen balıklardan biriydi: "Adalar'da oturanlar ise, sofranın baş ve muteber yemeği olarak mercan, karagöz, lipsos (6-8 kiloluğa kadar), hani ve bilhassa barbunya balığı yerler ve ikram ederlerdi."[16]

Karagöz
Sait Faik, "Sivriada Geceleri" öyküsünün giriş cümlesinde bu lezzetli balığın ismini anar: "Bir nisan akşamı yola çıkmıştık. Geceyi o yanıp yanıp sönen ışıklar adasında geçirecek, sabah erkenden su üstü karagözüne çıkacaktık."

Geçmiş zamanda her mevsim avlanırdı; özellikle de sonbaharda bol miktarda tutulurdu.

Gelincik
Tezgâhlarda hiç görmediğim, ancak oltayla yıllar evvelinden yakalamış olduğum nefis lezzette bir balık. "Musevi/Yahudi balığı" olarak da bilinir. Sebebi ise Yahudilerin İspanya'dan sürgün edilip İstanbul'a demir atmaları neticesinde, onların beslenme çantası olması.

"Hoş gelincik balığı bu nefasetine rağmen biz Türklerin yediğimiz bir balık değildir. O nefis balık hemen hemen her cumartesi değişmez bir menü olarak Musevi vatandaşlarımızın sofralarını süsler."[17]

Kayıtlara göre 1909-1925 yılları arasında İstanbul Balıkhane'sine yolda ortalama 13 bin kilo gelincik balığı gelirken, şimdiki kayıtlarda ismi bile geçmiyor artık. Gelincik balığının avının sepetlerle yapıldığı ve av mevsimi üç ayla sınırlı kaldığı için 13 bin kilo büyük bir bolluk göstergesidir.

Sinağrit
Sait Faik'in ismini hürmetle andığı balıklardan biridir. "Sinağrit Baba" hikâyesinde, suyun 38 kulaç altında, güngörmüş, ne sağlam oltalar koparmış, zümrüt pencereli kovuğunda ne facialar seyretmiş olan bir sinağrit balığını anlatır.

Üç ila beş kilo arasında ağırlığı değişen, ancak bir metre uzunluğunda ve on beş kilo ağırlığında olanları da az olmayan bu balık, çoğunlukla nisan, mayıs ve haziran aylarında tutulurdu.

"İstanbul Balıkhanesi'ne yılda 5000 kilo civarında sinağrit gelir."[18]

Mercan
Avcılığı sadece oltayla veya parakete ile yapılan ve özel bir ihtisas isteyen bu balığın ağırlıklarına göre ismini Asaf Muammer şöyle sıralıyor: Litorinos, kırma mandagöz, mercan, çatalkuyruk, kaba dudak, fağri (fangri). Muammer mer-

can balığı için ayrıca şu notu düşüyor: "Asıl mercan denilince fağri sınıfına mensup olanlardır ki, iki okkalıktan 12-15 okkalığa kadar gelişirler. Hatta daha büyükleri 20 okkalığa (25 kilo) kadar gelişirler."[19]

Bir zamanlar Marmara'da bol bulunan bu balık hakkında Deveciyan'ın verdiği bilgiye göre, İstanbul Balıkhanesi'ne yılda 10 bin kilo civarında ulaşırdı.[20]

Eşkina
Levrekle yarışan lezzetinden dolayı kaya levreği de denir. Eti beyaz, yağlı ve çok lezzetlidir. Ortalama boyu 30 santim, ağırlığı 1-1,5 kilo civarındadır. Deveciyan'a göre dört kilo ağırlıkta eşkinalar da vardı bu sularda.

Fok Balığı
Marmara'da bir zamanlar yaşadığı bilinen fok balığı hakkındaki bilgiler özetle şöyle: "İstanbul'da fok özellikle Adalar ve Tuzla kıyılarında ürer, kışın daha geniş bir alanda görülür, bazıları Boğaz'ın sakin koylarında barınır, hatta kışın boşalan yalıların kayıkhanelerinde yatarlardı. Fokun Boğaz'da özellikle levrekle beslendiği gözlenmiştir. Zeki bir hayvan olan fok, yavruyken yakalanarak eğitilirdi, böylece fok sahipleri Galata ve Eminönü'nde balığa gösteri yaptırarak para kazanırlardı. Gösteri foklarının sonuncusu ve en ünlüsü 1960'lara kadar Galata Köprüsü'nün Eminönü ayağına yakın bir çadırda hünerlerini sergileyen Yaşar adlı foktu. 1970'lere gelindiğinde çevre kirliliği ve yavruladıkları kumsalların yerleşim birimlerine dönüştürülmesi nedeniyle İstanbul'da fok tarihe karıştı."[21]

Sait Faik'in iki öyküsünde, boğazdaki varlığı artık bize hayali vaka gibi görülen bu canlının ismi zikredilir. "Sivriada Geceleri" ve "Yüksek Kaldırım" hikâyelerinde kendini gösterir bize, biri doğal ortamında diğeri ise sahibi tarafından para veren izleyicilere teşhir edilirken.

Su Samuru
Her ne kadar kendisi yanlış anlamaya kurban gitse de su samuru da Marmara Denizi'nin bir dönem sakinlerindendi: "Deniz samurunun rengi siyaha çalar; boyu asıl su samurunun iki mislidir (takriben 2,2 metre) ama kulakları daha küçüktür. Bazen Boğaziçi'ndeki kayıkhanelerde yakalanır, ancak bu şekilde yakalanan deniz samurları yanlış bir adlandırmayla kunduz diye satılır."[22]

Leviathan
Bütün denizlerde bütün zamanlarda bulunan, cem-i cümlenin çekindiği, korktuğu, acımasız hilkat garibesi. Kendisinden başka yaşama izin vermeyen bu mahlûk 7000 senelik uykusundan uyandırıldı, diğer canlıların yuvasını bozdu, suyu yaşanmaz hâle getirdi, kalanları da kökünü kurutuncaya kadar avladı, bir daha üreyemesinler diye yavrularını yedi. İskender'in kabristan hâline getirdiği bereketli coğrafyanın üstüne yeniden bir makber inşa etti. Kalanlar da ya diyar-ı terk eylediler ya da parmakla sayılacak kadar azaldılar.

sonuç

Marmara tarihini, Leviathan'dan önceki bolluk ve sonraki yokluk diye ikiye ayırabiliriz.

Leviathan'dan Önce
Deveciyan'ın, Marmara'da bulunan ve kitabında izahını yaptığı (üstte ismini zikrettiklerimi haricindeki) canlıların bazıları şunlardır: Tayyarbalık (Uçanbalık), filindra balığı, zargana, dil balığı, tırpanagiller (rina-vatoz-uyuşturan ve folya), köpekbalıkları, ıstakoz, böcek, kikla, ördek balığı, barbunya, sarıağız.

Asaf Muammer'in dilinden açık büfe zenginliğindeki boğaz canlılarını anacak olursak, "Biz evvelce şu Boğaz'da levreğin en güzelini, barbunyanın en tazesini, pisinin en iyisini, kalkanın en dolgun ve en nefisini, mezgitin en âlâsını, dişli kayanın her yerde bulunmaz çeşidini, gelinciğin fevkaladesini, iskorpitin yarım kiloluklarını, eşkinenin 2-3 kiloluklarını yok bahasına aldığımız gibi, hastaları-

mız için de sepet izmariti –yani kanal izmariti demek istiyorum–, güzel dil balığını; kanatları renk renk alâim-i semalarla süslü, yakutî ve zehebî harelerle süslenmiş nefis kırlangıç balıklarını bulurduk. Zamanında akıcı balıklardan lüfer, kılıç, ker koyun satış yerlerinde kolayca bulunurdu. Hele akşamları, renklerin tüllenip su sathının son ışık parıltılarıyla cümbüşlendiği anlarda bir iki kadeh nefis mastika düşkünlerine de tabak tabak kanal tekesi (karides) fıstık gibi elez pavurya, midye dolmaları veya midye tavaları gibi de mezeler sunulabilirdi."[23]

Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerine ismini geçenler ise torik, istavrit, kıraça, karagöz, kolyoz, iskorpit, sperka, hanos, sardalye, uskumru, dülger, çinekop, kırlangıç, palamut, ispari, barbunya, sinağrit, mercan ve sarıkanattır.

Ahmet Rasim'in sadece bir paragraf içinde hızlıca dökümü yaptığı balıklar ise şunlardı: "O iri lüferleri nazarımda küçülte küçülte çinekop, sarıkanat, koruk lüferi, lüfer, kofana diye söyleniyordum. Serde balıkçılık var, yüz balıklarını yunustan tutturarak falyanos, orkinos, kılıç diye saydım. Dip balıklarına intikal ederek poçita, altıparmak, torik, palamut, kestane palamudunu hatırlarken lakerdayı da unutmadım. Hain trakonyanın muzipliği zihinden çıkar mı? Levrek, ispendik, kefal, ilarya, donos, sidikli ilarya (çocuklar için medâr-ı müdafaa olur diye yazdım), polanerya, has kefal, uskumru, koloridya, kolyoz, lipari, larbunya, tekir, izmarit, istrongilos, kancor, kıraça, istavrit, kahpe gümüş, kalkan, pisi, kırlangıç, gelincik, iskorpit, mezgit, kaya, dişli kaya, hurma kayası, kömürcü kayası, minekop, ispari, karagöz, saraos, çurçur, lapina, kikla, horosbina, zargana, mercan dahi birer birer göz önünden geçti."[24]

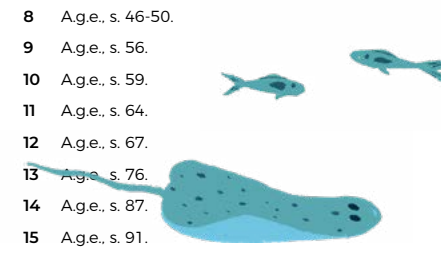

Fotoğraflar Bekir Dindar

Leviathan'dan Sonra

Bütün denizlerde bütün zamanlarda bulunan, cem-i cümlenin çekindiği, korktuğu, acımasız hilkat garibesi. Kendisinden başka yaşama izin vermeyen bu mahlûk 7000 senelik uykusundan uyandırıldı, diğer canlıların yuvasını bozdu, suyu yaşanmaz hâle getirdi, kalanları da kökünü kurutuncaya kadar avladı yedi. Üstte bahsedilen balıklar ya diyar-ı terk eylediler ya da parmakla sayılacak kadar azaldılar. İskender'in kabristan hâline getirdiği bereketli coğrafyanın üstüne yeniden bir makber inşa etti.

Cümle âleme geçmiş olsun!

Notlar

1 Evliyâ Çelebi (1999), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

2 A.g.e..

3 Tekin, O. (2010), *Eskiçağ'da İstanbul'da Balık ve Balıkçılık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 45. .

4 Deveciyan, K. (2011), *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, İstanbu: Aras Yayıncılık, s. 39-40.

5 A.g.e., s. 44.

6 Bursa P. (2010), *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, s. 15; Tekin, O. (2010), *Eskiçağ'da İstanbul'da Balık ve Balıkçılık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 60.

7 Deveciyan K. (2011), *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, İstanbul: Aras Yayıncılık, s. 45.

8 A.g.e., s. 46-50.

9 A.g.e., s. 56.

10 A.g.e., s. 59.

11 A.g.e., s. 64.

12 A.g.e., s. 67.

13 A.g.e., s. 76.

14 A.g.e., s. 87.

15 A.g.e., s. 91.

16 Muammer A. (2015), *İstanbul Balık Kültürü*, R. Güler (Haz.), Küre Yayınları, s. 37.

17 A.g.e., s. 104.

18 Deveciyan K. (2011), *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, İstanbul: Aras Yayıncılık, s. 45. .

19 Muammer A. (2015), *İstanbul Balık Kültürü*, R. Güler (Haz.), Küre Yayınları, s. 88

20 Deveciyan K. (2011), *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, İstanbul: Aras Yayıncılık, s. 146.

21 Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (1993), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II: 18..

22 Deveciyan K. (2011), *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, İstanbul: Aras Yayıncılık, s. 268..

23 Muammer A. (2015), *İstanbul Balık Kültürü*, *R. Güler* (Haz.), Küre Yayınları, s. 101-2.

24 Rasim, A. (1910), *"Vay Lüfer Vay"*, *Şehir Mektupları*, Kader Matbaası.

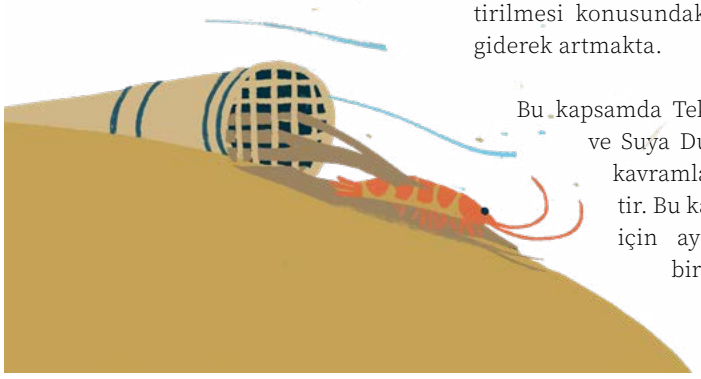
İstanbul'un Gelecekteki Atık Su Arıtma Yaklaşımı

Marmara Denizi'ndeki kirlilikle mücadelede yapılması gerekenler listesi kabarık. Deniz ekosisteminin bir parçası olan havzalardaki tüm yetkili belediyelere de merkezi yönetim kadar büyük bir sorumluluk düşüyor. Şehirlerin atık su arıtma sistemlerinin olması gerektiği gibi işlemesi bu sorumlulukların başında geliyor.

Prof. Dr. Tuğba Ölmez Hancı - Gizem Erol - Anıl Yılmaz - Ezgi Atlı *

* İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı

Kısıtlı su kaynaklarının miktar ve kalite olarak korunmasını sağlayarak artan su talebinin karşılanması, günümüzde su kaynakları yönetiminin öncelikli sorunudur. Su kalitesi ve miktarı; küresel ve yerel gelişmeler sonucu artan nüfus, hızlı şehirleşme, sanayi ve tarımsal faaliyetlerden olumsuz etkilenmekte. Su, toprak ve diğer doğal kaynaklar birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğundan herhangi birine verilecek zararın tüm kaynakları etkilediğini biliyoruz. Dolayısıyla su kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanmak ve gelecek nesillere iyi bir şekilde aktarmak ancak katılımcı ve bütüncül bir yaklaşım içeren etkin planlamalarla mümkün.

Entegre su kaynakları yönetimi; arazi ve su kullanım planlamasının entegrasyonu, sektörler arası iş birliği, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik verimlilik, sosyal eşitlik ve paydaş katılımı ilkelerine dayanmakta. İklim değişikliği, kentleşme, kirlilik, kaynak kısıtlılığı ve altyapının yenilenme ihtiyacı gibi konuların neden olduğu baskılar arttıkça kentin sürdürülebilirliği ve yaşanabilirliğine temel oluşturan entegre su yönetim sistemlerinin gerekliliği daha çok hissediliyor. Kent toplumlarının kentin su temin hizmetleri ve yağmur suyu yönetimi gibi alanlarda gelecekte ortaya çıkabilecek belirsizlikler karşısında direnç geliştirilmesi konusundaki farkındalığı da giderek artmakta.

Bu kapsamda Tek Su (One Water) ve Suya Duyarlı Şehir (SDŞ) kavramları geliştirilmiştir. Bu kavramlar bir şehir için aydınlık, müreffeh bir gelecek ve yaygın etkisi olacak sonuçlara ulaşmak için tüm su kaynaklarını bütüncül, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir şekilde yönetme anlayışına dayanıyor. Tek Su (One Water) kavramı daha çok hizmet sağlamaya (su temini ve atık su yönetimi, su döngüsü) yönelik bir yaklaşımı sergilerken, SDŞ yerleşimlere odaklanan (yağmur suyunun yönetimi ve yeniden kullanımı, su sistemi) bir kavram. Başka bir ifadeyle SDŞ kavramı, yaşam ve yaşanabilirlik için suyu yönetmeye yönelik kapsamlı bir çerçeve.

İklim değişikliği, kentleşme, kirlilik, kaynak kısıtlılığı ve altyapının yenilenme ihtiyacı gibi konuların neden olduğu baskılar arttıkça, kentin sürdürülebilirliği ve yaşanabilirliğine temel oluşturan entegre su yönetim sistemlerinin gerekliliği daha çok hissediliyor.

SDŞ yaklaşımının en önemli özellikleri şunlar:

• Tüm sulara değer veren bir düşünce yapısı: İlk adım olarak rezervuarlarda, akarsularda, göllerde, denizlerde, derelerde ve su havzalarında bulunan sular; içtiğimiz sular; gıda ve enerji üretiminde ya da endüstriyel ihtiyaçlar için kullanılan sular; atık sular; tarla ve çiftliklerden kaynaklanan sular dâhil olmak üzere bütün suların kendine has özellikleriyle değerli olduğu kabul edilir. Sudan azami ölçüde fayda sağlayabilmek için her türlü su dikkatli bir biçimde yönetilebilir ve yönetilmelidir.

• Aynı anda pek çok fayda sağlamaya odaklanmak: Proje ve programlar aynı anda pek çok ekonomik, çevresel ve toplumsal fayda sağlayacak şekilde tasarlanır ve hayata geçirilir. Bu yaklaşımda, mevcut kaynakların, sürdürülebilir bir su geleceği inşa etmek için gereken yatırım düzeyi için yeterli olmadığı kabul edilir. Bu anlayışla projeler, programla ilişkilendirilen maliyetler, faydalar ve öncelikler ekonomik, toplumsal ve ekolojik ihtiyaçlar arasında en uygun dengeyi kuracak şekilde tasarlanır ve uygulanır.

• Sistemler yaklaşımı: Suyun karmaşık tabiatı ve başka unsurlara karşılıklı bir bağımlılık içinde olduğu, su kaynaklarını etkileyen çeşitli aktörlerin bulunduğu ve ekosistemin bu kaynaklara mutlaka ihtiyaç duyduğu dikkate alınır. Sorunlar, denklemin yalnızca bir parçasına odaklanmak yerine su döngüsünün tamamı ve büyük altyapı unsurlarını bir bütün olarak esas almak suretiyle çözüme kavuşturulduğu takdirde daha etkili ve kalıcı çözümlerin belirlenebileceği ve hayata geçirilebileceği kabul edilir.

• Havza ölçekli düşünme ve aksiyon alma: Bu yaklaşıma göre, su yönetiminde havzalardaki doğal su akışına ve bölgenin doğal ekosistemi, jeolojisi ve hidrolojisine saygı gösteren ve yanıt veren yöntemler kullanılmalıdır. İlgili havza bağlamı çerçevesinde, halka temin edilen su ihtiyaç duyulandan fazla veya az olabilir ya da suyun kalitesi düşük olabilir. İlgili havza bağlamı çerçevesinde, halk kendi su taleplerini karşılayan kaynakların sürdürülebilir kılınması ve gelecek nesillere aktarılması gerektiği ilkesiyle bağdaşır hâle getirecektir. Havza düzeyinde yönetim; sağlık, tarım, sanayi, suda yaşayan türler, ormanlar, vahşi yaşam, rekreasyon ve hayatın kendisi için gerekli olan ortak doğal kaynakların korunmasını sağlamak amacıyla su hizmetleri sektöründe faaliyet gösteren ve göstermeyen ilgili tüm bölgesel paydaşları, ortak planlama ve eylem süreçlerinde bir araya getirir.

• Doğru ölçekteki çözümler: İstenen sonucun elde edilebilmesi için çözümlerin uygun bir müdahale ölçeğinde hayata geçirilmesi gerekir. Örneğin, bir topluluğu etkileyen taşkın sorununu çözmek için yapılabilecek en iyi yatırım yeşil altyapı projelerini yalnızca ilgili semte ait birkaç bloğu kapsayan belirli bir alan içerisinde hayata geçirilmesi veya su kalitesine ilişkin amaçlara ulaşmak maksadıyla belirli bir alanın doğal jeolojik ve hidrolojik yapısından faydalanabilmek için planlama ve eylemlerin havza ölçeğinde hayata geçirilmesi gerekebilir.

• İlerleme odaklı iş birlikleri: Su güvenliğinin sağlandığı bir gelecek için tüm sektörlerin çözümün bir parçası olduğu kabul edilir. Su hizmetleri, tarım sektörü, işletmeler, sivil toplum kuruluşları, çevre savunucuları veya politika yapıcılar dâhil olmak üzere hiçbir paydaş grubu tek başına kirlilik kaynakları, iklim faaliyetlerinin etkileri ve hatta su tüketim oranları konusunda kontrol, sorumluluk, uzmanlık bilgisi, siyasi destek veya yasal yetki sahibi değildir. İlerlemenin anahtarı ortaklıklar ve iş birlikleridir.

• Herkesin sürece dâhil olması ve seferber edilmesi: Su güvenliğinin sağlandığı bir gelecek inşa etmeye yönelik gayretlerde tüm insanların üstüne düşen görevler olduğu ve en iyi sonucu elde edebilmek için de herkesin üstüne düşeni yapması gerektiği kabul edilir. Temiz, güvenli, güvenilir suya erişim dâhil olmak üzere çevresel adalet ve hakkaniyetle ilgili eksikliklerden en fazla zarar görenler düşük gelirli kesimler ve dezavantajlı topluluklar. Planlama, karar alma ve su tasarrufu alanlarında toplumun seferber edilmesi konusunda kararlılık sergilenmesini gerektiren bu yaklaşım, hakkaniyetli sonuçlar elde etmek ve daha güçlü toplumlar, daha temiz bir çevre ve herkes için refah getiren yerel ekonomiler inşa etmek amacıyla su sistemleri ve su kaynaklarına yatırım yapılmasını öngörür.

Kamu yararına İstanbul halkına verdiği hizmet sırasında "insana ve yaşadığı çevreye" saygı ilkesini benimseyen İSKİ, kaynağından kullanıcısına su döngüsünü etkin yönetmek misyonu ve suya duyarlı şehirde bütüncül su yönetimi vizyonu ile suya duyarlı şehir kavramı çerçevesinde denizleri ve Haliç'i koruyacak çalışmalarını sürdürüyor.

Su kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanmak ve gelecek nesillere iyi bir şekilde aktarmak ancak katılımcı ve bütüncül bir yaklaşım içeren etkin planlamalarla mümkün.

Marmara, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu ve ekonomik faaliyetler açısından ilk sırada gelen bölgesi. Hızlı nüfus artışı, kentlerin atık su ve atık yükü ile kirleticilerin miktarını arttırıyor. Yüksek nüfus ve sanayileşme baskısında olan bölgeden (örneğin İzmit, Yalova, Tekirdağ ve özellikle Ergene Havzası), Marmara Denizi'ne doğrudan ve dolaylı olarak yapılan tüm evsel ve endüstriyel deşarjlar, tarımsal kirlilik kaynakları, gemi ve deniz araçları kaynaklı atıklar müsilaj oluşumunda etkili oldu.

Marmara Denizi'nde ekosisteminin bozunumu bugünlerde müsilaj sorunu ile gözle görülür bir olgu olarak karşımıza çıkmış olsa da bunun nedenlerinin birkaç yıl içinde oluşmadığı da bir gerçek. Tüm bölgede evsel ve endüstriyel atık su yönetimi/politikaları ve zamanında gerekli yatırımların yapıl(a)maması, sorunun bugünlerde açığa çıkmasına neden oldu. Bu bölgedeki evsel/endüstriyel atık su arıtma tesislerin büyük çoğunluğunun son yıllarda inşa edildiği dikkate alınırsa geçmişten bugüne kadar Marmara Denizi'nin atık su deşarjlarından kaynaklı kirlilik birikiminin zamanla deniz ekosistemini bozacak seviyeye geldiğini söylemek mümkün.

Konuya İstanbul özelinde bakacak olursak, İstanbul'un atık su yönetimiyle ilgili çalışmaları, 1971, 1976 ve 1999 yıllarında hazırlanan Master Planlarda ele alındı. İstanbul ili için 1999 yılında onaylanan

Tek Su (One Water) kavramı daha çok hizmet sağlamaya (su temini ve atık su yönetimi, su döngüsü) yönelik bir yaklaşımı sergilerken, Suya Duyarlı Şehir (SDŞ) yerleşimlere odaklanan (yağmur suyunun yönetimi ve yeniden kullanımı, su sistemi) bir kavram.

"İstanbul Su Temini, Kanalizasyon ve Drenaj, Atıksu Arıtma ve Uzaklaştırma Master Planı" çalışmasında Boğaz ve Marmara kıyılarında daha fazla bölgesel atıksu arıtma tesisi öngören seçenek benimsenmiş ve İSKİ bu seçeneği planlamalarında esas almıştı. Bu çalışmalarda genel olarak İstanbul Boğazı'na yapılan atık su deşarjları için Marmara Denizi'nin ve Boğazın özel durumu (iki tabakalı akım yapısı) dikkate alınarak mekanik arıtma sonrası derin deniz deşarjı yoluyla Boğazın alt tabakasına verilmesi uygun görülmüştü. 1999 İSKİ Master Planı'nda 2010 yılına kadar Boğaz'a yapılacak deşarjlarda ön arıtma ve derin deniz deşarjı önerilmişti. Bu tarihten sonra boğaza deşarj yapan tesislerin biyolojik arıtmaya çevrilmesi esas alındı. Bu doğrultuda İBB/İSKİ yatırımlarına başladı ve ilk olarak 1988 yılında Yenikapı ön arıtma tesisi inşa edilerek devreye alındı. Bunu takiben öncelikle Boğaz'a deşarj yapan ön arıtma tesisleri (ÖAT) 1990-2004 yılları arasında tamamlandı. Bu ÖAT yapım süreçlerine paralel olarak Tuzla (1.kad.1998 yılı) ve Karadeniz'e deşarj yapan Paşaköy (1.kad.2000 yılı) Biyolojik/İleri Biyolojik AAT (İBAAT) tamamlanarak devreye alındı. Daha sonra 2010 ve 2012 yıllarında Ataköy ve Ambarlı İBAAT ve 2016 yılında Silivri bölgesinde 4 adet İBAAT inşa edilerek devreye alındı.

İstanbul genelinde 88 atıksu arıtma tesisiyle hizmet veren İSKİ, günde 5 milyon 813 bin m^3 atık suyu arıtma kapasitesine sahip. 2021 yılı 4 aylık ortalama dikkate alındığında günlük 4 milyon 424 bin m^3 atıksu arıtılmakta. Arıtılan atık suyun yüzde 43'ü Marmara Denizi'ne direkt veya dereler vasıtası ile deşarj ediliyor. 1999 İSKİ Master Planında belirtilen 2010 yılına kadar İstanbul Boğazı'na deşarj yapan tesislerin biyolojik arıtma uygulamasına çevrilmesi çalışmaları 2019 yılı sonrası hız kazandı. Baltalimanı Ön Arıtma Tesisi'nin 600.000 m^3/gün kapasiteli biyolojik atık su arıtma tesisine dönüştürülme süreci başlatılmış ve 2021 yılı sonu itibarı ile bitirilmesi hedeflenmişti. Yenikapı Ön Arıtma tesisinin 450.000 m^3/gün kapasiteli biyolojik arıtmaya dönüştürülmesi amacıyla ihale yapılmış olmak ile birlikte zemin koşullarının incelenmesi ve değerlendirmesi için süre gerekiyor. İstanbul Boğazı'na deşarj eden diğer tesislerin ise arıtma kademelerinin yükseltilmesi ile ilgili çalışmalar hız kesmeden devam etmekte.

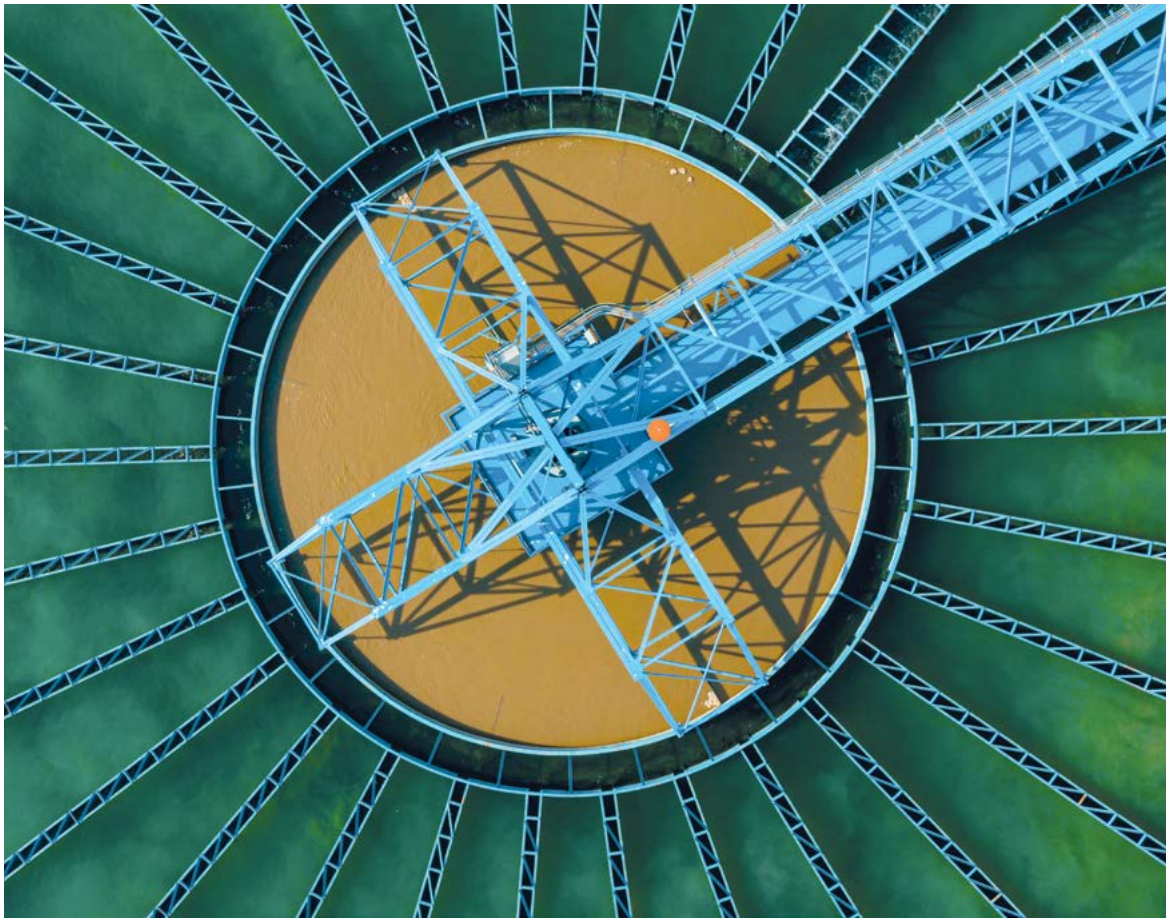
Hâlihazırda Marmara Denizi'ne deşarjı olan ve ön arıtma olarak işletilen Küçükçekmece Atıksu Ön Arıtma Tesisi'ne gelen atık sular ise, Küçükçekmece gölünün doğu ve batı yakasında inşa edilen tüneller tamamlandığında 250.000 m^3/gün'lük kısmı Ataköy, 150.000 m^3/gün'lük kısmı Ambarlı İleri Biyolojik Atık su Arıtma tesislerine aktarılacak. 2021 yılında tamamlanacak bu çalışmalar ile Marmara Denizi'ne direkt deşarj edilen atık suların %99'u ileri biyolojik atık su arıtma uygulaması ile arıtılmış olacaktır. Marmara Denizi'ne dereler vasıtası ile arıtılmış atık su deşarjı olan Ambarlı ve Ataköy İleri Biyolojik Atıksu Arıtma tesislerinin kapasitelerinin artırılması için projelendirme çalışmaları devam ediyor. Benzer şekilde biyolojik atık su arıtma tesisi olarak düşük debili mahallerde hizmet veren atık su arıtma tesislerinin de ileri biyolojik atık su arıtma tesisine dönüşümü sağlanacak.

Atıksu Arıtma Tesislerinde gelen debinin önemli bir kısmı yağmur suyu olması nedeniyle entegre/bütüncül yönetim yaklaşımında olan İSKİ, yağmursuyu ve atık su hatlarının ayrık sisteme dönüştürülmesi ve dere ıslahı konusunda ciddi yatırımlar yapıyor ve sorumluluk kapsamı dahilindeki endüstriyel atık su üreten tesislerin denetlenmesi faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam ediyor.

Hedeflenen bütüncül yönetim yaklaşımı kapsamında atık su arıtma ile ilgili gelecek planlamaları salt teknik ve işletmesel bazda değil, sürecin tüm alt bileşenlerini (yük, debi, proses, koku, enerji, çamur yönetimi, emisyon, çevresel ayak izi, geri dönüşüm vb.) kapsayan bütüncül bir vizyon çerçevesinde tasarlanıp, alıcı ortamda "iyi su kalitesi" sağlanmasının yanında enerji nötralitesin de sağlanmasının hedeflenmekte. SDŞ perspektifi doğrultusunda, planlamalarda sadece teknik ve ekonomik kriterler baz alınmıyor; bunun yanında sosyal kriterler de göz önünde bulunduruluyor.

Marmara Denizi ekosisteminin bozunumu bugünlerde müsilaj sorunu ile gözle görülür bir olgu olarak karşımıza çıkmış olsa da, bunun birkaç yıl içinde oluşmadığı da bir gerçek. Tüm bölgede evsel ve endüstriyel atık su yönetimi/politikaları ve zamanında gerekli yatırımların yapıl(a)maması, sorunun bugünlerde açığa çıkmasına neden oldu.

İSKİ, suyun fiziki şartlarına verdiği önem kadar suyun ruhuna ilişkin yaptığı kültürel hizmetlerle de su medeniyetine katkı sunmakta. Çalışma konuları kapsamında çeşitli bilimsel toplantılar, çalıştaylar, konferanslar, paneller, seminerler ve paydaş etkinlikleri düzenlenmekte. Su tüketimi ve kaynakların dikkatli kullanımının önemini gelecek nesillere aktarma, yarının büyüklerine su yönetimine katılım ve şehre aidiyet bilinci sağlama adına pek çok yarışma ve etkinlik düzenliyor. İstanbul'un su ve atık suyu ile ilgili bugüne ve geleceğe katma değer sağlayacak ar-ge faaliyetlerine büyük önem vermekte, yeni teknolojilerin entagrasyonu yanında, çağın gerekliliklerini İSKİ tecrübesiyle birleştirmek için akademi dünyasıyla ortak projeler yürütülerek, dijital dönüşüm, akıllı şebeke yönetimi konusunda çalışmalar yapılmakta.

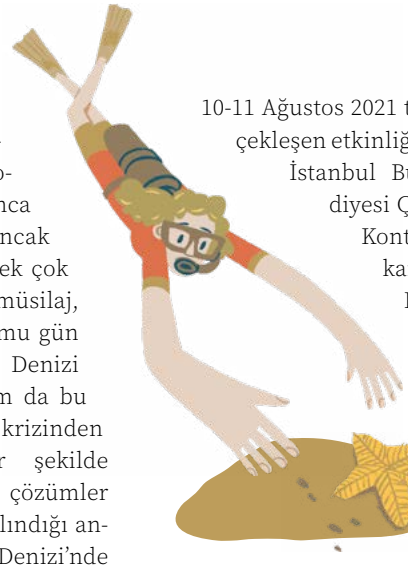
Fotoğraf Auusanakul / Shutterstock.com

Marmara Denizi Zirvesi: “Yaşamın Kıyısında Bir Deniz”

Marmara Denizi, son 30-40 yılda giderek kötüleşen çevresel problemler açısından doymuş bir deniz. Müsilaj sorunuyla iyice açığa çıkan bu çıkmazın üstesinden gelmek, yarını düşünerek kalıcı çözümler üretmek için 10-11 Ağustos tarihlerinde “Yaşamın Kıyısında Bir Deniz” alt başlığıyla Marmara Denizi Zirvesi düzenlendi. İBB Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı ve İstanbul Planlama Ajansı ile Marmara Belediyeler Birliği ev sahipliğinde düzenlenen zirvede gelecek senaryolarına da yer verildi.

Buşra Allı Bingöl *

*Araştırmacı, İstanbul Planlama Ajansı

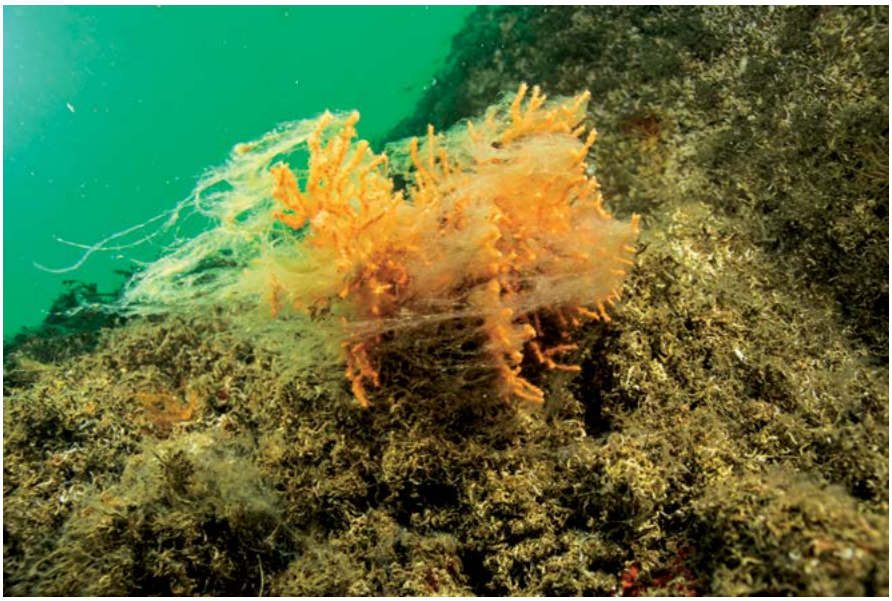
Marmara Denizi’nde on yıllardır ara ara ortaya çıkan müsilaj, doğal süreci sonunda yüzeyden kaybolunca gündemden de çıkıyordu. Ancak 2021 başında Marmara’nın pek çok kıyısında “birden” beliren müsilaj, görmezden gelinen bir durumu gün yüzüne çıkardı: Marmara Denizi artık yaşamın kıyısında. Tam da bu sebepten Marmara’yı müsilaj krizinden hareketle çok yönlü bir şekilde değerlendirmeye ve kalıcı çözümler üretmeye de ne kadar geç kalındığı anlaşıldı. Dolayısıyla Marmara Denizi’nde yaşanan çevresel sorunları ve denizin geleceğini ele almak, karar alıcılar ve sivil toplumla birlikte düşünerek sorunlara çözüm üretmek, çözümleri tartışırken mevcut durumu kamuoyuna daha iyi anlatmak, etkilenen kesimlerin talep ve deneyimlerini ele almak ve kalıcı stratejiler üretmek amacıyla çok boyutlu bir bakışa ihtiyaç duyuldu. Bu ihtiyaç doğrultusunda Marmara Denizi’nin hem bugününü hem de geleceğini tartışmak üzere “Marmara Denizi Zirvesi: Yaşamın Kıyısında Bir Deniz” başlıklı bir zirve gerçekleştirildi.

10-11 Ağustos 2021 tarihlerinde gerçekleşen etkinliğin ev sahipliğini İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı ve İstanbul Planlama Ajansı ile Marmara Belediyeler Birliği yaptı. Deniz bilimi, su ekosistemi, çevre mühendisliği, ekonomi, çevre hukuku gibi bilim dallarında uzman akademisyenlerden oluşan 10 kişilik danışma kurulu oluşturuldu. Zirvenin içeriği ve tasarımı danışma kurulu ile birlikte gerçekleştirildi.

Marmara Denizi’nin bugünü ve geleceği, çeşitli başlıklar altında çok boyutlu ve geniş kapsamlı biçimde ele alındı. Çevrimiçi ve yüz yüze yapılan oturumlarla hibrit biçimde organize edilen zirvede iki gün boyunca deniz ekosistemi, kirlilik kaynakları, kirliliğin ekonomik boyutu ve sektörel değerlendirmesi, Marmara Denizi’nin hukuki durumu ve planlanması, Kanal İstanbul özelinde değerlendirme ve Marmara Denizi’nin gelecek senaryoları gibi başlıklar masaya yatırıldı.

İki gün boyunca deniz ekosistemi, kirlilik kaynakları, kirliliğin ekonomik boyutu ve sektörel değerlendirmesi, Marmara Denizi’nin hukuki durumu ve planlanması, Kanal İstanbul özelinde değerlendirme ve Marmara Denizi’nin gelecek senaryoları gibi başlıklar masaya yatırıldı.

Zirve açılış oturumu ile başladı. Ardından sırasıyla; Marmara Denizi Ekosistemi, Marmara Denizi ve Kirlenme, Ekonomik Boyut-Sektörel Değerlendirme, Marmara Denizi Yönetimi: Planlama ve Hukuki Statü, Marmara Denizi ve Kanal İstanbul ve Marmara Denizi’nin Gelecek Senaryoları-Genel Değerlendirme oturumlarında farklı konularda uzmanlar ve akademisyenler moderatör ve konuşmacı olarak yer aldı. Tüm oturumlarda çeşitli alanlarda uzman ve/ya akademisyen 20 konuşmacı yer aldı.

Oturumlarda, Marmara Denizi'nin ekosisteminin son durumundan biyoçeşitliliğe, mevcut çevresel sorunlardan balık türlerine kadar pek çok konu konuşuldu. Marmara Denizi'nin kirlilik durumunu anlamak üzerine çeşitli parametreler tartışıldı. İklim krizinin etkileri ile gelinen durum, kentsel atıksu yönetimi ve teknolojik tesis planlamalarından bahsedildi. Müsilaj oluşumu bilimsel olarak ele alındı, mevcut durum ve çalışmalar ortaya kondu. Marmara Denizi ekonomik açıdan da ele alındı. Kirliliğin ekolojik sisteme etkileri nedeni ile balıkçılık sektörünün durumunun ve geleceğinin tartışıldığı, kirliliğin ekonomik maliyetinin etkilerinin neler olabileceği üzerine durum değerlendirmesi yapıldı. Marmara Denizi'ne yönelik sanayi tesislerinin yarattığı baskı, bütüncül planlama etkenleri ve alınması gereken tedbirler, bölgedeki denetim mekanizmaları, kurumlar tarafından hangi tedbirlerin öncelikli olarak ele alınabileceği, kirliliği önleyecek idari birimler ve bu birimlerin hangi yollar ile kirliliği önleyebileceği üzerinde duruldu. Marmara Denizi ve Kanal İstanbul oturumu ile Marmara Denizi'nin geleceği tartışıldı. Bu projenin yapılması durumunda zaten zor durumda olan Marmara Denizi'nin hangi etkilere maruz kalacağı ortaya kondu. Marmara Denizi'nin yapısı ve diğer denizlerle bağlantısı da düşünülerek olası Kanal projesinin potansiyel olumsuz etkilerine dikkat çekildi.

Etkinliğin kapanış oturumunda, diğer oturumlarda ele alınan konuların genel değerlendirilmesi ve gelecekte neler yapılabileceği konusunda değerli bilim insanlarının görüşleri alındı.

Marmara Denizi'nin çevresel problemler açısından doymuş bir deniz olduğuna ve habitat ve biyoçeşitlilik kaybının yaşandığına vurgu yapıldı. Marmara Denizi'nde canlıların sayısı ve tür çeşitliliği azalırken bu canlılara ev sahipliği yapan habitatların da bozulmasına dikkat çekildi. Kontrolsüz balıkçılık ve getirdiği sonuçların önemi vurgulandı. İklim krizi ile birlikte Akdeniz Havzası'nın hızlı bir ısınma eğilimi olduğu, bu eğilimin Marmara Denizi'ne de yansıdığı belirtildi. Gerek evsel gerekse endüstriyel atık bertarafındaki yanlışlardan ve yetersizliklerden bahsedildi. Sorunların çözümü için öncelikle siyasi iradenin ve karar alıcıların doğru karar ve uygulamalarının önemli etkiler yaratacağı vurgulandı. Karar alıcıları desteklemek için bilimsel çalışma ve bilgilerin üretilmesinin ön koşul olduğu vurgulandı. İklim krizini de dikkate alan akıllı arıtma tasarımlarından ve teknoloji kullanımının öneminden bahsedildi. Arıtma takip ve denetim teknolojileri ile deniz çevresinin izlenmesi ve modelleme araçlarının geliştirilmesi, bu veri ve bilgilere son kullanıcıların erişebilmesi gerekliliği vurgulandı.

Ekosistem temelli yönetim yaklaşımının yönetim döngüsüne girmesinin zorunlu olduğuna dikkat çekildi. Marmara Denizi'nde uyarıcı nitelikte sorunların devam ettiği ancak bir eşik değerin olduğu, bu eşik değer aşıldığında çok kısa bir sürede Marmara Denizi ve çevresindeki doğal kaynakların yok olması tehdidiyle karşı karşıya olduğumuzun artık açıkça ortaya çıktığı vurgulandı.

Zirvede önemi ortaya çıkan en önemli konulardan bir diğeri ise ekosisteme yönelik merak ve doğayla bütünleşme/öğrenme pratiklerinin artırılması gerekliliği oldu. Değerli uzman ve akademisyenler, yaşadığımız dünyadan hepimizin sorumlu olduğunu, bilimsel ve teknik bilgiler/veriler ışığında sürekli olarak takip içinde olmak gerektiğini, sivil toplumun tüm çalışmalara destek olmasına ihtiyaç olduğunu ortaya koydular.

Fotoğraflar Ateş Evirgen

Fotoğraf Ateş Evirgen

Müsilaj Haritası ve Gelecek Çalışmalar

Zirve çalışmaları esnasında marmara.istanbul adresinde Marmara Denizi'nde 2021'den itibaren müsilaj oluşum sürecini ve ilerlemesini gösteren müsilaj haritası da yayınlandı. Tarihsel olarak noktasal veri girişini kabul eden interaktif harita, müsilaj varlığının ilerlemesini izlemek, belgelemek ve konu üzerine yapılan araştırmalara kaynak oluşturmak amacı taşıyor. Marmara Denizi'nde 2021'den itibaren müsilaj oluşum sürecini ve ilerlemesini gösteren müsilaj haritası yayımlandı. Tarihsel olarak noktasal veri girişini kabul eden interaktif harita, müsilaj varlığının ilerlemesini izlemek, belgelemek ve konu üzerine yapılan araştırmalara kaynak oluşturmak amacı taşıyor.

Marmara Denizi Zirvesi "Yaşamın Kıyısında Bir Deniz" etkinliği, mevcut durum ile birlikte gelecek senaryolarına da yer verdi.

Müsilaj meselesi ile gündeme gelen Marmara Denizi'nin geleceğinin tartışılması ve acil olarak harekete geçilmesinin önemi vurgulandı. Marmara Denizi'nin canlılığının devamı ve yaşamını sürdürebilmesi için tüm kişi kurum ve belediyelerin ciddi bir koordinasyon ile çalışması gerektiği belirtildi.

Etkinlik sonunda, ekoloji kavramının gelecek çalışmalarda daha da fazla önemseneceğinin beklendiği belirtildi. Kısa-orta-uzun vadede neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi ve bunun takibinin yapılmasının zorunlu olduğu vurgulandı.

Marmara Denizi Zirvesi'nin sadece bir etkinlik olarak kalmaması, bu etkinlikten elde edilen bulguların ilgili tüm kurum ve kuruluşlarla ne gibi iş birlikleri gerçekleştirilebileceği üzerine bir eylem planı hazırlığı için başlangıç olarak değerlendirilmesi için çalışmalar devam edecek.

Müze Gazhane'de Eş Zamanlı Etkinlikler Düzenlendi

Zirve programındaki iki oturum Müze Gazhane'den canlı yayınlandı. Zirve ile eş zamanlı olarak iki gün boyunca Müze Gazhane'de "Denizi Görüyor Musun?" ana teması altında "Boğaziçi'nin Öyküsü", "İstanbul Mavisi" ve "Bu Deniz Hepimizin" başlıklı kısa filmler çeşitli alanlarda ziyaretçilere gösterildi. Kısa filmlerin yapımcılığını ve kurgusunu Burak Dal, yönetmenliğini Bahriye Kabadayı Dal, kamera çekimini ise Koray Kesik üstlendi. Kısa film gösterimleri ile birlikte TURMEPA tarafından temin edilen Su Altı Atık Sergisi de iki gün boyunca Müze Gazhane'de ziyaret edildi.

Fotoğraf Ateş Evirgen

Medeniyetlere Ev Sahipliği Yapmış Marmara Denizi

Ardı arkası kesilmeyen toplumsal ve ekolojik hadiselerde yaşananların boyutunu sergileyen sonuçlar oluyor. Krizlerin geçmişini ve nedenlerini irdelemeden yeni bir tartışmaya geçiyoruz; Marmara Denizi'ndeki yaşamın geldiği evreyi anlamak için geriye dönük ciddi bir mesaiye ihtiyacımız var.

Doç. Dr. Ahsen Yüksek[*]

[*] İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü
Fiziksel Oşinografi ve Deniz Biyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Editör: Esra Ergin Erdoğmuş[¨]

[¨] Biyolog, Botanist

Fotoğraf Bülent Gözcelioğlu, 'Deniz Salyangozu ve Deniz Marulu'

Öncelikle "biyolojik çeşitlilik" nedir ve neden önemlidir sorularını yanıtlayalım. En basit tanımı ile biyolojik çeşitlilik; bir bölgedeki genlerin, bu genleri taşıyan türlerin ve bu türleri barındıran habitatların tamamını kapsar. Habitatları birbirine bağlayan olaylar ya da türler arası, bireyler arası ve canlılarla habitat arası ilişkiler de bu bütünlüğün (ekolojik olaylar veya süreçlerin) bir parçasıdır. Bir ortamda tür çeşitliliği ne kadar çoksa ekolojik süreçler de o kadar çoktur ve bu gibi ekosistemler dışarıdan gelecek baskılara karşı daha dirençli davranır, hemen yıkılmazlar. Zarar gören canlı gruplarının yerini başka gruplar alır ve ekolojik süreçler ya da enerji akışı kesintiye uğramadan devam eder. Yani ekosistemler zarar görse dahi sahip olduğu biyoçeşitliliğin zenginliğine bağlı olarak kendini onarma süresi kısalır.

Biyolojik çeşitlilik insanoğlunun ekonomik ve sosyal hayatının devamlılığı için gerekli olan hizmetleri sağlar. Gıda, iklimsel düzenlenme, temiz su ve hava, selden koruma, toprak verimliliği, yakıt, lif ve ilaç üretimi gibi ekosistem hizmetlerini insanlara sunar. Dünya Bankası, biyolojik çeşitliliği yaşamın temel bir unsuru, "doğal sermayesi" olarak tanımlıyor. Bu tanım, türler arasındaki muazzam çeşitlilik ve karmaşık etkileşimlerine, küçük veya önemsiz gibi görünen ekosistemlerimizin işlevselliğinin, ekonomilerimizi üretkenleştirdiğine dikkat çekiyor. Eğer kimseye muhtaç olmayan refah düzeyi yüksek bir ülke olmak istiyorsak öncelikle doğal alanlarımızı korumak ve sürdürülebilir bir yönetim planı ile sürekliliğini sağlamamız gerek.

Neden Marmara?

Marmara Denizi dünyadaki önemli 13 boğaz ve kanal sisteminden ikisini barındıran morfolojik ve coğrafik yapısına bağlı olarak zengin biyolojik çeşitliliğe ve üretkenliğe sahip olmasıyla, özel habitatlara ev sahipliği yapmasının yanı sıra, denizel canlılar için önemli bir göç yolu. Aynı zamanda endemik, yani o bölgeye özel türlerin yoğun olduğu Akdeniz ve Karadeniz gibi dünyanın iki önemli denizel ekosistemi arasında yer alan Marmara Denizi, Ekolojik veya Biyolojik Açıdan Önemli Deniz Alanları (EBSA / Ecologically or Biologically Significant Marine Areas) kriterlerine göre

Fotoğraf Bülent Gözcelioğlu. "Araba Lastiği ve Midyeler"

belirlenen yedi kriterden altısını "yüksek" kategori seviyesinde karşılamakta. Bu demektir ki Marmara Denizi, önemli bir üreme alanı olmasının yanı sıra ekonomik önemi olan ve koruma altındaki türlerin barınma ve beslenme alanı. Bu verimli deniz yüzyıllar boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yaptı. Verimli Trakya ve Anadolu toprakları, ormanları ve balık göç yolları üzerinde olduğu için zengin balık kaynaklarıyla Helenistik dönemde boğazlar ve Marmara Denizi kıyı kentleriyle ön plana çıkmıştı. Tükenmek bilmeyen balık kaynaklarından dolayı Byzantion gibi kentlere ait sikkelerde bile balık motifi kullanılması buna en iyi örnektir.

Bir iç deniz olmasından dolayı yönetimi tamamen ülkemize ait olan Marmara Denizi, ne yazık ki son zamanlarda üzerindeki insan baskısını kaldıramadı, sık sık olumsuzluklarla anılmaya başladı ve biyolojik çeşitliliğinde ne yazık ki büyük kayıplar yaşadı.

Neden Biyolojik Çeşitliliği Kaybediyoruz?

Biyolojik çeşitlilik açısından bu derece önemli olan Marmara Denizi'nde tür dağılımını etkileyen üç önemli etken var: Doğal sebepler (düşük dip oksijen koşulları), antroposenik baskı (nüfusa bağlı deşarjlar) ve aşırı ve yanlış avcılık politikası.

Marmara Denizi çift tabakalı bir sistem. Alt ve üst tabaka arasındaki yoğunluk farkı, dip çözünmüş oksijen değişimini etkiler. Çanakkale'den Marmara Denizi'ne giren oksijence zengin Akdeniz suyu, genellikle güney kıyı şeridini takip ederek kuzeye doğru yönelir. Bu yüzden Marmara Denizi güney sahillerinin alt tabaka suyu oksijence daha zengindir. Bu da biyolojik çeşitliliği doğrudan etkileyen önemli bir parametre. Çözünmüş oksijen özellikle, ekosistemin önemli bileşenlerinden olan makrozoobentik (deniz tabanına bağımlı yasayan hayvansal canlılar) türlerin dağılımında etkendir. Oksijenin yüksek olduğu alanlarda biyolojik çeşitlilik yüksek, düşük olduğu kuzey Marmara Denizi alanlarda ise düşüktür. Bu alanlarda düşük oksijen koşullarında yaşayabilen az sayıdaki türün bolluğunu görürüz.

İkinci önemli etken insan baskısı; Marmara Denizi geniş bir havzaya sahip ve Türkiye nüfusunun %30,5'ni barındırmakta. Aynı şekilde sanayinin %50'si, tarımsal arazinin %25'i, deniz faaliyetlerinin %47'si ve balıkçılığın %20 'si bu bölgede yapılıyor. Bu faaliyetlerin tüm olumsuzlukları Marmara Denizi ekosisteminde ne yazık ki önemli yaralar açtı. Başta ötrofikasyonun artmasıyla, yani yüksek oranda besin maddesi girmesine bağlı olarak türler arasındaki çeşitlilik ve denge bozulur, tür kompozisyonu etkilenir. Aşırı azot-fosfor, denizel sistemde uygun koşullarda birincil üretimi artırır. Aslında bu bol besin anlamına gelir ve özellikle balık larvaları gibi pek çok denizel canlı için son derece iyidir. Ama ortamda bunu tüketecek canlı grubu avcılık baskısıyla ortamdan çekilirse, ortamda tüketilmeden kalan plankton

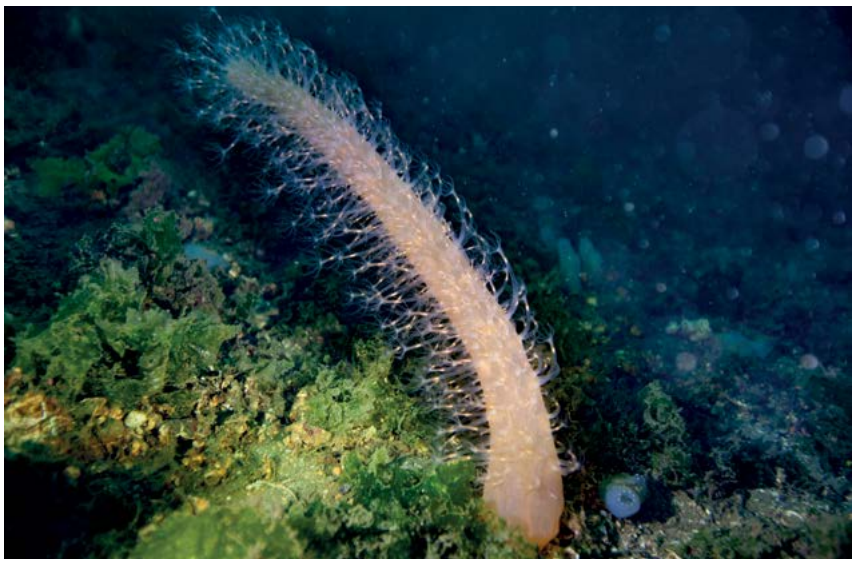
Fotoğraf Bülent Gözcelioğlu. "Deniz İğnesi"

sebebiyle, başta denizin rengi bulanıklaşır, görünürlük azalır ve ışık deniz tabanına kadar inmez. Bu, dipteki oksijenin azalmasına ve hassas bazı canlı gruplarının kaybolmasına neden olur ve dipte hayat zorlaşır. Bazı türler ortamdan kaybolurken, kirli ortamlara dayanıklı bazı türler de aşırı artar, bu da dipteki dengenin bozulmasına neden olur. Bazen ötrafikasyon o kadar çok artar ki, Gemlik Körfezi ve İzmit Körfezi gibi dip akıntısının düşük olduğu bölgelerde, dipte oksijen ya tamamen yok olur ya da hipoksik koşullar dediğimiz sınırlı sayıda canlının yaşayabileceği düşük oksijen koşullarına neden olur. Bu alanlar kırılgan, yani hassas alanlardır. Son zamanlarda körfez içlerinde yapılan araştırma verilerine göre hem su kalitesinde hem de biyolojik çeşitlilikte büyük kayıplar görüldü. İzmit ve Gemlik Körfezi ne yazık ki bu durumda ve ne yazık ki toksik atıklar da özellikle körfez içlerinde önemli tür ve habitat kayıplarına sebep oluyor.

On yıllık zaman periyodunda balık dağılımlarını incelediğimizde ise özellikle Güney Marmara şelfinde aşırı avcılık ve yanlış avlanma tekniklerinin balık popülasyonlarını bitirme noktasına getirdiğini görüyoruz. Aynı zamanda habitata verdikleri zarar makrobentik tür çeşitliliğini de etkiledi.

17. yüzyılda "Boğaz'ın balıklarla dolu olduğu" ve sadece sepetlerle bile Boğaz'ın ve Haliç'in kıyılarından balık avlanabildiği İstanbul'da, uygulanan yanlış avcılık politikaları yüzünden, Marmara Denizi'nin zengin balık kaynakları büyük sömürüye maruz kaldı.[1] İlk önce verilen teşviklerle av gücü artırıldı, daha sonra av boyları küçültülerek balığın üremesine fırsat vermeyecek şekilde av baskısı uygulandı. Yapılan talan o kadar büyük boyutlara ulaştı ki avlanan balıkların bir kısmı telef edildi. Sonuç olarak Marmara Denizi'nde 19 türün soyunun tükendiği ve 22 türün de ticari olarak soyunun tükenmiş olduğu tespit edildi. Yani ticari balık türlerinin %56'sı yok olma tehlikesi altında.[2]

Marmara Denizi için yapılan araştırmada 16 balık, 1 karides stokundan sadece sardalya ve istavritin maksimum avlanabilir sınırları içinde olduğu, diğerlerininse aşırı avcılık baskısı altında kaldığı belirtiliyor.[3] Araştırmada özellikle 2005'ten sonra, avcılığı yapılan balık stoklarında, balıkçılıktan kaynaklanan ölüm oranının, üretmek için gerekenden çok daha yüksek olduğu bildirilmiş.

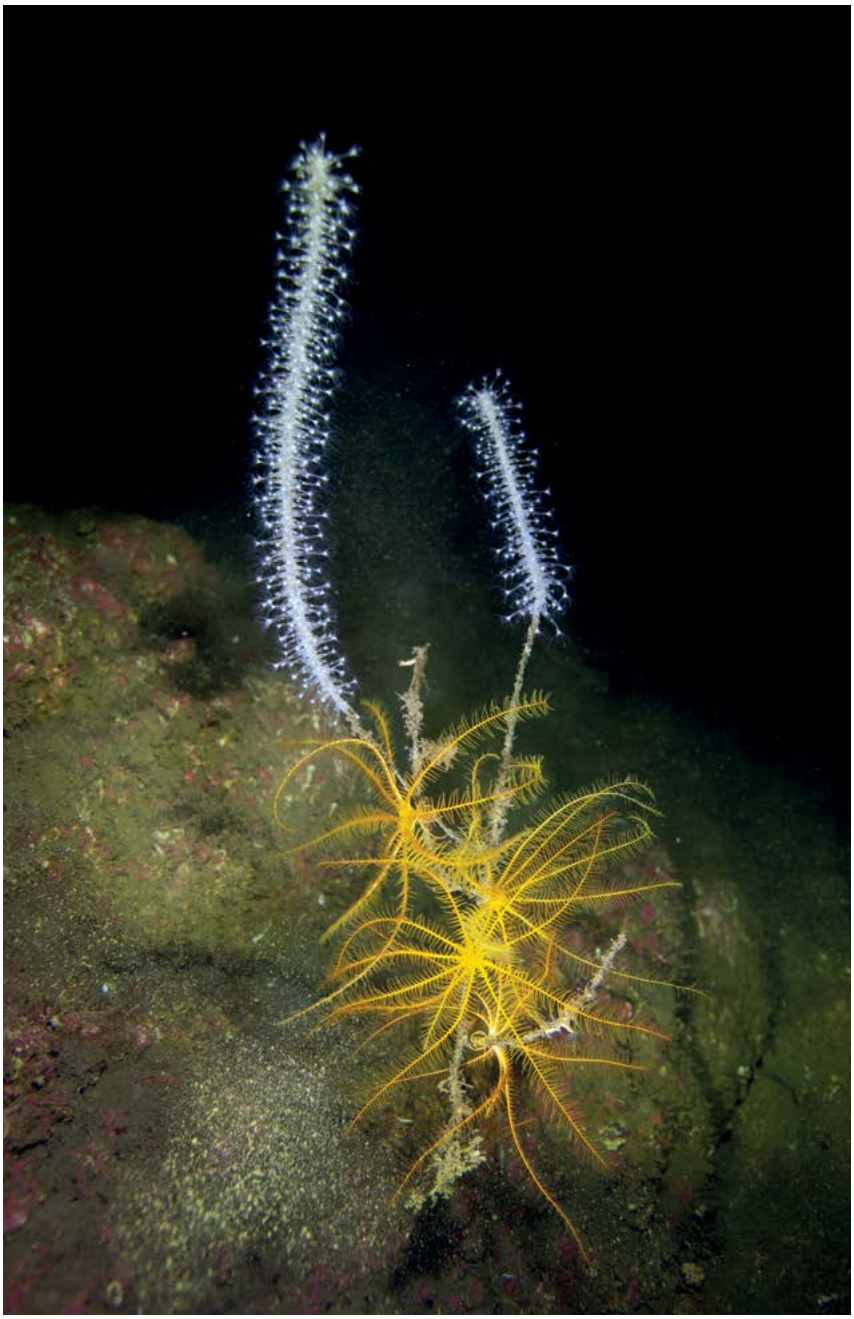
Fotoğraf Bülent Gözcelioğlu. "Yumuşak Mercan"

Gelecekte Bizi Ne Bekliyor?

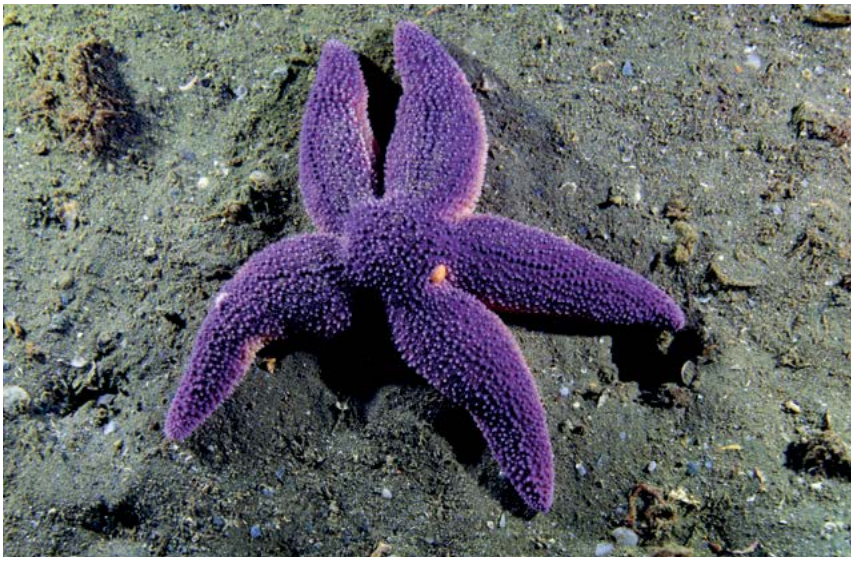
Artık balıkçı, Marmara'da büyük balığı bitirdi ve gözünü küçük balığa dikti. 1950'li yıllarda yapılan araştırmalarda Marmara Denizi'nde uskumru balığı baskın tür iken son 30 yılda baskın türler hamsi, sardalya ve çaça balığı. Küçük pelajik balık türleri dediğimiz bu üç balık, plankton dediğimiz organizmalarla beslenir. Eğer ortamdan yüksek oranda juvenil yani daha cinsel olgunluğa erişmemiş küçük balık çekilirse, ekosistem onun yerine daha önce dengede olan başka bir türü koyar. Bu da jelimsi canlılar yani denizanaları olur. Jelimsi canlılar özellikle ekosistemdeki dengenin bozulduğu zamanlarda ortaya çıkarlar ki artık Marmara Denizi 1950'li yıllardaki torikler, kılıçlar, palamutlar, lüferler yerine, sık sık denizanası istilasıyla anılmaya başladı. Gazete manşetleri artık değişti.

Yaşar Kemal'in Denizler Kurudu kitabında, "Deniz bir daha canlanmayacak mı?" diye soruyor bir balıkçı diğerine. Diğeri cevap veriyor: "Denize yedi can bahşedilmişti... Ölüyor ve tekrar hayata dönüyor... Ama hayata dönme girişimlerinde ona yardım etmemiz gerekiyor."

Acaba biz Marmara'yı kaç kez öldürdük? Evet, Karadeniz ve Ege Denizi'nin kaderi Marmara Denizi'ne bağlı; eğer Marmara ölürse Karadeniz de ölür, Ege de...

Fotoğraf Bülent Gözcelioğlu. "Beyaz Yumuşak Mercan ve Saçaklı Yıldız"

Fotoğraf Bülent Gözcelioğlu. "Deniz Yıldızı"

Notlar

1 Özdağ, U. (2013), "For the Health of the Sea: In Search of An Expansive "Land Ethic" in Turkish Maritime Literature", *Interdiscipl. Stud. Literat. Environ.*, 20:5–30, doi: 10.1093/isle/ist003Ulman; A, Zengin M, Demirel N and Pauly D (2020), "The Lost Fish of Turkey: A Recent History of Disappeared Species and Commercial Fishery Extinctions for the Turkish Marmara and Black Seas", *Front. Mar. Sci.*, 7:650, doi: 10.3389/fmars.2020.00650.

2 A.g.e.

3 Demirel, N., M. Zengin & A. Ulman (2020), "First large-scale Eastern Mediterranean and Black Sea stock assessment reveals a dramatic decline", *Frontiers in Marine Science*, 7:103.

Müze Gazhane: Bir Hafıza Mekânı ve Kent Hakkı Mücadelesi Tarihi

Gazhane Çevre Gönüllüleri

Bir mekân sadece bize o an için vadettikleri, sadece o anki işlevleriyle ele alınamaz. Mekân tıpkı bir insan gibi yaşayan, soluyan ve kendi tarihi ile kendini inşa eden bir nesne. Bu anlamda mekânı var eden onun bugünü olduğu gibi, dünü de. Bizden önce bu alanı kullanan insanların eylemlilikleri, artık geçmişte kalsa bile, mekânın belleğinin bir parçası. Geçmişini bildiğiniz, sizden önceki nesillerin eylemliliğiyle oluşmuş bir mekân, size yaşadığınızı çok daha fazla hissettirir, çok daha fazla size ait olur. TDK (Türk Dil Kurumu) sözlüğünde "Miras: Bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey" olarak tanımlanmış. Yapılı çevre de mirasın konularından biri.

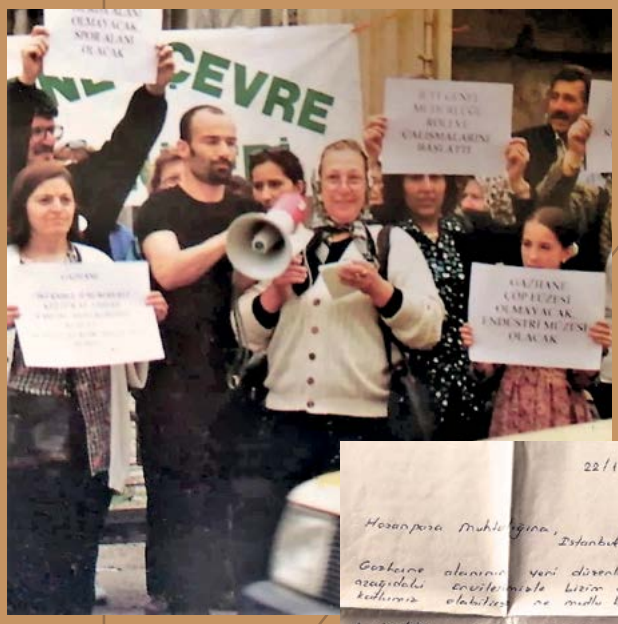
Mekânlar, ekonomik, sosyal, çevresel ya da siyasal nedenlerle işlevsel dönüşümler yaşayabilir. Ancak bu mekânların belleğinin kaybedilmesi anlamına gelmez. Bu anlamda mekânı yaşayan bir yer hâline getirmek dünüyle bugününü birlikte ele alan bir yaklaşımla mümkün. Kadıköy'ün Hasanpaşa Mahallesi'nde 1891 yılında inşası tamamlanan ve 1892 yılında faaliyete geçen, İstanbul Anadolu yakasında Kuzguncuk Gazhanesi ile birlikte bölgenin yakıt ve aydınlatma ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Hasanpaşa Gazhanesi, kapandığı 1993 yılına kadar kömürden gaz üretimi gerçekleştirmeye devam etti. Türkiye'nin modernleşme macerasında önemli bir rol oynayan Gazhane'nin kapanması, Kadıköy'ün merkezine yakın bir alanda bulunan 32 dönümlük bu devasa alanın rant çevrelerinin beklentilerine karşı yeni bir tarihsel sürecin başlamasına neden oldu. Bu süreçte kurulan ve mahalle halkının katılımı ile ısrarlı bir çabayı örgütlemeyi başaran Gazhane Çevre Gönüllüleri, alanın tarihsel belleğini yaşatan, katılımcı bir yönetim modeli ile bir endüstri müzesi ve çok işlevli bir kültür merkezi olması için 26 yıllık bir mücadele ortaya koydu. Bu anlamda Hasanpaşa Gazhanesi'nin 100 yıllık tarihsel belleği, çeyrek yüzyıllık bir kent hakkı mücadelesini yarattı. 2021 yılında hayata geçirilen Müze Gazhane aslında bu 125 yıllık geçmişin üzerine inşa oldu.

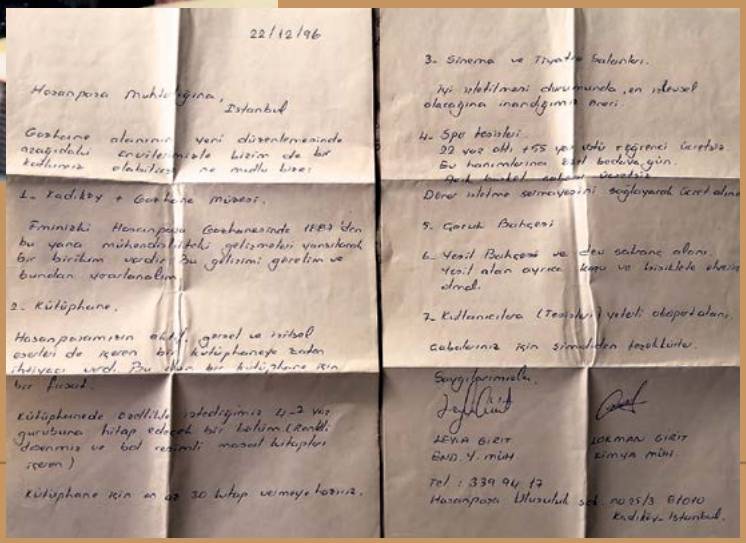

Fotograf M. Cevahir Akbaş

Fabrikanın kapanması sonrasında, alanın korunması için yapılan bireysel girişimler hızla kolektif bir çabaya dönüştü. 1996 yılında ilk kez bir araya gelerek Gazhane için fikir oluşturmaya başlayan mahalle sakinleri ve ilçede yaşayan kent hakkı savunucuları, konuya duyarlı tarafların, meslek odalarının, mimarların görüşlerini alma ve mahallede bir anket çalışması yapma yoluna gitti. Buradan çıkan sonuçlar Gazhane bölgesinin bir kültür merkezi ve yeşil alan olarak değerlendirilmesi yönündeydi. Tüm bunların sonunda bir imza kampanyası başlatılır ve toplanan 8 bin imza ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile görüşüldü.

Düşünülen kültür merkezi için, o dönemde Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'ne başvuruldu. Endüstri mirası olarak özgün niteliği göz önüne alınarak mimari projenin İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından hazırlanması teklifi Büyükşehir Belediyesi'ne sunuldu. Tarafların görüşlerine sessiz kalmayan belediye, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne mimari bir proje hazırlattı ve Koruma Kurulu'nun onayını da aldı. Gazhaneye ait binaların sosyokültürel tesis olarak yeniden işlevli kılınmasına yönelik İTÜ'ne hazırlatılan projeyi kurul 22 Haziran 2001 tarihinde onayladı.

Hürriyet İstanbul

SOKAK 11

Çevre ve Kültür Kooperatifi üyeleri, tarihi bina için imücadele ediyor

Gazhane direniyor

Halk uyarınca...

Çocuktan al desteği

Gazhane Çevre Gönüllüleri; gazhaneye emek vermiş, onun havasını solumuş mahalle sakinleriyle birlikte katılımcı bir mücadeleyi, ortak kaygıları taşıyan akademisyenler ve sivil toplumun iş birliğiyle, idareyle müzakere ederek bu süreci yürüttü. Ancak bu müzakere sürecinde, yerel bir inisiyatifin çalışmalarını idareciler ve resmî kurumlarla birlikte yürütebilmesinde yasal muhataplık sorunları çıktı. İnisiyatif bunun üzerine 1998'de Gazhane Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi'ni kurarak kurumsal bir kimliğin de taşıyıcısı hâline geldi.

Gazhane Çevre Gönüllüleri, Gazhane'nin çok işlevli bir kültür merkezi ve endüstri müzesi olması talebiyle kimi zaman alanın çevresinde kimi zaman ise alanın içinde 2009 yılına kadar, mahalle halkının aktif katılımıyla, içeriği zengin dokuz festival düzenledi. Bu süreçte Gazhane Çevre Gönüllüleri yaptığı eylem, panel ve etkinliklerle kent hakkı mücadelesinin önemli aktörlerinden biri hâline geldi.

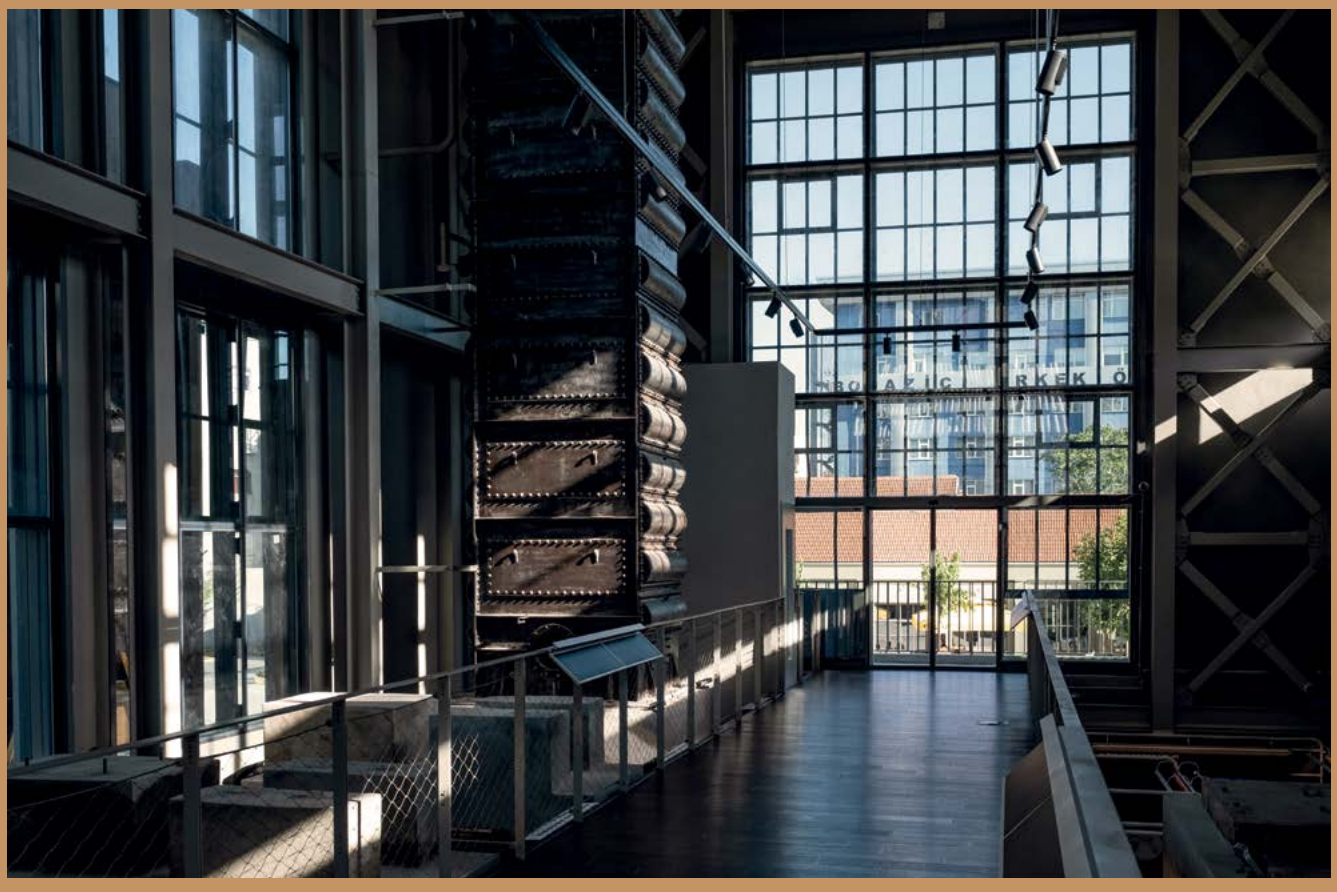

2010 yılına gelindiğine, "Avrupa Kültür Başkenti" çalışmaları kapsamında "dönüşüm politikasının rasyonelini oluşturmak, katılımı güçlendirmek" amacıyla çok bileşenli bir yapı olan ve içinde Gazhane Çevre Gönüllüleri'nin de olduğu Gazhane Ortak Girişimi tarafından bağımsız kültür sanat kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bir danışma kurulu oluşturuldu. Ama "Avrupa Kültür Başkenti" sürecinin bu en önemli projesi bilinmeyen bir nedenle kesintiye uğradı.

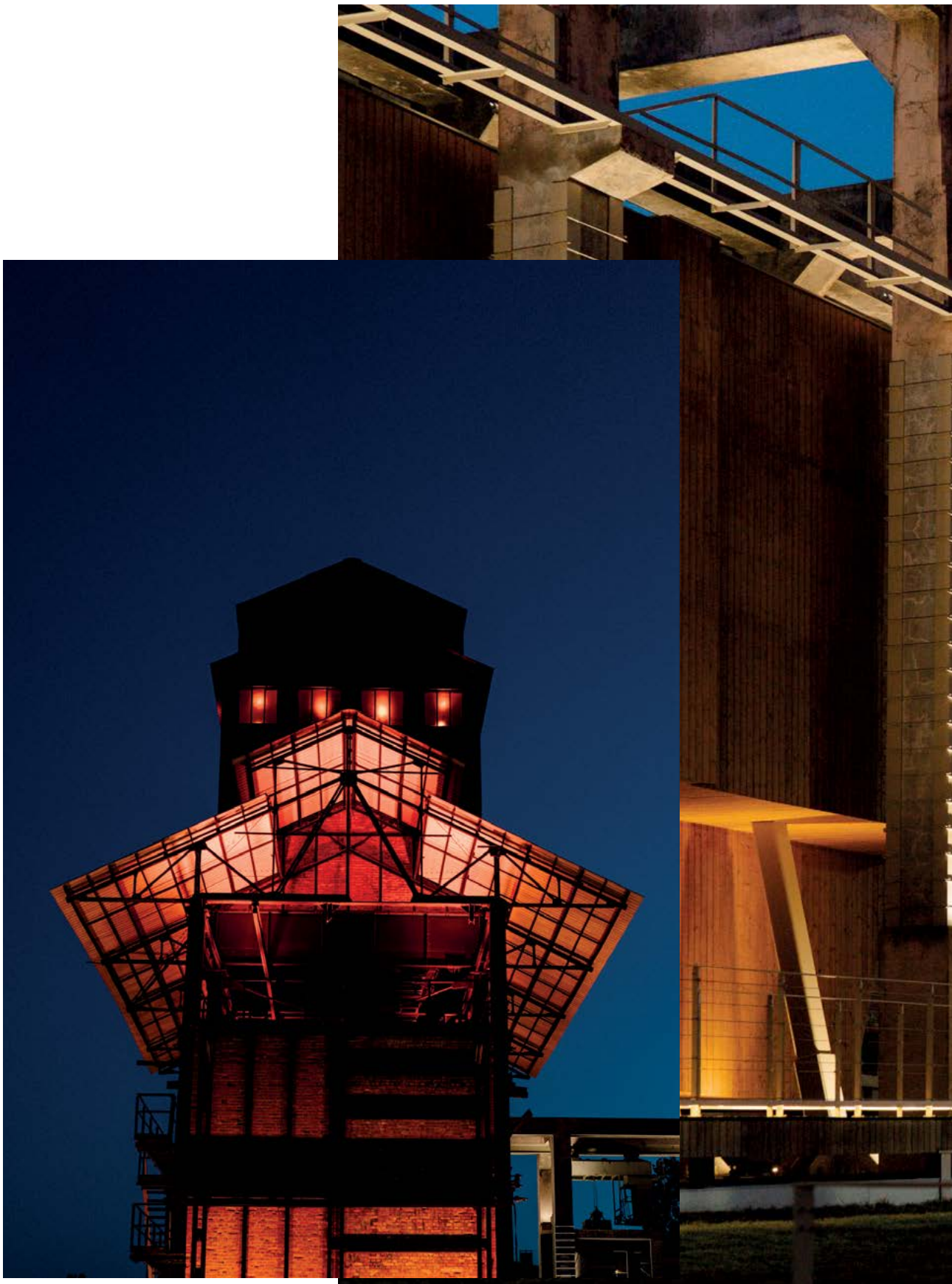

Artık yıl 2019'dur. İstanbul şehrinin yerel yönetimi el değiştirmiştir. Toplumsal mutabakatla seçilmiş yeni yönetim bir dolu çalışmayı İstanbul halkının gündemine getirmeye başlamıştır. Katılım, demokrasi gibi sözcükler İstanbulların umudunu yükseltmiştir. Hasanpaşa Gazhanesi de yeni yönetimin önemli gündem maddelerinden biri olur. "İstikrarlı bir hayali hakikate çevirme" yolunda Hasanpaşa Gazhanesi'nde gerçekleştirilen restorasyon ve fiziksel düzenleme çalışmalarıyla hayata geçirilen Müze Gazhane, Gazhane Çevre Gönüllüleri için tüm bu mücadele sürecinin ilk adımı olarak görülmekte.

Fotoğraflar Gazhane Çevre Gönüllüleri Arşivi

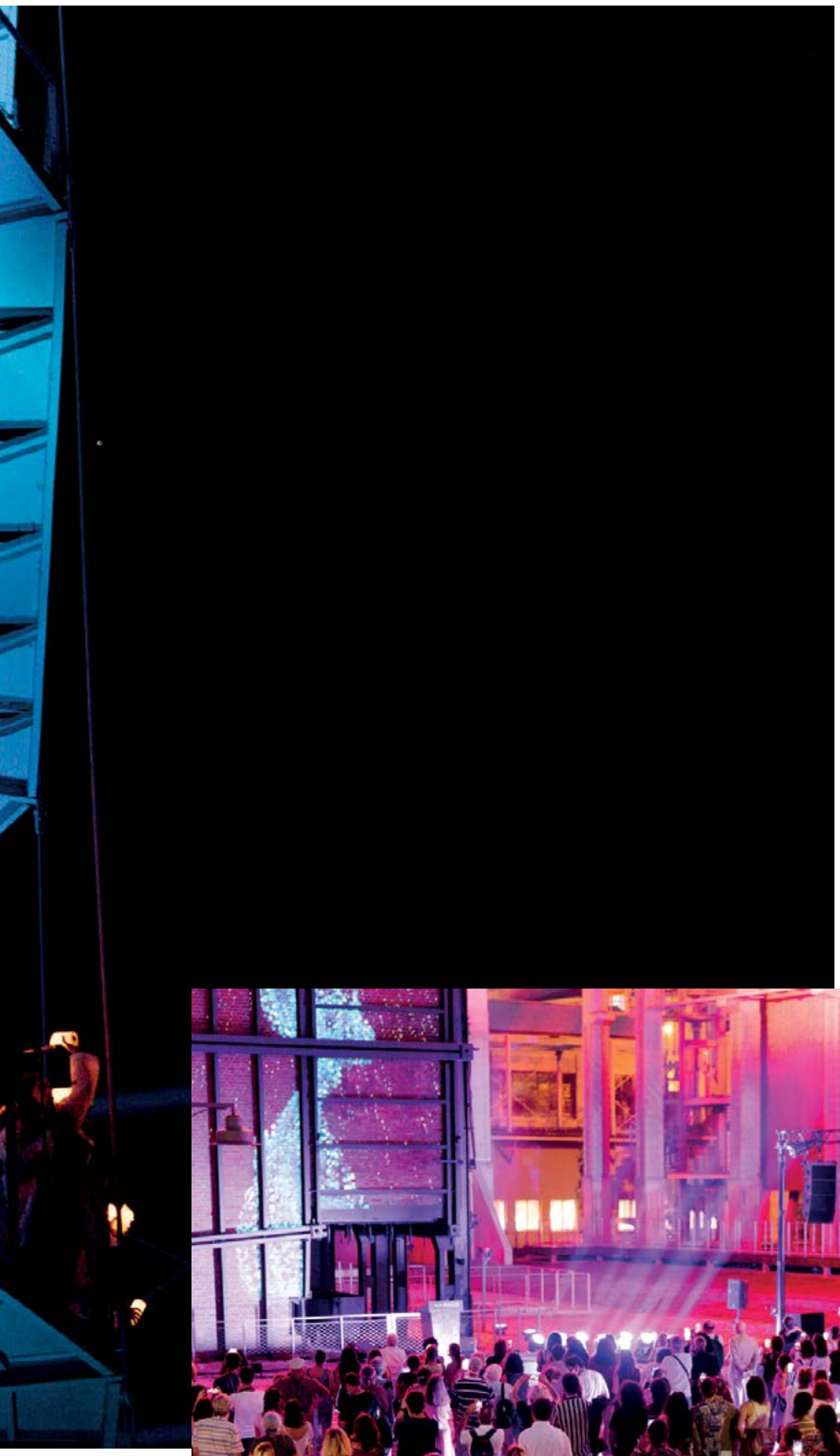
Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Fotoğraf İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı

Fotoğraf İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı

İstanbul'u Merkeze Alarak TOKİ Hikâyesini Okumak

Merkezi yönetim ve yerel yönetimler, Türkiye kentlerinin, özel olarak da büyükşehirlerin en sorunlu yapılaşmalarından birine sahip İstanbul'un konut sorununa cevaben on yıllardır yasal, kurumsal ve ekonomik araçlar geliştiriyor. Bunlar arasında öne çıkan ve en kendine has kurum olan TOKİ aracılığıyla gerçekleştiren icraatları uzun bir süredir deneyimliyoruz. Bu sene yayımlanan *Çılgın Projelerin Ötesinde: TOKİ, Devlet ve Sermaye* eseri de konut sektörünü şekillendirmekten sektörün birincil öznesi hâline gelen kurumun dönüşümünü bilimsel bir araştırma merceğinden incelerken, İstanbul'un bu dönüşümdeki iz düşümüne ışık tutuyor.

Havva Ezgi Doğru [·]

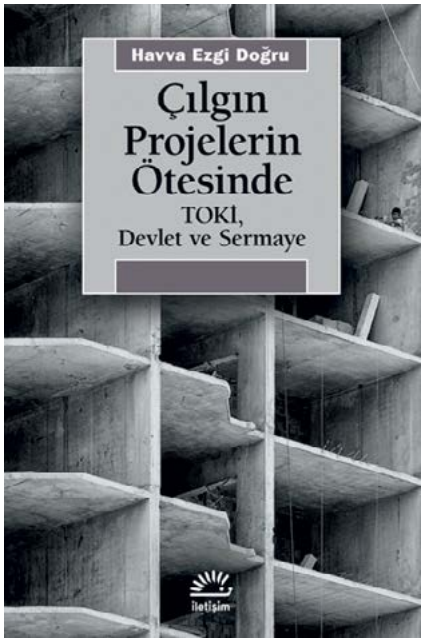
[·] Sosyoloji Bölümü, Anadolu Üniversitesi

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Bu yazıya basit bir soruyla başlamak yerinde olacak: Neden devletin kentsel politika aygıtı olan TOKİ'nin kurumsal mimarisi Ankara'da planlandığı hâlde, aldığı pratik/somut form İstanbul'da şekillenmiştir? Bir toplu konut fonu olarak kurulan kurumun girdiği krizlere cevaplar (örneğin ilk hâsılat paylaşımı modelinden sosyal konut üretimine, kentsel dönüşüm projelerinden gayrimenkul sertifikası sisteminin uygulanmasına kadar) neden İstanbul merkezli üretilmiştir? Başka bir ifadeyle, uzun erimli bir sınıf projesi olarak konut sektörünün TOKİ önderliğinde kurulmasının aldığı politik formda İstanbul uygulamaları hangi uğraklarda karşımıza çıkmaktadır?

Yazının çıkış sorusuna cevap vermeden önce TOKİ'nin kurumsal hikâyesini vermekte fayda var. 12 Eylül 1980 darbe yönetimi Ankara merkezli ve baştan ölü doğan bir Toplu Konut Yasası'nı çıkartmış ve konut sektörüne kapsamlı bir yaklaşım sergileyememişti. 1984 yılında iktidara gelen Turgut Özal, ilk bakışta dönemin ruhuna aykırı gibi görünen bir Kamu İktisadi Teşekkülü (KİT) olarak, başına "prenslerinden" birini atadığı, bütçe dışı bir fon etrafında ve geleneksel devlet hiyerarşisinin dışında bir kurum oluşturdu. TOKİ'nin amacı yeterince "modernleşmemiş" bir sektörün mahalle arası müteahhitlerden yalıtılarak, kent merkezlerinin dışındaki uydu kentlerde seri üretimin gerçekleşmesini sağlamaktı. Seri üretim teknikleri aynı zamanda büyük ölçekli sermayedarların konut sektörüne dâhil edilmesini, kooperatifler marifetiyle kitlesel talep örgütlenmesini ve finansmanını da gerekli kılıyordu. Gelişmiş kapitalist ülkelerde 1950'ler ve 1970'ler arasında toplu konut üretiminin yaygınlığı Keynesyen ekonomi politikalarına ve sosyal devlet harcamalarına dayandığı hâlde, Türkiye'deki "modern" konut üretimi 1980'lerin sonunda ve neoliberal kavşak olarak adlandırılabilecek bir virajda başlamıştı. Bu zamansal fark, hem genel olarak Türkiye'nin geç kapitalistleşen bir ülke olmasından hem de özelde konut sektörünün diğer sektörlere nazaran daha geç kurumsallaşmasından kaynaklanmaktaydı. 1990'lar boyunca TOKİ belirleyiciliğinde hayata geçen, konut kooperatifleri ve büyük ölçekli sermayedarların ittifakları üzerine bina edilmiş toplu konut projeleri Ankara ve İstanbul merkezli uygulamalarda uydu kent formunu aldılar. Bu dönemde konut fonları ya da konut kredi bankalarının kurulması Türkiye'ye özgü değildi; keza Meksika, Brezilya ve Hindistan gibi geç kapitalistleşen ülkelerde konut sektörünün kurumsallaşması için benzer adımlar atılmıştı. Bunun sebebi meta olarak konutun diğer tüketim mallarından farklı olarak son derece pahalı olması ve özel bir finansman stratejisine muhtaç olmasıydı.

Keynesyen ekonomi politikalarına ve sosyal devlet harcamalarına dayandığı hâlde, Türkiye'deki "modern" konut üretimi 1980'lerin sonunda ve neoliberal kavşak olarak adlandırılabilecek bir virajda başlamıştı. Bu zamansal fark, hem genel olarak Türkiye'nin geç kapitalistleşen bir ülke olmasından hem de özelde konut sektörünün diğer sektörlere nazaran daha geç kurumsallaşmasından kaynaklanmaktaydı.

TOKİ'nin bir toplu konut fonundan memleketteki en büyük konut üreticisine dönüşmesi seyri, Türkiye'nin özgün dinamikleriyle yakından ilgili. Haziran 2021'de İletişim Yayınları'ndan çıkan Çılgın Projelerin Ötesinde: TOKİ, Devlet ve Sermaye isimli çalışmam devlet eliyle konut piyasasının kurumsallaşmasının aşamalarının, krizlerinin, sınırlarının, özgünlüklerinin ve aldığı politik formun bir analizini sunuyor. Kitap TOKİ'nin geçirdiği kurumsal dönüşümleri analiz ederken konut piyasasının geliştirilmesindeki sürekliliğin içindeki kırılmalara odaklanıyor. Diğer bir ifadeyle neden günümüzde devletin konut piyasasına müdahalesinin TOKİ gibi otoriter bir devlet formunu açığa çıkardığını soruyor. Bu soruya cevap verebilmek için, kurumu merkeze alarak bir politik ekonomi okuması sunan kitap sektörün kurulması için TOKİ'nin geçirdiği kurumsal dönüşümlere uzun erimli bir sınıf projesi olarak yaklaşıyor. Ancak önceden yazılmış bir yol haritası olmayan kurumun uzun ya da orta vadeli raporlarda öngörülemeyen bir forma dönüşmesinin arkasında yatan kurumsal, ekonomik ve toplumsal sebepleri okuyucuya sunuyor.

Konut sektörünün "modernleşmesi" ya da kurumsallaşması, konutun meta olarak üretimindeki sermaye çevrimlerinin birbirlerinden ayrılması anlamına geliyor. TOKİ'nin kuruluş yıllarından itibaren kurumsal varlık sebebi; konutu üreten, satan ve konut finansmanını sağlayan aktörlerin birbirinden bağımsızlaşması ve aynı zamanda uzun erimli konut kredilerine toplumun alt sınıflarının da ulaşabileceği bir mekanizma kurmaktır. Ancak, 1990'lar boyunca süren ekonomik krizler ve IMF ile imzalanan yapısal uyum programları neticesinde TOKİ'nin bütçe dışı fonu adım adım devletin genel bütçesine dâhil edilir. 1990'ların ikinci yarısı kurum uluslararası piyasalarda nafile bir borç arayışına girer, Avrupa İskân Fonu'ndan Dünya Bankası'na, Suudi fonlarından Japon Bankası'na kadar geniş bir yelpazede kredi başvuruları gerçekleştirir.

1990'ların sonunda tamamen atıl bir kuruma dönen TOKİ, bütçe krizine son çare olarak 1999 yılında ilk hâsılat paylaşımı projesini İstanbul Ataköy'de lüks konutlar inşa ederek gerçekleştirdi. Her ne kadar hâsılat paylaşımı modeli 2003 sonrası bulunan bir yenilikmiş gibi ka-

muoyuna sunulsa da, bu politikanın kökleri 1990'ların sonundaki bütçe krizine dayanıyor. Burada vurgulanması gereken nokta, TOKİ'nin gerçekleştirdiği hasılat paylaşım projesine gelen sert eleştiriler karşısında, mali krizlerini çözdükten sonra esas işi olan konut kredisi sağlama işlevine geri döneceğini ve müteahhit olmadığını tüm kamuoyuna duyurması. Öyle ki, TOKİ'nin konut sektöründeki yeri 2002 yılında Resmî Gazete'de yayınlanan bir yönetmelikle "konut kredi bankası" olarak, kurumun organizasyon yapısı da ticari bankaların konut kredilerini devralarak menkul kıymet ihracı yapacak şekilde yeniden tasarlanmıştı. Bu noktada karşımıza çıkan temel soru şu: 2002 yılında tümüyle konut kredi bankasına dönüştürülen kurum, neden 2003 yılından sonra Türkiye'nin en büyük konut üreticisi oldu?

Tam da bu noktada İstanbul ölçeği mühim bir ilgiyi hak ediyor. Kent, 2003 sonrası hayata geçen ulusal konut politikasını oluşturmak bağlamında laboratuvar işlevi gördü. Konut kredi bankası olacak alt yapıya sahip olmayan TOKİ'nin beklenen işlevi yerine getirememesi aynı zamanda Türkiye ekonomisinin istikrarsızlığıyla da yakından ilişkiliydi. Gelişmiş kapitalist ülkelerdekine benzer şekilde kurgulanan konut finansman sistemi, uzun erimli konut kredisi sağlayabilecek temel koşullara sahip değildi. Kurumun bütçe krizi ise "hâsılat paylaşımı" ya da "arazi satışıyla" yalnızca ertelenebilirdi. Bu bağlamda 1994-1998 arası yeniden yapılandırılarak geleneksel devlet hiyerarşisinden çıkartılan ve kentsel politikada güçlü bir aktör hâline gelen İstanbul Konut İmar ve Planlama Şirketi (KİPTAŞ) uzun zamandır bütçe kriziyle boğuşan TOKİ'ye denenmiş ve başarılı olmuş bir alternatif sağladı. TOKİ'nin 2003 sonrası yeniden yapılandırılmasında kurucu başkanlık görevi yapan Erdoğan Bayraktar, KİPTAŞ'tan getirdiği kentsel dönüşüm ve sosyal konut yapım deneyimini TOKİ'nin yeniden yapılandırılması için referans noktası olarak kullandı. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta kitabın başlığından da anlaşılacağı gibi TOKİ'nin sansasyonel mega projeleri ve hasılat paylaşımı modelinin ötesindeki mekanizmadır.

Özel sektör gibi çalışan TOKİ, elinde bulundurduğu kamu gücüyle piyasa ilişkilerinin içine gömülü ve kurumsal varlığını devam ettirmek için sürekli konut üretimi yapmak zorunda olan bir kurum hâlinde. Madalyonun diğer yüzü ise, piyasa şartlarında uzun erimli konut kredi mekanizmalarına entegre olamayacak vatandaşların TOKİ öncülüğünde finansal piyasalara entegre olması.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Piyasadaki diğer aktörlerden farklı olarak, 2003 sonrası çıkartılan onlarca yasa marifetiyle özel yetkilerle donatılan kurum adım adım ülkedeki en büyük arsa ve konut üreticisi hâline geldi. TOKİ'nin hem uzun hem de kısa erimli alacaklarının neredeyse %65'i yaptığı sosyal konutlardan ve kentsel dönüşüm projelerinden elde ettiği gelirlerden oluşuyor. Özel sektör gibi çalışan TOKİ, elinde bulundurduğu kamu gücüyle piyasa ilişkilerinin içine gömülü ve kurumsal varlığını devam ettirmek için sürekli konut üretimi yapmak zorunda olan bir kurum hâlinde. Madalyonun diğer yüzü ise, piyasa şartlarında uzun erimli konut kredi mekanizmalarına entegre olamayacak vatandaşların TOKİ öncülüğünde finansal piyasalara entegre olması.

Özellikle kentsel dönüşüm projeleriyle konut sektöründeki arazi piyasasını düzenlemek ve pazar alanını genişletme gayretinde olan TOKİ, 2014 yılında oldukça ani bir kararla İstanbul'da bir hizmet binası açarak, önemli daire başkanlıklarını İstanbul'a taşıdı ve kent özelinde yeni başkanlıklar oluşturdu. 2014 yılındaki Sayıştay Raporu'na göre bu kararın sebebi deprem tehlikesi nedeniyle ülkenin yeniden inşasının yürütüleceği kentin İstanbul olması ve bu sürecin aciliyetiyle ilgiliydi. 2014 yılında MÜSİAD toplantısında konuşan dönemin TOKİ başkanı artık yapılacak olan konutların %40'ı kentsel dönüşüm odaklı olacağı için İstanbul'da en çok güçlendirdikleri iki yapının kentsel dönüşüm ve projeler daire başkanlıkları olduğunu sermayedarlara duyurmuştu. Açıktır ki, TOKİ'nin yeni genel merkezi adım adım İstanbul'a kaymakta. İstanbul aynı zamanda konutun finansallaşması için çeşitli denemelerin yapılabileceği bir ölçek de sunuyor. 2007 yılından itibaren gündemde olan ve yasal alt yapısı hazırlanan Gayrimenkul Yatırım Sertifikası (GYS) sisteminin ilk denemesi de Başakşehir'de TOKİ iştirakiyle inşa edilen Park Mavera Projesi ile gerçekleşti. Proje, 2017 yılında yüklenici firma temsilcisi, TOKİ başkanı ve SPK başkanının katıldığı bir toplantıda büyük bir yenilik olarak tüm kamuoyuna duyuruldu. Buradaki yenilik hasılat paylaşım projelerinden bile daha üstün bir fikir olarak farklı gelir gruplarını GYS'yle aynı projeye entegre etmek şeklinde pazarlandı. Dönemin TOKİ Başkanı asgari ücretle çalışanlara, öğrencilere, parça başı iş yapanlara büyük bir müjde olarak

artık yatırımcı olabileceklerini duyurdu. Alt ve orta gelir grubundaki "yatırımcıların" artık üst sınıflar için yapılan konut projelerinden elde edilen kâra ortak olmaları için bu projeler özelinde finans piyasalarına sunulmuş sertifikaları almaları yeterli olacaktı. Projelerden konut alamayacak olan vatandaşlar birer yatırımcı gibi davranarak konut sektöründeki finansal derinleşmeye katkı sağlayacaklardı. Burada GYS'nin baştan ölü doğan bir proje olmasından bağımsız olarak vurgulanması gereken nokta, konut finansmanın oluşturulması için gereken adımların TOKİ öncülüğünde İstanbul merkezli bir proje bağlamında atılması.

TOKİ'nin kuruluş yıllarından itibaren kurumsal varlık sebebi; konutu üreten, satan ve konut finansmanı sağlayan aktörlerin birbirinden bağımsızlaşması ve aynı zamanda uzun erimli konut kredilerine toplumun alt sınıflarının da ulaşabileceği bir mekanizma kurmaktır.

TOKİ'nin en belirgin kurumsal devamlılığı, 1980'lerin ortasından itibaren "modernleşmiş" bir ulusal konut sektörü kurmak için öncülük etmesi ve bunun için geleneksel devlet bürokrasisinde daha en başından özel bir yere sahip olması. Kapitalist üretim ilişkilerinin kurumsallaşarak bir piyasaya dönüşmesi ise ancak üretimin ölçeğini genişletmek, konut ticaretine özelleşmiş piyasa aktörlerini kurumsallaştırmak (GYO'lar gibi) ve konutun tüketiciye ulaşabileceği bir finansman sistemini kurmakla mümkündü. Bahsedilen soyut eğilimlerin somutlaştığı nokta ise her ülkenin kendi özgün kurumsal, iktisadi ve sınıfsal yapısına gömülü olarak ortaya çıkmakta. Yazı boyunca anlatıldığı gibi konut sektörünün kurulmasında devletin aldığı form önceden belirlenmemişti. TOKİ'nin konut kredisi sağlayan bir kurumdan ülkenin en büyük müteahhidine dönüşmesinin yolu İstanbul'dan geçti. İstanbul, TOKİ'nin girdiği kurumsal ve mali krizlerin her birinin çözülmesi için bir laboratuvar niteliği taşıdı ve ulusal konut politikalarını belirlemede yol haritası çizdi. Ortaya çıkan kurum ulusal düzeyde kontrolsüz kentsel gücü elinde bulundurarak yalnızca memleketteki en büyük arazi ve konut üreticisi değil aynı zamanda çalışan sınıfları kredi mekanizmalarının içine çekebilecek yegâne devlet aygıtı oldu.

TOKİ'nin konut kredisi sağlayan bir kurumdan ülkenin en büyük müteahhidine dönüşmesinin yolu İstanbul'dan geçti.

SAYAÇ

Şeyda Nur Yıldırım, İstanbul İstatistik Ofisi

TURİZM

2021 yılının ilk altı ayında İstanbul'a 2 milyon 720 bin 283 turist geldi.

Pandeminin etkisiyle 2021'in ilk altı ayında İstanbul'a gelen turist sayısı 2 milyon 720 binde kaldı; bu sürede İstanbul'un toplam Türkiye içindeki payı %47 oldu. İstanbul'a gelen turistin %99,1'i havayolu ile gelirken bu ziyaretçilerin %71,7'si İstanbul Havalimanı ile geldi. 2020 yılının ilk altı ayında Türkiye'ye gelen turist sayısı 4,5 milyonu geçmişti.2021'in ilk yarısında bu sayının yarısına da ulaşılamadı. 2020'nin ilk yarısında İstanbul'a gelen turist sayısı 2 milyon 421 bin kişi iken 2021'in ilk yarısında 685 binde kaldı. 2020 yılında aylık ortalama İstanbul'a gelen turist sayısı 416 bin, Türkiye'ye gelen turist sayısı ise 1 milyon 61 bin oldu.

Dönem	İstanbul (kişi)	Türkiye (kişi)	İstanbul'un Payı (%)
2021 *	684.621	2.047.596	47
2020*	2.421.818	4.507.479	53,7
2019 *	6.777.208	18.076.506	37,5

* Ocak - Haziran

Haziran 2021'de İstanbul'a Almanya'dan 71 bin, İran'dan 54 bin turist geldi.

2021 yılının Haziran ayında İstanbul'a en fazla turist Almanya'dan geldi. Almanya'yı sırasıyla İran (54 bin kişi), Amerika Birleşik Devletleri (40 bin kişi), Ukrayna (31 bin kişi) ve Irak (30 bin kişi) takip etti.

2021 yılının Haziran ayında İstanbul'da 473 bin yabancı, 352 bin yerli turist konakladı.

2020 yılının Haziran ayında İstanbul'da konaklayan toplam turist sayısı 232 bin iken 2021 yılının aynı döneminde bu sayı 824 bine yükseldi; konaklama tesislerine gelen yerli turist sayısı 352 bine, yabancı turist sayısı ise 473 bine ulaştı. Konaklama tesislerinde toplam geceleme süresi ise bu dönemde 1 milyon 802 bine ulaştı.

Konaklama Tesislerine Geliş Sayısı ve Konaklama Süresi, İstanbul

Dönem	Tesise Geliş Sayısı	Tesislerde Geceleme Süresi
Haziran 2021	824.308	1.801.983
Haziran 2020	232.218	464.742
Haziran 2019	1.144.430	2.620.813

İstanbul'da Haziran 2021'de konaklama tesisi doluluk oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre artarak %17,1'e yükseldi.

İstanbul'da Haziran 2020'de ortalama konaklama tesisleri doluluk oranı %9,6 iken 2021 yılının aynı döneminde doluluk oranı %17,1'e yükseldi. Haziran 2021'de konaklama tesisi doluluğunun %11,1'ini yabancı, %6'sını ise yerli ziyaretçiler oluşturdu.

Konaklama Tesisleri Doluluk Oranı (%), İstanbul

Dönem	Yabancı	Yerli	Toplam
Haziran 2021	11,1	6,0	17,1
Haziran 2020	2,5	7,1	9,6
Haziran 2019	42,8	16,1	58,9

2021 yılının Temmuz ayında İstanbul'a havayolu ile gelen-giden yolcu sayısı 7 milyona ulaştı.

2021 yılının temmuz ayında İstanbul'da gerçekleşen uçuşların %47,7'sini iç hat, %52.3'ünü ise dış hat uçuşları oluşturdu.

Metodoloji: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Devlet Hava Meydanları verileri derlenerek oluşturulmuştur.

KONUT

İstanbul'da 2021 yılının ilk altı ayında 108 bin konut satıldı.
İstanbul'da 2021 yılının Haziran ayında 25.833 konut, ilk altı ayında ise 108.051 konut satıldı. Türkiye'de ise Haziran ayında 134.731 konut satışı gerçekleşirken ilk altı ayda 552.810 satış gerçekleşti. İlk altı ayda İstanbul'da gerçekleşen konut satışları bir önceki ayın aynı dönemine göre %1,6 artarken Türkiye genelinde %11,5 azaldı. Bu dönemde konut satışlarının %72,5'i ikinci el satışlarda gerçekleşirken %27,5'i ilk el satışlarda gerçekleşti; ikinci el satışları %7,1 artarken ilk el konut satışları %10,4 azaldı.

Dönem	Toplam Satışlar	İkinci El Konut Satışları	İlk El Konut Satışları
2021 *	108.051	78.321	29.730
2020 *	106.311	73.126	33.185
2019 *	91.561	52.491	39.070

İstanbul'da 2021 yılının ilk altı ayında konutların %21'i ipotekli olarak satıldı.
2020 yılının Haziran ayında İstanbul'da yapılan toplam konut satışlarının %51'i ipotekli olarak gerçekleşirken 2021 yılının aynı döneminde ipotekli konut satışının payı %24'e geriledi. Bu dönemde ikinci el ipotekli konut satışı bir önceki yılın aynı dönemine göre %54 azalırken sıfır ipotekli konut satışı %68 azaldı. Türkiye genelinde Haziran 2020'de toplam satışlar içindeki payı %53 olan ipotekli satışının Haziran 2021'de payı %21'e geriledi. İpotekli satışların azalmasında, kredi faizlerindeki göreli artışın etkili olduğu düşünülüyor.

İstanbul'da 2021 yılının ilk altı ayında konut satışlarının %64,4'ü Avrupa Yakası'nda gerçekleşti.
2021 yılının ilk altı ayında konut satışlarının %64,4'ü Avrupa Yakası'nda, %35,6'sı ise Anadolu Yakası'nda gerçekleşti. Avrupa Yakası'nda gerçekleşen konut satışları bir önceki yılın aynı dönemine göre %8,3, Anadolu Yakası'nda ise %16 azaldı. İstanbul'da ilçelere göre konut satışlarına bakıldığında 2021 yılının ilk altı ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre en yüksek azalış Sancaktepe'de (%19) gerçekleşti. En yüksek artış ise %66 ile Zeytinburnu ilçesinde gerçekleşti.

İlk altı ayda İstanbul'da yabancılara yapılan satışlar bir önceki yılın aynı dönemine göre %47 arttı.
İstanbul'da yabancılara yapılan konut satışları 2021 yılının ilk altı ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre %47; Türkiye genelinde ise %44 arttı. Bu dönemde Türkiye'de yabancılara yapılan toplam konut satışlarının %49'u İstanbul'da gerçekleşti. Bu artışta da yabancılara vatandaşlık verilmesi teşvikinin etkili olduğu düşünülüyor.

Dönem	İstanbul	Türkiye	İstanbul'un Payı (%)
2021 *	10.108	20.488	49,3
2020 *	6.902	14.262	48,4
2019 *	8.903	19.952	44,6

Mayıs ayında yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %25, Türkiye genelinde %32 arttı.
İstanbul'da 2021 Mayıs itibarıyla yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre %25 artarken Türkiye genelinde %32 arttı. Bu dönemde ikinci el konut fiyatları ise İstanbul'da %26 artarken Türkiye genelinde %28 arttı.

İlçelere Göre Konut Satışları

İlçe	2021 *	2020 *	Değişim %
Arnavutköy	1.841	1.736	6,0
Ataşehir	2.535	2.838	-10,7
Avcılar	2.858	2.619	9,1
Bağcılar	2.432	2.294	6,0
Bahçelievler	3.570	3.175	12,4
Bakırköy	2.220	1.558	42,5
Başakşehir	4.757	4.836	-1,6
Bayrampaşa	1.163	1.213	-4,1
Beşiktaş	1.086	904	20,1
Beykoz	290	176	64,8
Beylikdüzü	5.197	5.688	-8,6
Beyoğlu	1.090	994	9,7
Büyükçekmece	3.338	2.646	26,2
Çekmeköy	3.097	3.215	-3,7
Esenler	1.090	1.215	-10,3
Esenyurt	14.769	14.254	3,6
Eyüpsultan	2.163	2.378	-9,0
Fatih	1.910	1.535	24,4
Gaziosmanpaşa	2.474	2.573	-3,8
Güngören	1.172	995	17,8
Kadıköy	4.770	4.197	13,7
Kağıthane	2.842	2.937	-3,2
Kartal	4.008	4.218	-5,0
Küçükçekmece	3.057	2.867	6,6
Maltepe	3.224	3.359	-4,0
Pendik	5.128	5.381	-4,7
Sancaktepe	4.220	5.235	-19,4
Sarıyer	1.277	1.197	6,7
Silivri	2.146	2.093	2,5
Şişli	1.871	1.493	25,3
Sultanbeyli	1.439	1.524	-5,6
Sultangazi	2.537	2.875	-11,8
Tuzla	2.672	2.988	-10,6
Ümraniye	4.161	4.821	-13,7
Üsküdar	2.473	1.906	29,7
Zeytinburnu	1.984	1.198	65,6

* Ocak - Haziran

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

FİNANS-BANKACILIK

2021 Haziran itibarıyla bireysel kredi kartı harcamaları bir önceki yıla göre İstanbul'da %47,7 arttı.

Türkiye'deki toplam bireysel kredi kartı harcamalarının %33,8'inin gerçekleştiği İstanbul'da 2021 Haziran sonunda bir önceki yılın aynı dönemine göre harcamalar %47,7 artarak cari fiyatlarla 56 milyar liraya ulaştı. Aynı dönemde Türkiye'deki toplam bireysel kredi kartı harcamaları ise %45,5 artarak 167 milyar lirayı geçti.

Bireysel Kredi Kartı (Bin Lira)

Dönem	İstanbul	Türkiye	İstanbul'un Payı (%)
Haziran 2021	56.474.730	167.041.300	33,8
Mart 2021	52.083.485	155.106.059	33,6
Aralık 2020	47.919.012	144.730.590	33,1
Eylül 2020	44.796.581	133.986.091	33,4
Haziran 2020	38.243.132	114.831.291	33,3

İstanbul'da 2021 Haziran itibarıyla kredi kullanımı %21,5 arttı.

İstanbul'da 2021 yılı Haziran ayı itibarıyla kredi kullanımı bir önceki yılın aynı dönemine göre %21,5 arttı. İstanbul'da kişi başına düşen nakdi kredi miktarı bir önceki yıla göre %22 artarak cari fiyatlarla 99 bin 726 liraya yükseldi. Türkiye'deki nakdi kredilerin %39,4'ünün kullanıldığı İstanbul, kişi başına düşen nakdi kredinin en yüksek olduğu il olurken İstanbul'u sırasıyla Ankara, Denizli, Antalya ve Kocaeli takip etti.

Haziran 2021 itibarıyla takipteki alacakların %44,5'i İstanbul'da gerçekleşti.

Haziran 2020 itibarıyla tahsil edilemeyip takibe düşen kredilerin %41'i İstanbul'da iken Mart 2021 itibarıyla bu oran %44,5'e yükseldi. Bu dönemde İstanbul'da, takipteki alacaklar bir önceki yılın aynı dönemine göre %7,6 artarken Türkiye genelinde %1 azaldı. İstanbul'da kişi başına düşen ortalama takipteki alacak Haziran 2021'de 4 bin 303 lira olurken Türkiye genelinde bin 786 lira oldu.

Krediler (Bin Lira) - İstanbul

Dönem	Toplam Nakdi Kredilerl	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	(%)*
Haziran 2021	1.608.532.059	1.542.002.236	66.529.823	4,3
Mart 2021	1.546.768.549	1.480.912.341	65.856.208	4,4
Aralık 2020	1.468.721.859	1.401.732.023	66.989.836	4,8
Eylül 2020	1.449.240.958	1.386.052.898	63.188.060	4,6
Haziran 2020	1.330.675.941	1.268.839.495	61.836.446	4,9

İstanbul'da tasarruf mevduatı miktarı Haziran 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre %33,8, ton cinsinden altın mevduatı ise %25,6 arttı.

2020 Haziran sonu itibarıyla İstanbul'da 688 milyar lira olan tasarruf mevduatı, 2021 yılının aynı döneminde %33,8 artarak 920 milyar lirayı aştı. İstanbul'da kişi başına düşen tasarruf mevduat miktarı Haziran 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre %34,3 artarak 59 bin 557 liraya ulaşırken kişi başına düşen toplam mevduat ise 106 bin 593 liraya ulaştı. Toplam altın mevduatında ise bir önceki yılın aynı döneminde 140 ton altın karşılığı mevduat mevcutken, 2021 Haziran sonu itibarıyla bankalarda tutulan değer 177 ton altına yükseldi.

İstanbul'da kullanılan taşıt kredileri bir önceki yılın aynı dönemine göre %85,7 arttı.

Haziran 2021'de bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da kullanılan taşıt kredisi %85,7, ihtiyaç kredisi %26, konut kredisi ise %31,5 arttı. İstanbul'da kullanılan kredilerin %52'sini ihtiyaç kredileri, %45'ini konut kredileri ve %3'ünü taşıt kredileri oluşturdu. Türkiye genelinde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre taşıt kredisi kullanımı %76,4, ihtiyaç kredisi kullanımı %21,5, konut kredisi kullanımı ise %18,6 arttı.

Dönem	Taşıt Kredisi	Konut Kredisi	İhtiyaçlar Kredileri
Haziran 2021	5.311.904	80.858.634	93.528.140
Mart 2021	4.791.221	80.329.853	89.364.925
Aralık 2020	4.189.870	80.450.767	85.275.130
Eylül 2020	3.612.831	79.653.220	82.322.753
Haziran 2020	2.860.642	65.682.213	74.210.555

İnşaat sektöründe kullanılan kredilerin %51,5'i İstanbul'da gerçekleşti.

Haziran 2021 itibarıyla inşaat sektöründe kullanılan kredilerin %51,5'i, toptan ticaret ve komisyonculuk sektöründe kullanılan kredilerin %48,2'si, turizm sektöründe kullanılan kredilerin ise %32,7'si İstanbul'da gerçekleşti. İstanbul'da sektörler açısından kullanılan krediler bir önceki yılın aynı dönemine göre gıda, meşrubat ve tütün alanında %28,7, turizm alanında %19,7, toptan ticaret ve komisyonculuk alanında %18,6, inşaat alanında %22,9 ve tekstil ve tekstil ürünleri alanında %3,8 arttı.

Metodoloji: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veri sisteminde yayınlanan veriler doğrultusunda gram altın ortalama alış fiyatı Haziran 2020 itibarıyla 383 lira, Haziran 2021 itibarıyla 512 lira olarak ele alınmıştır.

DIŞ TİCARET

Dış Ticaret Rakamları ($)- İstanbul			
Dönem	**İhracat**	**İthalat**	**Dış Ticaret Hacmi**
Ocak- Haziran 2021	49.909.678.886	66.923.874.404	116.833.553.290
Ocak- Haziran 2020	36.239.180.319	54.645.157.174	90.884.337.493
Ocak- Haziran 2019	43.210.337.635	51.605.071.104	94.815.408.739

İstanbul'da yılın ilk altı ayında, bir önceki yılın ilk altı ayına göre ithalat %22,5, ihracat %38 arttı.
İstanbul'da yılın ilk altı aylık döneminde, bir önceki yıla göre ihracat %38 artarak toplam 50 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bu dönemde Türkiye'den yapılan toplam ihracatın %48'i İstanbul'dan gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ihracat bir önceki yıla göre %40 artarak 105 milyar (TL'ye) dolara yükseldi.

İstanbul'da yılın ilk altı ayında bir önceki yılın ilk altı ayına göre ithalat %22,5 artarak 67 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan toplam ithalatın %53'ü İstanbul'a gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ithalat bir önceki yıla göre %27 artarak 126 milyar. (TL'ye) dolara yükseldi.

2021 yılının Haziran ayında Almanya'ya yapılan ihracatın %45'i İstanbul'dan gerçekleşti.
İstanbul'da 2021 yılının Haziran ayında ihracatın en fazla yapıldığı ülke Almanya oldu. Almanya'ya 767 milyon dolar ihracat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 757 milyon dolar ile Birleşik Krallık, 554 milyon dolar ile ABD, 490 milyon dolar ile İtalya, 421 milyon dolar ile Fransa takip etti. Bu dönemde Birleşik Krallık'a yapılan ihracat %9,4, Fransa'ya yapılan ihracat %14, Almanya'ya yapılan ihracat %26,6 ve İspanya'ya yapılan ihracat %57,8 arttı.

Haziran ayında ithalatın %15,1'i Çin'den gerçekleşti.
İstanbul'da 2021 yılının Haziran ayında ithalatın en fazla gerçekleştiği ülke Çin oldu. Çin'den 1,74 milyar dolar ithalat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 1,1 milyar dolar ile Almanya, 867 milyon dolar ile Rusya Federasyonu, 638 milyon dolar ile ABD, 549 milyon dolar ile İtalya takip etti.

Ana metal sanayisi alanında yapılan ithalatın %62,5'i İstanbul'da gerçekleşti.
2021 yılının Haziran ayında İstanbul'da hem ithalatta hem de ihracatta ana metal sanayisi ilk sırada yer aldı. Ana metal sanayisi alanında 1,8 milyar dolar ithalat, 1,39 milyar dolar ihracat gerçekleşti. Ana metal sanayisi ithalatının %62,5'i, ihracatının ise %55,8'i İstanbul'dan gerçekleşti. İthalatta ikinci sırada 1,7 milyar dolar ile kimyasal ve kimyasal ürünlerin ithalatı yer alırken üçüncü sırada 1,2 milyar dolar ile motorlu kara taşıtı ithalatı yer aldı.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Bültende kullanılan dış ticaret istatistikleri Genel Ticaret Sistemi temel alınarak hazırlanmıştır.

ULAŞIM

2020 - 2021 Altı Aylık Karşılaştırma

2020 - 2021 yılı ilk altı aylık karşılaştırmasında; toplu taşıma yolculuk sayısında %12,9'luk azalış oldu.

Aylar	2020	2021	Değişim (%)
Ocak	198.513.586	78.605.589	-60,4%
Şubat	195.268.994	85.175.044	-56,4%
Mart	125.200.260	123.318.133	-1,5%
Nisan	22.634.013	91.628.399	304,8%
Mayıs	28.258.028	68.664.527	143,0%
Haziran (01 - 28)	77.793.981	117.002.941	50,4%
Genel Toplam	**647.668.862**	**564.394.633**	**-12,9%**

2021 yılı ilk altı aylık toplu taşıma ortalama yolculuk sayısında %12,4'lük azalış oldu.

Yıllar	İlk Altı Ay Ortalama Yolculuk Sayısı (Gün)	İlk Altı Ay Değişim %
2020	3.598.160	12,4%
2021	3.153.043	

2021 ilk altı aylık bazlı hafta içi yolculuk en fazla Mart ve hafta sonu ise Haziran ayında gerçekleşti.

Aylara Göre Toplam Yolculuk				
Aylar	Hafta İçi-Hafta Sonu	Toplam Yolculuk Sayısı	Ortalama Yolculuk Sayısı (Gün)	Gün Sayısı
Ocak 2021	Hafta İçi	73.017.952	3.477.045	21
	Hafta Sonu	5.587.637	558.764	10
Şubat 2021	Hafta İçi	79.161.338	3.958.067	20
	Hafta Sonu	6.013.706	751.713	8
Mart 2021	Hafta İçi	104.677.227	4.551.184	23
	Hafta Sonu	18.640.906	2.330.113	8
Nisan 2021	Hafta İçi	84.735.376	3.851.608	22
	Hafta Sonu	6.893.023	861.628	8
Mayıs 2021	Hafta İçi	60.548.025	2.883.239	21
	Hafta Sonu	8.116.502	811.650	10
Haziran 2021	Hafta İçi	95.316.511	4.765.826	20
	Hafta Sonu	21.686.430	2.710.804	8
Genel Toplam		**564.394.633**	**3.153.043**	**179**

	Hafta İçi			Hafta Sonu		
Ulaşım Tipi	**2020**	**2021**	**Değişim (%)**	**2020**	**2021**	**Değişim (%)**
Otobüs	255.336.483	233.750.287	-8,5%	64.617.873	32.349.267	-49,9%
Metro-Tramvay	146.638.818	150.549.601	2,7%	39.731.305	19.531.195	-50,8%
Metrobüs	65.120.790	67.205.837	3,2%	16.877.930	8.799.279	-47,9%
Marmaray	30.991.139	32.967.326	6,4%	9.377.155	4.243.240	-54,7%
Deniz Ulaşımı	14.034.564	12.983.378	-7,5%	4.942.805	2.015.223	-59,2%
Genel Toplam	**512.121.794**	**497.456.429**	**-2,9%**	**135.547.068**	**66.938.204**	**-50,6%**

Ulaşım tipine göre en fazla değişim; hafta içinde "otobüs" ve hafta sonunda ise "deniz ulaşımı"nda gerçekleşti.

Yolcu tipleri karşılaştırmasında en fazla değişim %56,3 azalışla "60 yaş ve Üstü" yolcu tipinde görüldü.

Yolcu Tipi	2020	2021	İlk 6 Aylık Değişim (%)
60 Yaş Üstü	50.236.196	21.947.043	-56,3%
Engelli	17.462.465	16.673.655	-4,5%
Öğrenci	227.077.784	161.444.523	-28,9%
Vatandaş	352.892.417	364.329.412	3,2%
Genel Toplam	**647.668.862**	**564.394.633**	**-12,9%**

Gün bazlı karşılaştırmada en fazla değişim; hafta içi "Cuma" hafta sonu "Pazar" günlerinde gerçekleşti.

	Gün	2020	2021	İlk 6 Aylık Değişim (%)
Hafta İçi	Pazartesi	98.809.525	107.916.472	9,2%
	Salı	96.732.619	98.392.043	1,7%
	Çarşamba	105.604.878	97.133.561	-8,0%
	Perşembe	104.475.992	97.397.111	-6,8%
	Cuma	106.498.780	96.617.242	-9,3%
Hafta Sonu	Cumartesi	77.313.872	49.736.684	-35,7%
	Pazar	58.233.196	17.201.520	-70,5%
Genel Toplam		**647.668.862**	**564.394.633**	**-12,9%**

Metodoloji: Eylül 2021 İstanbul Ulaşım Bülteni, TUHİM (Toplu Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü), BELBİM ve İBB Ulaşım Yönetim Merkezi verileri kullanılarak hazırlandı.

MALİYE

İstanbul'da ilk altı ayda 222 milyar lira vergi tahsil edildi.
İstanbul'da 2021 yılının ilk altı ayında Merkezi yönetim vergi tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %44,7 artarak 222 milyar liraya ulaştı. Haziran ayında ise İstanbul'dan tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %25,9 artarak 30,8 milyar liraya ulaştı. Türkiye genelinde ise tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %32,1 artarak 73,2 milyar liraya ulaştı.

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin Lira)

	Merkezi Bütçe Gelirleri	Genel Bütçe Gelirleri	Vergi Gelirleri
Ocak-Haziran 2021	239.450.095	237.365.402	222.999.898
Ocak-Haziran 2020	165.388.138	163.704.861	154.103.795

2021 yılının Haziran ayında dahilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %384,7 arttı.
Haziran 2021'de İstanbul'da gerçekleşen gelir vergisi tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %50,1 arttı. Kurumlar vergisi tahsilatı ise %41,4 azaldı. Bu dönemde gelir vergisi tahsilatı 7,1 milyar lira, kurumlar vergisi tahsilatı 570 milyon lira olarak gerçekleşti. Türkiye genelinde gerçekleşen gelir vergisi tahsilatı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %51,6 artarken kurumlar vergisi tahsilatı %14,8 azaldı. Dahilde alınan Katma Değer Vergisi tahsilatı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %384,7 artarken Türkiye genelinde %344,9 arttı.

Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV gelirlerini payı Haziran 2020'de %23,2 iken Haziran 2021'de %43,1'e yükseldi; petrol ve doğalgaz ürünlerinden alınan vergi tahsilatı %36,1 azaldı.
Haziran 2021'de Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) tahsilatının %45,1'i İstanbul'dan gerçekleşti. İstanbul'da ÖTV tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %13,8, Türkiye genelinde ise %19,6 arttı. 2020 Haziran ayında İstanbul'da ÖTV gelirlerinin %36'sı petrol ve doğalgaz ürünlerinden gerçekleşirken 2021 yılının Haziran ayında petrol ve doğalgaz ürünlerinin toplam ÖTV gelirleri içindeki payı %20,3'e geriledi. Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV gelirlerini payı ise %23,2'den %41,3'e yükseldi.

Haziran ayında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %42,6 arttı.
2021 yılının Haziran ayında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) gelirinin %88,8'i İstanbul'dan gerçekleşirken tahsilatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %42,6 artarak 2 milyar liraya ulaştı. Aynı dönemde şans oyunlarından alınan vergi gelirleri 107 milyon liraya özel iletişim vergi gelirleri ise 394 milyon liraya yükseldi.

İstanbul'da gelir vergisi faal mükellef sayısı Haziran ayında 577 bine ulaştı.
2021 yılı Haziran sonu itibarıyla gelir vergisi faal mükelleflerin %26,6'sının bulunduğu İstanbul'da, mükellef sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %1,2 artarak 577 bine ulaştı. Aynı dönemde kurumlar vergisi faal mükellef sayısı 363 bine, Katma Değer Vergisi (KDV) faal mükellef sayısı ise 921 bine ulaştı.

Metodoloji: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA ile Kentte Bu Ay

Çok yakında buluşuyoruz.

İstanbul Planlama Ajansı Florya Kampüsü kapılarını tüm kente açıyor. Adil, yeşil, yaratıcı ve mutlu İstanbul hayalimize ortak olan herkesi kentin yeni buluşma noktası olacak olan

İPA Kampüs'e bekleriz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

• twitter/ipaistanbul • instagram.com/ipaistanbul
• facebook.com/istanbulplanlamaajansi.ibb

www.ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

EV: KAPANIRKEN AÇILMAK EVDEN ÖTEYE: KAMUSALLAŞAN EV MEKÂNINDAN EVCİLLEŞEN KAMUSAL ALANA ELİF SİDAR ÖKDEMİR ● ZAMANE EV HÂLLERİ: KATI, SIVI, GAZ AYŞE ÇAVDAR ● "EV"LENMEK VE YENİDEN BAŞLAMAK İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NDE BİR SOSYAL ÇALIŞMA HİKÂYESİ ŞEHİDE ZEHRA KELEŞ + ZELAL YALÇIN ● İÇİNDE YAŞADIĞIM MEKÂN: BEDEN TUĞÇE ULUGÜN TUNA ● ŞEHİRLEŞME, DİJİTALLEŞME, PANDEMİ ÜÇGENİNDE AKILLI BİNALAR BİLGEHAN BAYKAL ● EV(LERİM) ÜZERİNE ÇALAKALEM NOTLAR FUAT ERCAN ● **SAHADAN** "EVSİZLİK BİR BARINMA DEĞİL BARINAMAMA SORUNUDUR!" ÇORBADA TUZUN OLSUN DERNEĞİ ● ŞİDDETE KARŞI DAYANIŞMANIN MEKÂNI: SIĞINMA EVLERİ MOR ÇATI KADIN SIĞINAĞI VAKFI ● EVDEN ÇALIŞMANIN GÜVENCESİZLİĞİ OFİSSİZLER ● KENTSEL DÖNÜŞÜM BASKISINA KARŞI BİR YAŞAM ALANI MÜCADELESİ TOZKOPARAN DERNEĞİ ● **GÖSTERGE** İSTANBUL EVLERİNDEKİ YAŞANTIYA DAİR BAZI KESİTLER ● **METROPOL** İSTANBUL'UN BÜTÇESİNİ YURTTAŞ KATILIMINA AÇMAK İSTANBUL KENT KONSEYİ KATILIMCI BÜTÇE ÇALIŞMA GRUBU ● HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR KONUT NE KADAR MÜMKÜN? EMRAH ŞAHAN ● İSTANBUL'UN KÜLTÜREL PEYZAJINDA BİR ODAK: VALİDEBAĞ KORUSU HATİCE KURŞUNCU + YİĞİT OZAR ● YERELİN GERÇEK BOYUTLARI VE BELEDİYE ŞİRKETLERİ MUSTAFA SÖNMEZ ● **BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI** "HAYAT TERSANEDE DEVAM EDER!" ● **DOSYA: MARMARA DENİZİ: DAHA GEÇ OLMADAN ÇÖZÜM ARAYIŞI** MARMARA DENİZİ'NE YÖNELMİŞ BİR KENT VE KIYISININ AĞIR DÖNÜŞÜMÜ NAMIK ERKAL ● MARMARA DENİZİNİ KİM ÖLDÜRDÜ? BİLGE KOBAŞ + CAN SUCUOĞLU ● İSTANBUL KIYILARINDA YER ALAN KENTSEL AÇIK ALANLARDA SUYLA ETKİLEŞİM SERENGÜL SEÇMEN ● BİR ZAMANLAR MARMARA'DA: MARMARA'NIN FANTASTİK CANLILARI TURGUT YÜKSEL ● İSTANBUL'UN GELECEKTEKİ ATIK SU ARITMA YAKLAŞIMI TUĞBA ÖLMEZ HANCI + GİZEM EROL + ANIL YILMAZ + EZGİ ATLI ● MARMARA DENİZİ ZİRVESİ: "YAŞAMIN KIYISINDA BİR DENİZ" BUŞRA ALLI BİNGÖL ● **EKOSİSTEM** MEDENİYETLERE EV SAHİPLİĞİ YAPMIŞ MARMARA DENİZİ AHSEN YÜKSEK ● **KOLEKSİYON** MÜZE GAZHANE: BİR HAFIZA MEKÂNI VE KENT HAKKI MÜCADELESİ TARİHİ ● **AKADEMİ** İSTANBUL'U MERKEZE ALARAK TOKİ HİKÂYESİNİ OKUMAK HAVVA EZGİ DOĞRU ● **SAYAÇ** ●

ISSN 2757-797X
03
9 772757 797007
20 TL

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı